De acelaşi autor:
GEOGRAFIA GENIULUI. Cele mai creative locuri din lume de la Atena antică la Silicon Valley
Eric Weiner
GEOGRAFIA FERICIRII
În căutarea celor mai fericite locuri din lume
Traducere: Silvia Palade

NICULESCU
Deşi t ima CIP este disponibilă în Biblioteca Naţională a României
200H by Eric Weiner o 2009 by Eric Weiner (Afterword)
I his edition published by arrangement with Grand Central Publishing, New York, New York, USA. All rights reserved.
l itiu original: THE GEOGRAPHY OF BLISS.
One Grump’s Search for the Happiest Places in the World, by Eric Weiner.
Editura NICULESCU, 2018 IUI. Regiei 6D, 060204 – Bucureşti, România Telefon: 021 312 97 82; Fax: 021 312 97 83 E mail: editura niculescu.ro Internet: www.niculescu.ro
(iomen/i online: www.niculescu.ro (armen/. i e-mail: vânzări niculescu.ro (armenzi telefonice: 0724 505 385, 021 312 97 82
Redactor: Anca Natalia Florea Tehnoredactor: Lucian Curteanu (loperta: Carmen Lucaci

ISBN 97H.000 *H* 01
I onin (Implurllo.ro/mvnto Niclo porto o acestei cărţi nu poate fi reprodusă sau transmisă sub nicio formă şi prin niciun mijloc, electronic sau în (unii., Indimiv pun

lolooopinro, Iiiropistrore sau prin orice sistem de stocare şi accesare a datelor, fără permisiunea Editurii NICULESCU. oiion iinânnpnoiom o oomitoi pruvoriorl conduce în mod automat la răspunderea penală faţă de legile naţionale şi internaţionale privind plopilninlno Ininim lunifi

Editura NICULESCU unin pritronor şi distribuitor oficial OXFORD UNIVERSITY PRESS în România. E-mail: oxford Qnloul Mou.ro; Internet www.oxford-nicule8 cu.ro

Pentru Sharon în aceste vremuri, bântuite de războaie şi de zvonuri de război, nu aţi visat oare niciodată la un ţinut în care să vă bucuraţi de pace şi de siguranţă, în care viaţa să nu mai fie o luptă, ci o veşnică desfătare?

— *Orizontul pierdut*, în regia lui Frank Capra, 1937

CUPRINS

Introducere 11
Capitolul 1 Olanda 15
Fericirea este un număr
Capitolul *1* Elveţia 34
Fericirea este plictiseală
Capitolul 3 Bhutan 54
Fericirea este o politică
Capitolul I Qatar 97
Fericirea este un bilet de loterie câştigător
Capitolul 3 Islanda 136
Fericirea este eşecul
Capitolul II Republica Moldova 175
Fericirea este în altă parte
Capitolul *1* Thailanda 206
Fericirea înseamnă să nu gândeşti
(lipitului 6 Murea Britanic 22K
Fericirea este o operă în curs de desfăşurare
(lipitului 1 India 255
Fericirea este o contradicţie
(apitolul 10 America 284
Fericirea este acasă
J./ «/o Am ajuns deja acolo? 297

l’ostfaţă 301
Mulţumiri 306
bibliografie selectivă 309

INTRODUCERE

AVEAM BAGAJELE FĂCUTE şi proviziile erau încărcate. Eram pregătit să pornesc în aventură. Şi uite aşa, într-o după-amiază târzie de vară, l-am înşfăcat pe ezitantul meu prieten, Drew, ca să explorăm împreună noi lumi şi, speram eu, să găsim puţină fericire pe parcurs. Întotdeauna am crezut că fericirea se află imediat după colţ. Şmecheria e să găseşti colţul potrivit.

La scurt timp după ce am pornit în călătorie, Drew a început să dea semne de nelinişte. M-a rugat să facem cale întoarsă, însă eu am insistat să ne continuăm aventura, mânat fiind de o irezistibilă curiozitate. Ce urma să descopăr de-a lungul călătoriei? Pericole? Magie? Voiam să ştiu, şi până în ziua de azi sunt convins că aş fi ajuns acolo unde încercam, dacă Poliţia din Baltimore nu ar fi tras concluzia, pe care eu am considerat-o pripită la vremea respectivă, că o autostradă intens circulată nu este locul cel mai indicat pentru doi puşti de cinci ani.

Unii oameni dobândesc virusul călătoriei. Alţii se nasc cu el. După expediţia eşuată alături de prietenul meu Drew, patima mea, dacă o pot numi aşa, s-a domolit o bună bucată de vreme. Însă s-a reaprins cu şi mai multă ardoare după ce am terminat facultatea. Îmi doream cu disperare să văd lumea, de preferat pe banii altora. Dar cum puteam să o fac? Nu aveam niciun fel de abilităţi „vandabile”, niciun simţ al moralităţii prea dezvoltat şi eram o fire cam posacă. Am hotărât să devin jurnalist.

În calitate de corespondent extern pentru National Public Radio (*Postul Naţional de Radio*) am călătorit în ţări precum Irak, Afghanistan şi Indonezia: ţări nefericite. Într-un fel, era perfect logic. În mod inconştient, respectam prima regulă a scrisului: „Scrie despre ceea ce ştii”. Şi astfel, cu carnetul de notiţe şi cu reportofonul în mână, am

colidant lumea spunând poveştile oamenilor trişti şi nefericiţi. Adevărul este că oamenii nefericiţi, care trăiesc în ţări profund nefericite, inspiră poveşti bune. Ne ating coarda sensibilă a sufletului şi ne emoţionează. Dar pot să ne şi dezamăgească.

Atunci mi-am zis: ce-ar fi dacă, timp de un an, aş călători pe tot globul, nu în căutarea celor mai cunoscute zone de conflict, ci, mai curând, în căutarea locurilor fericite, care nu se află în centrul atenţiei tuturor? Locuri care posedă, din abundenţă, unul sau mai multe dintre ingredientele pe care le considerăm esenţiale pentru dobândirea fericirii: bani, plăcere, spiritualitate, familie şi ciocolată, printre altele. De jur-împrejurul lumii, o mulţime de „cum ar fi dacă" sunt lansate în fiecare zi. Cum ar fi dacă ai trăi într-o ţară fabulos de bogată, în care nimeni nu plăteşte taxe? Cum ar fi dacă ai trăi într-o ţară în care eşecul *este* o opţiune? Cum ar fi dacă ai trăi într-o ţară atât de democratică, încât să votezi de şapte ori pe an? Cum ar fi dacă ai trăi într-o ţară în care excesul de gândire este descurajat? Atunci ai fi fericit?

Tocmai acest lucru am încercat să-l aflu, iar rezultatul acestui experiment, ce-i drept nebunesc, este cartea pe care o ţineţi acum în mâini.

M-am născut în „Anul lui *Smiley Face*": 1963. Este anul în care un grafician din Worcester, Massachusetts, pe nume Harvey Ball, a inventat de-acum omniprezentul semn grafic galben şi zâmbăreţ. Iniţial, creaţia lui Ball a fost concepută pentru a înveseli oamenii care lucrau într-o companie de asigurări, însă, de atunci, a devenit sinonimă cu spumosul brand, esenţialmente american, al fericirii.

Simbolul vesel creat de Ball nu a avut niciodată vreun efect asupra mea. Nu sunt o persoană fericită, nu am fost niciodată. În copilărie, personajul meu preferat din *Winnie-the-Pooh* („Winnie cel de pluş") era Eeyore. Dacă aş fi trăit în Antichitate sau chiar în epocile mai recente ale istoriei omenirii, aş fi fost considerat un ins normal. Pe vremuri, fericirea în această lume, pe acest pământ, era o

recompensă rezervată zeilor şi celor câtorva muritori norocoşi. În zilele noastre, fericirea este la îndemâna oricui şi, mai mult, a devenit chiar un imperativ. De aceea, eu împreună cu milioane de alţi oameni suferim de această maladie modernă pe care istoricul Darrin McMahon o numeşte „nefericirea de a nu fi fericit”. Nu e deloc o glumă.

Şi astfel, ca mulţi alţii, am încercat să rezolv problema. Nu am întâlnit nicio carte motivaţională care să nu-mi placă. Biblioteca mea personală este un falnic monument închinat angoasei existenţiale, plin ochi cu cărţi care mă informează că fericirea zace în adâncul meu. Dacă nu sunt fericit, îmi explică autorii acestor cărţi, atunci înseamnă că nu am săpat suficient de adânc în interiorul meu.

Această axiomă a industriei dezvoltării personale este atât de adânc înrădăcinată, încât devine de la sine înţeleasă. Singura problemă este că ea nu este adevărată. Fericirea nu se află în interiorul nostru, ci undeva în exterior. Sau, ca să fiu mai exact, linia de demarcaţie dintre exterior şi interior nu este atât de clar definită precum credem noi.

Filosoful de origine britanică Alan Watts, într-una dintre minunatele sale prelegeri despre filosofia răsăriteană, a folosit această analogie: „Dacă desenez un cerc, cei mai mulţi oameni, atunci când sunt întrebaţi ce am desenat, vor spune că am desenat un cerc, un disc sau o minge. Foarte puţini vor spune că am desenat o gaură în perete, fiindcă cei mai mulţi oameni se gândesc mai întâi la aspectul interior, mai curând decât la cel exterior. Dar, de fapt, aceste două aspecte sunt strâns legate – nu poţi avea ceea ce este *în interior* fără să ai ceea ce este *în exterior*”.

Cu alte cuvinte, *unde* ne aflăm este esenţial pentru *cine* suntem.

Prin *unde*, nu mă refer doar la mediul fizic, ci şi la cel cultural. Cultura este marea în care înotăm – atât de

atotcuprinzătoare, atât de devoratoare, încât îi observăm existenţa de-abia atunci când ieşim din ea. Cultura are o importanţă mult mai mare decât ne închipuim.

Prin cuvintele noastre, îmbinăm, în mod subconştient, geografia cu fericirea. Vorbim despre căutarea fericirii, despre găsirea mulţumirii, ca şi când acestea ar fi nişte puncte pe atlas, nişte locuri reale pe care le-am putea vizita, dacă am avea harta potrivită şi aptitudinile de navigaţie necesare. Oricine a mers în vacanţă pe o insulă din Caraibe, spre exemplu, şi a fost străfulgerat de neaşteptatul gând „Aş putea fi fericit aici?!” ştie la ce mă refer.

Evident că din umbră ne pândeşte acel concept ispititor şi alunecos pe care îl numim paradis. Ne tot ademeneşte pe noi oamenii de ceva timp. Platon şi-a imaginat Insulele celor fericiţi sau Câmpiile Elizee, un loc unde fericirea curgea precum apele calde ale Mediteranei. Până în secolul al XVIII-lea, oamenii au crezut că Paradisul biblic, Grădina Edenului, este un loc real. Apărea pe hărţi – situat, în mod ironic, la confluenţa fluviilor Tigru şi Eufrat, pe teritoriul Irakului de azi.

Exploratorii europeni s-au pregătit pentru expediţiile în căutarea Paradisului învăţând aramaica, limba pe care o vorbise Iisus. Am pornit şi eu în călătoria mea, în căutarea Paradisului, vorbind nu aramaica, ci o altă limbă obscură, liturghia modernă a fericirii vorbită de noii apostoli ai ştiinţei emergente a fericirii. Mi-am reamintit termeni precum „afectivitate pozitivă” şi „adaptare hedonică”. Nu port cu mine Biblia, ci doar câteva ghiduri *Lonely Planet* şi convingerea că, aşa cum spunea Henry Miller, „Destinaţia noastră nu este niciodată un loc anume, ci un nou mod de a vedea lucrurile”.

Şi astfel, într-o zi caniculară şi umedă, specifică pentru Miami (care pentru unii întruchipează însuşi conceptul de paradis), îmi fac bagajele şi pornesc în ceea ce ştiu prea bine că are puţine şanse de izbândă, la fel de puţine ca şi expediţia în care m-am lansat pe când aveam

cinci ani. Aşa cum menţiona Eric Hoffer, „Căutarea fericirii este una dintre sursele principale de nefericire”. Nu e nicio problemă. Sunt deja nefericit. Nu am nimic de pierdut.

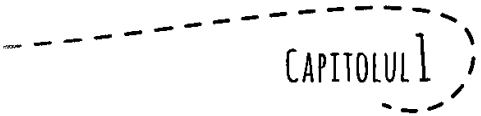

OLANDA

Fericirea este un număr

ŢINE DE NATURA UMANĂ faptul că ne face plăcere să-i privim pe alţii angrenaţi în acţiuni agreabile. Astfel se explică popularitatea de care se bucură două domenii de activitate: pornografia şi cafenelele. Americanii excelează în primul domeniu, însă europenii se pricep mai bine la cel de-al doilea. Mâncarea şi cafeaua aproape că nici nu mai contează. Am auzit odată de o cafenea din Tel Aviv unde nici nu se mai serveau mâncăruri şi băuturi; clienţii primeau farfurii şi ceşti goale, pentru care însă trebuiau să plătească.

Cafenelele sunt un soi de teatre în care clientul este atât spectator, cât şi actor. Găsesc o cafenea splendidă în apropierea hotelului unde sunt cazat, în centrul Rotterdamului. Este spaţioasă, păstrând totuşi senzaţia de intimitate, este elegantă, dar cu un aspect învechit. Parchetul este frumos, dar arată de parcă nu ar fi fost lustruit de ani de zile. Este genul de local în care ai putea să petreci ore în şir doar cu o bere în faţă – şi bănuiesc că mulţi clienţi chiar asta şi fac.

Toţi fumează, aşa că le urmez şi eu exemplul şi îmi aprind o ţigară. Locul te îndeamnă la contemplare, şi încep să conştientizez până şi cele mai mici detalii. Observ o femeie stând pe un scaun de bar, cu picioarele aşezate perpendicular, sprijinindu-se de o balustradă din apropiere şi formând astfel un mic pod basculant, pe care ea îl ridică şi îl coboară în timp ce oamenii trec pe acolo.

Comand ceva ce se cheamă fiere *trapistă*. E caldă. În general, nu beau berea caldă, însă berea aceasta îmi place. În jurul meu aud zumzetul plăcut al limbii olandeze. Îmi

sună oarecum familiar, deşi nu-mi dau seama de ce. Apoi îmi pică fisa. Olandeza sună exact ca engleza vorbită invers, de la coadă la cap. Ştiu asta fiindcă am auzit o mulţime de cuvinte în engleză, rostite de la coadă la cap. În epoca predigitală, îmi editam înregistrările reportajelor pe care le realizam pentru postul de radio NPR pe un magnetofon de mărimea unui televizor. În mod invariabil, eram obligat să rulez segmente de bandă de la coadă la cap. În timp ce stau în cafenea, cu ţigara în mână şi cu berea trapistă în faţă, mă întreb dacă aş înregistra pe cineva vorbind olandeză şi aş rula banda de la coadă la cap, oare ar suna ca engleza obişnuită?

După cum aţi bănuit, fără îndoială, sunt un om care are mult timp la dispoziţie. Foarte mult timp. Dar tocmai acesta este rostul unei cafenele europene: să lâncezeşti fără absolut nicio mustrare de conştiinţă. Nu e de mirare faptul că cei mai mulţi dintre marii filosofi ai lumii au fost europeni. Îşi făceau veacul prin cafenele şi îşi lăsau mintea să umble creanga până când născoceau o şcoală complet nouă de filosofie – existenţialismul, de pildă. Eu nu am venit aici să inventez o nouă şcoală de filosofie, ci să vânez fericirea, adică ceea ce francezii numesc *la chasse au bonheur*.

Mai precis, prada mea este un profesor olandez, pe nume Ruut Veenhoven: părintele cercetării în domeniul fericirii. Veenhoven deţine o bază de date universală cu privire la fericire. Nu este o glumă. Veenhoven a colectat toate informaţiile posibile despre ceea ce ne face şi nu ne face fericiţi, şi, lucrul care mă interesează în mod deosebit pe mine, care sunt cele mai fericite locuri din lume. Dacă există într-adevăr o hartă rutieră a fericirii, un atlas al fericirii, atunci Ruut Veenhoven trebuie să ştie.

Părăsesc cafeneaua, cu părere de rău, şi mă îndrept spre hotel ca să iau cina. Rotterdam nu este un oraş frumos. Este cenuşiu şi posomorât, cu puţine atracţii. Totuşi, amestecul de olandezi nativi şi imigranţi, mulţi dintre ei musulmani, duce la juxtapuneri interesante.

Cleopatra Sex Shop, în a cărui vitrină este etalată o menajerie de penisuri artificiale îngrijorător de veridice, se află doar la câţiva metri distanţă de Centrul Islamic Pakistanez. La un colţ de stradă, adulmec un iz de marijuana, aroma înmiresmată a toleranţei olandeze. La celălalt colţ de stradă, văd un bărbat cocoţat pe o scară şi atârnând un sabot galben uriaş pe faţada unui magazin, în timp ce, pe trotuar, doi bărbaţi din Orientul Mijlociu se sărută pe obraji, în semn de salut. Nu ştiu exact de unde sunt, dar unii dintre imigranţii de aici provin din ţări în care alcoolul este interzis, iar femeile sunt acoperite din creştet până la tălpi. În ţara lor adoptivă, marijuana este legală, la fel ca şi prostituţia. Nu e de mirare că simt tensiunea plutind în aer, amestecându-se cu canabisul.

Restaurantul hotelului este mic şi primitor. Olandezii se pricep de minune să creeze o atmosferă plăcută. Comand supă de sparanghel. E bună. Ospătarul ia bolul de supă de pe masă, după care îmi spune:

— Iar acum, poate că doriţi un *intercourse*[1] *7*

— Poftim?

— Intercourse. Puteţi comanda intercourse.

Tocmai îmi ziceam în sinea mea, Dumnezeule, olandezii ăştia chiar sunt un popor tolerant, când îmi dau seama că, de fapt, ospătarul se referea la complet altceva. *Inter course*. Adică, între feluri.

— Da, spun eu, uşurat. Sigur că doresc.

Şi asta şi fac. *Inter course*, chiar acolo, în restaurantul Hotelului Van Walsum. Îmi face mare plăcere această experienţă culinară făcută pe îndelete. Sorb din paharul de bere, privesc în gol şi, în linii mari, nu fac nimic – până când ospătarul îmi aduce somonul la grătar, precizându-mi că momentul meu de *inter course* a luat sfârşit.

A doua zi de dimineaţă, iau metroul şi pornesc în căutarea Sfântului Graal: Baza de Date Universală a

1 Pe lângă sensul de „element intermediar” termenul intercourse poate avea şi semnificaţia de „relaţie sexuală”, (n. trad.)

Fericirii. În mod normal, nu asociez lingvistic „fericirea” şi „baza de date”, însă acum este o situaţie diferită. Baza de Date Universală a Fericirii reprezintă varianta laică a locurilor sfinte, Vatican, Meca, Ierusalim şi Lhasa, toate la un loc. Aici poţi accesa, printr-un simplu clic, tainele fericirii. Taine care nu se bazează pe revelaţii efemere dezvăluite într-un oarecare deşert din Antichitate, ci pe ştiinţa modernă; taine care nu sunt scrise pe pergament, ci pe hard disk-uri; nu în aramaică, ci în limbajul epocii noastre, codul binar.

Ies din metrou, fac câţiva paşi şi mă simt imediat dezamăgit. Campusul universitar unde se află Baza de Date Universală a Fericirii arată mai curând ca o zonă de birouri suburbană decât ca un centru al fericirii absolute, în care este depozitat tot ce cunoaşte omenirea în materie de fericire. Încerc să-mi alung acest sentiment. La urma urmelor, la ce mă aşteptam? La Vrăjitorul din Oz? La Willy Wonka şi la Compa Loompa, sărind în sus de bucurie şi strigând frenetic: „L-am găsit, l-am găsit, secretul fericirii”? Nu, cred că nu, însă speram totuşi să fie ceva mai puţin steril. Mai multă fericire şi mai puţine date.

Traversez un coridor greu de definit şi bat la o uşă la fel de greu de descris. Un bărbat cu un accent olandez strigă la mine să intru. Iată-l! Domnul *Feelgood* în persoană. Ruut Veenhoven este un bărbat suplu, de vreo şaizeci de ani, cu o barbă grizonantă şi cu nişte ochi pătrunzători. E îmbrăcat în negru – un negru elegant, nu morbid. Mi se pare că îl cunosc de undeva şi imediat îmi dau seama de ce: seamănă cu Robin Williams, are aceeaşi energie clocotitoare şi acelaşi zâmbet strengăresc. Se ridică iute de pe scaun şi îmi întinde mâna, precum şi o carte de vizită pe care scrie: „Ruut Veenhoven, profesor şi cercetător în domeniul fericirii”.

Biroul lui arată ca cel al oricărui profesor: cărţi şi hârtii peste tot – nu este foarte dezordonat, dar nici cel mai ordonat birou pe care l-am văzut în viaţa mea. În mod surprinzător, nu se zăreşte nicio faţă zâmbitoare.

Veenhoven îmi toarnă o ceaşcă de ceai verde. Apoi păstrează tăcerea şi aşteaptă ca eu să vorbesc.

Nu ştiu ce să spun. Ca jurnalist, am luat sute de interviuri. Am intervievat regi, preşedinţi, prim-miniştri, ca să nu mai vorbesc de şefi ai unor organizaţii teroriste, precum Hezbollah. Însă, acum, când stau aici, în faţa acestui profesor olandez amabil, care seamănă cu Robin Williams, mă simt blocat. O parte din mine, acea parte care tânjeşte cu disperare după liniştea sufletească, vrea să strige: „Domnule Veenhoven, aţi studiat fericirea de-a lungul întregii dumneavoastră vieţi profesionale; vă rog, daţi-mi afurisita aia de formulă a fericirii!”

Însă nu spun asta. Nu pot să arunc peste bord toţi acei ani de antrenament care îmi spun să păstrez distanţa faţă de persoana intervievată şi să nu dezvălui niciodată prea multe despre propria mea persoană. Sunt precum un poliţist în afara orelor de serviciu, care iese cu familia în oraş, însă nu se poate abţine să nu scaneze cu privirea restaurantul, în căutarea unor potenţiali răufăcători.

Aşa că, în loc să-mi descarc sufletul, apelez la un vechi truc folosit de jurnalişti şi de femei pentru detensionarea unei situaţii.

— Domnule Veenhoven, spun eu în cele din urmă, vorbiţi-mi despre dumneavoastră. Cum aţi intrat în afacerea asta cu fericirea?

Veenhoven se lasă pe speteaza scaunului, încântat că-mi poate fi de ajutor. A intrat la facultate prin anii 1960. Toţi colegii lui de şcoală fumau marijuana, purtau tricouri cu Che Guevara şi vorbeau despre societăţile bune. Veenhoven fuma şi el marijuana, însă nu purta niciun tricou cu Che Guevara; cât despre acele „societăţi bune”, adică ţările din blocul comunist răsăritean, Veenhoven le considera nesatisfăcătoare. În loc să judece o societate în funcţie de sistemul ei, se gândea el, de ce să nu o judece în funcţie de rezultate? Erau cetăţenii acelei societăţi fericiţi? Eroul lui Veenhoven nu era Che Guevara, ci un jurist şi reformator socialist englez din secolul al XIX-lea, pe nume

Jeremy Bentham, creatorul celebrului principiu utilitarist, „o cât mai mare fericire pentru cât mai mulţi oameni”. Veenhoven ar fi purtat bucuros un tricou cu Jeremy Bentham, dacă ar fi existat un asemenea lucru.

Veenhoven studia sociologia – un domeniu care, la vremea respectivă, presupunea doar studierea societăţilor bolnave, disfuncţionale. Psihologia, disciplină înrudită cu sociologia, studia minţile bolnave. Dar nu şi tânărul Ruut. El era interesat de minţile sănătoase şi de locurile fericite. Într-o bună zi, uşor timid, dar totuşi hotărât, Veenhoven a bătut la uşa îndrumătorului său şi l-a întrebat dacă poate studia fericirea. Îndrumătorul său, un om sobru, cu o formaţie academică solidă, i-a spus, cât se poate de limpede, să tacă din gură şi să nu mai pomenească în veci acel cuvânt. Fericirea nu era un subiect serios.

Veenhoven a părăsit biroul profesorului, aspru mustrat, dar mulţumit în sinea lui. Intuia că a descoperit o temă de cercetare fascinantă. Tânărul absolvent nu ştia la vremea aceea, nu avea de unde să ştie, că în lumea largă cercetătorii în domeniul ştiinţelor sociale începeau să fie tot mai interesaţi de o nouă disciplină: studiul fericirii. Astăzi, Veenhoven este vârful de lance într-un domeniu care produce sute de lucrări ştiinţifice în fiecare an. Se organizează conferinţe pe tema fericirii, există chiar şi un *Jurnal al studiilor pe tema fericirii* (editat de către Veenhoven). Studenţii de la Universitatea din Claremont, California, pot face un masterat sau chiar un doctorat în domeniul psihologiei pozitive – adică în domeniul fericirii.

Câţiva dintre colegii lui Veenhoven încă mai cred că fostul lui îndrumător de la facultate a avut dreptate, că studiul fericirii este o prostie. Însă nu pot să-l ignore. Cercetările lui Veenhoven sunt un fapt obiectiv, fiind citate în presă şi în lumea academică, ceea ce înseamnă că ele contează.

Contemplarea fericirii nu este, desigur, un lucru nou. Grecii şi romanii din Antichitate au fost foarte preocupaţi de acest subiect. Aristotel, Platon, Epicur şi alţii şi-au pus

eternele întrebări. Ce înseamnă să ai o viaţă bună? Plăcerea este acelaşi lucru cu fericirea? Când o să inventăm instalaţia de apă curentă pentru locuinţă?

Mai târziu, grecilor şi romanilor li s-au alăturat şi alţii, feţe palide din ţinuturi mai nordice, care petreceau excesiv de mult timp în cafenele, meditând la dilemele de nepătruns ale vieţii. Bărbaţi precum Kant, Schopenhauer, Mill, Nietzsche, iar mai apoi, Larry David. Şi ei au avut câte ceva de spus în legătură cu fericirea.

Şi apoi este religia. Ce este religia dacă nu un ghid către fericire? Orice religie îi călăuzeşte pe credincioşi pe calea fericirii, fie ea în această viaţă, fie în cea de dincolo, fie prin supunere, fie prin meditaţie, devoţiune sau pocăinţă.

Toate acestea pot fi de mare ajutor, însă nu sunt adevăruri ştiinţifice. Sunt doar opinii despre fericire. Opinii erudite, fără îndoială, dar totuşi opinii, iar în lumea de azi nu preţuim prea mult opiniile, poate doar cu excepţia propriilor opinii. Ceea ce respectăm azi este ştiinţa, mai ales ştiinţele naturii sau, cel puţin, pe cele sociale. Şi mai presus de orice, iubim studiile ştiinţifice. Agenţiile de ştiri ştiu, în mod instinctiv, că cea mai bună metodă de a capta atenţia publicului este prin aceste cuvinte: „Un nou studiu ştiinţific arată că…”. Aproape că nici nu mai contează ce urmează. Un nou studiu ştiinţific arată că vinul roşu este bun pentru sănătate/dăunează grav sănătăţii. Un nou studiu arată că temele pentru acasă încetinesc/îmbunătăţesc funcţiile creierului. Ne plac mai ales studiile care ne confirmă propriile teorii, cum ar fi: „Un nou studiu ştiinţific arată că oamenii dezordonaţi sunt mai deştepţi”. sau „Un nou studiu ştiinţific arată că flatulenţa zilnică moderată favorizează longevitatea”.

Prin urmare, pentru ca această nouă ştiinţă a fericirii să fie luată în serios, era nevoie de studii ştiinţifice. Dar, mai întâi, avea nevoie de un vocabular, de un jargon serios. Cuvântul „fericire” nu era câtuşi de puţin satisfăcător. Suna prea frivol, era prea uşor de înţeles, ceea ce

reprezenta o mare problemă. De aceea, specialiştii în ştiinţe sociale au inventat un concept bizar: „bunăstarea subiectivă”. Perfect. Nu doar că erau termeni plurisilabici şi practic impenetrabili pentru neiniţiaţi, ci puteau fi condensaţi într-un acronim încă şi mai enigmatic: SWB[2]. Chiar şi azi, dacă vrei să găseşti cele mai recente studii în domeniul fericirii, trebuie să cauţi pe Google „SWB”, nu „fericire”. Apoi au urmat alte piese ale acestui puzzle terminologic. „Afectivitatea pozitivă” este atunci când simţi ceva bun; „afectivitatea negativă” este – aţi ghicit – atunci când simţi ceva rău.

Apoi, noua ştiinţă a fericirii avea nevoie de date. De numere. Căci, ce este ştiinţa dacă nu numere, preferabil numere mari, cu o mulţime de zecimale. Şi cum obţin oamenii de ştiinţă aceste numere? Măsoară lucrurile.

Oh, nu. Blocaj major. Cum se poate măsura fericirea? Fericirea este un sentiment, o stare de spirit, o perspectivă asupra vieţii. Fericirea nu poate fi măsurată.

Sau poate fi măsurată? Specialiştii în domeniul neuroştiinţelor de la Universitatea din Iowa au identificat regiunile din creier care sunt asociate cu starea de bine şi cu starea de rău. Subiecţii interesaţi să participe la acest studiu ştiinţific (studenţi dornici să câştige câţiva bani de buzunar) au fost conectaţi la un aparat de rezonanţă magnetică, iar apoi li s-au arătat câteva imagini. Atunci când li se prezintă oamenilor imagini plăcute – peisaje bucolice, delfini jucăuşi – sunt activate părţi ale lobului prefrontal. Atunci când li se prezintă imagini neplăcute – o pasăre cu penele îmbibate de petrol, un soldat mort cu chipul desfigurat – se activează părţile mai primitive ale creierului. Cu alte cuvinte, sentimentele fericite sunt înregistrate în acele regiuni ale creierului care au evoluat mai recent. Ceea ce ridică o întrebare interesantă: sub raportul evoluţiei speciei umane, dacă nu sub raport personal, ne îndreptăm cu paşi lenţi înspre fericire?

---

2 SWB este acronimul conceptului subjective well-being („bunăstare subiectivă”). (n. trad.)

Cercetătorii s-au jucat şi cu alte metode de măsurare a fericirii: hormonii de stres, activitatea cardiacă şi ceva ce se numeşte „codul facial” – de câte ori zâmbim, de exemplu. Toate aceste tehnici sunt promiţătoare şi, într-o bună zi, oamenii de ştiinţă ar putea, într-adevăr, să fie în stare să ne măsoare gradul de fericire, aşa cum, în ziua de azi, un medic ne ia temperatura.

Cu toate acestea, modalitatea principală prin care cercetătorii măsoară fericirea este cu ajutorul unei tehnici mult mai puţin sofisticate şi destul de evidente, dacă stăm să ne gândim bine. Îi întreabă pe oameni cât de fericiţi sunt. Chiar aşa. „Cât de fericit aţi spune că sunteţi în acest moment?” Aceasta este, în linii generale, întrebarea pe care, de vreo patruzeci şi ceva de ani, cercetătorii o adresează oamenilor din întreaga lume.

Ruut Veenhoven şi colegii săi susţin că răspunsurile sunt incredibil de exacte.

— Poţi să ai o boală şi să nu ştii acest lucru, îmi spune Veenhoven, însă nu poţi fi fericit fără să ştii acest lucru. Prin definiţie, dacă eşti fericit, ştii că eşti fericit.

Poate că aşa este, însă nu trebuie subestimată capacitatea de autoamăgire a oamenilor. Suntem într-adevăr capabili să ne măsurăm propria noastră fericire? De pildă, pe când aveam şaptesprezece ani, credeam că sunt foarte fericit şi mulţumit, fără să am absolut nicio grijă pe lumea asta. Privind retrospectiv, se dovedeşte că, de fapt, la vremea respectivă eram sub influenţa drogurilor. Şi cred că şi a berii.

Un alt obstacol pe drumul către fericire: oamenii definesc fericirea în mod diferit. Ceea ce crezi tu despre fericire poate să fie diferit de ceea ce cred eu. Definiţia mea preferată asupra fericirii a dat-o un om nefericit pe nume Noah Webster. Când a întocmit primul dicţionar american, în 1825, el a definit fericirea ca fiind „senzaţia agreabilă care se naşte atunci când te bucuri de un lucru bun”. Asta spune totul. Este vorba despre o „senzaţie agreabilă”, fericirea fiind aşadar un sentiment. Hedoniştii

ar fi în culmea fericirii la auzul acestor cuvinte. Definiţia vorbeşte şi despre bucurie, ceea ce înseamnă că fericirea este mai mult decât pură plăcere animalică. Şi să te bucuri de ce? De „un lucru bun”, o sintagmă pe care cred că Webster ar fi trebuit să o scrie cu majuscule. Vrem să ne simţim bine, însă având motivaţiile corecte. Aristotel ar fi fost de acord cu acest lucru. „Fericirea este o activitate virtuoasă a sufletului”. a spus el. Cu alte cuvinte, o viaţă virtuoasă este o viaţă fericită.

Noi oamenii suntem fiinţe ale ultimelor cinci minute. Într-un studiu, oameni care au găsit o monedă pe trotuar, cu câteva minute înainte să fie întrebaţi în legătură cu nivelul lor de fericire, au declarat un grad mai mare de satisfacţie faţă de viaţa lor în general decât cei care nu au găsit o monedă pe trotuar. Cercetătorii au încercat să explice această ciudăţenie a psihicului uman cu ajutorul unei metode care se bazează pe colectarea experienţelor. Subiecţii sunt bombardaţi cu întrebări de cel puţin zece ori pe zi. Eşti fericit în clipa asta? Dar acum? Aici intră în acţiune principiul incertitudinii formulat de Heisenberg. Simplul fapt de a observa un lucru îl modifică. Cu alte cuvinte, toată această insistenţă poate afecta nivelul de fericire al subiecţilor.

Pe de altă parte, cei mai mulţi oameni vor să arate lumii că sunt fericiţi. Astfel se explică de ce aceştia declară un nivel mai mare de fericire când sunt întrebaţi în cadrul unor sondaje faţă în faţă, decât atunci când sunt chestionaţi prin e-mail. Şi declarăm un nivel chiar mai mare de fericire dacă operatorul de interviu este de sex opus. În mod instinctiv, ştim că a fi fericit înseamnă a fi sexy.

Totuşi, cercetătorii în domeniul fericirii se străduiesc să-şi apere opera. Cert este că răspunsurile oamenilor sunt, de-a lungul timpului, consecvente. De asemenea, cercetătorii coroborează aceste răspunsuri cu declaraţiile prietenilor şi rudelor lor. „Vi se pare că Joe este o persoană fericită?”. Se pare că aceste evaluări exterioare tind să

corespundă cu propria percepţie asupra nivelului nostru de fericire. De altfel, oamenii de ştiinţă măsoară nivelul de inteligenţă şi atitudinile faţă de chestiuni precum rasismul, care sunt şi ele subiective. De ce să nu măsoare şi nivelul de fericire? Sau, aşa cum afirma Mihály Csikszentmihályi, un gigant în domeniul cercetării fericirii: „Când o persoană spune că este «destul de fericită», nu avem dreptul să-i ignorăm afirmaţia sau să o interpretăm în sens contrar”.

Aşadar, presupunând că aceste studii în legătură cu fericirea sunt suficient de exacte, ce au descoperit ele? Cine este fericit? Şi cum îi găsesc pe aceşti oameni? Aici intră în acţiune Ruut Veenhoven şi baza lui de date.

Veenhoven mă conduce într-o încăpere la fel de impersonală şi greu de descris ca şi restul campusului. Înăuntru se află vreo şase computere la care lucrează câţiva voluntari. Niciunul dintre ei nu pare să aibă un aer extrem de fericit. Încerc să trec peste această neconcordanţă; chiar şi un medic supraponderal poate să dea sfaturi bune despre dietă şi exerciţii fizice.

Rămân o clipă pe gânduri. În memoria acestor computere, care se află chiar în faţa mea, este acumulată întreaga cunoaştere a umanităţii cu privire la fericire. După ce, timp de decenii, acest subiect a fost practic ignorat, specialiştii în ştiinţe sociale recuperează acum timpul pierdut, producând studii într-un ritm ameţitor. Fericirea, am putea spune, este noua tristeţe.

Rezultatele cercetărilor sunt evidente şi, în acelaşi timp, greu de imaginat, sunt aşteptate şi, în acelaşi timp, surprinzătoare. În multe cazuri, descoperirile confirmă ceea ce spuneau marii gânditori ai veacurilor trecute – de parcă anticii greci mai au nevoie de vreo confirmare. Iată câteva dintre descoperiri, enumerate în ordine aleatorie.

Extravertiţii sunt mai fericiţi decât introvertiţii; optimiştii sunt mai fericiţi decât pesimiştii; oamenii căsătoriţi sunt mai fericiţi decât cei singuri, deşi cuplurile care au copii nu sunt mai fericite decât cele fără copii; republicanii sunt mai fericiţi decât democraţii; oamenii

care participă la slujbele religioase sunt mai fericiţi decât cei care nu participă; oamenii cu diplomă universitară sunt mai fericiţi decât cei fără, deşi oamenii cu diplomă de studii aprofundate sunt mai puţin fericiţi decât cei care au doar diplomă de licenţă; oamenii cu o viaţă sexuală activă sunt mai fericiţi decât cei fără; femeile şi bărbaţii sunt fericiţi în egală măsură, deşi femeile au o mai mare profunzime emoţională; o aventură amoroasă te va face fericit, însă nu va compensa nefericirea adâncă pe care o vei resimţi atunci când soţul/soţia va afla şi te va părăsi; oamenii sunt cel mai puţin fericiţi atunci când fac naveta la serviciu; oamenii ocupaţi sunt mai fericiţi decât cei care au prea puţine lucruri de făcut; oamenii bogaţi sunt mai fericiţi decât cei săraci, dar numai într-o mică măsură.

Plecând de la aceste concluzii, ce ar trebui să facem? Să ne căsătorim, dar să nu mai avem copii? Să începem să mergem la biserică în mod regulat? Să nu ne mai înscriem la doctorate? Totuşi, e mai bine să nu ne grăbim. Oamenii de ştiinţă se străduiesc din răsputeri să clarifice ceea ce ei numesc „cauzalitate inversă" şi ceea ce noi, profanii, numim problema „oul sau găina". De pildă, oamenii sănătoşi sunt mai fericiţi decât cei nesănătoşi; sau poate că oamenii fericiţi tind să fie mai sănătoşi? Oamenii căsătoriţi sunt fericiţi; sau poate că oamenii fericiţi sunt mai înclinaţi să se căsătorească? Este greu de spus. Cauzalitatea inversă reprezintă piatra de încercare a oricărui proiect de cercetare.

Însă, ceea ce aş vrea eu cu adevărat să ştiu nu este cine e fericit, ci locul în care se află cei ce sunt fericiţi – şi de ce. Veenhoven oftează când îi pun această întrebare şi îşi toarnă încă o ceaşcă de ceai. Aici, calculele devin ceva mai complicate. Putem spune într-adevăr care ţări, care popoare sunt mai fericite decât altele? Să se fi încheiat oare călătoria mea, în căutarea celor mai fericite locuri din lume, înainte de a fi început?

În toate culturile există cel puţin un cuvânt care exprimă ideea de fericire, dacă nu chiar mai multe cuvinte.

Însă, cuvântul *happiness* din limba engleză înseamnă oare acelaşi lucru ca *bonheur* din limba franceză ori *felicidad* din limba spaniolă ori *sahaada* din limba arabă? Cu alte cuvinte, fericirea poate fi tradusă? Există dovezi că răspunsul este afirmativ. Elveţienii declară acelaşi nivel de fericire, indiferent dacă sunt chestionaţi în franceză, germană ori italiană, cele trei limbi oficiale ale ţării.

Toate culturile preţuiesc fericirea, însă nu în acelaşi grad. Ţările din Asia de Est tind să pună un accent mai mare pe armonie şi pe împlinirea obligaţiilor sociale decât pe satisfacţia individuală; poate că nu este o coincidenţă faptul că în aceste ţări există un nivel mai scăzut de fericire, ceea ce a fost numit Decalajul de Fericire Est-Asiatic, ceea ce mie îmi sună ca un fel de Marele Canion Chinezesc. Apoi mai este şi problema influenţei exercitate de societate, în sensul că oamenii nu răspund la întrebările referitoare la fericire aşa cum le dictează inima, ci potrivit cutumelor societăţii în care trăiesc. Japonezii, de pildă, sunt proverbiali pentru discreţia lor, nedorind cu niciun chip să iasă cumva în evidenţă; nici în ceea ce priveşte averea lor, nu sunt foarte fericiţi. Am locuit mulţi ani în Japonia, dar nu m-am putut obişnui niciodată cu imaginea femeilor japoneze care îşi acoperă gura atunci când râd sau zâmbesc, de parcă s-ar ruşina de bucuria lor.

Noi, americanii, dimpotrivă, ne afişăm fericirea fără nici cea mai mică rezervă, iar uneori avem tendinţa de a exagera puţin din dorinţa de a impresiona. Iată ce i-a mărturisit un cetăţean polonez, care trăieşte în Statele Unite, scriitoarei Laura Klos Sokol, cu privire la americani: „Când americanii spun că a fost excelent, eu ştiu că a fost bine. Când ei spun că a fost bine, eu ştiu că a fost OK. Când ei spun că a fost OK, eu ştiu că a fost rău”.

Am de îndeplinit o misiune dificilă. Atlasul fericirii, dacă există aşa ceva, nu va fi uşor de citit. Seamănă cu harta aceea mototolită pe care o ţinem în torpedoul maşinii. Însă eram hotărât să merg mai departe, fiind convins că, deşi nu putem percepe acele nuanţe fine ale

fericirii care diferă de la o ţară la alta, totuşi putem spune, cu siguranţă, că unele ţări sunt mai fericite decât altele.

Veenhoven îmi oferă acces nelimitat la baza lui de date şi îmi urează succes, însă mai întâi mă previne:

— S-ar putea să nu vă placă ce veţi descoperi.

— Ce vreţi să spuneţi?

Cele mai fericite locuri, îmi explică el, nu corespund neapărat ideilor noastre preconcepute. Unele dintre cele mai fericite ţări din lume – Islanda şi Danemarca, de pildă – sunt omogene, contrazicând astfel convingerea americanilor că există putere şi fericire în diversitate. O descoperire recentă a lui Veenhoven nu a fost primită cu prea mult entuziasm de către colegii lui sociologi. El a descoperit că distribuţia venitului nu reflectă în mod direct gradul de fericire. Ţări cu mari discrepanţe între bogaţi şi săraci nu sunt mai puţin fericite decât ţări în care bogăţia este distribuită mai echitabil. Uneori, ele sunt mai fericite.

— Colegii mei nu sunt prea încântaţi de această descoperire, îmi spune Veenhoven. Inechităţile sociale reprezintă o afacere importantă pentru Departamentul de sociologie. Cariere întregi s-au construit pe baza lor.

Îi accept sfatul cu politeţe, însă îmi imaginez că probabil exagerează în legătură cu pericolele pe care le am de înfruntat. Mă înşel. Căutarea celor mai fericite locuri din lume poate să facă nefericit pe oricine – sau, cel puţin, să-i dea o cumplită durere de cap. Cu fiecare clic, întâlnesc lucruri greu de înţeles şi contradicţii evidente. Cum ar fi aceasta: multe dintre cele mai fericite ţări din lume au o rată crescută a sinuciderilor. Sau aceasta: oamenii care participă la slujbele religioase se declară mai fericiţi decât cei care nu participă, însă naţiunile cele mai fericite din lume sunt secularizate. Cât despre Statele Unite, cea mai bogată şi cea mai puternică ţară din lume, nu reprezintă câtuşi de puţin o superputere în domeniul fericirii. Multe alte naţiuni sunt mai fericite decât suntem noi.

Şederea mea la Rotterdam se desfăşoară conform

unei rutine plăcute. Iau micul dejun la hotel, mă răsfăţ uneori cu puţin *inter course*, după care merg cu metroul acolo unde se află Baza de Date Universală a Fericirii. Apoi cercetez tot felul de studii şi de date, în căutarea misteriosului meu atlas al fericirii. Serile, merg la cafenea (nu reuşesc să-i ţin minte numele), unde beau bere caldă, fumez ţigări scurte şi cuget la natura fericirii. Este o rutină care implică multă contemplaţie, o cantitate moderată de băuturi alcoolice şi foarte puţină muncă. Este, cu alte cuvinte, o rutină foarte europeană. Încep să devin de-al casei.

Fără vreun motiv anume, iau hotărârea să încep cercetarea la baza piramidei fericirii şi să merg în sus. Care ţări sunt cel mai puţin fericite? Nu mă surprinde faptul că multe naţiuni africane se înscriu în această categorie. Tanzania, Rwanda şi Zimbabwe se află chiar la baza piramidei. Doar câteva ţări africane, cum ar fi Ghana, reuşesc să atingă un nivel mediu de fericire. Motivele par suficient de clare. Sărăcia extremă nu poate duce la fericire. Mitul sălbaticului nobil şi fericit este doar un mit. Dacă nu ne sunt satisfăcute nevoile elementare, este puţin probabil că vom fi fericiţi.

În mod straniu, descopăr un alt grup de naţiuni aflat la baza piramidei fericirii: fostele Republici Sovietice – Belarus, Moldova, Ucraina, Uzbekistan şi altele.

Democraţiile sunt mai fericite decât dictaturile? Nu neapărat. Multe dintre fostele Republici Sovietice sunt cvasi-democraţii; cu siguranţă că sunt mai libere decât erau în epoca sovietică, dar, cu toate acestea, nivelul lor de fericire a scăzut după căderea Uniunii Sovietice. Ron Inglehart, profesor la Universitatea din Michigan, şi-a petrecut cea mai mare parte din carieră studiind relaţia dintre democraţie şi fericire. El crede că relaţia cauzală funcţionează în sens invers: democraţiile nu stimulează fericirea, însă naţiunile fericite sunt mai înclinate spre democraţie – ceea ce, desigur, nu e valabil în cazul Irakului.

Dar cum stau lucrurile în ţările calde şi însorite, în acele paradisuri tropicale pe care le asociem cu fericirea şi pentru care plătim bani buni ca să ne petrecem vacanţa? Se pare că nu sunt chiar atât de fericite. Fiji, Tahiti, Bahamas – toate aceste locuri se află în zona mediană pe scara fericirii. Ţările fericite tind să fie cele din zonele cu climă temperată, iar printre cele mai fericite – Islanda, spre exemplu – se află în zonele polare.

Vă vine să credeţi sau nu, cei mai mulţi oameni spun că sunt fericiţi. Aproape fiecare ţară din lume înregistrează undeva între cinci şi opt puncte pe o scară de zece puncte. Există câteva excepţii: morocănoşii moldoveni obţin în mod constant un scor de 4, 5, iar pentru o scurtă perioadă, în 1962, cetăţenii Republicii Dominicane au reuşit să obţină doar 1, 6 puncte, cel mai scăzut nivel de fericire înregistrat vreodată pe planetă. Dar, aşa cum spuneam, acestea sunt rare excepţii. Cea mai mare parte a lumii este fericită.

Dar de ce suntem oare atât de surprinşi de acest rezultat? Cred că vina o poartă două tipuri de oameni: jurnaliştii şi filosofii. Presa, din care fac şi eu parte, prezintă, de regulă, doar ştirile rele: războaie, foamete, divorţuri ale starurilor de la Hollywood. Nu vreau să minimalizez nenorocirile care se întâmplă în lumea largă şi, ca jurnalist, Dumnezeu ştie că am trăit bine de pe urma acestor ştiri, însă noi, jurnaliştii, avem tendinţa să prezentăm o realitate distorsionată.

Dar adevăraţii vinovaţi sunt filosofii – gânditorii europeni, cei care se îmbrăcau doar în negru, fumau prea mult şi nu prea reuşeau să-şi găsească iubite. Aşa că îşi duceau veacul singuri, prin cafenele, observau universul şi – surpriză! – au tras concluzia că universul este un loc nefericit. Sigur că este. Adică, dacă se întâmplă să fii un bărbat singur, palid la faţă şi înclinat spre meditaţie. Oamenii fericiţi din Heidelbergul veacului al XVIII-lea, de pildă, erau preocupaţi să fie fericiţi, nu să scrie diatribe lungi şi întortocheate, cu intenţia de a tortura vreun student încă nenăscut de la Bloomington, care trebuie să-şi

dea examenul de filosofie pentru a absolvi facultatea.

Dar cel mai rău dintre toţi a fost Freud. Deşi nu era el chiar un filosof pursânge, Freud a contribuit din plin la formarea concepţiilor noastre despre fericire. El a spus odată: „Intenţia ca Omul să fie fericit nu este în planul Creaţiei”. Aceasta este o afirmaţie remarcabilă, mai ales că ea vine de la omul ale cărui idei se află la temelia sistemului nostru de sănătate mintală. Să ne imaginăm că un medic din Viena începutului de secol XX ar fi declarat: „Intenţia ca Omul să aibă un corp sănătos nu este în planul Creaţiei”. Probabil că l-am fi băgat la închisoare sau, cel puţin, i-am fi interzis dreptul de a mai profesa ca medic. Cu siguranţă că nu ne-am fi bazat întregul nostru sistem medical pe ideile sale. Şi totuşi, exact lucrul acesta l-am făcut în cazul lui Freud.

Şi totuşi, cei mai mulţi oameni sunt fericiţi? Nu mi se pare în regulă. Şi eu sunt o persoană, dar nu sunt tocmai fericit. Ceea ce m-a pus pe gânduri; unde mă plasez eu în constelaţia datelor fericirii alcătuită de Veenhoven? Dacă sunt onest, şi cred că sunt, din moment ce îmi dau silinţa să scriu aceste rânduri, aş spune că mă aflu pe poziţia a şasea, ceea ce înseamnă că sunt mult mai puţin fericit decât concetăţenii mei americani, însă, potrivit Bazei de Date Universale a Fericirii, m-aş simţi ca acasă în Croaţia.

Sunt înclinat să fiu de acord cu lingvista Anna Wierzbicka, care, confruntată cu aceeaşi afirmaţie potrivit căreia cei mai mulţi oameni sunt destul de fericiţi, a replicat printr-o întrebare simplă: „Cine *sunt* acei oameni care spun că sunt fericiţi?”

Într-adevăr, cine sunt. Simt că îmi plesneşte capul. Să fi pornit oare într-o misiune inutilă de găsire a celor mai fericite locuri din lume? Dar apoi observ că o anumită ţară se plasează destul de sus pe scara fericirii – nu chiar numărul unu, dar foarte aproape. Se întâmplă să fie tocmai ţara pe care o vizitez în acest moment.

Mă retrag la cafeneaua mea, comand o bere şi meditez la fericirea olandeză. De ce ar fi atât de fericită

Olanda, o ţară plată şi fără nimic special? Păi, în primul rând, olandezii sunt europeni, ceea ce înseamnă că ei nu trebuie să-şi facă griji dacă îşi pierd asigurarea de sănătate şi, implicit, slujba. Statul va avea grijă de ei. Primesc o grămadă de săptămâni de concediu în fiecare an şi, fiind europeni, sunt îndreptăţiţi, fără vreun cost suplimentar, să aibă o atitudine uşor superioară faţă de americani. Automulţumirea duce oare la fericire? îmi pun această întrebare, sorbind din berea mea trapistă. Nu, trebuie să fie vorba despre altceva.

Toleranţa! Aceasta este prima naţiune care a pus în practică ideea de toleranţă. O naţiune în care se pare că adulţii sunt plecaţi din oraş, iar adolescenţii au preluat conducerea. Şi nu doar în weekend. Tot timpul.

Olandezii tolerează absolut orice, până şi… intoleranţa. În ultimele decenii, au primit, cu braţele deschise, imigranţi din toată lumea, inclusiv pe cei care aparţin unor naţiuni care nu tolerează lucruri precum libertatea religioasă sau femei care muncesc, conduc un autoturism sau îşi arată faţa. Toleranţa olandeză are totuşi un preţ, aşa cum a scos în evidenţă asasinarea regizorului de film Theo van Gogh de către un extremist musulman. Însă cercetările lui Veenhoven arată că oamenii toleranţi tind să fie mai fericiţi.

Dar cum se prezintă toleranţa olandeză în viaţa de zi cu zi? îmi vin în minte trei lucruri: drogurile, prostituţia şi ciclismul. În Olanda, aceste trei activităţi sunt legale. Toate trei pot conduce uşor către fericire, cu condiţia să fie luate anumite măsuri de precauţie. Cum ar fi, spre exemplu, să porţi o cască de protecţie în timp ce mergi cu bicicleta.

Se impunea să investighez mai în amănunt una dintre aceste activităţi, ca să ajung la miezul fericirii olandeze. Însă pe care dintre ele? Ciclismul merită, cu siguranţă, toată atenţia şi ştim prea bine cât de mult îşi iubesc olandezii bicicletele, însă era frig afară, prea frig ca să ies cu bicicleta. Prostituţia? Această activitate se desfăşoară, de obicei, în interior, aşadar nu este influenţată de vreme.

Şi, în mod evident, îi face pe unii oameni fericiţi. Dar, aici se ivea o problemă: soţia mea. Ea era de acord cu cercetarea mea pe tema fericirii, până la un punct, şi ceva îmi spunea că apelarea la serviciile unei prostituate olandeze trecea dincolo de acel punct.

Aşadar, îmi mai rămânea opţiunea drogurilor. Drogurile uşoare, marijuana şi haşişul, sunt legale în Olanda. Ele sunt servite în cafenele, care nu sunt nicidecum cafenele, ci mai degrabă spelunci unde se consumă droguri. Dar, desigur, „cafenele" sună mai respectabil decât „spelunci".

Însă pe care să o aleg? Sunt atât de multe. În Rotterdam, se pare că unul din trei sau unul din patru localuri publice este o „cafenea". Sunt tentat să intru într-una numită *Sky High*, însă denumirea pare prea... evidentă. Altele par prea sofisticate. Nu am mai consumat droguri uşoare din primul meu an de studenţie. Nu aş vrea să mă fac de râs.

Şi atunci o zăresc. Cafeneaua *Alpha Blondie*. Este locul perfect. Pe lângă numele ei irezistibil, *Alpha Blondie* oferă şi ventilaţie, o fereastră deschisă, ceea ce reprezintă un avantaj considerabil. Apăs pe o sonerie şi apoi urc pe o scară îngustă, înăuntru se află o masă de fotbal şi un aparat frigorific plin cu Fanta de portocale şi Coca-Cola, precum şi cu o grămadă de dulciuri Snicker şi M&M, pentru puştani, fără îndoială. Mă surprinde să văd un espressor în această cafenea, dar arată de parcă nu ar fi fost folosit de luni de zile. E doar pentru decor, trag eu concluzia.

Se aude cam tare o muzică proastă, din anii 1970. Pe un perete, observ un tablou care pare să fi fost făcut de către un copil talentat de clasa a şasea. În prim-plan este pictată o maşină care tocmai s-a înfipt într-un copac, iar nişte urme de derapaj se pierd în zare. Dedesubt stă scris: „Unele drumuri există doar în mintea drogaţilor". Nu sunt sigur dacă acest mesaj reprezintă un avertisment cu privire la aceste drumuri sau o promovare a lor.

Toţi cei de aici par să fie de-ai casei, desigur, cu excepţia mea. Instantaneu, gândul îmi zboară în trecut, parcă mă văd din nou în camera mea de la căminul Universităţii din New Jersey, încercând să fiu *cool*, să intru şi eu în rândul lumii, însă eşuând în mod lamentabil.

Un bărbat cu tenul măsliniu vine spre mine şi, într-o engleză stricată, îmi prezintă meniul. Astăzi se serveşte marijuana thailandeză, spune el, ca şi când ar fi descris supa zilei, precum şi două feluri de haşiş: marocan şi afghan.

Mă simt pierdut. Aşa că fac aşa cum procedez întotdeauna atunci când meniul se dovedeşte a fi copleşitor. îl întreb pe chelner ce îmi recomandă.

— Preferaţi ceva puternic sau mai uşor? mă întreabă el.

— Mai uşor.

— Atunci vă recomand cu căldură haşişul marocan.

Îi întind o bancnotă de cinci euro, iar el îmi dă o punguţă cu o substanţă maronie de mărimea unui timbru poştal.

Nu am nici cea mai vagă idee ce trebuie să fac cu ea.

Pentru o clipă, sunt tentat să-l sun pe fostul meu coleg de cameră de la facultate, Rusty Fishkind. Rusty ar şti ce să facă. El era întotdeauna tipul *cool*. Sunt sigur că acum Rusty este un avocat corporatist, că locuieşte într-un cartier mărginaş şi că are patru copii, dar totuşi, pun pariu că ar şti cum să procedeze cu bucăţica asta de haşiş marocan.

Parcă o şi aud pe Linda Ronstadt cântându-mi la ureche: *You’re no good*, *you’re no good*, *baby*, *youre no good*. („Nu eşti bun de nimic, iubitule, nu eşti bun de nimic.”)

Îmi trece repede prin minte ideea să înghit haşişul şi să-l sting cu un Pepsi, dar mă răzgândesc şi încerc să par cât mai neajutorat cu putinţă, ceea ce nici nu este prea greu, având în vedere împrejurările. În cele din urmă, unui bărbos îmbrăcat într-o jachetă de piele i se face milă de

mine. Fără să rostească un cuvânt, ia haşişul în palme şi îl fărâmiţează ca pe o brânză feta. Apoi, desface o ţigară obişnuită şi pune haşişul în interior. După ce amestecă bine pulberea, rulează la loc ţigara, o presează temeinic şi îmi întinde ţigara care este acum infuzată cu haşiş.

Îi mulţumesc şi aprind ţigara.

Câteva observaţii. În primul rând, recomand cu căldură haşişul marocan. Este într-adevăr un drog blând. În al doilea rând, jumătate din plăcerea de a întreprinde o activitate ilegală o reprezintă partea ilegală şi nu activitatea în sine. Cu alte cuvinte, a fuma haşiş legal la Rotterdam nu este nici pe departe la fel de amuzant ca atunci când fumezi ilegal, în camera ta din căminul facultăţii, împreună cu Rusty Fishkind, ştiind că ai putea fi prins în orice moment.

Totuşi, mă simt bine. Nu am nicio durere. Şi, în timp ce marocanul se instalează în cortexul meu cerebral, mă întreb: Cum ar fi dacă aş sta aşa tot timpul? Oare nu aş fi fericit tot timpul? Aş putea să-mi închei călătoria în căutarea celor mai fericite locuri chiar aici, la cafeneaua Alpha Blondie din Rotterdam. Poate că acesta este cel mai fericit loc din lume.

Filosoful Robert Nozick a avut ceva de spus pe această temă. Nu despre Alpha Blondie, pe care mă îndoiesc că a frecventat-o, nici despre haşişul marocan, pe care poate că l-a fumat sau poate că nu l-a fumat. Însă Nozick a meditat îndelung şi profund la relaţia dintre hedonism şi fericire. A conceput chiar şi un experiment mental denumit Maşina Experienţei.

Închipuiţi-vă că specialiştii în neuropsihologie au descoperit un mod de a stimula creierul unei persoane, astfel încât să-i fie induse experienţe plăcute. Nu există absolut niciun pericol, niciun risc de defecţiune şi nu este dăunător sănătăţii. Aţi putea în felul acesta să experimentaţi o plăcere constantă pentru tot restul vieţii. Aţi face o asemenea încercare? V-aţi conecta la Maşina Experienţei?

Dacă nu, spune Nozick, atunci tocmai aţi dovedit că viaţa înseamnă ceva mai mult decât plăcere. Dorim să ne dobândim fericirea şi nu doar să o experimentăm. Poate că ne dorim chiar să experimentăm nefericirea sau, cel puţin, să lăsăm deschisă posibilitatea nefericirii, pentru a aprecia cu adevărat fericirea.

Îmi pare rău, dar mă văd nevoit să îi dau dreptate lui Nozick. Nu m-aş conecta la Maşina Experienţei şi, prin urmare, nu voi mai reveni la cafeneaua Alpha Blondie. Ceea ce e mare păcat. V-am spus cumva cât de plăcut este haşişul marocan?

În dimineaţa zilei următoare, cu mintea limpede, eliberată de sub efectul haşişului marocan, îmi fac plimbarea zilnică la Baza de Date Universală a Fericirii. Îi povestesc lui Veenhoven despre micul meu experiment. Este de acord cu mine, desigur. De fapt, când i-am explicat că multe dintre activităţile pe care olandezii le fac în mod regulat, cum ar fi prostituţia şi drogurile, m-ar duce direct la arest în Statele Unite, el a zâmbit ironic şi mi-a răspuns: „Ştiu. Bucuraţi-vă de ele!”

Veenhoven îmi spune că baza de date ar putea oferi unele răspunsuri la eterna întrebare: Plăcerea este acelaşi lucru cu fericirea? După câteva căutări prin fişierele digitale, dau peste o lucrare scrisă de Veenhoven însuşi. Este intitulată „Hedonism şi fericire”. Citesc rezumatul acesteia.

„Relaţia dintre fericire şi consumul de substanţe stimulatoare descrie o curbă în formă de clopot. Cei care consumă în exces sunt mai puţin fericiţi decât consumatorii de ocazie”. Cu alte cuvinte, aşa cum sfătuiau grecii antici, cu câteva mii de ani în urmă: totul cu moderaţie. Citesc mai departe şi aflu că mai multe studii au observat o corelaţie pozitivă între atitudinile permisive faţă de sex şi fericirea personală. Probabil că aceşti oameni toleranţi şi fericiţi nu sunt aceiaşi oameni fericiţi care merg la biserică în mod regulat. Cât despre droguri, un studiu din anul 1995 arată că – nicio surpriză – folosirea

drogurilor puternice conduce, în timp, la scăderea fericirii. Dar drogurile uşoare, cum ar fi, să spunem, haşişul marocan? Se pare că s-au făcut destul de puţine cercetări pe această temă.

Ia te uită, mă gândesc eu, ridicându-mi privirea de pe monitor. Seara trecută, la cafeneaua Alpha Blondie, chiar la începutul călătoriei mele, eram implicat într-o cercetare complet inovatoare. Cine ar fi crezut?

Este ultima mea zi în Rotterdam. Un oraş uşor de uitat, dar care totuşi îmi va lipsi. Este timpul să-mi iau rămas-bun de la Veenhoven, iar eu nu prea sunt priceput când vine vorba de despărţiri. Îi mulţumesc pentru ajutorul dat, pentru toate datele despre fericire. Apoi, îmi trece un gând prin minte, mă opresc în pragul uşii şi îi spun:

— Cred că este minunat să lucrezi în domeniul studiilor despre fericire.

Veenhoven pare nedumerit.

— Ce vreţi să spuneţi?

— Vreau să spun că aveţi probabil o încredere neţărmurită în capacitatea oamenilor de a fi fericiţi.

— Nu, nu tocmai.

— Dar aţi studiat fericirea şi aţi analizat-o toată viaţa.

— Da, însă pentru mine nu contează dacă oamenii sunt sau nu fericiţi, atâta vreme cât unii oameni sunt mai fericiţi decât alţii. Eu doar analizez cifrele.

M-a lăsat fără cuvinte. Eu îmi închipuiam că Veenhoven este un tovarăş de drum în căutarea fericirii, însă se dovedea că el nu este un jucător în acest joc al fericirii, ci este arbitrul, cel care ţine scorul. Şi, ca orice bun arbitru, pentru el nu contează câtuşi de puţin cine câştigă partida. Fericire sau deznădejde, pentru el înseamnă acelaşi lucru. Atâta vreme cât una dintre echipe învinge.

Presupun că aici este sensul acestei noi discipline imparţiale a fericirii. Veenhoven şi ceilalţi specialişti în fericire şi-au dorit cu disperare realizarea unor studii academice pentru ca disciplina lor să fie luată în serios, iar

ei să nu fie consideraţi doar nişte excentrici de tipul New Age. Au reuşit să obţină ce şi-au propus, însă mă întreb cu ce preţ. În lumea lor, fericirea se reduce la o simplă statistică, la nişte date care trebuie tranşate, rumegate, analizate, introduse în computer, sfârşind, în mod inevitabil, într-un biet tabel Excel. Şi nu-mi pot imagina ceva mai puţin fericit decât un tabel Excel.

Îmi dau seama că vizita mea la Baza de Date Universală a Fericirii a fost un început bun, însă unul incomplet. Printre cele opt mii de studii şi lucrări ştiinţifice, nu am găsit nici măcar o singură menţiune cu privire la fericirea pe care o naţiune o dobândeşte din arte sau despre plăcerea care se naşte la auzul unui poem minunat, recitat aşa cum trebuie, sau în timpul vizionării unui film bun, ronţăind dintr-o pungă de pop-corn fără unt. Baza de date nu dezvăluie absolut nimic nici despre firele invizibile care leagă o familie. Unele lucruri nu pot fi măsurate.

Aşadar, îmi construiesc atlasul beatitudinii, harta rutieră a fericirii, bazându-mă parţial pe baza de date a lui Ruut Veenhoven şi parţial pe propriile intuiţii. Bogat sau sărac, căldură sau frig, democraţie sau dictatură, nu contează. Voi merge pe urmele fericirii, oriunde mă vor conduce.

Cu atlasul în mână, mă urc în tren în Gara Centrală din Rotterdam. După ce trenul se pune în mişcare şi peisajele olandeze încep să se deruleze, mă cuprinde un sentiment de neaşteptată uşurare. Chiar de eliberare. Eliberare din ce? Nu-mi dau seama. Vizita a fost plăcută. Am băut bere bună, am fumat haşiş şi am aflat câte ceva despre fericire.

Şi atunci mă străfulgeră un gând. Eliberare de toată această… libertate. Toleranţa este minunată, însă ea poate să alunece uşor înspre indiferenţă, iar asta nu este deloc ceva amuzant. În plus, eu nu pot trăi într-un asemenea huzur. Sunt prea slab. Nu aş şti când să mă opresc. Dacă m-aş muta în Olanda, probabil că m-aţi găsi, câteva luni

mai târziu, acoperit de un nor de haşiş marocan şi braţ la braţ cu două prostituate.

Nu, stilul de viaţă olandez nu mi se potriveşte. Poate că următoarea destinaţie este cea potrivită pentru mine. Mă îndrept către o ţară unde trenurile ajung la timp, străzile sunt curate, iar toleranţa, ca toate celelalte lucruri, este distribuită cu moderaţie. Mă îndrept către Elveţia.

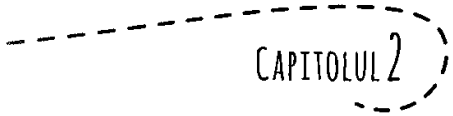

ELVEŢIA

j

Fericirea este plictiseală

PRIMII ELVEŢIENI PE CARE I-AM ÎNTÂLNIT în viaţa mea m-au scos din sărite cum nici nu vă puteţi închipui. Ştiu la ce vă gândiţi. Cum, elveţienii? Elveţienii aceia drăguţi, neutri, care poartă briceag şi ceas de mână şi care mănâncă ciocolată? Da, elveţienii aceia.

S-a întâmplat pe la sfârşitul anilor 1980, pe când mă aflam în Tanzania. Eram la un safari cu buget restrâns, împreună cu prietena mea şi cu alţi patru turişti: doi norvegieni dezinvolţi şi un cuplu de elveţieni tăcuţi.

Şoferul nostru era un tanzanian pe nume Good Luck[3]. Ne-am gândit că este o întâmplare. De-abia mai târziu aveam să aflăm că numele lui reprezenta o dorinţă şi nu o realitate concretă. Însă atunci era deja prea târziu, iar lucrurile începuseră să meargă într-o direcţie complet greşită. Mai întâi, o piatră a ricoşat de sub roţile unui camion şi ne-a izbit cu putere parbrizul maşinii, făcându-l ţăndări. Nu a fost nimeni rănit, dar am pierdut următoarele două zile oprind în fiecare sat din Tanzania şi încercând în zadar să-l înlocuim. Apoi s-a pornit ploaia, cu toate că nu era sezonul ploios. Prietena mea şi cu mine am reuşit să ne montăm cortul, dar după câteva minute s-a prăbuşit, lăsându-ne uzi leoarcă, plini de noroi şi nefericiţi. Cortul norvegienilor de-abia se mai ţinea în picioare.

3 In limba română, se traduce prin cuvântul noroc. (n. trad.)

Dar al elveţienilor? Cortul lor era geodezic şi la fel de neclintit ca Muntele Matterhorn. Netulburaţi de ploaia torenţială şi de vânturile puternice, pun pariu că elveţienii îşi sorbeau ciocolata caldă în cortul lor. Să-i ia naiba, mi-am zis eu la vremea respectivă, să-i ia naiba pe elveţienii ăştia eficienţi şi competenţi.

Păstrez încă vie în minte această amintire, în timp ce trenul plecat din Rotterdam traversează Germania şi intră în Elveţia. Sunt aici pentru un motiv, iar acest motiv nu are nicio legătură cu răzbunarea, jur. Se pare că elveţienii ocupă un loc aproape de vârful piramidei fericirii lui Ruut Veenhoven. Un loc privilegiat. Da, elveţienii se pricep foarte bine la asta – ticăloşii ăştia fericiţi.

Trenul meu are o întârziere de optsprezece minute, ceea ce stârneşte o consternare de proporţii la Basel, oraşul de graniţă unde trebuie să schimb trenul pentru a ajunge la Geneva. Mersul trenurilor se dă complet peste cap. Pasagerii, şi eu printre ei, se bulucesc afară din trenul german sosit cu o mică întârziere şi aleargă să prindă trenul elveţian sosit la fix. Uimitor, mă gândesc eu, gâfâind şi pufăind în sus pe scări, doar elveţienii sunt în stare să-i facă pe germani să pară delăsători.

Ok, aşadar stereotipul este adevărat. Elveţia este eficientă şi punctuală. Este bogată şi cu aproape zero şomaj. Şi, desigur, aerul este foarte curat. Străzile sunt aproape imaculate. Şi să nu uităm ciocolata, care este delicioasă şi din abundenţă. Dar fericirea? Nu am văzut bucurie pe chipurile celor doi elveţieni din Africa. Doar satisfacţie tăcută, cu o uşoară tentă de îngâmfare.

Pentru a rezolva acest mister, ne întoarcem încă o dată la acei filosofi nefericiţi din trecut. Cel mai nefericit dintre ei a fost Arthur Schopenhauer. Dacă fericirea este într-adevăr absenţa suferinţei, aşa cum credea el, atunci elveţienii au toate motivele să fie fericiţi. Dar, dacă fericirea înseamnă mai mult decât atât, dacă fericirea presupune bucurie, atunci fericirea elveţiană rămâne un mister la fel de adânc şi de întunecat ca o tabletă de

ciocolată Lindt.

De ce elveţienii ocupă un loc fruntaş în clasamentele fericirii, depăşindu-i întotdeauna pe italieni şi pe francezi, două naţiuni care posedă grămezi de joie *de vivre*? Ce naiba, doar francezii au inventat practic termenul *de oi e de vivre*.

Toate aceste gânduri mi se învălmăşesc în minte, până când taxiul în care mă aflu ajunge la apartamentul din Geneva al prietenei mele Susan. Susan este o scriitoare din New York, o femeie care spune fără ocolişuri ceea ce gândeşte, în engleză *şi* franceză. Francheţea ei se loveşte în mod constant de reţinerea specifică elveţienilor. Susan se plânge de faptul că elveţienii sunt „constipaţi din punct de vedere cultural" şi „zgârciţi cu informaţiile". Chiar dacă informaţia respectivă este vitală, cum ar fi „Trenul tău pleacă acum". sau „Ţi-au luat foc hainele.", elveţienii nu-ţi vor spune niciun cuvânt. A vorbi deschis este considerat a fi ceva insultător, fiindcă implică ignoranţă din partea celeilalte persoane.

Stilul newyorkez al lui Susan, de a spune verde în faţă ceea ce gândeşte, nu este întotdeauna apreciat de către corpul diplomatic din Geneva – mii de bărbaţi şi femei cu bune intenţii, care se agită în permanenţă pentru rezolvarea problemelor lumii. Iar acest lucru îl fac în ţinută elegantă şi, ori de câte ori este posibil, la un dineu. Sau, în cazuri extreme, în cadrul unor conferinţe. Europenii iubesc conferinţele. Dacă se întâlnesc trei europeni, sunt şanse destul de mari să se desfăşoare o conferinţă. Nu este nevoie decât de acele mici ecusoane şi de mulţi, mulţi litri de apă minerală Pérrier.

Se spune că Geneva este un oraş minunat în care să locuieşti, dar nu şi pe care să-ţi doreşti să-l vizitezi. Există ceva adevăr în această afirmaţie. Elveţienii consideră că Geneva este plictisitoare, iar dacă elveţienii consideră plictisitor un oraş, atunci ştii sigur că acesta este foarte anost. Totuşi, mie nu mi se pare deloc aşa. De la fereastra apartamentului lui Susan se zăreşte un labirint de străzi şi

de alei înguste. Geneva, la fel ca majoritatea oraşelor europene, este construită la scară umană, iar acest lucru o face deosebit de interesantă.

Nici măcar Susan nu are o percepţie complet negativistă despre Geneva. Consideră că unele aspecte ale vieţii în acest oraş sunt încântătoare – politeţea, de pildă. Eşti în autobuz şi vezi cum un adolescent cu creastă de mohican, încălţat cu bocanci militari şi afişând un aer dur, oferă politicos locul unei doamne mai în vârstă. „În New York, nu s-ar clinti nimeni de pe locul lui.”, spune Susan uimită.

Îmi desfac bagajele. Evident că am luat cu mine şi briceagul elveţian. Al meu este un model mai vechi – în ziua de azi, bricegele elveţiene au stick de memorie încorporat – şi mi-e foarte drag. îl iau cu mine peste tot. Măcar de-ar fi orice armată din lume cunoscută pentru ceva precum briceagul elveţian. Din câte ştiu, nu s-au purtat războaie cu bricege elveţiene şi nici nu s-au stabilit comisii internaţionale pentru a discuta proliferarea lor periculoasă.

În această parte a Europei, primăvara soseşte ceva mai târziu, însă atunci când vine, îşi ia o revanşă încântătoare. Cât ai clipi, la prima adiere călduţă, oamenii încep să se dezbrace, iar costumele de baie răsar ca ciupercile după ploaie de-a lungul Lacului Geneva. Este, într-adevăr, o zi splendidă, aşa că Susan şi cu mine facem singurul lucru european rezonabil: ne îndreptăm spre o cafenea.

Susan urmează să-mi prezinte nişte elveţieni în carne şi oase. Punem stăpânire pe o masă mare şi ne instalăm, aşa cum fac europenii, de parcă nu am bea doar câteva pahare, ci ca şi când ne-am muta aici pentru câteva luni. Se comandă beri, se aprind ţigări şi se sărută obraji.

La masa noastră este o adunătură eclectică. Mai întâi e Tony, un bancher bogat care se descrie pe sine însuşi ca fiind „englez din punct de vedere cultural, însă elveţian din punct de vedere geografic”. Gândesc în sinea mea, dar nu

rostesc cu voce tare: „Ce naiba înseamnă asta?”. După această unitate de măsură, şi eu sunt elveţian din punct de vedere geografic, din moment ce, din perspectivă geografică, mă aflu în Elveţia în acest moment. Apoi e Dieter, care este elveţian din punct de vedere geografic şi din toate celelalte puncte de vedere. El este doctor, cu o bogată podoabă capilară şi o încredere în sine la fel de consistentă. Lângă el se află soţia lui americană, Caitlin, fost agent la Hollywood şi care locuieşte în Elveţia de zece ani. Observ că ea este singura de la masă cu un Blackberry, pe care îl mânuieşte cu nervozitate în răstimpul pauzelor din conversaţie.

Toţi se arată surprinşi când află că cercetarea mea m-a adus în Elveţia. Elveţienii fericiţi? Trebuie să fie vreo greşeală. Nu, insist eu, aşa mi-a spus un olandez care seamănă cu Robin Williams. Şi ceea ce mi-a spus el este confirmat de numeroase studii ştiinţifice. Îi întreb pe toţi cei care se află la masă. În linii generale, cât de fericiţi sunteţi în momentul de faţă? Rezultatele sunt: opt şi nouă de jur-împrejur şi un şapte de la americancă. Elveţienii de la masă par surprinşi, ca şi când şi-ar zice: „Hmmm. Poate că *suntem* fericiţi. Cine ar fi crezut?”

— Iar acum că am stabilit că sunteţi într-adevăr fericiţi, care este sursa fericirii elveţiene? întreb eu.

— Curăţenia, spune Dieter. Aţi văzut toaletele noastre publice? Sunt foarte curate.

Pe moment îmi închipui că glumeşte, dar exclud imediat această posibilitate, fiindcă elveţienii nu glumesc. Niciodată.

Are dreptate. Toaletele elveţiene sunt într-adevăr curate. Mă întreb dacă Ruut Veenhoven şi colegii lui au realizat vreun studiu în care să facă legătura dintre fericirea unei naţiuni şi curăţenia toaletelor. Pun pariu că rezultatele ar fi revelatoare.

Nu doar toaletele sunt curate în Elveţia, ci totul este aşa. În unele ţări, ar fi sinucidere curată să bei apă de la robinet. În Elveţia, este o practică obişnuită. Oraşul Zürich

chiar se mândreşte în faţa turiştilor cu calitatea apei de la robinet.

Pe drumurile elveţiene nu există gropi. Totul funcţionează ireproşabil. Elveţia este o societate extrem de bine organizată, şi chiar dacă acest lucru poate să nu fie o sursă de bucurie sau de fericire, totuşi sunt eliminate o mulţime de motive de nefericire.

Imaginea Elveţiei este atât de atrăgătoare, fiind văzută ca o societate prosperă, curată şi bine organizată, încât alte ţări îşi închipuie că sunt Elveţia regiunii din care fac parte. Singapore este Elveţia Asiei, Costa Rica este Elveţia Americii Centrale. Însă eu mă aflu acum în ceea ce se poate numi, pe bună dreptate, Elveţia Europei. Elveţia autentică.

Însă, uneori chiar şi originalul poate să nu se ridice la nivelul propriilor aşteptări. Uneori, lucrurile nu merg chiar atât de bine în Elveţia. Dieter îmi spune că, „dacă un tren are douăzeci de minute întârziere, oamenii devin extrem de tensionaţi”. În urmă cu câţiva ani, îmi povesteşte el, timp de optsprezece ore, întregul sistem feroviar nu a funcţionat, aruncând naţiunea într-o perioadă de profundă nelinişte existenţială.

— Aşadar, care este sursa fericirii elveţienilor, pe lângă toaletele curate şi trenurile care sosesc la timp?

— Invidia.

— De aceea sunteţi fericiţi?

Nu, explică el, elveţienii sunt fericiţi pentru că se străduiesc din răsputeri să nu stârnească invidia altora. Elveţienii ştiu din instinct că invidia este marele duşman al fericirii, iar ei fac totul pentru a-l nimici.

— Deviza noastră, spune Dieter, sorbind din paharul cu bere, este să nu stai prea mult în lumina reflectoarelor dacă nu vrei să fii împuşcat.

Elveţienii detestă să vorbească despre bani. Preferă să vorbească despre afecţiunile lor genitale, mai curând decât să dezvăluie câţi bani câştigă. Am întâlnit câţiva elveţieni care nici măcar nu puteau să pronunţe cuvântul

care începe cu „b”; doar îşi frecau degetele pentru a semnala că vorbesc despre bani. La început, această atitudine a lor mi s-a părut ciudată, dat fiind că economia Elveţiei se bazează pe activitatea bancară – o profesie care, din câte îmi amintesc, are o oarecare legătură cu banii. Însă elveţienii ştiu că banii, mai mult decât orice altceva, stârnesc invidia.

Atitudinea americanilor este: dacă îi ai, făleşte-te cu ei. Atitudinea elveţienilor este: dacă îi ai, ascunde-i. Un elveţian mi-a mărturisit: „Nu te îmbraci şi nici nu te porţi ca şi când ai fi bogat. Chiar dacă ai un espressor de patru mii de dolari în apartamentul tău”.

Îl întreb pe Dieter care este motivul acestui subterfugiu.

Un elveţian bogat, îmi explică el, nu îşi etalează bogăţia fiindcă nu este nevoie să o facă. Toată lumea ştie că este bogat, pentru că elveţienii ştiu totul despre vecinii lor. De fapt, dacă un elveţian bogat începe dintr-odată să arunce cu banii în stânga şi în dreapta – ca de pildă, să-şi cumpere o maşină de lux –, oamenii bănuiesc că ceva este în neregulă, că persoana respectivă are nişte probleme financiare.

În America, lucrul cel mai rău care ţi se poate întâmpla este să fii un ratat. În Elveţia, lucrul cel mai rău care ţi se poate întâmpla este să fii un îmbogăţit peste noapte, un *nouveau riche*. „Un lucru îngrozitor”, îmi spunea un elveţian despre noii îmbogăţiţi, de parcă îmi vorbea despre o boală cumplită.

Filosoful Martin Heidegger definea, la un moment dat, plictiseala ca fiind „răsuflarea fierbinte a nimicului pe care o simţi în ceafă”. În Elveţia, această răsuflare fierbinte se simte pretutindeni. Pluteşte în aer. Elveţienii au făcut pentru plictiseală ceea ce au făcut francezii pentru vin şi germanii pentru bere: au perfecţionat-o, au produs-o pe scară industrială.

Elveţienii trăiesc o viaţă diluată. Se mişcă lent, satisfăcuţi, fără să coboare vreodată sub un anumit prag,

dar şi fără să atingă vreodată pragul de sus. Un elveţian nu ar descrie niciodată ceva ca fiind minunat sau extraordinar, ci doar *cest pas mal* („Nu e rău!”). Să fie oare acesta secretul fericirii, o viaţă caracterizată de acest *cest pas mal*? Sau poate că elveţienii consideră ca fiind minunate multe aspecte ale vieţii, dar ştiu, în subconştient, că asemenea superlative diminuează experienţa. Dacă descrii un lucru ca fiind extraordinar, atunci el încetează să mai fie aşa.

Cercetătorii în domeniul fericirii au descoperit că, din punct de vedere statistic, elveţienii ştiu ei ce ştiu. Mai bine să trăieşti în această zonă mediană decât să oscilezi în permanenţă între urcuşuri spectaculoase şi coborâşuri dezastruoase.

Despre plictiseala elveţiană nu ştie nimeni mai multe decât Jonathan Steinberg, un profesor universitar care şi-a petrecut întreaga carieră studiind Elveţia. Când şi-a anunţat studenţii că va dedica un curs întreg războiului civil elveţian, jumătate din clasă s-a ridicat şi a plecat, ceea ce l-a determinat pe Steinberg să tragă concluzia deprimantă că „până şi un război civil, dacă are loc în Elveţia, trebuie să fie plictisitor”.

Nu doar plictisitor, ci şi lipsit de umor. Poate că greşesc. Poate că umorul elveţian operează pe o frecvenţă complet diferită, imposibil de detectat pentru urechile mele ne-elveţiene. Şi astfel, cu această atitudine deschisă, îl întreb pe

Dieter – cu diplomaţie, fireşte – dacă este adevărat că elveţienii nu au simţul umorului.

— Definiţi simţul umorului, îmi răspunde el imediat, închizând astfel subiectul.

Lipsa de umor a elveţienilor are o istorie lungă şi serioasă. Un profesor universitar îmi spune că în secolul al XVII-lea, în Basel, era interzis râsul în public. Bineînţeles că nu mai există o astfel de lege. Fiindcă nu este nevoie de ea. Umorul elveţienilor, ca cele mai multe aspecte ale vieţii de aici, se autocenzurează.

Elveţienii iubesc regulile tot atât de mult, pe cât iubesc olandezii marijuana şi prostituţia. În multe părţi ale Elveţiei, nu ai voie să tunzi gazonul sau să baţi covoarele duminica. Nu ai voie să întinzi rufele la uscat pe balcon în nicio zi. Nu ai voie să tragi apa la W.C. după ora 22: 00.

Cunosc o englezoaică stabilită în Elveţia, care a încălcat de multe ori regulile elveţiene. Ca atunci când s-a întors seara târziu de la serviciu şi a organizat o mică petrecere împreună cu câţiva colegi. Nimic extravagant, doar obişnuita deconectare după o zi de muncă extenuantă. În ziua următoare, a găsit un bileţel lipit pe uşa apartamentului ei. „Vă rog", scria pe bileţel, „fără râsete după miezul nopţii!"

Dacă îţi laşi maşina murdară în Elveţia, cineva îţi va lipi un bilet pe care scrie: „Te rog să-ţi speli maşina!" Nu un mesaj drăguţ, de genul „Spală-mă!", pe care l-ar putea mâzgăli un american. Elveţienii, cărora le lipseşte cu desăvârşire simţul ironiei, vorbesc foarte serios când fac o afirmaţie. Dacă nu îţi sortezi cum trebuie gunoiul menajer, vreun vecin băgăreţ va descoperi obiectul incriminator şi ţi-l va depune în pragul uşii, cu o scurtă notă ataşată. Acesta nu este un stat al dădacelor. Este un stat al superdădacelor.

Totul este înregimentat în Elveţia, chiar şi anarhia. O dată pe an, pe 1 mai, anarhiştii sparg câteva vitrine, dar întotdeauna exact la aceeaşi oră. Aşa cum spunea în glumă un elveţian, ceea ce se întâmplă extrem de rar, „Da, avem şi noi anarhie. Are loc după-amiaza".

Să vedem ce am adunat până acum. Elveţienii sunt o naţiune crispată şi lipsită de umor. De obicei, totul merge strună, iar invidia este eliminată, însă cu un preţ: Eşti întotdeauna urmărit, monitorizat, judecat. Unde este fericirea?

— Este simplu, spune Dieter. În natură. Noi, elveţienii, avem o legătură foarte strânsă cu natura.

Sunt surprins nu atât de afirmaţia în sine, pe care am auzit-o din gura multor ecologişti şi, câteodată, chiar din

propria gură, ci de cel care o rosteşte. Dieter este un citadin pursânge.

Totuşi, are dreptate. Un elveţian, indiferent de cât de cosmopolit şi de îndepărtat de natura înconjurătoare ar fi el, nu-şi pierde niciodată dragostea de pământ. Până şi miliardarii din Elveţia se consideră în sinea lor nişte veritabili montaniarzi.

Nu-i poţi înţelege pe elveţieni fără să vizitezi Alpii, îmi spune Dieter. Aşa că pornesc în drumeţie.

Susan şi cu mine ajungem în bine-cunoscuta staţiune montană Zermatt. Prin megafoane suntem întâmpinaţi în japoneză şi alte patru limbi de circulaţie internaţională. Maşinuţe electrice forfotesc prin staţiune. Maşinile obişnuite sunt interzise, o interdicţie din raţiuni ecologiste, pe care elveţienii o acceptă cu bucurie pentru a-şi proteja iubiţii lor Alpi.

Urcăm cu telecabina până în vârful unui munte vecin cu celebrul Matterhorn. Este încă sezonul de schi şi toată lumea (cu excepţia noastră) este îmbrăcătă în elegantele costume de sport. Sunt mai mult oameni în vârstă, dar cu o condiţie fizică bună.

Aspectul cel mai impresionant al acestei zone muntoase, de care îmi dau seama în timp ce urcăm tot mai mult, este lumina. Nuanţele şi intensitatea luminii sunt extrem de fluide, în continuă schimbare, pe măsură ce soarele apare şi dispare din spatele piscurilor. Pictorul italian din secolul al XIX-lea, Giovanni Segantini, a spus cândva că oamenii de la munte văd soarele răsărind şi apunând ca o minge de foc, plină de viaţă şi de energie, în vreme ce oamenii de la câmpie nu cunosc decât un soare obosit şi beat.

În cele din urmă, ajungem în vârful muntelui, la o înălţime de 3.890 de metri. Un indicator ne informează că „acesta este cel mai înalt vârf de munte din Europa la care se poate ajunge cu telecabina”. Ne cam piere cheful de aventură. Ninge uşor. Zăresc o cruce de lemn, ceea ce mi se pare destul de ciudat într-o ţară atât de secularizată.

Sub cruce sunt scrise trei cuvinte: „Fii mai uman!”

Mă invadează o stare de calm, un sentiment atât de neobişnuit, încât, la început, sunt de-a dreptul uimit. Nu-l recunosc. Însă nu-i pot contesta prezenţa. Simt o pace interioară de netăgăduit.

Naturalistul E.O. Wilson a dat un nume acestui sentiment plăcut şi difuz pe care îl trăiesc eu acum: biofilie. L-a definit ca fiind legătura emoţională înnăscută a fiinţelor umane cu alte organisme vii. Wilson a explicat faptul că legătura noastră cu natura este adânc săditǎ în trecutul nostru evoluţionist. Această legătură nu este întotdeauna pozitivă. Să luăm exemplul şerpilor. Şansele să întâlnim un şarpe, şi cu atât mai puţin să murim din cauza unei muşcături de şarpe, sunt extrem de reduse. Şi totuşi, oamenii continuă şi în ziua de azi să se teamă de şerpi chiar mai mult, după cum relevă studiile, decât se tem de accidentele de maşină sau de omucideri sau de o mulţime de alte cauze posibile ale decesului. Teama de şerpi este adânc săditǎ în creierul nostru primitiv. Teama de Long Island Expressway, deşi nu este nesemnificativă, a fost adăugată mult mai recent.

Însă, teoria privind biofilia, aşa cum o numeşte Wilson, explică şi de ce ne simţim atât de reconfortant în mijlocul naturii. Este în genele noastre. De aceea, în fiecare an, sunt mai mulţi oameni care vizitează grădinile zoologice decât cei care urmăresc toate evenimentele sportive la un loc.

În 1984, un psiholog pe nume Roger Ulrich a studiat un număr de pacienţi care se aflau în convalescenţă, într-un spital din Pennsylvania, după o operaţie la vezica biliară. Unii pacienţi au fost repartizaţi într-un salon care avea vedere spre o mică zonă cu arbori. Alţii au fost repartizaţi în saloane care aveau vedere spre un zid de cărămidă. Ulrich descrie rezultatele: „Pacienţii care puteau privi un colţ de natură au avut o recuperare mai rapidă, mai puţine comentarii negative în fişa medicală întocmită de asistente… şi mai puţine complicaţii

postoperatorii minore, cum ar fi migrene persistente sau stări de greaţă care să necesite medicaţie. În schimb, pacienţii care priveau zidul de cărămidă au avut nevoie de mult mai multe injecţii cu analgezice puternice”.

Implicaţiile acestui studiu obscur sunt enorme. Apropierea de natură nu ne oferă doar o stare difuză de linişte interioară, ci ne afectează fiziologia noastră într-un mod real şi măsurabil. Nu este un pas uriaş dacă tragem concluzia că apropierea de natură ne face mai fericiţi. De aceea, chiar şi cel mai pragmatic complex de birouri include şi un parc sau un atrium (în speranţa, fără îndoială, că un angajat fericit este mai productiv).

Teoria privind biofilia nu este un tip de ecologism obişnuit. Nu se adresează în mod direct simţului civic sau simţului de răspundere. Ci se adresează unei înclinaţii umane mult mai primare: egoismul. Această teorie spune, de fapt, să protejăm mediul înconjurător, fiindcă el ne va face fericiţi. Pentru o ţară precum Statele Unite, care are înscris cuvântul „fericire” în documentul fondator, veţi crede că ecologiştii au aderat la biofilie cu mult timp în urmă.

Eu am aderat la ea cu siguranţă. Simt că plutesc deasupra văii. Citesc pe un alt indicator: „Măreţe sunt lucrările Domnului” şi dau din cap aprobator. Mă simt uşor ca un fulg şi îmi imaginez că aud un ciripit de păsărele. Oare am o experienţă transcendentală?

Nu, este celularul lui Susan care o anunţă că a primit un SMS. Cel mai înalt vârf din Europa accesibil cu telecabina se dovedeşte a fi accesibil şi pentru telefonul mobil. Momentul meu de beatitudine se evaporă, aşa cum se topeşte zăpada în luna iulie.

Întorşi la Zermatt, meditez la ceea ce mi s-a întâmplat acolo sus. O explicaţie raţională este hipoxia, lipsa de oxigen, care poate provoca multe simptome (inclusiv moartea, ultimul simptom), însă unul dintre cele mai comune este o senzaţie de euforie.

Descopăr, de asemenea, că provoacă şi o senzaţie de

foame. Susan decide că am nevoie de o experienţă *fondue*. Ultima oară când am auzit cuvântul *fondue*, sau m-am gândit la el în vreun fel, a fost în 1978. Mama mea avea un set pentru *fondue*. îl am foarte clar în minte. Era de un portocaliu respingător, cu mici indentaţii pentru furculiţele minuscule. A zăcut ani de zile în sufrageria noastră, ca un fel de piesă de muzeu. Nu-mi amintesc să-l fi folosit cineva vreodată.

Ni se serveşte *fondue* într-un bol mare, însă nu într-unul portocaliu. După câteva porţii, euforia se risipeşte, însă mă simt, cred, foarte elveţian. Satisfăcut. Neutru. Poate că asta explică neutralitatea elveţiană. Poate că nu are la bază o moralitate adânc înrădăcinată, ci un motiv mult mai practic. *Fondue* şi războiul nu sunt compatibile.

Ne întoarcem la Geneva, unde Susan îmi face cunoştinţă cu Jalil, un tânăr elveţian care cântă într-o trupă. Bem vin. Engleza lui este un pic cam neşlefuită, aşa că prietena lui americancă, o blondă dulce-amară din Minnesota, ne traduce. Numele ei este Anna. Este dulce atunci când e trează, însă devine profund amară atunci când bea, ceea ce înclin să cred că se întâmplă destul de des.

— De ce sunt elveţienii aşa de fericiţi? îl întreb pe Jalil.

— Fiindcă ştim că putem oricând să ne sinucidem, îmi răspunde el râzând, însă nu glumeşte.

Elveţia are una dintre cele mai liberale legislaţii din lume în ceea ce priveşte eutanasia. Oamenii vin din toată Europa ca să moară aici.

Este cât se poate de ciudat. În Elveţia este ilegal să tragi apa la toaletă după ora 22: 00 sau să tunzi gazonul duminica, însă este perfect legal să te sinucizi!

Când le-am spus prietenilor mei că mă duc în Elveţia pentru proiectul meu de cercetare despre fericire, unii dintre ei m-au întrebat: „Nu au ei o rată foarte mare a sinuciderilor?”. Ba da, au una dintre cele mai mari din lume. Ceea ce pare să fie complet lipsit de logică. Cum

este posibil ca o ţară fericită să aibă o rată aşa de mare a sinuciderilor? Există însă o explicaţie. Mai întâi, numărul sinuciderilor este destul de scăzut din punct de vedere statistic, prin urmare nu afectează statisticile cu privire la gradul de fericire, întrucât şansele ca cercetătorii să chestioneze o persoană care vrea să se sinucidă sunt destul de reduse. Dar există şi un alt motiv. Lucrurile care ne împiedică să ne sinucidem diferă faţă de cele care ne fac fericiţi. Ţările romano-catolice, de pildă, tind să aibă o rată foarte mică a sinuciderilor datorită interdicţiei catolice în ceea ce priveşte sinuciderea. Ceea ce nu înseamnă că aceste ţări sunt fericite. O bună guvernare, un serviciu care îţi aduce împliniri, legăturile familiale puternice – toate acestea contribuie în mod semnificativ la dobândirea fericirii, însă dacă eşti nefericit, profund deprimat, nimic din toate acestea nu te va împiedica să te sinucizi.

Poate că o parte a problemei o reprezintă faptul că în Elveţia eşti mereu înconjurat de oameni fericiţi. Franz Hohler, un bine-cunoscut autor elveţian, mi-a mărturisit: „Dacă nu sunt fericit, mă gândesc: E atâta frumuseţe în jurul meu, totul funcţionează ireproşabil, atunci de ce naiba nu sunt fericit? Ce e în neregulă cu mine?”

Fiecare ţară îşi are întrebarea-cheie pe care o adresezi unei persoane pe care o întâlneşti pentru prima oară la o petrecere, o întrebare simplă, formată dintr-o singură propoziţie. Răspunsul la această întrebare simplă descătuşează un şuvoi de informaţii despre persoana pe care tocmai ai cunoscut-o. În Statele Unite, această întrebare este: Cu ce vă ocupaţi? în Marea Britanie este: Ce şcoală aţi făcut? în Elveţia este: De unde sunteţi? Asta este tot ce trebuie să ştiţi despre cineva.

Elveţienii sunt profund ataşaţi de locul de unde provin. Pe paşapoartele lor este scris numele localităţii de baştină. Nu al localităţii unde trăiesc, ci al locului de unde se trag. Poate că nu s-au născut acolo. Poate că nici măcar nu au fost vreodată acolo. Dar este locul lor de baştină. Se

spune că elveţienii devin elveţieni de-abia după ce părăsesc ţara. Până atunci, sunt genevezi sau originari din Zürich sau din alt oraş, în funcţie de locul de unde provin.

Nu este de mirare că elveţienii sunt cei care au inventat conceptul modern de dor de casă; ei sunt primii care au dat un nume distinct, „*Heimweh*”, acestui sentiment chinuitor al dezrădăcinării pe care îl trăim atunci când suntem smulşi din locul pe care îl numim acasă.

Mă întreb: Fericirea, la fel ca politica, are legătură cu caracterul local? Nu sunt sigur. Însă este clar că accentul pe care îl pun elveţienii pe caracterul local îi face să se simtă atât de ataşaţi de locul respectiv. Există însă şi dezavantaje. Aşa cum explică Jonathan Steinberg: „Elveţienii nu ştiu aproape nimic din ce se petrece lângă ei”. Acest lucru nu este deloc surprinzător într-o ţară unde există patru limbi oficiale. Sau, aşa cum îmi spunea un prieten elveţian: „Nouă elveţienilor ne merge atât de bine, fiindcă nu ne înţelegem unul cu celălalt”.

Poate că aşa este, însă au încredere unul în celălalt. Am putut să-mi rezerv o cameră la hotel fără să dau numărul cârdului meu de credit. Mi-am umplut rezervorul cu benzină fără să fiu obligat să plătesc înainte. Multe lucruri funcţionează în Elveţia pe baza codului onoarei, aşa cum este cazul refugiilor alpine presărate pe tot cuprinsul Alpilor. Există mâncare în interior. Mănânci mâncarea şi laşi câţiva bani acolo.

John Helliwell, economist canadian, a studiat, timp de mulţi ani, relaţia dintre încredere şi fericire. A ajuns la concluzia că cele două sunt inseparabile. „Nu poţi să te implici cu adevărat într-o relaţie dacă nu ai încredere în oamenii cu care intri în contact în mod regulat. Implicarea generează încredere; încrederea sprijină implicarea. Este precum o stradă cu două benzi de circulaţie; ambele benzi sunt la fel de importante”.

Sau să analizăm următoarea afirmaţie: „În general, poţi avea încredere în oameni”. Studiile au arătat că

oamenii care sunt de acord cu această afirmaţie sunt mai fericiţi decât cei care nu sunt de acord cu ea. Este foarte important să ai încredere în vecini. Simplul fapt de a-i cunoaşte poate să aibă un impact benefic asupra calităţii vieţii personale. Un studiu a arătat că, dintre toţi factorii care influenţează rata infracţionalităţii într-o anumită zonă, cel care a avut cel mai mare impact nu a fost numărul echipajelor de poliţie care patrulează prin zonă, ci câţi oameni cunoşti pe o rază de 1 km distanţă de locuinţa ta.

M-am îndrăgostit. Obiectul iubirii mele nu este o femeie şi nici măcar o persoană. Sunt îndrăgostit de căile ferate elveţiene. Le ador. Iubesc silenţiozitatea trenurilor şi graţia cu care se deschid şi se închid uşile glisante ale vagoanelor. Iubesc felul în care însoţitorii de tren puşi la trei ace te servesc cu croasanţi şi cu cafea proaspătă, iubesc vagoanele-restaurant cu meniurile lor gourmet servite pe farfurii de porţelan veritabil. Iubesc lambriurile de lemn din toalete. Iubesc scaunele din piele. Iubesc felul cum, atunci când trebuie să cobori din tren, mici platforme răsar în chip miraculos de sub picioarele tale. De fapt, mă simt copleşit de dorinţa de a rămâne pe vecie în trenurile elveţiene, pendulând între Geneva şi Basel şi Zürich şi orice altă localitate elveţiană. Nu contează care. Aş putea fi fericit aici, în trenurile elveţiene.

Însă nu stau în tren pe vecie. Cobor la Berna, somnoroasa capitală elveţiană. Este exact aşa cum a descris-o Anna, americanca dulce-amară: extrem de bizară. Da, cu siguranţă că există lucruri extrem de bizare, mă gândesc eu, în timp ce mă plimb prin centrul vechi al oraşului. Apoi, observ că cineva a scris pe un zid: „Muie, poliţia!”. Asta nu e deloc bizar. În orice alt loc din lume aş considera asta deranjant sau de-a dreptul jignitor. Însă în Elveţia doar mă bucur să văd semne de viaţă.

Vizitez clădirea Parlamentului elveţian, o clădire care reuşeşte să fie grandioasă şi bogat ornamentată, dar în acelaşi timp discretă. Fiecare naţiune îşi are figurile ei

emblematice: soldaţii americani înălţând steagul la Iwo Jima; Lord Nelson, într-o postură regală, în Trafalgar Square. Elveţienii au pe cineva numit Nicolae Reconciliatorul. Statuia lui se află expusă acolo. Stă cu un braţ întins, cu palma îndreptată în jos, ca şi când ar zice: „Să ne calmăm, oameni buni; haideţi să discutăm despre asta în mod raţional”. Este tipic elveţian.

Albert Einstein a locuit la Berna. Acesta este oraşul în care, după cum spune el, a avut cel mai fericit gând din viaţa lui. Acel gând era revelaţia care a condus la Teoria Relativităţii. Iar aceasta s-a petrecut într-un modest apartament de pe principala arteră comercială a oraşului. Acest apartament găzduieşte acum un mic muzeu, amenajat exact aşa cum arăta atunci când Einstein locuia aici: o canapea, câteva scaune de lemn, o sticlă de vin din 1893, căruciorul pentru fiul său Hans, costumul pe care îl purta la biroul de brevete unde lucra ca funcţionar. Sunt expuse şi câteva fotografii alb-negru înfăţişându-l pe Einstein tânăr, înainte să aibă părul zbârlit, alături de familia sa. Soţia sa şi fiul său se uită înspre aparatul de fotografiat, însă Einstein, în toate fotografiile, se uită pierdut în zare. Cugeta el oare la energie şi la masă? Sau poate se gândea: „Trebuie să ies din această căsnicie!” (ceea ce a şi făcut până la urmă).

Deschid larg fereastra, mă aplec şi privesc pe stradă. Cu excepţia câtorva maşini, peisajul este, presupun, practic neschimbat din 1905. Închid ochii pentru câteva secunde, apoi îi deschid din nou, încercând să-mi imaginez că sunt transportat înapoi în timp. La urma urmelor, Einstein a demonstrat că un asemenea lucru este teoretic posibil.

Cineva locuieşte deasupra vechiului apartament al lui Einstein. Un designer grafic. Să locuieşti în aceeaşi clădire în care a locuit Einstein! La început, mă gândesc că trebuie să fie minunat. Extrem de palpitant. Apoi, îmi dau seama că presiunea ar fi enormă. De fiecare dată când aş urca treptele – exact aceleaşi trepte pe care le-a urcat şi

Einstein – aş fi dezamăgit dacă nu aş inventa ceva de genul $E = mc^2$. Nu, nu e pentru mine.

Einstein, ca şi mine, considera Berna plăcută, dar plictisitoare. Şi atunci mă întreb: dacă elveţienii ar fi fost mai interesanţi, atunci oare nu ar mai fi visat Einstein atât de mult cu ochii deschişi? Nu ar fi descoperit niciodată Teoria Relativităţii? Cu alte cuvinte, este ceva ce poate fi spus în favoarea plictiselii?

Aşa credea filosoful britanic Bertrand Russell. „O anumită cantitate de plictiseală este… esenţială pentru o viaţă fericită.”, scria el. Poate că i-am judecat greşit pe elveţieni. Poate că ei ştiu despre plictiseală şi despre fericire ceva ce noi ceilalţi nu cunoaştem.

Răbdarea şi plictiseala sunt strâns legate între ele. Plictiseala, un anumit tip de plictiseală, este de fapt sinonimă cu nerăbdarea. Nu-ţi place cum se prezintă lucrurile, nu sunt destul de interesante pentru tine, aşa că decizi – iar plictiseala este o decizie – că eşti plictisit.

Russell a avut ceva de spus în această privinţă: „O generaţie care nu poate îndura plictiseala va fi o generaţie de oameni mărunţi, oameni care se opun în mod nefiresc cursului lent al naturii, oameni în care fiecare impuls vital se veştejeşte încet, asemenea unor flori într-o vază”.

Încep să cred că poate elveţienii nu sunt deloc plictisitori. Doar par aşa, priviţi din exterior.

Mă reîntâlnesc cu iubirea mea. Mă aflu din nou într-un tren elveţian. Următoarea mea destinaţie este Zürich, un oraş atât de curat încât, prin comparaţie, Geneva pare o mahala. Mă cazez la hotel, după care îmi rămâne ceva timp pentru hoinăreală. Mă urc într-un trenuleţ care mă duce pe vârful unui deal din apropiere. Transportul public din Zürich funcţionează pe baza principiului onoarei, doar că există şi controlori sub acoperire, care îi amendează pe aceia ce călătoresc fără bilet. Încrederea trebuie să fie şi ea verificată. Exact asta se întâmplă în trenuleţul cu care călătoresc eu. Un bărbat de vârstă medie este interogat. El încearcă în mod vădit să explice de ce nu are bilet. Este

livid la faţă, nu de teamă, ci de ruşine. Îmi dau seama că nu amenda îi descurajează pe elveţieni să călătorească fără bilet, ci umilinţa publică atunci când sunt prinşi.

Din vârful dealului, se vede întregul Zürich, ca într-un tablou renascentist. Mă simt în siguranţă aici şi îmi trece prin minte gândul că poate de aceea ne plac vârfurile colinelor. Poate că este o reminiscenţă din vremurile când eram cimpanzei şi ne legănam prin copaci. Dintr-un punct înalt de observaţie puteai să vezi orice potenţial pericol şi, prin urmare, să te relaxezi dacă nu zăreai niciunul.

Este o zi frumoasă, cerul de un albastru intens, vizibilitatea perfectă. Oamenii şi-au adus prânzul la pachet şi se bucură de un picnic improvizat. Văd un cuplu mai în vârstă stând pe o bancă în parc. El poartă o şapcă şi stă nemişcat. În apropiere, o femeie îşi plimbă cei doi câini. Merg unul în spatele celuilalt şi zâmbesc, jur că aşa e. Nu sunt în lesă, dar nu încearcă să fugă. Sunt câini elveţieni.

Toate bune şi frumoase, îmi zic eu, dar ar fi mai bine să plec. Este gândul care îmi trece tot timpul prin minte şi, de obicei, nu mă gândesc de două ori, doar că de data asta rămân încremenit. Şi unde anume trebuie să pleci? Este ora 15: 00, o zi frumoasă de primăvară în Elveţia. Nu trebuie să mă întâlnesc cu nimeni, nu trebuie să fiu nicăieri.

Profesorul universitar Avner Offer scria că „abundenţa naşte nerăbdare, iar nerăbdarea subminează bunăstarea”. Are dreptate. Nu prea vezi mulţi săraci nerăbdători. (Ei sunt nefericiţi din alte motive. Mai multe despre acest subiect mai târziu.) Şi atunci mi se luminează mintea. Elveţienii sunt bogaţi *şi* răbdători, o combinaţie rară. Ei ştiu să zăbovească. Într-adevăr, mă aflu deja în Elveţia de două săptămâni şi nu am văzut absolut pe nimeni uitându-se la ceas – la ceasul acela elveţian, placat cu aur, care merge perfect – şi să spună „Trebuie să plec!” sau „Trebuie să mă întorc la lucru!” De fapt, eu, scriitorul leneş, sunt cel care se uită tot timpul pe furiş la ceasul meu Seiko în valoare de cincizeci de dolari.

Cu ajutorul unui prieten, am creat un blog în care am solicitat comentarii din partea elveţienilor cu privire la fericire. Mi-a atras atenţia în special unul şi îmi amintesc de el în acest moment.

„Poate că fericirea este acest lucru: să nu te simţi ca şi când ar trebui să fii altundeva, să faci altceva, să fii altcineva. Poate condiţiile actuale din Elveţia… fac să fie pur şi simplu mai uşor „să fii" şi prin urmare „să fii fericit".

Aşa că mai zăbovesc pe acel vârf de colină încă vreo douăzeci de minute. Mă foiesc în tot acest răstimp. Practic nu am astâmpăr. Însă reuşesc totuşi să nu înnebunesc. O iau ca pe o mică victorie.

Îmi dau seama cât de ne-elveţian sunt, în atât de multe privinţe. Nu-mi plac regulile. Nu sunt ordonat. Am tendinţa să trec repede de la o stare de spirit la alta. Nu am niciun fel de bani vechi, dacă nu punem la socoteală acea bancnotă mototolită de zece dolari pe care o ţin în portofel şi care cred că a fost tipărită în 1981. Singurul lucru pe care îl avem în comun elveţienii şi cu mine este pasiunea pentru ciocolată. Iar acest lucru nu este câtuşi de puţin nesemnificativ. Elveţienii consumă cantităţi industriale de ciocolată şi există dovezi credibile potrivit cărora ciocolata ne face mai fericiţi.

Ca să investighez această legătură, vizitez un magazin de ciocolată. Mă duce cu gândul la o galerie de artă, o galerie de artă comestibilă. Vânzătorii ridică trufele cu cleştişori, ca şi când ar mânui nişte bijuterii rare şi foarte preţioase. Există un perete întreg de ciocolată, cu orice sortiment imaginabil. Ciocolată făcută cu cacao din Columbia, din Ecuador şi din Madagascar. Ciocolată cu portocale, cu zmeură, cu fistic, cu stafide, cu coniac, cu rom şi cu whisky din malţ pur. Îmi cumpăr câte una din fiecare şi le iau cu mine în camera de hotel, simţindu-mă literalmente ca un copil într-un magazin de dulciuri. Încui uşa şi îmi întind prada pe cuvertură. Muşc cu poftă din Madagascar, este bună – nu există ciocolată elveţiană proastă.

Însă, aşa cum am spus, nu este vorba aici doar despre plăcere. Este vorba despre cercetare. Oamenii de ştiinţă au depistat substanţa chimică din ciocolată care ne face să ne simţim bine. De fapt, sunt mai multe substanţe chimice implicate. Triptofanul este substanţa pe care o foloseşte creierul pentru a crea serotonina. Un nivel ridicat de serotonină poate produce o stare de bună dispoziţie, chiar de euforie. Mai este şi ceva ce se cheamă anandamidă. Este un neurotransmiţător care vizează aceleaşi regiuni ale creierului ca şi THC, ingredientul activ din marijuana. Însă această teorie a ciocolatei-marijuana rămâne doar o teorie, de vreme ce, potrivit unui articol al BBC despre acest subiect, experţii estimează că ar trebui să mâncăm câteva kilograme de ciocolată ca să simţim acest efect. Câteva kilograme? Cât înseamnă asta în *pounds*, mă întreb eu, în timp ce mă năpustesc asupra bomboanelor de ciocolată întinse în faţa mea ca pentru un adevărat festin.

Relaţia dintre alegere şi fericire este complicată, şi cu atât mai mult în Elveţia. Credem că a avea posibilitatea de a alege este ceva de dorit, ceva ce ne face fericiţi. De obicei, acest lucru este adevărat, dar nu întotdeauna. Aşa cum, în mod convingător, a arătat Barry Schwartz în cartea sa intitulată *The Paradox of Choice* („Paradoxul opţiunilor”), există ceva ce se cheamă prea multă alegere. Confruntaţi cu prea multe opţiuni (mai ales opţiuni lipsite de sens), suntem nedumeriţi, copleşiţi, mai puţin fericiţi.

Pe de o parte, elveţienii au mai multe opţiuni decât orice altă naţiune de pe planetă, şi nu doar atunci când vine vorba despre ciocolată. Sistemul lor de democraţie directă înseamnă că elveţienii votează în mod constant pentru chestiuni mai mari sau mai mici: fie pentru a adera la Naţiunile Unite, fie pentru a interzice absintul. Un elveţian votează în medie cam de şase sau şapte ori pe an. Elveţienii cred că orice lucru care merită făcut trebuie realizat cu toată seriozitatea. Şi aşa se întâmplă şi cu votul. La un moment dat, elveţienii au votat chiar şi pentru

a-şi mări propriile taxe. Nu pot să-mi imaginez, de exemplu, votanţii americani făcând acelaşi lucru.

Sistemul de democraţie directă nu este perfect. Este într-adevăr o democraţie a poporului, iar uneori poporul poate fi complet imbecil. De pildă, elveţienii nu au dat femeilor dreptul de a vota până în 1971 – iar într-unul dintre cantoane, până în 1991.

Totuşi, potrivit cercetătorului canadian John Helliwell, calitatea guvernării este cea mai importantă variabilă care explică de ce unele ţări sunt mai fericite decât altele. Un alt cercetător, un economist elveţian pe nume Bruno Frey, a analizat relaţia dintre democraţie şi fericire în toate cele douăzeci şi şase de cantoane ale Elveţiei. A ajuns la concluzia că acele cantoane în care se organizaseră cele mai multe referendumuri erau şi cele mai fericite. Până şi străinii care trăiau în acele cantoane erau mai fericiţi, cu toate că ei nu au putut să voteze. (Totuşi, gradul lor de fericire nu era la fel de mare ca al votanţilor.)

Ok, deci se pare că elveţienilor le plac alegerile. Atunci, cum se explică rezultatele unui mic experiment ingenios făcut de psihologul Paul Rozin de la Universitatea din Pennsylvania. Acesta a adresat unui număr de oameni din şase ţări (Statele Unite, Marea Britanie, Franţa, Germania, Italia şi Elveţia) o întrebare simplă: „Imaginaţi-vă că aveţi poftă să mâncaţi îngheţată şi puteţi alege între două cofetării. Una oferă zece sortimente de îngheţată. Cealaltă oferă cincizeci de sortimente. Pe care cofetărie aţi alege-o?”

Într-o singură ţară, şi anume în Statele Unite, majoritatea (56%) respondenţilor au spus că preferă cofetăria cu cincizeci de sortimente de îngheţată. Elveţienii s-au aflat la polul opus. Numai 28% dintre ei au spus că preferă cofetăria care oferă mai multe sortimente. Alegerea se transformă în fericire doar atunci când alegerea este legată de ceva ce contează. Votul contează. Şi îngheţata contează, însă cincizeci de sortimente de

îngheţată nu contează.

Mă aflu din nou în tren. De data asta destinaţia mea este Saint-Ursanne, care, aşa cum mi s-a spus, este un „oraş de vârstă medie”. Când am auzit asta, mi-am imaginat un întreg oraş plin de bărbaţi supraponderali, cu chelie şi care conduc maşini sport roşii. De fapt, elveţianul de la celălalt capăt al firului îmi vorbise despre un oraş medieval, adică din Evul Mediu.

Numele lui este Andreas Gross, şi toţi mi-au spus că este o persoană pe care trebuie să o cunosc. Este membru al Parlamentului elveţian şi un mare apărător al democraţiei directe. Călătoreşte prin întreaga lume, lăudându-i virtuţile. Este celebru pentru o iniţiativă pe care a avut-o în 1989. Gross a dorit să desfiinţeze armata elveţiană. Nimeni nu a crezut că această iniţiativă va obţine un număr prea mare de voturi. Însă 35% dintre alegători au optat în favoarea ei. Elveţienii au fost şocaţi. Iniţiativa a zguduit din temelii cercurile conducătoare, iar armata elveţiană este astăzi jumătate din cât era în 1989.

Mă duc în vagonul-restaurant. Nu vorbim despre Amtrak[4] în această situaţie. Meniul, prezentat în patru limbi de circulaţie internaţională, mă informează în legătură cu opţiunile mele: *penne* cu ciuperci proaspete sau un *risotto* cu sparanghel proaspăt. Mă simt ca în paradis.

Trenul trece dincolo de graniţa lingvistică ce desparte Elveţia de limbă germană de Elveţia de limbă franceză, iar eu trec de la franceza mea preistorică la germana mea la fel de preistorică: „Eu vrea cafea. Este?”. Elveţienii traduc orice în cel puţin trei limbi. Asta înseamnă că până şi cel mai simplu indicator devine extrem de complicat. Văd unul pe care scrie: „Pericol! Nu traversaţi şinele de cale ferată”. Până să ajungi la textul în engleză, aflat la capătul de jos al piramidei lingvistice, poţi să te trezeşti electrocutat.

Ajungem în Saint-Ursanne, iar Andreas Gross este

4 Companie de cale ferată din SUA. (n. trad.)

aici şi mă întâmpină. Poartă blugi, are o barbă grizonantă şi un început de guşă. Arată mai curând ca un hipiot îmbătrânit decât ca un parlamentar distins. Ne îndreptăm către instituţia lui, care nu este altceva decât o casă veche căreia i s-a schimbat destinaţia.

Andreas îmi face un espresso – contribuţia Italiei la fericirea noastră – şi apoi ne aşezăm să discutăm. Îmi dau repede seama că Andreas nu prea are chef de toată chestia asta cu fericirea. Nu este un subiect destul de serios pentru el. Andreas vrea să vorbească despre democraţia directă şi despre sesiunile plenare, subiecte elveţiene serioase. îl citează pe Rousseau şi spune lucruri precum: „Mi-aş dori ca elveţienii să fie mai mult aşa cum cred ei că sunt”. Nu am nici cea mai vagă idee despre ce anume vorbeşte.

Îmi spune că Elveţia este atât de preocupată de mediul ei înconjurător, încât este pe punctul de a cheltui echivalentul a douăzeci de miliarde de dolari pentru a săpa un tunel uriaş pe sub Alpi. Camioanele care vor să traverseze ţara vor fi îmbarcate în trenuri şi transportate realmente prin munţi. Îmi spune că „drepturile omului sunt copilul războiului. Toate marile progrese făcute de omenire au trecut prin război”. Elveţienii nu au mai purtat niciun război din 1848.

— Asta înseamnă că elveţienii au nevoie să poarte mai multe războaie, zic eu.

— Nu, nu, nu, îmi răspunde el, fără să sesizeze umorul meu sec, aşa cum speram eu.

— Trebuie să găsim alte metode pentru a promova drepturile omului.

Continuăm să discutăm despre postmodernism, despre democraţie şi neutralitate, înainte să mă întorc exact în punctul în care mi-am început aventura elveţiană: toaletele curate. Andreas, ca şi Dieter, este foarte mândru de ele.

— Până şi cea mai mică gară are o toaletă curată, îmi spune el cu mândrie.

Ne continuăm conversaţia în timp ce Andreas mă conduce cu maşina la gară.

Ajungem devreme, iar afară plouă. În aer se simte o mireasmă dulce. Rămânem în Saab-ul lui vechi şi prăfuit ca să mai discutăm o vreme. Îmi povesteşte cum a cunoscut odată un activist american în vârstă, un veteran de război, un sindicalist care s-a dus în Nicaragua şi a luptat umăr lângă umăr alături de sandinişti.

Veteranul a fost impresionat de idealismul lui Andreas şi i s-a plâns de faptul că tinerii americani şi-au pierdut spiritul rebel. În Statele Unite nu pare să mai conteze nimic din ceea ce faci.

— De ce nu luptaţi pentru reprezentare proporţională? l-a întrebat Andreas.

— Nu am timp de chestii procedurale, i-a replicat veteranul.

— Şi atunci vreţi să vă daţi cu capul de zid încă vreo douăzeci de ani? a ripostat Andreas.

Pentru Andreas, problema nu este datul cu capul, ci zidul. El crede că trebuie schimbat mai întâi sistemul, că trebuie început cu procedura plictisitoare. Este o abordare tipic elveţiană şi, în felul ei liniştit, admirabilă. Presupune răbdare şi o rezistenţă eroică la plictiseală. Elveţienii le au din belşug pe amândouă.

Îl privesc pentru ultima oară pe Andreas Gross. Îmi dau seama că, în Statele Unite, el nu ar fi mai mult decât amfitrionul unor discuţii aprinse şi sterile dintr-o cafenea din Berkeley; aici, el este un distins parlamentar care aproape că a abolit întreaga armată elveţiană. Încă o dovadă că, până la urmă, elveţienii nu sunt chiar atât de plictisitori.

În timp ce mă îmbarc în tren, trenul care mă va duce afară din Elveţia, mă cuprinde o tristeţe bruscă. Îmi va fi dor de acest loc. Elveţienii nu mă mai scot din sărite.

Dar oare sunt ei fericiţi? Mulţumiţi pare să fie cuvântul potrivit. Nu, nici mulţumiţi nu este cuvântul cel mai bun. Nu-mi găsesc cuvintele. Noi avem mult mai multe

cuvinte ca să descriem stări emoţionale neplăcute decât pentru a le descrie pe cele plăcute. (Iar aceasta se întâmplă în toate limbile, nu doar în engleză.) Dacă nu suntem fericiţi, avem un adevărat bufet suedez de cuvinte de unde să alegem. Putem spune că ne simţim trişti, abătuţi, nenorociţi, posaci, deprimaţi, demoralizaţi, îmbufnaţi, deznădăjduiţi, cu toate corăbiile înecate, cu capsa pusă, cu o faţă prelungă. Dar dacă suntem fericiţi, acest bufet suedez se reduce la bufetul cu salate de la Pizza Hut. Putem spune că suntem în culmea fericirii sau mulţumiţi sau radiind de bucurie. Însă aceste cuvinte nu reuşesc să surprindă nuanţele fericirii.

Avem nevoie de un nou cuvânt pentru a descrie fericirea elveţiană. Ceva mai mult decât simpla mulţumire, dar mai puţin decât bucuria în extaz. Poate „comuniunea în bucurie”. Da, asta este ceea ce au elveţienii: pură comuniune în bucurie. Am putea folosi această sintagmă pentru a descrie tot felul de situaţii în care ne simţim plini de bucurie, dar calmi în acelaşi timp. Prea adesea, atunci când spunem că ne simţim bucuroşi, ne simţim de fapt euforici. Bucuria noastră are ceva frenetic, un iz de panică; ne temem că acel moment s-ar putea sfârşi brusc. Dar totuşi, există momente când bucuria noastră este mai solid ancorată. Nu vorbesc despre un moment transcendent de beatitudine, ci despre ceva mai puţin, despre ceva elveţian.

Am putea trăi această comuniune în bucurie atunci când facem ceva lumesc, cum ar fi, de pildă, când măturăm podeaua sau când sortăm gunoiul menajer sau când ascultăm acel vechi CD cu Bob Dylan pe care nu l-am mai audiat de ani de zile. Da, asta este. Poate că elveţienii nu sunt fericiţi, dar ştiu foarte bine să se bucure de lucrurile simple.

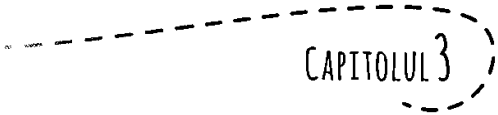

BHUTAN

Fericirea este o politică

A înţeles că acum totul devenise atât de straniu, încât aproape nimic nu i se mai părea straniu.

— James Hilton, Orizontul pierdut

AVIONUL AIRBUS ZBOARĂ la unsprezece mii de metri înălţime, undeva deasupra Munţilor Himalaya. Becurile răspândesc în jur o lumină blândă şi caldă, însoţitoarele de bord se deplasează pe culoar graţioase şi pline de solicitudine.

Mă uit pe fereastră, fiindcă am fost sfătuit de experţi în materie ca nu cumva să-mi aleg un loc lângă culoar. Nu pe cursa asta.

O bună bucată de vreme, nu văd nimic altceva decât o pătură groasă de nori. Încep să pun la îndoială înţelepciunea experţilor în materie, când deodată norii se risipesc şi se ivesc munţii. Munţi falnici, uluitori. În comparaţie cu Munţii Himalaya, toţi ceilalţi munţi din lume par nişte dealuri prăpădite.

Pasagerii din jurul meu îşi lungesc gâturile, scotocesc prin bagaje în căutarea aparatelor de fotografiat, toţi fiind în culmea extazului. Dar mie îmi fuge gândul în altă parte. Mă gândesc la un alt avion şi la alte vremuri. Este anul 1933, iar avionul ăsta este un amărât de aparat de zbor cu elice. Şi el zboară peste Munţii Himalaya, nu departe de locul unde mă aflu eu acum, însă în interiorul acestui avion este frig, scaunele sunt tari, iar însoţitori de bord nu există. Din cauza zgomotului motorului, pasagerii – trei britanici şi un american – trebuie să ţipe ca să se poată auzi. Totuşi, se aude foarte clar tremurul din vocile lor. Pilotul, cu un revolver în mână, schimbă direcţia avionului, care se îndreaptă acum către o destinaţie necunoscută. Avionul este deturnat.

Destinaţia se dovedeşte a fi un loc extraordinar, care se remarcă printr-o „linişte somptuoasă”. Un loc al liniştii veşnice, unde călugării meditează, poeţii cugetă şi toată lumea trăieşte o viaţă imposibil de lungă şi de satisfăcătoare. Un loc izolat, departe de ororile lumii

exterioare, dar nu şi de plăcerile ei concrete.

Locul este Shangri-La, iar cei patru călători sunt personajele romanului *Orizontul pierdut*. Shangri-La este, desigur, un loc imaginar. James Hilton, autorul cărţii, nu s-a aventurat niciodată mai departe de British Museum din Londra pentru cercetările lui. Însă ideea de Shangri-La este cât se poate de reală. Cine nu a visat oare la un loc liniştit, dar, în acelaşi timp, stimulant din punct de vedere intelectual? Un loc creat pentru minte şi pentru inimă, unde şi una, şi alta să trăiască într-o fericită armonie până la venerabila vârstă de 250 de ani.

Când s-au lansat atât cartea, cât şi filmul în anii 1930, *Orizontul pierdut* a stârnit imaginaţia unui public american care se confrunta cu Marea Depresie, un public care de-abia ieşise dintr-un război mondial şi se îndrepta către un altul. Franklin D. Roosevelt şi-a botezat reşedinţa de vacanţă Shangri-La (rebotezată ulterior Camp David). Hoteluri mai scumpe sau mai ieftine au fost şi ele botezate Shangri-La, în speranţa că se vor scălda în strălucirea utopică.

Shangri-La conţine toate ingredientele clasice ale paradisului. În primul rând, în acest loc este dificil de ajuns. Paradisul, la urma urmelor, nu este paradis dacă poţi lua un taxi până acolo. În al doilea rând, trebuie să existe o linie de demarcaţie clară între paradis şi viaţa obişnuită, despărţite printr-un infern pe care doar câteva suflete norocoase îl pot traversa. Paradisul, cu alte cuvinte, este un club select. Un fel de business class, care îşi datorează plăcerile, într-o măsură destul de substanţială, prezenţei altor călători mai puţin norocoşi decât tine, care stau la economy class, unde mănâncă un sandvici fără gust şi se scotocesc în buzunare după bani exacţi (care sunt întotdeauna apreciaţi) ca să se anestezieze cu câte o sticlă de vodcă în miniatură. Tu nu poţi vedea aceste biete suflete – de aceea există o perdea despărţitoare – dar ştii că sunt acolo, şi în asta constă diferenţa.

Şi astfel, Marele Lama din Shangri-La proclamă:

„Avem o singură barcă de salvare care înfruntă marea învolburată în mijlocul unei furtuni; putem lua cu noi câţiva supravieţuitori norocoşi, dar dacă toţi naufragiaţii s-ar urca în barcă, ne-am scufunda cu toţii în mare”. La fel ar declara şi o companie aeriană, fără îndoială, dacă perdeaua despărţitoare ar cădea şi masele nespălate ar năvăli în faţă, înspre business class.

Deşi a fost inventat de James Hilton cu mai bine de şaptezeci de ani în urmă, Shangri-La este un tip foarte modern de paradis. El conţine înţelepciunea acumulată de Orient, dar şi confortul acumulat de Occident (cu căzi de baie din Akron, Ohio). Ca să nu mai vorbim de o sală de lectură cu volume de cărţi învelite în piele. Cazare de lux. Mâncare delicioasă şi îmbelşugată. Cu alte cuvinte, Shangri-La a fost prima destinaţie de tip turism soft-adventure. Literatură de popularizare a paradisului.

Totuşi, problema cu paradisul este că nu îl recunoaştem întotdeauna imediat. Este nevoie de timp ca să ne acomodăm cu el. În *Orizontul pierdut*, cei mai mulţi dintre străinii răpiţi încearcă să evadeze din Shangri-La. Sunt disperaţi să se întoarcă la „civilizaţie” şi nu au încredere, pe deplin justificabil, în argumentele prezentate de călugării budişti. Vreme rea. Provizii insuficiente. Însă unul dintre membrii grupului, un diplomat britanic inadaptat pe nume Conway, este fermecat de Shangri-La şi alege să rămână. Când am citit prima oară *Orizontul pierdut*, m-am simţit ataşat de Conway şi aş fi dat orice ca să fiu în locul lui.

Orizontul pierdut mi-a vorbit, însă eu nu i-am răspuns timp de mulţi ani. Până am auzit de Bhutan. Locuiam în India la vremea respectivă, pe la începutul anilor 1990, unde eram corespondent pentru *National Public Radio*. Am fost primul corespondent al acestui post de radio în India; era un drum nebătut de nimeni. Uneori poposeau maimuţe în apartamentul meu. Iar alteori veneau îmblânzitori de şerpi. Mă distram copios.

Ţările de care trebuia să mă ocup – teritoriul meu,

cum s-ar spune – includeau şi Bhutanul. Ce noroc pe capul meu! Aceasta era ţara care, în mintea mea, era aproape sinonimă cu Shangri-La. Bhutanul avea munţii, vârfurile semeţe care atingeau cerul. Avea toate idiosincraziile necesare – de pildă, un rege binevoitor, care avea patru soţii, toate surori. Avea călugări şi mistici, precum şi o politică guvernamentală în domeniul Fericirii Naţionale pe cap de locuitor.

Şefii mei din Washington D.C. nu mi-au împărtăşit entuziasmul. Unde vrei să te duci? Cât o să coste? Nu prea interesa pe nimeni o minusculă naţiune din Munţii Himalaya, cu un monarh poligam şi o obsesie pentru fericire.

Au trecut anii. Am primit o altă misiune la Ierusalim, apoi la Tokyo, dar, în tot acest răstimp mi-a rămas gândul la Bhutan. Pentru mine, un loc nevizitat este ca o dragoste neîmpărtăşită. O durere mocnită care – oricât ai încerca să o alungi din minte, să te convingi că nu era ţara potrivită pentru tine – pur şi simplu nu îţi dă pace.

— Prima oară?

Scutur din cap, prins pe nepregătite.

— Mă scuzaţi?

— Mergeţi pentru prima oară în Bhutan?

Cuvintele sunt rostite de un om de afaceri bhutanez care stă lângă mine în avionul Airbus. Poartă o haină de piele maro şi mă priveşte fix în ochi.

— Da, e prima oară.

— Aţi venit cum nu se poate mai bine, îmi spune el. O să prindeţi *tsechu*, marele festival. O să vedeţi lucruri pe care nu le-aţi mai văzut niciodată. Lucruri uimitoare.

Avionul îşi începe coborârea. Auzim vocea căpitanului, pe acel ton specific pe care îl folosesc toţi piloţii din lume şi prin care ne asigură că totul este sub control.

— Mă adresez celor care zboară către Paro pentru prima oară. Dacă vedeţi munţii mai aproape decât i-aţi văzut vreodată, nu vă alarmaţi. Aceasta este procedura

noastră standard.

După care avionul nostru se înclină mai întâi la dreapta, apoi la stânga, apoi iarăşi la dreapta, iar la fiecare înclinare îmi apare un ditamai muntele la fereastră, aşa de aproape că îl pot atinge cu mâna. În cele din urmă, după ce trecem de vârfurile munţilor, avionul coboară brusc şi, cu un scârţâit de roţi, aterizează pe pistă.

În majoritatea ţărilor, şocul aterizării este atenuat, tranziţia către un mediu necunoscut se face cu ajutorul familiarităţii şi uniformităţii Aeroportului Universal. Însă în Bhutan nu există un Aeroport Universal. La drept vorbind, nici nu se poate spune că există vreun aeroport. Ci doar o cabană pe post de terminal, care, cu lambriurile ei din lemn sculptat şi cu nuanţele ei de roşu şi de albastru intens, arată mai curând ca un templu budist decât ca un aeroport.

Fiecărui vizitator în Bhutan i se repartizează un ghid local căruia i se achită onorariul din cei două sute de dolari pe zi care trebuie plătiţi unei agenţii de turism bhutaneze pentru privilegiul de a vizita Bhutanul – ceea ce face parte din strategia acestei ţări de a stăvili invazia turiştilor care au luat cu asalt ţara vecină, Nepalul. Însă eu sunt mai mult decât circumspect. Pe când mă aflam în misiune în Irak, pe vremea regimului lui Saddam Hussein, ghizii locali care ne însoţeau erau numiţi gardieni. Erau bărbaţi cu părul uleios şi îmbrăcaţi în costume lălâi, care erau acolo, chipurile, „să faciliteze” munca jurnaliştilor străini. De fapt, ei erau acolo să faciliteze munca poliţiei secrete a lui Saddam Hussein, aşa-numita *mukhabarat*. Erau spioni. Toată lumea ştia asta. Şi noi ştiam asta. Şi ei ştiau că şi noi bănuim acest lucru.

Tânărul care mă aşteaptă la aeroport nu arată însă ca un spion. Seamănă mai degrabă cu un cercetaş bhutanez, dacă ar exista aşa ceva în Regatul Bhutan. Are tenul măsliniu şi o faţă radioasă, şi poartă un *gho* maro închis, costumul tradiţional al bărbaţilor bhutanezi. Un *gho* seamănă întrucâtva cu un halat de baie, doar că este cu

mult mai greu şi are nişte buzunare de-a dreptul cavernoase. Se ştie că bărbaţii bhutanezi scot tot soiul de obiecte din costumele lor *gho*: ceşti, telefoane mobile, mici animale domestice. La nevoie, costumul *gho* poate fi întrebuinţat şi pe post de pătură sau chiar de perdea. (Este nemaipomenit faptul că *gho* poate avea întrebuinţări multiple, fiindcă toţi bărbaţii bhutanezi trebuie să-l poarte în timpul orelor de serviciu. Bhutan este singura ţară din lume care are o ţinută obligatorie pentru bărbaţi.)

— Bine aţi venit în Bhutan, domnule! îmi spune tânărul îmbrăcat în costumul *gho*, înfăşurându-mi o eşarfă albă în jurul gâtului.

Mi se prezintă drept Tashi, apoi dă mâna cu mine. Nu am mai experimentat niciodată o asemenea strângere de mână. Îmi cuprinde toată mâna cu ambele lui mâini şi îşi înclină uşor capul în semn de salut. Este un gest plin de atenţie şi de însufleţire. La început, mi se pare un pic deranjant. E o simplă strângere de mână, Tashi, doar nu o să devenim amanţi sau ceva asemănător. Însă, mai târziu, voi învăţa să apreciez strângerea de mână bhutaneză, aşa cum ştiu ei să facă orice lucru – traversatul străzii, spălatul vaselor –, cu atât de multă grijă şi atenţie.

„Atenţie” este un cuvânt subevaluat. Nu are parte de… mă rog, atenţia pe care o merită. Facem elogiul iubirii şi al fericirii şi, Dumnezeu ştie, al productivităţii, dar rareori avem ceva bun de spus despre atenţie. Cred că suntem prea grăbiţi. Şi totuşi, fără atenţie, viaţa noastră este atât de goală şi de lipsită de sens.

Fiica mea în vârstă de doi ani se învârte pe lângă mine în timp ce scriu aceste cuvinte. Oare ce vrea de la mine? Iubire? Da, într-un fel. Însă, ceea ce îşi doreşte cu adevărat de la mine este să-i acord atenţie. O atenţie pură, nediluată. Copiii sunt experţi în recunoaşterea atenţiei prefăcute. Poate că iubirea şi atenţia înseamnă unul şi acelaşi lucru. Una nu poate exista fără cealaltă. Savantul britanic Avner Offer numeşte atenţia „moneda de schimb universală a bunăstării”. Cu alte cuvinte, oamenii atenţi

sunt oameni fericiţi.

Tashi îmi duce bagajele la maşină. Dată fiind reputaţia drumurilor din Bhutan, speram la o maşină ceva mai puternică, cum ar fi o Toyota Land Cruiser. Este o

Toyota, dar nu Land Cruiser. Ne urcăm într-o Corolla rablagită din 1993. Este ora 8: 00 dimineaţa, iar eu nu am închis un ochi toată noaptea petrecută în avion.

— Unde doriţi să mergeţi, domnule?

— Oriunde se poate bea o cafea, Tashi.

Ne oprim la o cafenea micuţă, deşi termenul de cafenea este cam tras de păr. Este vorba despre o clădire din beton, cu câteva mese şi scaune din lemn. Aici se serveşte doar cafea instant. Ca mare iubitor de cafea, mă deranjează profund acest aspect, însă o beau fără să mă plâng.

Tashi este binevoitor şi amabil. În curând, descopăr la el încă o calitate, un simţ impresionant al adevărurilor indubitabile. El spune lucruri precum, „Am ajuns la destinaţie, domnule.”, atunci când este evident că am ajuns, sau „Plouă, domnule.”, atunci când suntem uzi leoarcă.

Are maniere elegante, ca ale unui nobil din veacul al XVIII-lea. Îmi deschide uşile, îmi duce valiza şi veghează asupra mea aşa cum planează un elicopter deasupra unei urmăriri cu maşini din L.A. Dacă ar putea să mă ducă în braţe, probabil că ar face-o.

Însă el face toate aceste lucruri cu demnitate, fără nicio urmă de slugărnicie. Bhutanezii nu au fost niciodată colonizaţi sau cuceriţi; de aceea ospitalitatea lor este sinceră, lipsită de deferenţa exagerată şi linguşeala atât de obişnuite în această parte a lumii.

Engleza lui Tashi este rudimentară şi neobişnuită. Nu mă refer doar la accentul lui puternic, ci şi la vocabularul lui. Spune lucruri cum ar fi „Doriţi mâncare vestigială, domnule?” La început nu înţeleg despre ce anume vorbeşte – poate despre vreo delicatesă bhutaneză? –, dar apoi îmi dau seama că se referă la resturi de mâncare.

„Vestigială”, cu sensul de „vestigiu”, se referă la „ceva de care nu mai ai nevoie”. Îi explic că acest cuvânt nu este folosit în mod curent. Dar el îl foloseşte în continuare, iar eu renunţ la încercarea mea de a-l corecta.

— Bine, Tashi, hai să mergem la Thimphu.

Aceasta este capitala Bhutanului şi casa mea pentru următoarea săptămână.

— Nu putem merge, domnule.

— De ce nu?

— Drumul este închis.

— Cât timp va fi închis?

— Câtva timp.

În această parte a lumii, Câtva Timp este ultimul lucru pe care ai dori să-l auzi. S-au câştigat şi s-au pierdut averi în intervalul Câtva Timp. S-au ridicat şi au căzut imperii în intervalul Câtva Timp. Problema este că acest Câtva Timp poate să însemne cinci minute, cinci zile sau cinci ani. Nu contează ce anume aştepţi – următorul autobuz către Bombay ori un transplant de rinichi Câtva Timp va sosi când va sosi. Sau nu va sosi deloc.

— Dar ce-ar fi să o luăm pe un alt drum, îi sugerez eu plin de speranţă.

Tashi şi şoferul se tăvălesc pe jos de râs. Un alt drum! Ce glumă bună, domnule, ha, ha, un alt drum, ha, ha.

Nu există un alt drum. De-abia dacă există unul singur. Ceea ce cu generozitate este denumit Drumul Naţional al Bhutanului este singurul drum din ţară – şi cu greu poate fi numit drum, fiindcă este suficient de lat cât să încapă o singură maşină.

Aşa că stăm şi aşteptăm. E bine, mă gândesc eu, în spirit budist. Mi se oferă astfel ocazia să-mi trag sufletul – la înălţimea asta nici nu-i prea uşor – şi să evaluez situaţia.

De ce sunt eu aici? Unde se integrează Bhutanul în atlasul fericirii? E adevărat că ţara seamănă cu Shangri-La, cel puţin la suprafaţă, şi asta îmi place la nebunie. Fericirea este proclamată până şi în imnul naţional al ţării:

„Doctrina lui Buddha înfloreşte, fie ca soarele păcii şi fericirii să strălucească peste popor”. Şi apoi mai este politica Bhutanului cu privire la Fericirea Naţională pe cap de locuitor. Explicat pe scurt, acest concept de Fericire Naţională încearcă să măsoare progresul naţiunii, nu printr-o evaluare financiară, ci prin măsurarea gradului de fericire – sau de nefericire – al populaţiei. Este un concept care reflectă un mod profund diferit de felul cum ne raportăm noi la bani, la satisfacţie şi la obligaţiile unui guvern faţă de poporul său.

Totuşi, eu am îndoielile mele. Este într-adevăr Bhutanul „un laborator al desăvârşirii umane?” aşa cum l-a definit un observator. Sau este doar o altă „latrină”, ca să folosesc termenul neelegant al corespondentului extern pentru desemnarea acelor ţări în care guvernul este corupt, drumurile sunt proaste, iar cafeaua se bea instant.

Nu pot să răspund la niciuna dintre aceste întrebări, dar, în schimb, mă consolez cu cuvintele rostite de Conway, care încerca să-i calmeze pe tovarăşii săi plini de ifose, blocaţi la Shangri-La. „Suntem aici fiindcă suntem aici; dacă vreţi o explicaţie, de obicei eu o prefer pe cea consolatoare”.

În cele din urmă, după ce am aşteptat Câtva Timp, drumul către Thimphu s-a redeschis, iar noi ne înghesuim în Toyota. Nu după mult timp, descopăr că şofatul în Bhutan nu este pentru cei slabi de înger. Curbe periculoase, râpe adânci (fără parapeţi) şi un şofer care crede cu tărie în reîncarnare, iată ingredientele perfecte ale unei experienţe exasperante. Pe drumurile din Bhutan nu există atei.

Din fericire, pe parcursul călătoriei dorm şi mă trezesc când maşina noastră începe să pufăie pe măsură ce urcă un deal abrupt. Şcolari bhutanezi, sporovăind şi râzând în timp ce se întorc de la şcoală, fac loc Corollei noastre, la fel cum s-au despărţit apele Mării Roşii ca să-i facă loc lui Moise. Copiii se dau la o parte din calea noastră fără să ne arunce cuvinte dispreţuitoare sau priviri

pline de ură. Şi mai este ceva aici – sau mai bine zis nu este aici. Nu există panouri publicitare sau firme luminoase; nu există aproape niciun fel de reclamă în Bhutan, iar firmele luminoase au fost interzise până acum câţiva ani. Cu toate acestea, zăresc la marginea drumului un panou scris de mână, sprijinit pe două picioare de lemn.

Când ultimul copac va fi tăiat.

Când ultimul râu va fi secat.

Când ultimul peşte va fi prins.

De-abia atunci îşi va da seama Omul că nu poate mânca bani.

Reflectez la aceste cuvinte, iar nu după mult timp Corolla parchează în faţa unei pensiuni aflate pe vârful dealului. Sunt întâmpinat ca un rege de către întregul personal. Mi se încolăceşte în jurul gâtului încă o eşarfă albă, iar apoi sunt condus în camera mea de la etaj. Proprietara, o femeie frumoasă pe nume Sangay, mă informează că Richard Gere a stat odată chiar în această cameră. „Îmi amintesc foarte limpede", îmi mărturiseşte ea. „Richard Gere a spus că această cameră are o privelişte de un milion de dolari".

Privelişte a este într-adevăr minunată; oraşul Thimphu, cu casele lui cu acoperişuri albe şi verzi, se întinde sub fereastra camerei, iar la orizont se zăresc munţi şi mănunchiuri de nori. Însă „privelişte de un milion de dolari" nu mi se pare tocmai termenul potrivit pentru a o descrie, nu aici în Bhutan, o ţară ferm hotărâtă să diminueze importanţa banilor în viaţa noastră.

Frânt de oboseală, mă prăbuşesc pe saltea. Închid ochii şi încerc să mi-l imaginez pe Richard Gere, pe marele Richard Gere, stând întins chiar pe acest pat. Nu-mi plac imaginile care îmi vin în minte şi încerc atunci să mă gândesc la altceva, cum ar fi la baschet. Nu e ceva personal. Nu am nimic împotriva lui Richard Gere. De fapt, mărturisesc cu toată sinceritatea că, dacă Richard Gere ar fi fost un actor mai bun, poate că eu nu m-aş fi însurat. La prima mea întâlnire cu actuala mea soţie, ne-am dus să

vedem un film cu Richard Gere, în Greenwich

Village. Se numea Air. *Jones* şi era un film atât de prost, în atât de multe privinţe, încât am petrecut tot restul serii disecându-l şi formând astfel o legătură profundă şi trainică ce încă mai dăinuieşte şi în ziua de azi. Aşa că, acum, fiindcă mi se oferă ocazia, aş vrea să spun: Mulţumesc, Richard Gere, mulţumesc!

Dorm agitat şi visez urât, din cauza altitudinii, bănuiesc. A doua zi dimineaţă, mă trezesc din pricina unor ţipete şi răcnete pe care le aud în depărtare. O insurecţie? O lovitură de stat?

— Nu, ceea ce auziţi este probabil un concurs de tragere cu arcul, îmi explică Sangay, în timp ce mănânc ouă moi şi pâine prăjită la micul dejun.

Tragerea cu arcul este sportul naţional în Bhutan. Este practicat cu vigoare şi cu mult zgomot. Bhutanezii se roagă în linişte; toate celelalte lucruri le fac cu surle şi trâmbiţe.

Îmi mai rămâne un pic de timp până când vine Tashi să mă ia cu maşina, aşa că mă hotărăsc să fac ceva ce nu era cu putinţă în Bhutan, ceva ce ar fi fost de neînchipuit, până de curând. Mă uit la televizor. Bhutan a fost ultima ţară din lume care a introdus televiziunea, în 1999. A devenit repede o parte indispensabilă – şi controversată – a vieţii. Adolescenţii bhutanezi, din motive care nu sunt pe deplin clare, au făcut o mare pasiune pentru *Wrestlemania*[5] Autorităţile au interzis canalele care transmiteau acest eveniment sportiv. A funcţionat. Pentru un timp. Apoi alte canale au preluat meciurile de *wrestling*. După secole de izolare, Bhutanul se trezeşte invadat de ţipi precum Hulk Hogan.[6]

Sangay Ngedup, fost prim-ministru, şi-a exprimat o îngrijorare împărtăşită de mulţi bhutanezi.

---

5 Cea mai mare gală de wrestling (formă de sport de origine americană, derivată din luptele greco-romane) din lume, organizată de World Wrestling Entertainment, începând cu anul 1985. (n. trad.)

6 Actor american şi fost wrestler. (n. red.)

— Până de curând, noi bhutanezii ne feream să omorâm chiar şi insecte, iar acum privim la televizor cum oamenii îşi zboară creierii cu arme de foc, a declarat el ziarului britanic *The Guardian*.

Buletinul de ştiri transmis de BBS – Bhutan Broadcasting Service – este realizat cu inteligenţă. Prezentatorul, care poartă un costum *gho*, citeşte ştirile cu acel amestec de autoritate şi de prietenie, atât de caracteristic prezentatorilor de ştiri americani. În spatele lui se află o imagine cu Dzong-ul din Thimphu, echivalentul bhutanez al Casei Albe. În partea de jos a ecranului zăresc nişte floricele. Ia stai puţin! Floricelele se mişcă. Ce se întâmplă? îmi trag scaunul mai aproape de ecranul televizorului. Doamne Dumnezeule, au *crawll* Au televiziune doar de şapte ani şi au deja *crawl*. Şi uite aşa se aruncă Bhutanul cu capul înainte în secolul XXI. Există acum cafenele cu internet, telefoane mobile şi, semnul suprem al civilizaţiei, cel puţin civilizaţia din anii 1973, există discoteci. Să nu uităm că mă aflu într-o ţară care până în 1962 nu avea niciun drum, nicio şcoală şi niciun spital. Nu avea nici măcar o monedă naţională.

Tashi soseşte la hotel şi mă anunţă cu mult entuziasm: „Am sosit, domnule”. Trag concluzia că Tashi nu este spion. Nu e suficient de deştept. Sau, dimpotrivă, poate că este un spion foarte priceput. Nu, Tashi este mai degrabă ghid sau ceea ce se cheamă, în jargonul nostru jurnalistic, un „aranjor” Un „aranjor” aranjează interviuri, oferă servicii de interpretariat, face rost de informaţii greu de obţinut de la oficialităţi, spune anecdote picante, face fotografii, aduce cafeaua şi uneori scrie articole. Cu alte cuvinte, aranjorii fac cea mai mare parte a muncii unui corespondent extern, fără drepturi de autor şi cu bani puţini. Unii ar putea considera asta nedrept sau chiar lipsit de etică. Poate că aşa este, însă relaţia dintre aranjor şi corespondent are o lungă şi frumoasă tradiţie. Iar eu nu am de gând să încalc tradiţia.

Totuşi mă îngrijorează gândul că s-ar putea ca Tashi

să nu fie un aranjor bun. Engleza lui e prea necizelată şi, în mod evident, este nou în meserie, la fel de verde ca un avocado. Probabil că cineva de la hotel m-a auzit exprimându-mi îngrijorarea, fiindcă primesc un telefon de la şefa lui Tashi, doamna Sonam, directoarea agenţiei turistice care îmi organizează călătoria.

— Înţeleg că nu sunteţi mulţumit de Tashi, îmi spune ea direct.

Doamne, mă gândesc eu, asta chiar *este* o ţară mică.

— Nuuu, mint eu, ruşinat de indiscreţia mea, sunt foarte mulţumit de el.

Ea insistă, gata să-mi ofere un alt ghid. Aş fi putut accepta, aş fi putut renunţa la Tashi chiar în acel moment, dar din motive pe care încă nu le înţeleg pe deplin, hotărăsc să-l păstrez.

Însă vestea nemulţumirii mele a ajuns cu siguranţă la urechile lui Tashi, iar el a interpretat criticile mele în sensul că nu trudeşte destul, nu deschide destule uşi sau nu cară destule bagaje, aşa că îşi dublează eforturile.

Coborâm cu maşina în oraş. Oricine vizitează Thimphu va observa cu siguranţă că este singura capitală din lume care nu are semafoare. În locul semafoarelor, un poliţist purtând mănuşi albe dirijează circulaţia în intersecţia principală, cu gesturi precise, aproape comice. Cu câţiva ani în urmă, au încercat să înlocuiască agentul de circulaţie cu un semafor, însă regelui nu i-a plăcut şi – întrucât regele este aici asemenea papei, adică infailibil –, toată lumea a fost de acord că nu este o idee bună, iar semaforul a fost desfiinţat.

Thimphu este un oraş agreabil, cam de mărimea oraşului Burlington, din statul Vermont, SUA. Dacă ridici privirea spre cer te întâmpină un talmeş-balmeş de cabluri electrice şi steaguri de rugăciune budiste. Viaţa în Thimphu îmi aminteşte foarte mult de felul cum îi descrie James Hilton pe locuitorii din Shangri-La: „Erau joviali şi nu foarte iscoditori, curtenitori şi senini, având nenumărate preocupări, dar fără să le facă vreodată în

grabă”.

Thimphu are exact doza necesară de agitaţie şi haos: muncitori indieni stând la taclale în ziua lor liberă; hoteluri ieftine; antene parabolice răsărind de pe acoperişurile clădirilor, asemenea unor ciuperci sălbatice; un panou care îmi mulţumeşte fiindcă nu scuip; cafenele cu internet dărăpănate; schele şubrede din bambus; turişti în adidaşi, însoţiţi de ghizi care îi protejează asemenea unor agenţi ai serviciilor secrete; femei bhutaneze purtând umbrele pentru a se apăra de soarele amiezii.

Şi câini vagabonzi. O mulţime de câini vagabonzi, care stau la soare sau, dacă au chef, traversează strada. Fac asta cu un aer de invincibilitate. Ei ştiu că nu ar îndrăzni nimeni să-i lovească. În Bhutan, câinii sunt regii străzii. Ultima oară când am văzut o asemenea aroganţă din partea unui animal a fost în India, unde vaca, infatuată în sfinţenia ei, a început să aibă o problemă serioasă de atitudine. Vacile trândăvesc în mijlocul drumurilor, rumegând gânditoare şi sfidându-i pe şoferi. Amice, ai grijă, dacă îndrăzneşti să le loveşti, rişti să-ţi trăieşti viaţa viitoare ca porc-mistreţ!

Într-o viaţă viitoare, aş vrea să fiu un câine bhutanez. Aceşti câini sunt nişte învingători. De ce? Cu siguranţă, respectul budist faţă de toate fiinţele vii poate fi o explicaţie posibilă. Însă această credinţă, deşi nobilă, nu este chiar atât de altruistă precum pare. Dacă un budist crede în reîncarnare, atunci el crede că ar putea reveni într-o viaţă viitoare în chip de cal sau de vacă, şi dacă lucrurile stau aşa, atunci evident că el îşi doreşte să fie tratat aşa cum se cuvine. Astfel descrie acest fenomen Ringzin Dorji, citat în cartea Barbarei Crossette despre regatele budiste din Himalaya: „Astăzi mama mea poate fi o fiinţă umană. Însă, după ce mor, poate că mă voi naşte din nou în chip de câine, ceea ce înseamnă că mama mea ar putea fi o căţea. Prin urmare, trebuie să ne gândim că toate fiinţele vii sunt părinţii mei. Părinţii mei sunt infiniţi. Părinţii mei nu trebuie să sufere”.

Când am citit prima oară acest pasaj, mi-a lăsat o impresie puternică. Nu doar afirmaţia stranie că „mama mea ar putea fi o căţea”, ci ideea profundă că părinţii noştri sunt infiniţi, că suntem cu toţii înrudiţi.

Iau un ziar local, *The Bhutan Observer*. Îmi sare în ochi un titlu: „Vânzări ilegale pe stradă, în întuneric”. Oh, nu, îmi zic eu, Bhutan are probleme cu drogurile sau, poate chiar mai rău, se confruntă cu un trafic intens cu arme de contrabandă. Citesc mai departe: „Principalele mărfuri vândute aici sunt fructe, legume şi produse lactate proaspete”. Se pare că ţăranii nu-şi pot vinde toată marfa în weekend, atunci când se organizează târgul, aşa că mai rămân în Thimphu şi luni şi fac vânzări clandestine de *zucchini* şi sparanghel înainte ca ţăranii să se întoarcă în satele lor.

Prin urmare, asta înseamnă să comiţi o infracţiune în Bhutan. Însă oamenii legii sunt îngrijoraţi. Ei ştiu că este un teren primejdios: vânzările ilegale de *zucchini* şi de sparanghel pot duce uşor la contrabandă cu legume din categoria grea.

În mod evident, rata scăzută a infracţionalităţii în Bhutan – de crimă aproape că nici nu s-a auzit – contribuie la fericirea generală a locuitorilor. Nu este surprinzător faptul că locurile cu o rată înaltă a infracţionalităţii au un grad scăzut de fericire. (Cu toate că există şi excepţii, în Puerto Rico, de pildă, infracţionalitatea merge mână în mână cu fericirea.) Motivele sunt mai puţin evidente decât am putea crede. Sigur că este puţin probabil ca cineva care a fost jefuit sau atacat să fie fericit, însă victimele infracţiunilor reprezintă totuşi o mică parte din populaţie (cel puţin în majoritatea ţărilor). Nu infracţiunea în sine face ca locurile să fie nefericite. Ci este teama care se furişează în viaţa noastră a tuturor, chiar şi a celor care nu au fost niciodată – şi care probabil că nu vor fi niciodată – victimele unei infracţiuni.

În ultimele decenii, Bhutanul a făcut paşi uriaşi în genul de măsurători pe care le iubesc cei care folosesc

cuvinte precum „măsurători”. Speranţa de viaţă a crescut de la patruzeci şi doi la şaizeci şi patru de ani (deşi este încă departe de cei 250 de ani din Shangri-La). Guvernul oferă acum asistenţă medicală şi educaţie gratuite pentru toţi cetăţenii. Bhutan este prima naţiune nefumătoare din lume; vânzarea tutunului este interzisă. Există mai mulţi călugări decât soldaţi. Totuşi, armata produce cea mai mare parte din băuturile alcoolice care se consumă în Bhutan, inclusiv berea Red Panda şi băutura mea preferată, Dragon Rum. Să ne imaginăm cum ar fi dacă toate armatele lumii ar intra în afacerea cu alcool. „Faceţi alcool, nu război!” ar putea deveni strigătul de luptă al unei noi generaţii de pacifişti.

***

Am vrut să aflu mai multe despre politica Bhutanului cu privire la Fericirea Naţională pe cap de locuitor, care se adaugă unei forme mai tradiţionale de evaluare a progresului, şi anume produsul intern brut. Oare să fie asta adevărat? Până şi cei cu minime cunoştinţe despre Bhutan m-au sfătuit să mă întâlnesc cu Karma Ura. El conduce cel mai important consiliu de experţi din Bhutan, care întâmplător este şi singurul consiliu de experţi din această ţară. Ard de nerăbdare să fac cunoştinţă cu el, fiindcă ştiu că reprezintă o forţă intelectuală în această ţară, un om care a meditat îndelung şi profund la natura fericirii, dar şi fiindcă până acum nu am mai cunoscut pe nimeni care să poarte numele Karma.

Împreună cu Tashi, mergem undeva la periferia oraşului Thimphu, nu departe de locul unde locuieşte regele, şi oprim maşina în faţa unei clădiri vechi. Sunt îndrumat către o sală de conferinţe, aflată la câţiva metri distanţă. Merg pe o bârnă de lemn, care se leagănă deasupra unei gropi cu noroi. Aşteptările mele legate de „sala de conferinţe” nu sunt prea mari, însă, în clipa în care deschid uşa, sunt surprins să descopăr un spaţiu conceput inteligent, în mijlocul căruia tronează o masă lungă de lemn. Bhutan merge contra curentului care predomină în majoritatea ţărilor în curs de dezvoltare,

unde se investesc bani serioşi pentru imaginea exterioară – un terminal de aeroport luxos, înconjurat de cartiere mizere, hoteluri cu holuri extravagante, dar cu camere neîngrijite. În Bhutan, ceea ce se află în interior este adesea mai impresionant decât ceea ce se află în exterior.

Îi ofer lui Karma eşarfa albă pe care mi-a dat-o Tashi – dar din dar se face rai –, iar el îmi răspunde printr-un zâmbet abia schiţat. Poartă un costum *gho* în carouri şi are o înfăţişare plăcută. Vorbeşte rar, în mod voit, şi asta nu fiindcă se gândeşte înainte de a vorbi. El gândeşte *pe măsură ce* vorbeşte şi face acest lucru într-o manieră perfect sincronizată. Tăcerea mă stinghereşte – tot acel vid mă înnebuneşte – şi cu greu mă abţin să nu umplu spaţiile goale din conversaţia noastră.

Aşa cum vede el lucrurile, guvernul este asemenea unui pilot care se află la cârma unui avion. Pe vreme rea, el trebuie să se bazeze pe aparatele de bord. Dar dacă aparatele dau greş? Atunci avionul îşi va schimba direcţia, chiar dacă pilotul va manipula corect comenzile. Aceasta, îmi spune el, este starea în care se află lumea de azi, unde produsul intern brut este considerat ca fiind singura unitate de măsură reală a progresului unei naţiuni.

— Să luăm exemplul educaţiei, continuă el. Măsurăm cu obstinaţie rata de şcolarizare, dar nu ne uităm la conţinut. Sau, să ne gândim la o ţară precum

Japonia. Japonezii trăiesc o viaţă lungă, însă care este calitatea vieţii lor, după vârsta de şaizeci de ani?

Are dreptate. Măsurăm ceea ce este cel mai uşor de măsurat, şi nu ceea ce contează cu adevărat în viaţa majorităţii oamenilor – o discrepanţă pe care Fericirea Naţională pe cap de locuitor încearcă să o corecteze.

Simt că revin la vechiul meu stil profesional de a lua un interviu şi îmi dau seama că e timpul să pun întrebări mai personale.

— Karma, eşti fericit?

— Privind înapoi la viaţa mea, consider că răspunsul este afirmativ. Am dobândit fericirea fiindcă nu am

aşteptări nerealiste.

Mă surprinde explicaţia lui. În America, marile speranţe reprezintă motorul care ne conduce, benzina din rezervor, forţa din spatele visurilor noastre şi, prin extensie, căutarea fericirii.

— Modul meu de a vedea lucrurile este complet diferit, îmi spune el. Eu nu am asemenea munţi de escaladat; în principiu, eu consider că viaţa însăşi este o luptă şi, dacă sunt mulţumit, dacă am făcut doar acest lucru, adică am trăit bine, seara oftez şi îmi zic: „A fost bine!”

— Ai şi zile rele?

— Da, însă este important să le priveşti din perspectiva neimportanţei. Chiar dacă ai realizat lucruri mari este un fel de teatru care se joacă în mintea ta. Crezi că este important, dar de fapt nu ai schimbat în niciun fel viaţa nimănui.

— Vrei să spui, Karma, că atât marile noastre realizări, cât şi marile noastre eşecuri sunt la fel de nesemnificative?

— Da. Ne place să credem că am realizat ceva important. Sigur că, raportat la durata unei săptămâni, poate că a fost interesant. Dar peste patruzeci de ani, nu mai sunt aşa de sigur. Iar peste trei generaţii, vei fi uitat cu desăvârşire.

— Şi te consolează acest lucru? Eu îl consider îngrozitor de deprimant.

— Nu, aşa cum spunem noi în budism, nu este nimic mai important decât compasiunea. Dacă ai făcut ceva bun, atunci trebuie să simţi satisfacţie în acea clipă. Obişnuiam să omor zilnic o mulţime de muşte şi de ţânţari fiindcă mă tem de malarie, dar uneori nu fac asta. Mă opresc o clipă şi mă gândesc: „Aceste vietăţi nu îmi fac niciun rău, nu mă ameninţă în mod direct. Sunt lipsite de apărare. Atunci, de ce să le strivesc?” Apoi le eliberez şi în acel moment – este un gest nesemnificativ, ştiu –, dar, în acel moment, simt o pace sufletească autentică. Pur şi simplu, le dau drumul.

Atunci fac ceva ce nu îmi stă în fire. Vorbesc despre mine însumi. Vorbesc cu adevărat. De ce, nu sunt sigur. Poate datorită blândeţii acestui om, sau poate fiindcă numele lui este Karma, sau datorită naturii surprinzătoare a acestei ţări. Oricare ar fi motivul, îi spun lui Karma o poveste care s-a petrecut în Miami, cu câteva săptămâni înainte să-mi încep aventura în căutarea celor mai fericite locuri din lume.

— Trezeşte-te, îl aud pe doctor spunând, plin de nerăbdare şi cu privirea fixată în jos, în timp ce deschide uşa sălii de consultaţie.

— Sunt treaz, răspund eu.

— Nu, mă dojeneşte doctorul. Vorbesc cu computerul meu.

Bineînţeles. Acum zăresc microfonul – de mărimea şi forma unui drajeu, suspendat în faţa gurii – şi tableta strălucitoare din mâinile lui.

Această imagine stranie îmi distrage uşor atenţia înainte să-mi amintesc de ce mă aflu aici. Amorţeala pe care o simt în mâini şi în picioare. Problemele de respiraţie. Aceste simptome s-au înrăutăţit în ultimele săptămâni, provocându-mi insomnie.

Şi iată-mă aşadar, la răscrucea vârstei de patruzeci şi trei de ani, când simţi că nu mai e cale de întors şi viaţa îţi este pe jumătate sfârşită, iată-mă într-o sală de consultaţii austeră, alături de un doctor care vorbeşte cu computerul său, aşteptând rezultatele tomografiei, care ştiu, pur şi simplu *ştiu*, că îmi vor oferi cumplita confirmare a unei tumori cerebrale inoperabile. Sau poate, dacă am noroc, a bolii Lou Gehrig. Cu două săptămâni înainte, în timp ce eram întins în tubul în formă de sarcofag, iar maşinăria zumzăia în jurul meu, aproape că i-am auzit pe specialiştii din spatele peretelui de sticlă mormăind unul către celălalt. „Sărmanul, nu mai are mult de trăit”.

Şi, în timp ce aştept rezultatele oficiale, viaţa îmi trece pe dinaintea ochilor, ca o prezentare proastă în Power Point. Slide-ul final. Moarte. Vă mulţumim pentru

participarea la seminarul nostru. Găsiţi cafea şi cornuri la ieşire.

— Am aici rezultatele tomografiei, îmi spune doctorul.

Da, ştiu că le ai. Le văd în mâinile tale reci şi nemiloase. Haide, spune-mi, doctore. Pot să îndur. De fapt, nu pot. Dar spune-mi oricum.

— Şi avem şi analizele de sânge.

Da, analizele de sânge, ştiu. Cât mai am de trăit?

— Şi… am descoperit…

— Nimic. Nu au descoperit nimic, intervine Karma, direct, fără nicio urmă de îndoială.

M-a lăsat fără grai. Are dreptate. Amorţeala pe care o simţeam în mâini şi în picioare era cauzată de respiraţia deficitară şi de lipsa de oxigen din sânge; cu alte cuvinte, un atac de panică. Încă o scurtă întâlnire cu ipohondria.

— Dar cum de ţi-ai dat seama, Karma?

Karma face una dintre obişnuitele lui pauze, iar apoi îmi răspunde cu o sugestie, cu o recomandare.

— Trebuie să te gândeşti la moarte timp de cinci minute în fiecare zi. Te va vindeca, este foarte igienic.

— Cum?

— Este frica asta de moarte, teama de a muri înainte de a realiza ce ne dorim sau înainte de a ne vedea copiii mari. Asta este ceea ce te frământă.

— Dar sună atât de deprimant să ne gândim la moarte în fiecare zi. De ce aş vrea să fac asta?

— Oamenii bogaţi din Occident nu au atins niciodată în viaţa lor un cadavru, răni proaspete, lucruri putrezite. Asta este o problemă. Asta e condiţia umană. Trebuie să fim pregătiţi pentru clipa când vom înceta să mai existăm.

De-abia atunci îmi povesteşte despre cancer. Diagnosticul. Chimioterapie. Operaţii prin spitale, departe de casă. Şi în cele din urmă, remisiunea.

Acum eu sunt cel care tace.

Ne luăm rămas-bun şi îl rog să ne mai întâlnim o dată, înainte să plec din Bhutan. Apoi păşesc din nou pe

bârna de lemn şi mă urc în Corolla. Ne întoarcem la hotel, lucru pe care Tashi se simte obligat să mi-l aducă la cunoştinţă, şi mă gândesc la acest om remarcabil pe care tocmai l-am întâlnit. Un om fericit. Este profesor universitar, a studiat la Cambridge şi poate să discute despre analiza de regresie cu cei mai mari specialişti în domeniu, dar în secunda următoare îţi vorbeşte despre Buddha şi despre cancerul care aproape că l-a omorât. Într-o desăvârşită continuitate. Viaţa lui Karma Ura este perfect integrată. Organică. Nu o serie de compartimente – muncă, iubire, familie – asemenea vieţii majorităţii oamenilor pe care îi cunosc. Asemenea vieţii mele.

Când ajungem la hotel – lucru pe care Tashi ţine să-l sublinieze prin cuvintele „Am ajuns la hotel, domnule”. nu prea mai am chef să fac conversaţie cu nimeni, aşa că îmi trag un scaun pe balconul camerei mele şi stau. Pur şi simplu stau. Simt cum mi se învârte capul. Karma Ura m-a luat complet prin surprindere. Fericirea înseamnă să ai aşteptări reduse? Cum să împac această idee cu ambiţia mea nemăsurată, care m-a slujit atât de bine în viaţă? Sau poate că nu m-a slujit atât de bine? Şi ce a spus despre compasiune, că este ambiţia supremă? La ce se referea?

Şi atunci îl zăresc. La nici măcar un metru de mine. Un gândac. Stă răsturnat pe spate, zbătându-şi zadarnic picioruşele. Încerc să privesc în altă parte. Însă nu reuşesc să-mi desprind privirea de la făptura asta măruntă aflată într-o stare atât de jalnică.

Îmi evaluez opţiunile. Opţiunea numărul unu: pot să-l strivesc şi să-l scap de necaz. Principalul avantaj al acestei opţiuni este faptul că pune capăt suferinţei: a gândacului şi a mea. Opţiunea numărul doi: aş putea să-l ignor, aşa cum procedez de obicei, atunci când sunt confruntat cu suferinţa altora. Nu te implica. Fii un bun jurnalist. Rămâi neutru cu orice preţ. Dar aici nu este vorba despre o ştire. Nu va fi nimic de genul: „Gândacul moare în Himalaya. Familia este distrusă de durere. Detalii la ora 11: 00”.

Îmi dau seama că există şi Opţiunea numărul trei. Aş

putea să intervin şi să salvez o viaţă – viaţa unei insecte, e adevărat, dar totuşi o viaţă. Fac un pas spre gândac şi îl lovesc delicat cu piciorul. Din păcate, lovitura nu este chiar atât de delicată precum am intenţionat, aşa că bietul gândac aterizează în curtea interioară, tot răsturnat pe spate şi zbătându-şi picioruşele. Ok, încă o intervenţie umanitară eşuată. Statele Unite – cu toate resursele sale – nu au reuşit să salveze Somalia sau Irakul, atunci de ce ar trebui eu să mă simt prost fiindcă nu am reuşit să salvez un gândac?

Cobor şi comand o bere Red Panda. Când mă întorc în cameră, jumătate de oră mai târziu, dintr-o curiozitate morbidă îmi arunc o privire în curtea interioară şi văd cum gândacul continuă să se zbată cu picioarele în sus, deşi cu mai puţină forţă. De ce naiba mi-ar păsa? Mai ales că urăsc gândacii. Dar toată discuţia asta budistă despre bunătatea plină de iubire mi-a pus capac. Îi mai dau un picior gândacului, de data asta cu mai multă blândeţe, iar într-o clipă aterizează în picioare şi o rupe la fugă mâncând pământul. Fără să-mi mulţumească, dar nu-i nimic. Mă simt bine. Am salvat o viaţă. M-am implicat.

Post-scriptum. Când am ieşit în curtea interioară, puţin mai târziu în seara respectivă, am zărit un gândac, sunt sigur că era exact acelaşi gândac, răsturnat cu picioarele în sus. Nu mi-a venit să-mi cred ochilor. De data asta nu am mai făcut nimic. Dar am dormit cu sufletul împăcat în noaptea aceea. Nimeni, nici măcar Karma Ura, pun pariu, nu poate salva un prostănac de gândac de el însuşi.

Bhutanul este o ţară cu susul în jos. Aici numărul treisprezece este considerat norocos. Copiii te salută cu „La revedere!” Regele vrea să se abolească pe sine însuşi.

Sau să luăm exemplul marijuanei. În Bhutan, au găsit o nouă întrebuinţare pentru marijuana. Hrănesc porcii cu ea. În felul ăsta, porcilor le creşte apetitul şi se îngraşă. Când am auzit asta prima oară, nu m-am putut abţine să nu-mi imaginez o curte înţesată cu porci care îşi doresc cu

disperare să înfulece ceva. Mărşăluiesc înspre un magazin 7-Eleven pentru porci şi cumpără burrito cu pui, iar acum – văd asta atât de limpede – încearcă să le încălzească în cuptorul cu microunde, dar picioarele lor dolofane li se blochează în uşa cuptorului. Porcii încep să guiţe furibund, aşa cum le este obiceiul, până când un angajat al magazinului, şi el porc, vine cu un mers legănat şi îi roagă, în limba porcilor, să înceteze cu tărăboiul, fiindcă se află, totuşi, într-un magazin 7-Eleven şi nu într-un ţarc de animale.

Astfel de gânduri îmi trec prin minte aici, în Bhutan. Poate că e din cauza altitudinii, dar cred totuşi că este mai mult decât atât. Acest loc mă ajută să dau frâu liber imaginaţiei. Majoritatea timpului, îmi ţin imaginaţia în frâu. Dar în Bhutan ea aleargă nestingherită pe gazonul proaspăt tuns, iar câteodată face caca acolo unde nu trebuie, dar totuşi reuşeşte să mă răsplătească în cele mai neaşteptate moduri.

Pentru toate aceste motive, o călătorie în Bhutan implică o serioasă suspendare a necredinţei. Aici realitatea şi fantezia trăiesc împreună. Uneori este imposibil să le deosebeşti una de cealaltă.

Sunt la hotel şi-mi beau ceaiul, când Sangay, proprietara hotelului, îmi spune din senin:

— Soţul meu este fratele lui Dalai Lama.

— Serios, zic eu, este fratele lui Dalai Lama? Nu ştiam că Dalai Lama are un frate.

— Nu, nu sunt fraţi acum, ci într-o viaţă anterioară. Soţul meu este cea de-a douăsprezecea reîncarnare a unui lama tibetan.

Genul ăsta de confuzie se întâmplă tot timpul în Bhutan. Viaţa aceasta, o viaţă anterioară, o viaţă viitoare. Toate se amestecă în mod fericit. Sau, de pildă, dialogul pe care l-am purtat cu una dintre tinerele drăguţe care lucrează la hotelul unde sunt găzduit.

— A plouat aşa de mult în ultimele zile, spun eu, încercând să leg o conversaţie.

— Da, domnule, asta se datorează Binecuvântatei Zile a Ploii. Este o sărbătoare pe care o avem în fiecare an pentru a marca sfârşitul anotimpului ploios. După ce se va încheia Binecuvântata Zi a Ploii, nu va mai ploua deloc.

Îmi spune asta cu o siguranţă de nezdruncinat, de parcă ar explica unui nătâng faptul că soarele răsare întotdeauna dinspre est.

Ziua următoare, ploaia s-a oprit.

Hotărăsc împreună cu Tashi să mergem la târgul de weekend, unde se vând tot soiul de legume şi de obiecte artizanale: mere cât dovlecii şi grămezi de statuete reprezentându-l pe Buddha. La intrarea în piaţă se află un astrolog. „Un om foarte bun, foarte cunoscut”, îmi spune Tashi. Omul stă pe jos cu picioarele încrucişate şi cu o pătură desfăcută în faţa lui. îl privesc mai bine şi observ că este lepros. Îi lipsesc toate degetele, în locul lor i-au rămas doar nişte cioturi. Dar, chiar şi aşa, reuşeşte să ţină în mână un mănunchi de cărţi pentru ghicit norocul, fiecare cam de mărimea unei plăcuţe de înmatriculare.

Îmi spune să aleg trei cărţi. Apoi rostogolesc trei zaruri. Verdictul: „Ce faci acum este bine, totul va fi bine. Ţi se vor împlini toate visurile”. Mă întreb dacă nu cumva soarta asta atât de binevoitoare nu are vreo legătură cu micul onorariu pe care i l-am plătit. Îi spun asta lui Tashi, care mă asigură încă o dată că ghicitorul este „un om foarte bun şi foarte respectat”. Mai târziu în seara respectivă, în timp ce citesc despre aventurile în Bhutan ale exploratorului britanic Lord Ronaldshay, descopăr că şi el a avut parte de aceeaşi soartă binevoitoare cu un secol în urmă. „Am fost invitat să aduc ofrande zeităţii şi să arunc zarurile. Aşa am făcut şi, în mod curios, am aruncat trei zaruri. Gestul meu a fost imediat proclamat de către lama care prezida drept unul absolut norocos!”

Ziua următoare, mă trezesc după încă o noapte cu un somn agitat şi, ceea ce e mai îngrijorător, presărată cu vise tulburi – este din cauza altitudinii, sunt sigur – şi cobor cu paşi nesiguri să iau micul dejun. Tocmai îmi înfulecam

zgomotos ouăle moi, când aud un „Bună dimineaţa!” profund baritonal. O clipă îmi spun că este televizorul, dar, când îmi întorc capul, sunt salutat de un bărbat zâmbitor, cu o chelie strălucitoare şi pometi proeminenţi. Poartă o vestă roşie şi o cămaşă de un galben intens. Seamănă cu fratele mai mic al lui Dalai Lama.

Este Barba Tulku, soţul lui Sangay, care poartă titlul onorific de Rinpoche, adică „Nepreţuitul”. Este un bărbat expresiv, cu ochi blânzi şi cu un râs feroce. Atunci când vorbeşte, îşi mişcă tot corpul. Se apleacă puţin în faţă, când vrea să întărească o afirmaţie, apoi îşi îndreaptă spatele, după care se înclină iarăşi. Şi tot legănându-se aşa, înainte şi înapoi, îmi spune povestea vieţii sale.

Cu câteva zile înainte să se nască, mai mulţi preoţi budişti venerabili i-au vizitat locuinţa.

— Dintr-odată, în grădină a ţâşnit apă de izvor, o apă foarte albă, albă ca laptele. S-au umplut toate vasele şi ulcelele cu ea. Apoi, un curcubeu rotund s-a ivit deasupra casei. Acestea sunt semnele clasice, spune el, că se va naşte un copil reîntrupat.

Încă de mic copil, a început să vorbească tibetana, cu toate că nu a studiat niciodată această limbă, iar limba bhutaneză diferă destul de mult faţă de tibetană.

La optsprezece ani, a călătorit în India, unde l-a întâlnit pe Dalai Lama.

— Dalai Lama m-a luat deoparte şi mi-a spus: „Eşti un tânăr deosebit. Unde ai învăţat tibetana?” I-am răspuns că pur şi simplu o ştiu. Atunci el mi-a spus să revin a doua zi dimineaţă. La întâlnirea din acea dimineaţă, Dalai Lama a declarat că tânărul cu zâmbet feroce este un lama reîntrupat din estul Tibetului.

Dalai Lama l-a luat sub aripa lui protectoare şi l-a invitat să studieze în oraşul indian Dharamsala, capitala guvernului tibetan aflat în exil.

— A fost o extraordinară oportunitate să primesc învăţătura pe cale orală; poţi citi şi reciti textul pentru a înţelege ideile, însă cuvintele scrise te pot induce în

eroare. Este mai bine ca studiul să se facă pe cale orală.

Nu sunt sigur ce să cred despre acest bărbat cu ochi blânzi şi râs convulsiv, în mod normal, poveştile despre miracole, despre reîncarnare şi apă de izvor albă ca laptele mi s-ar părea fanteziste, poate chiar halucinante. Decid să schimb subiectul.

— Locuitorii Bhutanului sunt fericiţi?

După un răstimp destul de lung, el îmi răspunde:

— Poate că da!

Şi râde cu putere, iar corpul îi tremură din toate încheieturile, încât încep să mă întreb dacă nu cumva are vreun atac de apoplexie. Decid să nu mai insist pe această temă. Ascult în continuare poveştile pe care mi le spune, poveşti incredibile. Despre un ţinut ascuns, unde sunt îngropate comori spirituale. Despre cum a meditat el cândva, timp de trei ani, trei luni şi trei zile.

Apoi îmi povesteşte despre cineva care a trăit în Bhutan în urmă cu cinci sute de ani, cineva cunoscut sub pseudonimul de Nebunul Sfânt. Numele lui adevărat era Drukpa Kunley, o mare personalitate a budismului tibetan, un om sfânt, cum nu a mai existat un altul.

— A fost un om uimitor. Se ducea prin prăvălii şi tachina femeile. Mama lui îi zicea: „Kunley, de ce nu eşti şi tu ca fratele tău mai mare, care se roagă tot timpul? Are o privire aşa de concentrată”.

„— Nu, mamă, i-a răspuns Kunley. Fratele meu mai mare caută o toaletă. De aceea are tot timpul privirea aşa de concentrată”.

Kunley avea dreptate, aşa cum avea în majoritatea cazurilor. Fratele lui mai mare era constipat, nu „consacrat”. Morala poveştii este următoarea, îmi explică Rinpoche: „Nu putem judeca în funcţie de acţiuni, ci doar în funcţie de motivaţie”. Este prima dată când aud de Drukpa Kunley, Nebunul Sfânt, dar nu avea să fie şi ultima dată. De fapt, mi s-a spus că nu poţi înţelege cu adevărat Bhutanul fără să-l înţelegi pe Drukpa Kunley. Dacă îi pomeneşti numele, oamenii izbucnesc în râs. Dar nu este

un râs obişnuit. Este un râs plin de reverenţă, dacă este posibil aşa ceva.

Kunley aparţine unei şcoli de gândire spirituală cunoscută sub numele de înţelepciune nebună. Fiecare religie îşi are partea ei de înţelepciune nebună. Creştinii îşi au nebunii întru Hristos. Musulmanii îşi au asceţii sufiţi. Evreii îl au pe Woody Alien. Însă niciunul nu este atât de nebun, sau atât de înţelept, precum Drukpa Kunley.

Eram hotărât să aflu mai multe despre el. Într-o librărie ticsită cu cărţi din Thimphu, am găsit o traducere în engleză a operelor sale complete. Unele părţi sunt de-a dreptul scandaloase, chiar şi pentru cititorul libertin al zilelor noastre, într-un pasaj, Kunley „trage vânturi ca un dragon”. De multe ori, îşi dă jos pantalonii şi îşi foloseşte „fulgerul arzător al înţelepciunii”. (Da, este ceea ce vă închipuiţi că este.) Drukpa Kunley era un afemeiat fără pereche, care prefera virginele. Sau, aşa cum se exprima el, „Cel mai bun vin *chung* se găseşte la fundul butoiului/ Iar fericirea se găseşte sub buric”.

Aventurile amoroase ale lui Kunley aveau totuşi un sens. Purtarea lui scandaloasă era menită să-i scoată pe bhutanezi din amorţeală. Keith Dowman, care a tradus în engleză aventurile lui Kunley, spune că sensul era acela că „emoţia, mai precis dorinţa, nu trebuie reprimată, ci purificată”. Cu alte cuvinte, vechii greci în sens invers. Totul în exces, nimic cu moderaţie.

După-amiază, mă întâlnesc la o cafea cu Linda Leaming, o americancă ce locuieşte în Bhutan de nouă ani. Asia atrage numeroşi căutători spirituali, însă Bhutanul a rămas închis străinilor până în anii 1970. Chiar şi după aceea, nu era uşor să ajungi aici. Trebuia să-ţi doreşti asta cu ardoare.

Linda Leaming şi-a dorit asta cu ardoare. A vândut tot ce avea şi s-a mutat din New York ca să vină să predea engleza în Bhutan. Aşa cum povesteşte ea, s-a îndrăgostit de Bhutan, iar apoi s-a îndrăgostit de un bhutanez. De atunci locuieşte aici.

Îmi recomandă un loc care se numeşte Art Café, un local de dată recentă. Este luminos şi aerisit, cu parchet deschis la culoare şi o mulţime de perne. Am putea fi în orice centru universitar din Statele Unite. Observ că femeia din spatele tejghelei citeşte *Cartea tibetană a vieţii şi a morţii*. După cum spuneam, am putea fi în orice centru universitar american.

Linda dă buzna în cafenea. Poartă o eşarfă cu model şi clocoteşte de energie. Se pare că e avidă de conversaţie într-o engleză fluentă, iar cuvintele îi ies din gură precum un tir de mitralieră.

— Aici totul este încărcat de spiritualitate, îmi spune ea, muşcând cu poftă dintr-o brioşă. Stâncile, copacii.

Este genul de comentariu la care aş pufni în râs oriunde în altă parte. Dar nu în Bhutan. Aşa cum scria un autor: „În Bhutan nu există noţiunea de obiect neînsufleţit”. Aici totul este impregnat cu spirit. Iar acest lucru provine mai puţin din credinţa lor budistă şi mai mult dintr-o credinţă animistă numită Bon. Întotdeauna am asociat animismul cu un fel de credinţă primitivă, dar dacă stai bine să te gândeşti, toate lucrurile sunt animate de o forţă a vieţii, iar această idee sună destul de progresist.

— Aici geografia dictează în faţa vieţii, continuă Linda. Izolarea a făcut ca acest loc să fie aşa cum este.

— Ăsta e un lucru bun sau un lucru rău?

— E un lucru bun. Munţii, izolarea încetinesc pe toată lumea. Atitudinea este „Ce să fac, *la*”.

Bhutanul este ţara lui la Acest cuvânt monosilabic are o întrebuinţare universală, fiind o formulă plină de respect, precum şi un tic verbal. *La* înseamnă „domnule”, dar şi „ştii”. Îmi place cum sună şi, pe timpul şederii mele în Bhutan, îl folosesc şi eu, dar întotdeauna cu stângăcie, fără să găsesc niciodată ritmul potrivit.

— Dar dumneata, Linda? Crezi în toate aceste ritualuri tantrice?

— Oh, da! Am făcut saltul către credinţă, răspunde ea. Când am venit prima oară aici, mă apropiam de vârsta

de patruzeci de ani, eram complet nevrotică şi mi-am spus: „Nu vreau să îmbătrânesc şi să mă acresc înainte de vreme”. Bhutanul m-a calmat, mi-a încetinit ritmul.

Dar apoi revine iar în discuţie: moartea. Un subiect care, în mod curios, apare foarte des în cercetarea mea pe tema fericirii. Poate că nu putem fi pe deplin fericiţi fără să ne împăcăm mai întâi cu ideea morţii.

Linda îmi povesteşte că, până să vină în Bhutan, nu văzuse niciodată un om mort.

— Aici am văzut multă moarte şi suferinţă, îmi mărturiseşte ea, iar din tonul vocii reiese că ăsta nu este neapărat un lucru rău. Aici te gândeşti la moarte mult mai des. Oamenii mor mai tragic, mai deschis. Corpurile celor morţi rămân expuse zile întregi. Apoi, este viaţa lipsită de orice confort. Eu sunt mai friguroasă; iarna trebuie să port paltonul în casă. Însă e straniu că asta te face să te simţi viu.

Mulţi bărbaţi bhutanezi, îmi explică Linda, se retrag să mediteze timp de trei ani, aşa cum a făcut Rinpoche. Timp de trei ani, trei luni şi trei zile, nu fac altceva decât să mediteze. Nici măcar nu îşi tund părul. Şi timp de trei ani nu vorbesc. Asta e ceva de neconceput pentru mine. Până acum nu am reuşit să stau fără să vorbesc mai mult de nouă ore. Şi asta fiindcă dormeam.

Autorităţile finanţează electrificarea zonelor unde se retrag bărbaţii pentru meditaţie, mici cabane de lemn cocoţate pe vârful unor stânci.

— Ce altă ţară ar cheltui 100.000 de dolari pentru electrificarea unui loc izolat din munţi? Ar spune: „Nu, coborâţi voi aici”.

Şi asta este ceva caracteristic Bhutanului. Aici oamenii fac lucruri care nu au sens din punct de vedere economic. Cum ar fi renunţarea la milioanele de dolari pe care le-ar putea câştiga din turism sau din refuzul de a vinde lemn preţios. Bhutanezii, aşa săraci cum sunt, nu se închină la zeii eficienţei şi ai productivităţii.

Când mă pregăteam să plec în călătoria către

Bhutan, un coleg mi-a urat drum bun. „Sper să ai o călătorie productivă!”, mi-a spus el. La momentul respectiv, nu mi s-a părut nimic nefiresc, dar aici în Bhutan mi se pare de-a dreptul absurd. O călătorie productivă? De ce nu o călătorie plăcută sau o călătorie bună?

În cele din urmă, Linda se opreşte din vorbit. Ne cufundăm în tăcere pentru o veşnicie, aşa mi se pare mie, dar de fapt nu trec mai mult de treizeci de secunde. Apoi, Linda se uită la mine şi îmi zice:

— Ştii, dacă stai aici suficient de mult, pierzi contactul cu realitatea.

— Într-un sens bun sau unul rău?

— Nu sunt sigură. Tu decizi.

Mă aflu la micul dejun, a doua zi dimineaţă, când apare Rinpoche. Ţine în mână un obiect sferic, învelit în ziar. îl dezveleşte cu un gest teatral. Este un măr. Cel mai mare măr pe care l-am văzut vreodată, de mărimea unei mingi de baschet.

Mi-l oferă. Îi mulţumesc, apoi îl întreb despre activitatea lui de tămăduitor prin credinţă. Se pare că la el vin oameni din toată lumea. Doctorii occidentali fac multe lucruri bune, îmi spune el, dar ar fi mai bine dacă ar înţelege că nu totul poate fi vindecat cu ajutorul medicinii. Mă invită să-l însoţesc la lucru într-o zi. Accept cu dragă inimă.

— Vezi, orice om are un zeu personal, fiecare copil are un guru, iar acest guru te zdruncină din temelii.

În timp ce spune asta, zdruncină scaunul de lângă el cu atâta putere, încât mă tem să nu-l rupă în bucăţi. Probabil că mi-a sesizat scepticismul.

— Nu mă crezi, nu-i aşa?

Îl întreb de unde ştie că toate astea sunt adevărate, de vreme ce nu avem nicio dovadă.

— Vezi lumina asta? mă întreabă el, arătând cu mâna către lustra din tavan.

— Da, o văd.

— Dar nu poţi să o dovedeşti. Dacă ai fi orb din

naştere, nu ai vedea-o. Dacă vrei dovezi, nu vei fi niciodată iluminat.

În America, puţini oameni sunt fericiţi, dar toată lumea vorbeşte încontinuu despre fericire. În Bhutan, cei mai mulţi oameni sunt fericiţi, însă nimeni nu vorbeşte despre asta. Aceasta este o ţară lipsită de autoanaliză, de cărţi de dezvoltare personală şi de angoasă existenţială. Nu există niciun *Dr. Phil* în variantă bhutaneză. Există, de fapt, doar un singur psihiatru în întreaga ţară. Nu îl cheamă Phil şi, cu tristeţe, trebuie să vă aduc la cunoştinţă faptul că nici măcar nu îşi are propriul show de televiziune.

Poate că Platon se înşela. Poate că viaţa examinată este cea care nu merită să fie trăită. Sau, ca să mă exprim altfel şi să citez un alt gânditor occidental: „Întreabă-te dacă eşti fericit şi vei înceta să mai fi”. Acesta era John Stuart Mill, filosoful britanic din secolul al XIX-lea care credea că fericirea trebuie abordată pieziş, „precum un crab”. Este Bhutanul o naţiune de crabi? Sau poate că toată această noţiune de Fericire Naţională pe cap de locuitor este doar o stratagemă de marketing, aşa cum a fost cazul Insulei Aruba în urmă cu câţiva ani. „Veniţi în Aruba: insula unde locuieşte fericirea”. Cu alte cuvinte, am fost tras pe sfoară?

Nu cred asta. În primul rând, bhutanezii nu sunt atât de sofisticaţi. Ei suferă de un exces de sinceritate, ceea ce este o pacoste pentru un marketing eficient. Bhutanezii iau în serios ideea de Fericire Naţională, însă prin „fericire” ei înţeleg ceva foarte diferit de versiunea flamboaiantă şi veşnic zâmbitoare practicată în Statele Unite. Pentru bhutanezi, fericirea reprezintă un efort colectiv.

Expresia „fericire personală” nu are niciun sens pentru ei sau, aşa cum mi-a spus Karma Ura: „Noi nu credem în această fericire de tip Robinson Crusoe. Fericirea este relaţională”.

Un test rapid. Ce au în comun următoarele evenimente? Războiul din Irak. Dezastrul ecologic

provocat de petrolierul *Exxon Valdez*. Creşterea numărului de deţinuţi din penitenciarele americane. Răspunsul: Toate contribuie la creşterea produsului intern brut al Statelor Unite şi, prin urmare, toate aceste evenimente sunt considerate „bune”, cel puţin în ochii fioroşi ai economiştilor.

Produsul intern brut (PIB-ul) este pur şi simplu suma tuturor bunurilor şi serviciilor pe care le produce o naţiune într-un anumit interval de timp. Vânzarea unei arme de foc şi vânzarea unui antibiotic contribuie în egală măsură la procentajul naţional (presupunând că preţul de vânzare este acelaşi). Este ca şi cum ne-am măsura valorile calorice, dar nu ne-ar păsa nici cât negru sub unghie ce fel de calorii am consumat. Pâine integrală sau untură – sau chiar otravă pentru şobolani. Caloriile sunt calorii.

PIB-ul nu înregistrează, aşa cum declara Robert Kennedy, „frumuseţea poeziei noastre sau trăinicia căsniciilor noastre sau inteligenţa dezbaterilor noastre publice”. PIB-ul măsoară totul, spunea Kennedy, „cu excepţia acelor lucruri care fac ca viaţa să aibă valoare”. PIB-ul nu ia în calcul nici munca neplătită, aşa-numita economie a compasiunii. O persoană de vârsta a treia care trăieşte într-un cămin de bătrâni contribuie la PIB, în timp ce una care este îngrijită de rude acasă nu contribuie. Într-adevăr, acea persoană se face vinovată de reducerea PIB-ului, dacă cei care au grijă de ea sunt obligaţi să-şi ia concediu fără plată de la serviciu. Trebuie să-i apreciem pe economişti. Ei au luat un viciu – egoismul – şi l-au transformat într-o virtute.

Din cercetările recente pe tema fericirii rezultă că banii aduc într-adevăr fericirea. Până la un punct. În mod surprinzător, acel punct se află destul de jos pe scara bogăţiei: aproximativ cincisprezece mii de dolari pe an. Dacă se depăşeşte acest punct, legătura dintre bunăstarea economică şi fericire se evaporă. Americanii sunt în medie de trei ori mai bogaţi decât erau în urmă cu jumătate de secol, dar cu toate acestea nu sunt şi mai fericiţi. Acelaşi

lucru este valabil şi pentru Japonia, şi pentru multe alte naţiuni industrializate. Iată ce spune Richard Layard, profesor la London School of Economics: „Au devenit mai bogaţi, muncesc mult mai puţin, au vacanţe mai lungi, călătoresc mai mult, trăiesc mai mult şi sunt mai sănătoşi. Dar nu sunt mai fericiţi”.

Ideea de Fericire Naţională a fost menţionată pentru prima dată de regele Wangchuk în 1973. Însă a trecut aproape neobservată, până când un tânăr jurnalist inteligent pe nume Michael Elliott i-a luat un interviu regelui în 1986 pentru *Financial Times*. Titlul articolului era cât se poate de grăitor: „Regele Bhutanului: Fericirea Naţională Brută este mai importantă decât Produsul Naţional Brut”.

Economiştii occidentali s-au gândit, probabil, că regele suferă de o lipsă de oxigen acolo sus, în regatul lui din Munţii Himalaya. Nu se poate măsura fericirea, şi chiar dacă s-ar putea, cum este posibil ca un guvern să aibă o politică a fericirii? Este ceva absurd.

Şi totuşi, această idee s-a răspândit în alte ţări în curs de dezvoltare şi chiar şi în câteva ţări industrializate bogate. S-au scris şi o serie de lucrări. S-au ţinut conferinţe. S-au făcut elogii. „Bhutanul este prima naţiune care spune oficial «Nu» şi prima naţiune care pune sub semnul întrebării ideea că banii sunt o valoare absolută”, scrie Jeff Johnson.

Filosoful canadian John Ralston Saul consideră că Fericirea Naţională Brută este o idee strălucită, fiindcă ea schimbă radical discursul. „Dintr-odată vorbeşti despre complet altceva. Nu încerci să aduci amendamente vechiului discurs, ci introduci un discurs complet nou; de aceea este atât de importantă şi de inteligentă noţiunea de Fericire Naţională Brută”.

Drukpa Kunley, Nebunul Sfânt cel pus pe şotii, ar fi adorat ideea de Fericire Naţională Brută. Este atât de absurdă, atât de bizară încât ne trezeşte din amorţeală.

Dar ce este mai exact Fericirea Naţională Brută?

Cum arată ea? Cea mai bună explicaţie pe care am auzit-o vreodată a venit de la proprietarul unui hotel din Bhutan, un bărbat cu o burtă proeminentă, pe nume Sanjay Penjor. Fericirea Naţională Brută, mi-a spus Penjor, „înseamnă să-ţi cunoşti limitele; să ştii cât de mult este de ajuns”. Economiile bazate pe piaţa liberă au adus mult bine omenirii, însă ele rămân mute atunci când este luat în discuţie conceptul de „destul”. Aşa cum afirma economistul E.F. Schumacher: „Există societăţi sărace care au prea puţin. Dar unde se află societatea bogată care spune: Stop! Avem destul!? Nu există acea societate”.

Bogăţia este eliberatoare, fără îndoială. Ne scuteşte de munca manuală, de munca la câmp sub soarele arzător al amiezii sau de echivalentul ei modern, şi anume munca într-un fast-food. Însă bogăţia poate, de asemenea, să fie o piedică în viaţa spirituală a omului, iar acesta este un aspect pe care foarte puţini economişti par să-l recunoască. Aşa cum preciza Schumacher: „Cu cât o societate este mai bogată, cu atât mai dificil este să faci lucruri pline de sens şi de valoare, fără să primeşti o răsplată imediată”. Este o afirmaţie radicală şi profundă. Într-o societate industrializată bogată, în care se presupune că ne bucurăm de timp liber la discreţie, totuşi suntem descurajaţi să facem lucruri care nu sunt productive – fie din punct de vedere financiar, fie în termenii unei plăceri imediate. Dimpotrivă, bhutanezii sunt bucuroşi să petreacă o zi jucând *darts* sau pur şi simplu fără să facă nimic. Pentru a face încă o paralelă cu Shangri-La, iată dialogul, prezentat în carte, dintre misionara britanică, domnişoara Brinklow, şi Chang, gazda enigmatică din Shangri-La.

— Ce fac călugării budişti, *lama*? întreabă ea.

— Se dedică, doamnă, contemplaţiei şi dobândirii înţelepciunii.

— Dar asta înseamnă că ei nu fac nimic.

— Atunci, doamnă, ei nu fac nimic.

Albert Einstein a spus odată: „Nicio problemă nu

poate fi rezolvată de la acelaşi nivel de conştiinţă care a creat-o". Economiştii au rămas cu mult în urmă faţă de schimbarea radicală de gândire pe care a adus-o Einstein în domeniul fizicii. Fericirea Naţională Brută reprezintă oare o inovaţie asemănătoare? Să fie oare acesta răspunsul pe care atât de mulţi dintre noi îl aşteptam? Nu neapărat, cel puţin nu încă, dar reformulează întrebarea în alţi termeni. Iar acest lucru contează mai mult decât ne-am putea închipui.

Dat fiind că Fericirea Naţională Brută reprezintă politica oficială a guvernului din Bhutan, fiecare decizie, fiecare lege este văzută prin această prismă. Hotărârea pe care urmează să o luăm va creşte sau va reduce fericirea generală a oamenilor? Un scop nobil, fără îndoială, dar oare funcţionează? Pentru a afla, trebuie să vorbesc cu cineva din guvern.

Uşor de zis, dar mai greu de realizat. Având în vedere că ei conduc o naţiune minusculă, o mică pată pe harta lumii (în cazul fericit în care este trecută pe hartă), guvernanţii bhutanezi sunt foarte greu de găsit. Ce să mai vorbim de rege, care este venerat ca un zeu, fiind la fel de inaccesibil. Speram să mă pot întâlni cu ministrul de Interne, care îndeplineşte şi funcţia de ambasador special al fericirii.

Din păcate, mi s-a comunicat că distinsul ministru de interne este foarte ocupat şi nu are timp să se întâlnească cu mine, aşa că fac ceea ce ar face orice jurnalist care se respectă. Mă infiltrez la o petrecere a lui. Petrecerea este, ca să fiu mai precis, un eveniment numit „Trăieşte Fericirea Naţională Brută", sponsorizat de un grup de japonezi binevoitori care locuiesc în Bhutan. Ministrul de Interne este invitat de onoare. Mă aşez pe un loc chiar în primul rând. Toată lumea se ridică în picioare atunci când intră în sală ministrul de Interne. Este un bărbat îngrijit, în jur de cincizeci de ani, cu părul încărunţit şi cu o atitudine demnă.

Pe scenă este instalat un banner imens pe care scrie:

„Iubire, emoţie, trăire”. Oh, nu! Mă pregătesc sufleteşte pentru un asalt sentimental. Japonezii binevoitori prezintă un film despre bombardarea oraşului Nagasaki de către americani. Imagini oribile se succed pe ecran. Copii cu pielea jupuită, precum coaja unui fruct. Bărbaţi cu ochii ieşiţi din orbite. Oamenii din sală se uită pe furiş la mine, singurul american de faţă, de parcă eu aş fi aruncat bomba nucleară.

Nu prea înţeleg ce legătură au toate astea cu fericirea, cu excepţia faptului de a sublinia ideea destul de evidentă că o bombă nucleară aruncată asupra unui oraş va suprima probabil orice nivel de fericire în oraşul cu pricina. Aceasta este problema – una dintre multele probleme – cu Fericirea Naţională Brută. Este un concept neclar, uşor de adoptat de către cineva aflat în slujba unei cauze – o cauză bună, poate, dar totuşi o cauză. Iar atunci când se întâmplă acest lucru, Fericirea Naţională Brută devine un simplu slogan şi nu un nou concept economic, nu un nou mod de a ne trăi viaţa.

Filmul s-a terminat şi toată lumea iese în pauză. Eu sunt pe urmele ministrului de Interne, care se duce glonţ la masa cu gustări de afară. Leagănă o farfurie plină cu colţunaşi într-o mână şi un pahar cu suc de mere în cealaltă, când intru eu în acţiune.

— Ce legătură are Nagasaki cu Fericirea Naţională Brută? îl întreb eu.

Este luat complet prin surprindere. Pentru o clipă rămâne fără grai, după care îşi revine în mod diplomatic.

— Cred cu tărie că o ţară care este devotată ideii de fericire nu poate fi războinică; dacă nu urmăm un mod de viaţă sustenabil, ne vom lupta pentru resurse. Nu doar pentru petrol şi nu neapărat între naţiuni. Ar putea fi o luptă pentru apă între San Diego şi Los Angeles.

Apoi se întoarce în sala de conferinţă, iar eu îl urmez.

— Adoptarea unei politici de fericire naţională nu reprezintă oare o povară pentru mica dumneavoastră naţiune? O posibilă fericire care ar putea fi greu de atins?

îl întreb eu.

— Nu am susţinut niciodată că suntem o naţiune fericită, îmi răspunde el. Ceea ce spunem noi este că suntem devotaţi acestui proces de Fericire Naţională Brută. Este un ţel.

— Dar mulţi locuitori ai Bhutanului, cei care trăiesc la sate, nici măcar nu au auzit de Fericirea Naţională Brută, ripostez eu.

— Nu, însă ei o trăiesc.

Bun răspuns. Poate că e doar un răspuns inteligent, poate că este mai mult decât atât. Nu sunt sigur. Mai discutăm câteva minute. El mâncând din colţunaşi, eu stând aplecat pe marginea scaunului. El, o persoană extrem de importantă dintr-o ţară lipsită de importanţă. Eu, o persoană lipsită de importanţă dintr-o ţară extrem de importantă. Cumva aceste două aspecte contrare se neutralizează reciproc, creându-se astfel o stranie simetrie între noi.

Îmi povesteşte despre călătoriile lui în America, unde este ovaţionat ca o vedetă rock, în locuri previzibile cum ar fi Berkeley. („Este uimitor. Săli arhipline peste tot.”) îmi vorbeşte despre nevoia de a se crea statistici ale fericirii. („Guvernele nu reacţionează decât în faţa datelor.”) Acum se pare că are o mulţime de timp pentru mine, poate chiar un pic prea mult, mă gândesc eu, având în vedere faptul că el este cel de-al treilea om în stat în Bhutan. În cele din urmă, îşi termină şi ultimul colţunaş, iar eu profit de ocazie ca să-mi iau rămas-bun de la el.

Evenimentul intitulat „Trăieşte Fericirea Naţională Brută” se încheie puţin mai târziu cu un dans tradiţional bhutanez. Formează cu toţii un cerc – cercul fiind forma geometrică universală a tuturor dansurilor folclorice – şi se mişcă la unison în ritmul muzicii. Eu stau pe margine, dar cineva mă apucă de braţ şi, fără să-mi dau prea bine seama, trec din postura de observator în cea de participant. În mod normal, nu particip la astfel de manifestări, însă acest dans simplu are ceva frumos, greu

de explicat. Braţele sus. Unu, doi. Un pas la dreapta. Trei, patru. Eram undeva între cinci şi şase, când am observat că şi ministrul de Interne dansează alături de toţi ceilalţi. De ce oare face asta? Să fie varianta bhutaneză a unui politician care încearcă să lase o impresie bună în faţa camerelor de luat vederi? Nu. Aici nu sunt camere de luat vederi. Atunci îmi trece prin minte gândul că ministrul de Interne, cel de-al treilea om în stat, dansează fiindcă toată lumea dansează în Bhutan. Nici mai mult, nici mai puţin.

În timp ce sunetul muzicii se stinge uşor, iar oamenii încep să părăsească sala de conferinţe, mă trezesc gândindu-mă la situaţia de acasă. Probabil că şi politicienii americani au fost aşa cândva, cu mult timp în urmă, înainte să apară consultanţii *şifocus-grupurile*, care să-i secătuiască de orice firicel de sinceritate, înainte să facem confuzia dintre formă şi substanţă.

În dimineaţa următoare, mă trezesc devreme, profund marcat de încă un vis urât pe care nu mi-l pot aminti. Astăzi este o zi importantă. îl însoţesc pe Rinpoche la lucru. După micul dejun, mergem pe un drum noroios până ajungem la o poartă. Mă descalţ. (Având în vedere cantitatea de noroi din Bhutan, acest gest este în primul rând pragmatic, înainte de a avea orice altă semnificaţie.) Casa are două încăperi. Una pentru vindecare spirituală, alta pentru privitul la televizor, în aceasta din urmă sunt o mulţime de scaune şi un televizor Panasonic cu ecran mare, unde rulează un film indian.

Sunt condus din încăperea cu TV în încăperea pentru vindecare spirituală şi mi se spune să iau loc şi să observ în tăcere. În încăpere este o explozie de culori: albastru şi galben intens. Arată ca un magazin de antichităţi tibetan după o explozie. Sunt obiecte peste tot. Picturi *thangka*, instrumente muzicale, o mulţime de ofrande aduse de pacienţi în semn de recunoştinţă (sau poate pentru exprimarea speranţei), bani, dar şi fructe, biscuiţi şi sticle mari de plastic de Coca-Cola şi Fanta. Pe pereţi sunt atârnate salbe – aduse tot ca ofrande – şi ceea ce pare a fi

o medalie olimpică de aur. Voi afla mai târziu că într-adevăr este o medalie olimpică, un semn de apreciere din partea unui înotător american care suferea de boala Parkinson.

În încăpere se află patru sau cinci bărbaţi care stau în tăcere. Au un proces la tribunal, puţin mai târziu în cursul zilei, şi se află aici pentru a-şi spori şansele de obţinere a unui verdict favorabil. Nu mi se pare o cauză prea nobilă, însă îmi păstrez părerea doar pentru mine. Bărbaţii îngenunchează cu faţa spre Rinpoche, care stă aşezat pe un fel de altar de lemn, cu picioarele încrucişate şi cu ochii închişi. Recită cu glas scăzut o incantaţie, iar pe chip i se citeşte o expresie uşor crispată, de parcă ar fi constipat. Bărbaţii se ridică, la unison, iar Rinpoche îi stropeşte cu apă pe frunte. Apoi pleacă. Asta-i tot.

Acum sunt singur în încăpere cu Rinpoche, dar el nu mă bagă în seamă pentru câteva minute. Continuă să recite incantaţiile, cu ochii închişi. Brusc îmi vorbeşte.

— Asta e vaselină, spune el, ridicând un borcănel.

Mă întreb unde vrea să ajungă.

— Înainte obişnuiam să folosim untură de vacă pentru binecuvântarea pacienţilor. Dar vaselina este mult mai bună. Mai ales pentru boli, pentru răni şi altele.

Îl rog să-mi explice ce se întâmplă de fapt în timpul unei tămăduiri, ce se petrece în mintea lui.

— Mă concentrez asupra unei zeităţi, nu asupra lui Buddha, şi asupra zeităţii absolute. Este ca o reflecţie în oglindă. Ne dizolvăm, zeitatea şi cu mine, şi devenim una.

O femeie de vârstă medie intră în încăpere. Are o inflamaţie imensă la un picior, pe care îl ridică pe o banchetă. Rinpoche, cu ochii strânşi, recită incantaţiile şi suflă în direcţia piciorului femeii. Apoi îi dă femeii apă, pe care ea o soarbe. El continuă să recite incantaţiile, în timp ce femeia pune ofranda pe altar, mere şi biscuiţi.

Sunt din nou singur cu Rinpoche. El deschide ochii.

— Ştii, pentru oamenii ăştia, eu sunt ultima lor speranţă. Mai întâi, se duc la spitale şi recurg la

tehnologiile ultramoderne. Se duc la spitale în Bangkok şi în America. Apoi, vin la mine.

Îmi spune că femeia cu piciorul umflat era mult mai rău înainte să înceapă să vină la el.

— Trebuie să trec prin experienţa propriilor mele acţiuni, dacă nu în această viaţă, atunci în viaţa viitoare, spune el, plin de mister.

Sunt pe punctul de a-l întreba ce vrea să spună cu asta, când aud un sunet straniu. Nu am mai auzit niciodată ceva asemănător. Sunetul vine dinspre altar, de lângă picioarele lui Rinpoche, şi se aude din ce în ce mai tare.

— Scuze, spune el, în timp ce se apleacă şi îşi închide telefonul mobil. Ce ziceam?

— Vorbeai despre faptul că trebuie să treci prin experienţa propriilor tale acţiuni.

Atunci îmi spune o poveste despre un om care i se adresa servitorului său cu apelativul „maimuţă”: „Adu-mi nişte ceai, maimuţă; du gunoiul afară, maimuţă”. În viaţa următoare, bărbatul respectiv s-a născut din nou în chip de – ai ghicit – maimuţă.

Îmi place povestea, dar nu sunt sigur că îi înţeleg semnificaţia, pe lângă faptul evident că întotdeauna culegem ceea ce semănăm. Mă hotărăsc să ating un subiect sensibil. îl întreb pe Rinpoche dacă are vreo îndoială privind treaba asta cu tămăduirea.

— Nu, nu am. Am ajutat mii de oameni. I-am ajutat şi asta mi-a adus o imensă bucurie şi fericire.

În timp ce îmi notez sârguincios în carneţel răspunsurile lui, el mă priveşte şi îmi spune:

— Tot timpul scrii şi scrii în carneţelul tău. Trebuie să trăieşti. Dar să trăieşti cu adevărat.

Notez în carneţel fiecare cuvânt – „tot timpul scrii… trebuie să trăieşti” – când îmi dau seama de ironia situaţiei. Mă opresc din scris şi îmi ridic privirea. Bolborosesc ceva neconvingător cum că vechile obiceiuri mor greu.

— Vezi tu, totul este vis. Nimic nu este real. O să-ţi

dai seama de asta într-o bună zi.

Apoi râde şi se întoarce la incantaţiile lui monotone.

***

Deşi Thimphu nu are semafoare, fast-food-uri sau ATM-uri, totuşi este capitala unei ţări. O călătorie cu maşina se poate face prin aceasta. În dimineaţa următoare, Tashi şi şoferul nostru încarcă bagajele în Toyota şi pornim către est. Destinaţia noastră este provincia Bumthang, care se află la aproximativ două sute de mile distanţă de capitală. Este o călătorie care, în majoritatea ţărilor lumii, se face în cinci sau şase ore. În Bhutan, ea durează două zile.

Cuvântul englezesc *travel* („călătorie”) are aceeaşi rădăcină ca şi cuvântul franţuzesc *travail* („muncă”), ceea ce nu este deloc întâmplător. Timp de veacuri, călătoria a fost sinonimă cu suferinţa. Numai pelerinii, nomazii, soldaţii şi nebunii călătoreau.

Călătoria în Bhutan încă mai păstrează acel element de suferinţă. Aici nu drumurile supun natura, ci viceversa, drumurile se supun capriciilor naturii, cotind şi şerpuind împrejurul munţilor, într-un şir nesfârşit de serpentine. Mă îndeamnă la meditaţie. Preţ de vreo zece minute. După care îmi provoacă ameţeală şi greaţă. Acum ştiu cum se simte o pereche de şosete într-o maşină de uscat rufe. Nu e de mirare că evită o astfel de experienţă.

Iar apoi mai sunt şi animalele. Drumurile din Bhutan rivalizează cu cele mai bune grădini zoologice din lume. Trecem pe lângă vaci, porci mistreţi, capre, cai, maimuţe şi batalioane de câini.

Din când în când, călătoria este de-a dreptul palpitantă. Pantele abrupte mă fac să mă simt de parcă am zbura peste crestele munţilor, sentiment amplificat de păsările care zboară uneori deasupra noastră, asemenea unor delfini care se zbenguie în jurul unei bărci.

La câteva mile depărtare de Thimphu, mă întâlnesc cu primele reprezentări falice. Alarmant de veridice, pictate pe zidul unei case. Dar vor urma şi alte asemenea reprezentări. Multe altele. Falusuri colorate. Falusuri

monocrome. Falusuri mici, falusuri mari. Falusuri atârnate de grinda unei clădiri, falusuri legănându-se în bătaia vântului ca nişte confetti. Îngaim ceva de genul: „Ce e cu toate aceste penisuri, Tashi?”

Tashi îmi explică faptul că sunt menite să alunge duhurile rele. Ca posesor al unui penis, nu pot să îmi imaginez o parte a corpului mai puţin calificată să alunge duhurile rele decât penisul. Penisurile umblă creanga şi nu prezintă niciun fel de garanţii. Sunt vulnerabile şi nu se ridică întotdeauna la înălţimea aşteptărilor. Şi de altfel, penisurile au tendinţa să atragă răul, nu să-l alunge. Ar fi mai bine ca bhutanezii să folosească degete sau coate de lemn – orice, pentru numele lui Dumnezeu, dar nu penisuri.

Însă toate aceste falusuri îmi amintesc din nou de Drukpa Kunley, Nebunul Sfânt. Se pare că în apropiere se află un templu închinat lui Kunley. Este frecventat de cuplurile infertile.

Facem un popas într-un mic sat. De aici, Tashi şi cu mine mergem pe o cărare plină de noroi, trecem peste culturi de orez, frumos aranjate şi îngrozitor de galbene. Trecem pe lângă un bătrân care tocmai a înghiţit o gură de suc de betel şi are buzele roşii ca focul. Din gură îi ies câteva frunzuliţe de betel şi arată de parcă ar fi înghiţit un cocoş. Tashi schimbă câteva vorbe cu bătrânul, însă nu-mi pot închipui cum a putut vorbi, dată fiind explozia de culori şi texturi din gura acestuia.

Bătrânul ne arată pe unde trebuie să o luăm pentru a ajunge la templu, iar noi ne continuăm drumul. Trecem pe lângă un indicator pe care scrie „Vizită plăcută!”. Mă simt cuprins de o adâncă pace sufletească şi mă gândesc că asta este fericirea, când, deodată, îl aud pe Tashi zbierând: „Opriţi-vă, domnule! Opriţi-vă!”. Tocmai mă pregătesc să-i spun: „Ce s-a mai întâmplat de data asta, Tashi? Nu vezi că mă bucur de un moment nepreţuit de fericire?”, când o săgeată îmi şuieră pe lângă ureche şi aterizează la câţiva paşi în faţa mea.

Bhutanezilor le place să tragă cu arcul. Dar le place şi băutura, în egală măsură. Ei tind să combine cele două pasiuni ale lor, iar acest lucru este destul de îngrijorător. Îi cer scuze lui Tashi, iar după ce arcaşul se îndepărtează, ne continuăm drumul şi urcăm pe o pantă noroioasă. Deodată, în faţa ochilor noştri se înalţă templul Nebunului Sfânt. Nu e nimic extravagant, aşa cum ar fi insistat Drukpa Kunley. Intrăm în templu, iar Tashi se prosternează de câteva ori, cu fruntea până la pământ, apoi se ridică în picioare, după care se închină din nou până la pământ. Gimnastică budistă. La altar se înalţă un munte de ofrande: bani, nuci şi napolitane cu ciocolată Kit Kat. Discut cu preotul, un bărbat corpolent, cu un zâmbet binevoitor.

— Da, este adevărat, îmi declară el, atunci când îl întreb dacă templul funcţionează şi pe post de clinică de fertilitate. Multe femei au venit aici ca să fie binecuvântate, femei care nu puteau să aibă copii şi care, ulterior, au zămislit.

Îmi povesteşte despre o femeie din America, o femeie de patruzeci şi cinci de ani, care a reuşit să zămislească doar după ce a fost binecuvântată de Sfântul Falus. Aşa îl numesc eu. Un falus din lemn, lung de 35 de centimetri, sculptat în cel mai mic detaliu. Pandantive colorate îi atârnă la un capăt – capătul care s-ar ataşa pe corpul unui bărbat adevărat, dacă bărbaţii adevăraţi ar fi înzestraţi cu penisuri lungi de 35 de centimetri.

Preotul îmi arată fotografii – cupluri zâmbitoare (unele străine, altele bhutaneze), purtând în braţe rodul fericirii lor. Felicitări conţinând mesaje în care îşi exprimă recunoştinţa:

„Mulţumim pentru că ne-ai binecuvântat cu cea mai mare bucurie a vieţii noastre… fiul nostru”, semnat Barbara Banks-Alterkruse.

Pe când scotocesc prin maldărul de felicitări, apare un grup de femei bhutaneze. Cu multă delicateţe, preotul atinge Sfântul Falus de creştetul capului fiecărei femei în parte. Ele par mulţumite de acest tratament şi la scurt

timp după aceea pleacă.

Tashi mă întreabă dacă pot să-l scutesc pentru câteva minute de îndatoririle sale de ghid ca să-i fie ghicit norocul de către preot. Sunt de acord. Tashi ţine trei zaruri în dreptul frunţii, după care le rostogoleşte. Preotul priveşte zarurile o secundă, iar apoi îi spune lui Tashi că dorinţa lui se va îndeplini. Pe când ieşim afară din templu, îl întreb pe Tashi dacă este posibil să primeşti vreo veste proastă în Bhutan. „Oh, da, domnule, este foarte posibil”.

În vecinătatea templului, un bătrân stă aşezat pe pământ, cu un şirag de mărgele în mână. Din când în când, învârte o roată de rugăciune imensă care se află lângă el. Este uriaşă, de mărimea unui frigider, şi este nevoie de un efort considerabil pentru a o pune în mişcare. îl întreb de când face asta.

— Fac asta tot timpul, răspunde el.

— Nimic altceva?

— Nu, nimic altceva.

Nu prea mi se pare o viaţă perfect împlinită, dar cine sunt eu să judec credinţa altora?

Ne oprim să înnoptăm în localitatea Wangdue, nu foarte departe de templu. Casa de oaspeţi este surprinzător de drăguţă. Servesc chiar şi cafea adevărată. Stau la masă pe o terasă cu vedere spre un râu cu ape repezi. Este un peisaj încântător şi, din instinct, îmi caut în geantă carneţelul şi aparatul de fotografiat. Dar mă opresc. Cuvintele lui Rinpoche îmi răsună în minte. Experienţă. Trebuie să trăieşti nemijlocit. Are dreptate. Înregistrarea vieţii nu are cum să înlocuiască trăirea ei nemijlocită. Aşa că, în următoarele douăzeci de minute stau pe acea terasă, în timp ce ascult vuietul râului şi nu fac nimic. Absolut nimic. Fără carnet de notiţe, fără aparat de fotografiat sau de înregistrat. Doar eu şi viaţa. Şi un nenorocit de roi de ţânţari bhutanezi ucigaşi. E o experienţă suficientă pentru moment.

Mergem mai departe către est, în inima ţinutului bhutanez. Ceva – sau cineva – blochează drumul. Vreo

douăsprezece creaturi cu corpuri albe şi feţe negre se agită, în timp ce maşina noastră se apropie de ele. Maimuţe langur, îmi explică Tashi. Îmi spune că faptul că le-am întâlnit este un semn bun.

— Există şi semne rele în Bhutan, Tashi?

— Da, domnule, maimuţele maronii. Dacă le vedeţi este un semn rău.

În cele din urmă, maimuţele se plictisesc să tot ţopăie în mijlocul drumului, iar noi ne continuăm călătoria. Din când în când, trecem pe lângă un indicator scris de mână, care ne spune: „Mulţumesc!” Mulţumesc pentru ce? Indicatorul nu precizează, dar totuşi eu apreciez gestul.

Nu mai suport serpentinele şi îl rog pe şofer să oprească maşina. El trage pe dreapta, iar eu şi cu Tashi facem câţiva paşi. Tashi îmi mărturiseşte că nu îi place să meargă pe jos prin întuneric.

— Din cauza urşilor, Tashi?

Sonam, directoarea agenţiei de turism, m-a avertizat în legătură cu urşii.

— Nu, domnule, din cauza demonilor. Îmi este mai teamă de demoni decât de urşi. De când ne naştem, suntem învăţaţi să ne temem de demoni.

Oare să fie în regulă? mă întreb. Toţi aceşti demoni colindând haihui prin minţile bhutanezilor.

Ne întoarcem la maşină şi tot urcăm şi urcăm, tot mai sus şi mai sus. La peste 3.000 de metri altitudine. Drumul este foarte îngust, nu poate să încapă decât o singură maşină. Trecerea se negociază printr-o serie de gesturi sofisticate şi poetice, şi atunci îmi amintesc de ce mi-a spus un bhutanez în Thimphu: „În Bhutan nu este loc pentru nemernici înfumuraţi”. Are dreptate. Totul în această ţară presupune cooperare. Strânsul recoltei. Trecerea pe lângă o altă maşină pe drum.

În Occident, şi mai ales în Statele Unite, încercăm să eliminăm nevoia de compromis. Maşinile au „control personal de climă”, aşa încât şoferul şi pasagerul nu trebuie să mai negocieze o temperatură agreabilă pentru

ambele părţi. Aceeaşi pereche, să presupunem că sunt soţ şi soţie, nu trebuie să se mai pună de acord asupra fermităţii ideale a saltelei comune. Fiecare poate să-şi stabilească propriul său „nivel de confort personal”. Am îmbrăţişat aceste tehnologii. De ce să nu se bucure fiecare individ de propriul său nivel de confort personal, fie că se află în maşină sau în pat? Totuşi, mă întreb ce anume pierdem prin adoptarea acestor tehnologii care ne asigură confortul personal. Dacă nu mai suntem nevoiţi să facem compromisuri nici măcar legate de lucrurile simple, cum ar fi saltelele, atunci ce să mai vorbim de aspectele cu adevărat importante ale vieţii? Compromisul este o deprindere şi, ca orice deprindere, se atrofiază dacă nu este folosită.

Ajungem în Trongea, un orăşel construit pe o colină. Casa de oaspeţi este simplă, dar oferă strictul necesar. Patroana este o doamnă divorţată, cu un zâmbet larg pe chip. Când o întreb dacă este fericită, îmi oferă un zâmbet încă şi mai larg şi spune „Da!”. Îmi aminteşte de un Buddha care râde.

Pe perete, un şir de ceasuri arată care este ora la Tokyo, New Delhi, New York şi Bangkok. Mă amuz. Nimănui din Trongea nu-i pasă cât este ceasul în Trongea, ce să mai vorbim de New York.

În ziua următoare ne continuăm drumul. La un moment dat, Tashi şi cu mine ne hotărâm să ne dăm jos din Toyota şi să mergem la un templu local. Este un soare arzător, în să după două zile de stat în maşină, e plăcut să faci un pic de mişcare.

— Domnule, mă întreabă Tashi, este adevărat că în ţara dumneavoastră *cowboy-i* sunt foarte respectaţi?

Încerc să-i explic faptul că nu au mai rămas prea mulţi *cowboy* în ţara mea. Tashi pare un pic dezamăgit, după care mă întreabă dacă nu vreau să ascult o poezie pe care o recita pe când era la şcoală. Îi spun că vreau.

— Urcând pe deal, la umbra copacilor…

Înţeleg cu greu cuvintele rostite de Tashi, dar el este

mândru.

— Dacă nu recitam poezia aşa cum trebuie, profesorul ne bătea fără milă, îmi explică Tashi, făcând un gest cu mâna pentru a-şi întări spusele.

Bănuiesc că Tashi a fost bătut de multe ori şi mă întreb dacă acest fapt nu explică unele aspecte din comportamentul lui. îl întreb pe Tashi dacă în Bhutan se mai întâmplă încă lucruri de felul acesta.

— Doar în zonele rurale, domnule.

Asta e o slabă consolare, întrucât 80% din populaţia Bhutanului trăieşte în zonele rurale.

În timp ce ne îndreptăm, în tăcere, către o mănăstire din apropiere, îmi dau seama cât de mult m-am ataşat de Tashi. Obiceiurile lui sâcâitoare mi se par acum adorabile. Oare el s-a schimbat sau eu?

În dimineaţa următoare, mă plimb singur pe o colină. Aerul este proaspăt şi înviorător. Mă simt bine. Apoi îmi amintesc de Sonam şi de avertismentele ei legate de urşi. Dintr-odată nu mă mai simt aşa de bine. Când am devenit atât de fricos în mijlocul naturii? De ce mă simt mai în siguranţă în tumultul unor oraşe trepidante precum Tokyo sau New York decât aici, pe o colină de la poalele Himalayei, printre brazi şi păsările cântătoare? Scutur din cap, amuzat de îngrijorările mele copilăreşti, când văd un obiect, un obiect foarte mare, mişcându-se în depărtare. Nu-l pot zări prea bine, fiindcă un copac îmi blochează vederea, însă nu am de gând să stau să aflu. Fac stânga-mprejur şi încep să merg în pas vioi în direcţia opusă. Pe naiba, nu merg în pas vioi. Alerg mâncând pământul!

După câţiva metri, întorc capul şi observ că am fugit speriat de o imensă şi feroce… vacă. Hotărăsc să îmi iau o clipă de răgaz. Mă îndrept către o mănăstire din vecinătate, mă aşez pe o bancă şi închid ochii. Karma Ura are dreptate. În mintea mea se joacă o piesă de teatru. Numai că se joacă pe Off-Off-Broadway. Criticii au făcut-o harcea-parcea. Îmi dau seama că este timpul să opresc spectacolul, dar nu ştiu cum.

Reuşesc totuşi să urmez sfatul pe care mi l-a dat Karma Ura în altă privinţă. Mă hotărăsc să vizitez satul lui natal, aşa cum mi-a sugerat el. Casa lui părintească este o construcţie solidă, cu podele din lemn masiv. Nu are nicio piesă de mobilier, cu excepţia unei mese joase numite *chokse*. Mama lui Karma Ura, în vârstă de 79 de ani, stă la masă, învelită într-o pătură de lână şi cu o carte deschisă în faţă. Îşi spune rugăciunile.

Pielea îi este brăzdată de riduri, dar îşi păstrează totuşi o oarecare elasticitate, îi lipsesc o grămadă de dinţi. Ne întâmpină cu multă căldură şi îmi face semn cu mâna să iau loc pe o pernuţă direct pe podea. Spre deosebire de fiul ei, ea nu ştie nicio boabă de engleză. Tashi se oferă să ne traducă. Ceea ce e foarte bine, căci doamna Ura se dovedeşte a fi o mare vorbăreaţă.

— M-am mutat în acest sat pe când aveam douăzeci de ani. În copilărie, călătoream cu calul. Străbăteam kilometri întregi, de două ori pe săptămână, pentru produse de strictă necesitate, cum ar fi sarea. Acum avem maşini, drum asfaltat şi electricitate.

— Era mai bună viaţa pe-atunci? întreb eu.

— Nu, îmi răspunde ea, privindu-mă de parcă aş fi nătâng. E mai bună viaţa acum. Cu excepţia televiziunii. Asta e şi bună, şi rea.

O întreb despre intenţiile regelui de a introduce democraţia în Bhutan. Este pregătită pentru aşa ceva?

— Nu poate fi un lucru bun pentru popor. Va fi corupţie şi violenţă. Am văzut imagini la televizor, din Nepal şi din India, oameni aruncând cu pietre în poliţişti, iar poliţiştii folosind gaze lacrimogene, împuşcând oameni sau lucruri chiar şi mai rele. Nu vom avea nimic bun de pe urma acestei democraţii. îl implorăm pe regele nostru, nu vrem democraţie.

Câteva luni mai târziu, pe când mă aflam la Miami, aveam să citesc o mică ştire în ziarul *New York Times*: „Regele a abdicat în favoarea fiului său”. A avut loc o simulare a alegerilor, în vederea pregătirii pentru cele

adevărate. M-am gândit la doamna Ura, care cu siguranţă că nu a fost prea încântată.

Se ridică, cu o vioiciune care mă surprinde, şi ne oferă ceai. O refuz politicos, însă ea insistă.

— Ce ar spune fiul meu dacă nu ţi-aş oferi ceai?

Mamele sunt la fel pretutindeni, îmi zic eu.

Pe drumul de întoarcere către Thimphu, Tashi îmi spune o poveste. În 1999, şase băieţi au mers într-o excursie pe un lac. Deodată s-a ivit o ceaţă densă, iar băieţii s-au rătăcit. Trei dintre ei au supravieţuit, iar trei au murit. Tashi este convins că acest lucru s-a întâmplat fiindcă băieţii au deranjat o zeitate, doamna lacului.

— Mulţi oameni cred asta. Nu trebuie să poluăm lacurile.

— Dar râurile?

— Râurile sunt diferite, domnule.

Ne oprim pentru o ultimă noapte. Călătoria şi „travaliul" nostru se apropie de sfârşit. După cină, savurez o bere Red Panda, când aud un accent familiar. American. Suffolk County, Long Island, ca să fiu mai exact. Un mic grup de turişti americani. Terri şi soţul ei, Marty, mă invită la masa lor. Le spun că scriu despre fericirea în Bhutan, iar ei sunt numai ochi şi urechi. Le povestesc despre politica guvernului legată de Fericirea Naţională. Marty este sceptic:

— Cum poate fi măsurată fericirea? Este ceea ce crezi că te face fericit, iar credinţele nu pot fi măsurate.

Conversaţia se mută acum înspre imensa discrepanţă economică dintre Statele Unite şi Bhutan. Un american câştigă în medie de aproape o sută de ori mai mult decât un bhutanez.

— Îţi aminteşti de casa aia pe care am văzut-o în Long Island? o întreabă Marty pe soţia lui. Femeia aia avea un dulap întreg doar pentru pantofi. Aici, unii oameni nu au nici măcar o singură pereche de pantofi.

— Da, însă par să fie fericiţi, spune Terri. Până şi femeile alea care-şi poartă bebeluşii în spinare în timp ce

sparg piatră pe marginea drumului par fericite. Ne zâmbesc când trecem cu maşina pe lângă ele.

Nu mă lasă inima să-i spun lui Terri că acele femei nu sunt nici bhutaneze, nici fericite. Ele sunt muncitoare indiene importate pentru a face muncile pe care bhutanezii nu vor să le facă. Însă afirmaţia ei rămâne valabilă. Oamenii din Bhutan par într-adevăr fericiţi.

— Poate că, pentru a fi fericiţi, nu avem nevoie de atâtea lucruri cum ne închipuim, sugerez eu.

— Nu, oamenii ăştia pur şi simplu nu ştiu altceva, îmi răspunde ea. Dacă i-am duce în America, atunci ar vedea câte lucruri le lipsesc.

Îi explic faptul că 90% dintre bhutanezii care studiază în străinătate se întorc în Bhutan, renunţând la salariile occidentale pentru a trăi aici, în Bhutan. Terri păstrează tăcerea, vădit nedumerită. În cele din urmă, spune:

— Dar de ce ar face una ca asta?

Ajungem înapoi în Thimphu. Toyota este parcată în faţa casei de oaspeţi. Mă odihnesc câteva clipe, dar totuşi mă grăbesc. Mi-au mai rămas doar două zile de stat în Bhutan şi mai sunt câţiva oameni pe care vreau să-i revăd, mai am câteva întrebări la care aştept răspuns.

Karma Ura locuieşte pe o colină care oferă o privelişte de ansamblu asupra capitalei. Când l-am întrebat la telefon cum să ajung la locuinţa lui, mi-a răspuns:

— Întreabă pe oricine unde locuiesc. Toată lumea ştie.

A avut dreptate. Câteva minute mai târziu, parchez Toyota în faţa unei proprietăţi îngrădite. Un servitor mă conduce pe o poartă din tablă cutată într-o curte mare, unde două fetiţe sar pe o trambulină. Sunt condus apoi într-o cameră cu pereţii de sticlă. Camera este aproape goală; cu excepţia unui laptop Dell aflat într-un colţ, ea nu diferă prea mult de camera din satul unde am vizitat-o pe mama lui Karma.

Karma poartă pantaloni largi şi o vestă, astăzi nu

poartă costumul *gho*, şi stă aşezat pe jos învelit într-o pătură de lână. E palid la faţă şi mă întreb dacă nu cumva se simte rău. Îmi oferă nuci, pe care le sparge cu un ciocănel.

Discutăm despre lucruri neînsemnate pentru câteva minute, după care îl întreb despre povestea pe care mi-a spus-o Tashi în legătură cu doamna lacului. Oamenii cred într-adevăr aşa ceva?

— Da, cred, îmi răspunde Karma. Şi ăsta e un lucru bun.

Aceste zeităţi – „zeităţi de seră”, după cum le numeşte el – reprezintă cea mai înaltă formă de ecologism. În Statele Unite, oamenii nu poluează fiindcă se tem că vor fi amendaţi. În Bhutan, oamenii nu poluează fiindcă se tem de zeităţile de seră. Este un mod de a gândi mult mai bun decât celălalt?

Karma se ridică în picioare. Cu mare dibăcie, prinde între palme o muscă, pe care o duce afară şi o eliberează. Îmi vorbeşte în continuare. Probabil că mi-a sesizat scepticismul, fiindcă îmi povesteşte despre operaţia pentru înlăturarea tumorii pe care o avea în stomac.

— Operaţia a decurs bine; au scos tumoarea, dar, timp de doi ani, stomacul meu nu a mai funcţionat aşa cum trebuie. Doctorii au pus acest fapt pe seama „complicaţiilor postoperatorii”. Ce înseamnă asta? înseamnă că nu ştiu care este problema, că nu au nici cea mai vagă idee. Dar trebuie să-i spună cumva, aşa că îi dau un nume. Complicaţii postoperatorii. Este asta atât de diferit de credinţa unor oameni în zeităţi care trăiesc în lacuri?

Mă roagă să rămân la masa de prânz. Stăm aşezaţi pe podea şi mâncăm orez şi fasole verde pe care o cultivă în curtea casei. Îi pun întrebarea pe care nu poţi să nu o pui când te afli în Bhutan: Banii pot cumpăra fericirea?

Karma îmi răspunde repede (sau doar aşa mi se pare mie; ori discursul lui a devenit mai rapid, ori a crescut toleranţa mea faţă de tăcere):

— Uneori, banii pot cumpăra fericirea. Dar cu măsură. Banii reprezintă un mijloc pentru atingerea unui scop. Problema apare atunci când crezi că banii sunt un scop în sine. Fericirea constă în cultivarea relaţiilor, iar occidentalii cred că este nevoie de bani pentru cultivarea relaţiilor. Dar nu este nevoie. Totul se reduce la încrederea reciprocă.

Am auzit acelaşi lucru şi în Elveţia. Încrederea este o condiţie obligatorie pentru dobândirea fericirii. Nu doar încrederea în autorităţi, în instituţii, ci încrederea în vecinii tăi. De fapt, numeroase studii au relevat faptul că încrederea – mai mult decât veniturile sau chiar şi sănătatea – este cel mai important factor în determinarea fericirii noastre.

Acest lucru nu înseamnă că banii nu au niciun fel de importanţă. Cu destul de puţini bani poţi cumpăra destul de multă fericire până la un punct. Problema este că Bhutanul nu a ajuns încă în acel punct. Se află încă pe curba ascendentă a relaţiei fericire/venit. Dacă specialiştii în ştiinţe sociale au dreptate, atunci modul cel mai eficient de a face fericit un locuitor al Bhutanului ar fi să i se dea mai mulţi bani, cel puţin până la suma de cincisprezece mii de dolari pe an.

Însă, până atunci s-a încetăţenit deja un anumit mod de viaţă şi este greu să schimbi vitezele – nu doar în Bhutan, ci în orice alt colţ al lumii. Goana după bani ne-a adus fericire în trecut şi, de aceea, credem că ne va aduce fericire şi în viitor.

Este ca şi cum ai spune unui muritor de foame: „Uite, mănâncă acest hamburger, o să te simţi mai bine. A fost bun, nu-i aşa? Uite, mai mănâncă unul, şi încă unul, şi încă unul”.

În ziua următoare, Linda mă invită la masă în apartamentul ei. Şi ea locuieşte tot pe colina care oferă o privelişte de ansamblu asupra capitalei Thimphu. Stă în apropierea palatului regal, însă, aşa cum se grăbeşte să sublinieze, nu locuieşte ca o regină. Apartamentul său este

mic, dar confortabil. Îmi face cunoştinţă cu soţul ei, Namgay.

— M-am măritat cu sălbaticul nobil, spune ea cu afecţiune.

În timp ce luăm masa, Linda îmi povesteşte prima vizită a lui Namgay într-un magazin Sharper Image din Statele Unite. A fost pur şi simplu copleşit. Se afla într-un magazin ticsit cu lucruri uimitoare concepute pentru a satisface nevoi pe care Namgay nici măcar nu ştia că le are. Lua în mână fiecare articol – să spunem o combinaţie de storcător de fructe/aparat de masaj shiatsu – şi îl studia cu o autentică uimire.

— Dar aspectul cel mai interesant, îmi explică Linda, este faptul că nu a avut nici cea mai mică dorinţă de a cumpăra vreun produs, de a poseda un lucru. Era pe deplin mulţumit să-l admire, apoi îl punea la loc şi mergea mai departe.

Stăm acum întinşi pe şezlonguri confortabile, bem un vin indian foarte prost şi admirăm priveliştea unui templu şi a capitalei Thimphu care se desfăşoară sub ochii noştri. Linda îmi vorbeşte despre cele două aspecte ale vieţii ei în America de care îi este dor, Primul Amendament şi toaletele funcţionale, când deodată schimbă vitezele şi mă întreabă direct:

— Aşadar, eşti fericit aici?

Întrebarea ei mă prinde complet nepregătit. Sunt *eu* fericit aici? Deşi am avut câteva momente fericite, nu mi-am pus cu adevărat această întrebare. Am fost prea ocupat să alerg de colo până colo, încercând să constat dacă bhutanezii sunt fericiţi. Îi răspund afirmativ, dar fără nicio convingere reală. Va trebui să mai reflectez la acest aspect.

Dar, mai înainte de asta, trebuie să dau de băut. Este ultima mea seară în Bhutan şi am reuşit să-l conving pe Tashi să bea o bere împreună cu mine. După câteva înghiţituri de Red Panda, Tashi se face roşu la faţă şi, dezinhibat, îmi mărturiseşte că nu toţi oaspeţii lui sunt la

fel de minunaţi. Turiştii germani sunt cei mai răi. Se plâng cel mai mult. De asemenea, Tashi îmi mărturiseşte că este îngrijorat în legătură cu viitorul lui. Are deja douăzeci de ani şi încă nu este însurat. În Bhutan, douăzeci de ani înseamnă mult. Este îngrijorat şi de viitorul ţării sale, fiindcă se construiesc tot mai multe hoteluri, iar în aer pluteşte tot mai mult mirosul banilor. Asta este bine pentru afaceri, recunoaşte Tashi, însă nu neapărat şi pentru fericire. După ce ne spunem noapte bună, Tashi îmi oferă un cadou: un pachet cilindric învelit în hârtie maro.

În timp ce stau culcat în pat, mă întreb dacă nu cumva m-am îndrăgostit prea tare de Bhutan, dacă ochiul meu critic de jurnalist nu a devenit cam înceţoşat.

Îmi amintesc de cuvintele unui alt ghid bhutanez pe care l-am întâlnit într-o zi.

— Aici oamenii spun că sunt fericiţi, dar nu sunt. Au probleme. Ei nu îţi spun decât 50% din adevăr.

Tocmai îmi zic că 50% fericiţi nu este chiar aşa de rău, când îmi aduc aminte de cadoul oferit de Tashi. Este lung şi are forma unui os de câine. De ce mi-ar da Tashi un os de câine? îl despachetez şi descopăr că nu este un os de câine, ci un falus, lung de 35 de centimetri şi dotat cu testicule. În orice altă ţară din lume, dacă ghidul mi-ar oferi ca suvenir un falus uriaş din lemn, m-aş îngrijora. În Bhutan, sunt profund emoţionat.

În dimineaţa următoare, mă trezesc înainte de ivirea zorilor şi mă întâlnesc cu Tashi în holul hotelului. Câteva minute mai târziu, şoferul nostru parchează Toyota în faţa micuţului aeroport, iar Tashi mă anunţă: „Am ajuns la aeroport, domnule”.

O să-mi fie dor de băiatul ăsta. Ne dăm mâna în semn de rămas-bun. Folosesc două mâini, una aşezată peste cealaltă, şi prelungesc, în mod semnificativ, momentul. Sunt atent.

Trec repede prin vamă şi prin controlul de securitate, şi mă trezesc că mai am o grămadă de timp până la îmbarcare. Plouă afară şi mă întreb dacă este bine să

decoleze avionul pe o vreme ca asta, munţii fiind atât de înalţi şi atât de aproape.

Mă gândesc la accidente aviatice mai des decât cei mai mulţi oameni. Eu ştiu să pilotez avioane de mici dimensiuni şi, deşi veţi crede că acest lucru ar putea fi o sursă de linişte, pentru mine are efectul contrar. Fiecare scuturătură sau ceva care nu-i tocmai în ordine îmi provoacă teamă. Flapsul ăla e întins aşa cum trebuie? Nu coborâm prea rapid? Motorul stâng nu sună cam straniu?

Da, în timp ce stau aici, în acest minuscul aeroport care arată ca un templu budist, în timp ce mă uit la o competiţie de tir cu arcul pe un mic ecran TV şi beau o cafea instant proastă, mă simt copleşit de un sentiment care îmi este străin: calmul. Nu acel calm indus de haşiş sau de alcool, ci calmul adevărat. Îmi scot pixul şi scriu următoarele cuvinte în carneţelul meu, cu litere de-o şchioapă, acoperind o pagină întreagă, aşa încât, atunci când îmi vor găsi trupul printre rămăşiţele avionului, vor fi mai uşor de descifrat.

Nu aş fi făcut nimic altfel.

Toate clipele vieţii mele, toţi cei pe care i-am întâlnit, fiecare călătorie pe care am făcut-o, fiecare succes de care m-am bucurat, fiecare gafă pe care am făcut-o, fiecare pierdere pe care am suferit-o, totul a fost aşa cum trebuie să fie. Nu spun că au fost toate bune sau că s-au întâmplat pentru un anumit motiv – nu sunt un adept al acestui tip de fatalism – însă au fost toate aşa cum trebuie să fie. Au fost… OK. Ştiu că, judecând din perspectiva unei revelaţii, OK este destul de neconvingător. OK nu este beatitudine şi nici măcar fericire. OK nu este temelia unei noi religii sau a vreunei noi mişcări de dezvoltare personală. OK nu mă va duce la emisiunea lui *Oprah*. Dar OK este un început, iar pentru acest lucru sunt recunoscător.

Pot să mulţumesc Bhutanului pentru acest început? E greu de spus. Bhutanul nu este Shangri-La, de asta sunt sigur, dar este un loc straniu, cu totul deosebit în foarte multe privinţe, mici şi mari. Aici îţi pierzi reperele, iar

când se întâmplă acest lucru, se formează o crăpătură în armura ta. O crăpătură suficient de mare, dacă eşti norocos, cât să lase să pătrundă în interior câteva raze de lumină.

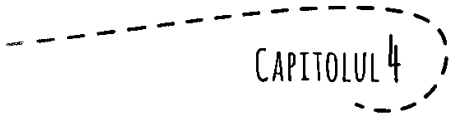

QATAR

Fericirea este un bilet de loterie câştigător

SE ÎNTÂMPLA CEVA STRANIU. Era pe la sfârşitul anului 2001, când un şeic arab solitar călătorea prin Europa de la o galerie de artă la alta, cumpărând capodopere la preţuri exorbitante. Se zice că ar fi cheltuit, în doar câţiva ani, 1, 5 miliarde de dolari. Dacă şeicul îşi făcea apariţia la o licitaţie de artă, ceilalţi colecţionari nici nu se mai oboseau să facă o ofertă. Ştiau că nu au nicio şansă. „Pentru el, doar cerul este limita.”, se plângea un colecţionar.

Dar cine era acest misterios şeic?

Numele lui este Saud bin Mohammed al-Thani, un membru al familiei regale a Qatarului. Pofta lui nestăpânită de a cumpăra obiecte de artă semnala faptul că sosise vremea Qatarului, o naţiune mică. Qatarul intra în acţiune.

În cercetarea mea pe tema fericirii, l-am urmărit cu interes pe şeicul cel risipitor. Poate că bhutanezii se înşală amarnic. Poate că banii *sunt* secretul fericirii. Mulţi bani. Şi dacă banii pot cumpăra fericirea, sau cel puţin o pot închiria pentru un timp, atunci cu siguranţă Qatarul, care după unele estimări este cea mai bogată ţară din lume, trebuie să aibă şi cea mai fericită populaţie. Argumentul decisiv era acela că, atunci când este scris cu litere arabe, cuvântul „Qatar” seamănă cu o faţă zâmbitoare oblică. Oarecum, asta dacă înclini un pic capul. Oricum ar sta lucrurile, eu m-am hotărât să-mi cumpăr un bilet de avion cu destinaţia Doña, capitala Qatarului.

Nu aveam de unde să ştiu, în acel moment, cât de

mult îmi va schimba această călătorie percepţiile despre fericire. Câteva săptămâni mai târziu, voi părăsi Qatarul cu un stilou foarte scump, cu o profundă consideraţie pentru barurile cu piscină şi cu două concluzii neaşteptate: taxele sunt bune, familiile sunt rele. Dar să o iau totuşi cu începutul.

Dacă vrei să investighezi relaţia dintre bani şi fericire, nu ar fi cinstit din punct de vedere intelectual să faci acest lucru călătorind la clasa economic. Aşa că zbor la clasa business. Mă surprinde faptul că sunt singur în acest sector al avionului. Dar unde sunt cetăţenii Qatarului? Cu siguranţă că îşi pot permite un bilet la clasa business. Mai târziu aveam să aflu că cetăţenii Qatarului erau instalaţi confortabil în partea din faţă a avionului, la clasa întâi; niciun cetăţean al Qatarului nu ar accepta să zboare vreodată doar la clasa business.

Dat fiind că sunt singur la clasa business, mă aflu în centrul atenţiei. Stewardesele nu mai pridídesc să-mi ofere prosoape fierbinţi sau nuci macadamia încălzite la temperatura ideală, sau să întrebe dacă domnul Weiner nu mai doreşte încă un pahar de şampanie. Desigur, domnul Weiner doreşte.

Serviciile oferite de Qatar Airways ating culmea slugărniciei – la limita pornografiei –, aşa încât plăcerea experienţei, ca toate experienţele mele plăcute, îmi este ştirbită de un strat subţire, transparent de vinovăţie. Acolo jos, la doar zece mii de metri sub noi, se află cei mai puţin norocoşi, cei care trudesc din greu pentru a-şi câştiga existenţa, iar dacă se întâmplă să mănânce vreodată nuci macadamia, atunci probabil că acestea le vor fi servite la temperatura camerei. Vai, ce oroare!

Apăs pe un buton, iar scaunul meu, dotat cu infinite posibilităţi de reglare, se lasă pe spate pentru ca eu să pot privi de sus la aceste biete suflete. Nu văd decât deşert. Nisip, nici ţipenie de om. Mă cuprinde un val de uşurare. Sentimentul meu de vinovăţie îşi mai pierde din intensitate, deşi nu dispare în întregime. Nu dispare

niciodată în întregime.

În mod curios, niciuna dintre stewardesele companiei Qatar Airways nu este originară din Qatar. În schimb, ele au acea înfăţişare ambiguă din punct de vedere etnic, atât de apreciată de reţelele de ştiri globale, precum şi de agenţiile de modeling internaţionale. Întreaga echipă este de „undeva din alt loc”, dar din care loc, n-aş putea să spun. Cred că de fapt asta este ideea. Qatar Airways te înfăşoară într-un halat de baie pufos şi luxos, în speranţa ca tu să nu ajungi la concluzia neplăcută, dar inevitabilă: Qatar şi-a externalizat propria sa companie aeriană.

Funcţionează. Nu-mi pasă nici cât negru sub unghie că niciun cetăţean al Qatarului nu lucrează pentru Qatar Airways – o companie aeriană pentru care niciun capriciu nu este prea frivol, nicio cheltuială nu este prea mare. Sau prostească. Când aterizăm la Doña, sunt transportat de la avion spre terminal, o distanţă de aproximativ o sută de metri, într-un BMW Sedan care pare nou-nouţ. Abia am timp să mă scufund în scaunul de piele şi să mângâi marginea de lemn, când trebuie să cobor din maşină. Atunci de ce să ne mai deranjăm? Ah, tocmai am pus întrebarea greşită. În Qatar, nimeni nu întreabă de ce. De ce? Fiindcă putem. De aceea.

Trec de vamă şi ies din clădirea terminalului. Un zid de căldură mă izbeşte drept în faţă. Căldura are viteză. Oricine a reuşit să nu adoarmă la orele de fizică din liceu ştie că moleculele încălzite se mişcă mai repede decât cele reci. Dar căldura din Qatar are şi masă. Este ca un corp solid ce te apasă. La fel ca şi gravitatea, numai că nu atât de plăcut.

Căldura, din câte se pare, este singurul corp solid din Qatar. Restul naţiunii este în stare gazoasă. Ceea ce e perfect logic. Qatar este o naţiune clădită pe gaz. Sub nisipuri şi în apele calde ale Golfului Persic se află rezerve de gaze naturale care plasează Qatarul pe locul trei în lume, având suficiente gaze pentru a încălzi fiecare locuinţă din America în următorii o sută de ani.

Dincolo de clădirea terminalului, în timp ce aştept un taxi, mă întâmpină un colaj de chipuri, în orice nuanţă imaginabilă: roşu rubin, negru pana corbului, alb ca varul, ars de soare. Unele chipuri sunt invizibile, acoperite cu un văl din pânză neagră. Qatarul, ca şi Arabia Saudită, urmează doctrina islamistă ultraconservatoare, cunoscută sub numele de wahhabism, iar aproape toate femeile din Qatar se acoperă, atunci când se află în public, din cap până în picioare. Totuşi, cei din Qatar se grăbesc să sublinieze că ei sunt mult mai toleranţi decât saudiţii. Femeile din Qatar, de pildă, au voie să conducă maşina şi chiar să voteze.

Colajul de chipuri este însoţit de un amestec de limbi: cadenţa monotonă a limbii tagalog, lovitura de ciocan a limbii tamile şi ceva ce mi se pare complet deplasat în acest context – un bariton din New Jersey. Este un soldat american care se distrează cu prietenii lui. Li se oferă aici un moment de respiro după războiul din Irak. Trebuie să recunosc că îmi pare rău pentru ei. Qatar nu este Bangkok, locul de relaxare pentru soldaţii americani în timpul războiului din Vietnam. Mai zăresc şi alţi occidentali: ţipi cu feţe palide, în pantaloni scurţi şi cu nişte burţi care li se revarsă peste cureaua de la pantaloni. Muncitori în domeniul industriei petrolului şi a gazelor naturale.

Sunt cazat la Hotelul Four Seasons. Dacă eşti serios în cercetarea privind legătura dintre bani şi fericire, trebuie să fii consecvent. Intru în holul hotelului, care are dimensiunile şi grandoarea unei catedrale sau, mai bine zis, ale unei moschei. Fac doar câţiva paşi şi sunt acostat de o mică armată de portari impecabil îmbrăcaţi în uniforme de culoarea untului. Sunt greţos de politicoşi şi mă escortează până la recepţie, de parcă ar conduce o mireasă la altar.

Sunt întâmpinat cu acelaşi exces de zel chiar şi la toaletă, unde mi se deschide robinetul de apă şi mi se oferă un prosop. Apoi mi se mulţumeşte. Pentru ce? Pentru că am urinat? Nu a fost nicio greutate, zău aşa. Fac asta

tot timpul.

Mă îndrept către barul hotelului, care se numeşte, ingenios, Bar. Sunt luat în primire de un chelner – indonezian, presupun, dar nu sunt sigur – ale cărui mişcări sunt un model de eficienţă şi de graţie. Nimic nu se iroseşte.

Comand un scotch şi o supă gazpacho. Câteva minute mai târziu, chelnerul îmi aduce trei cupe de cristal, dispuse pe trei etaje, precum tortul miresei. Tocmai mă pregătesc să-i spun că a greşit comanda, când îmi dau seama că, stai o clipă, asta *este* supa mea.

În timp ce îmi mănânc – nu, îmi beau – supa, meditez la natura fericirii. Noi identificăm fericirea cu confortul, dar există într-adevăr vreo legătură între ele? Există oare un punct în care confortul excesiv nu face decât să ne dilueze satisfacţia? Mai prozaic spus, este oare posibil ca un hotel să fie prea luxos? Şi este nepoliticos să-ţi sorbi zgomotos supa printr-un pai?

Totuşi marea întrebare este: Ce se întâmplă cu sufletul unei persoane atunci când ea se răsfaţă cu cantităţi enorme, obscene – cu adevărat obscene – de lux? Nu cunoşteam răspunsul la această întrebare, însă cârdul meu American Express şi cu mine eram hotărâţi să aflăm asta.

Nu suntem noi primii oameni care pun semnul egalităţii între bani şi fericire. Vechii greci, deşi au avut o contribuţie majoră la dezvoltarea civilizaţiei, nu erau mai presus de avariţie. „Grecii antici spuneau despre zei că sunt… binecuvântaţi sau preafericiţi – şi datorită prosperităţii lor materiale.”, scrie Darrin McMahon în excelenta sa istorie a fericirii. Şi aşa au mers treburile. De-a lungul secolelor şi pretutindeni în lume, oamenii au rostit vechea zicală potrivit căreia banii nu aduc fericirea, iar apoi s-au comportat exact ca şi când aceştia ar face-o.

Dacă ar fi să concepem un experiment pentru a studia relaţia dintre bogăţia ivită peste noapte şi fericire, ar trebui să inventăm ceva precum Qatarul. Se ia o dună

de nisip înapoiată şi săracă din Golful Persic, se adaugă cantităţi uriaşe de petrol şi de gaze naturale, iar apoi se amestecă. Sau să ne imaginăm că dumneavoastră şi familia dumneavoastră extinsă sunteţi bogaţi. Putred de bogaţi. Acum dublaţi acea cantitate. Apoi, să ne imaginăm că familia dumneavoastră deţine propria ei ţară undeva în Peninsula Arabă. Cam aşa poate fi descris Qatarul. Este, de fapt, mai puţin o ţară, cât mai curând o familie. Un trib cu un steag.

Ca mai toate familiile bogate, şi cei din familia Qatarului se luptă pentru avere şi privilegii. Numai că în loc de cine primeşte casa din Berkshires, este cine primeşte palatul din Doña şi cine o să fie ministru de Externe anul ăsta.

Qatarul este cam de mărimea statului Connecticut. Însă, spre deosebire de Connecticut, în Qatar nu există bani vechi. Doar bani nou-nouţi şi strălucitori. În urmă cu cincizeci de ani, locuitorii Qatarului îşi câştigau existenţa din pescuirea perlelor şi creşterea oilor. Astăzi, singurele perle pe care le întâlnesc sunt cele de milioane de dolari, pe care le poartă în jurul gâtului, iar singurele oi cu care au de-a face sunt husele din piele de oaie cu care îşi acoperă scaunele noilor lor automobile Mercedes. Rar s-a mai întâmplat în istoria omenirii ca o naţiune să se îmbogăţească aşa de mult într-un timp atât de scurt.

Judecând după statisticile pe care le folosim de obicei pentru a măsura progresul uman, viaţa în Qatar s-a îmbunătăţit în mod considerabil. Oamenii trăiesc mai mult şi sunt mai sănătoşi – deşi obezitatea este o problemă tot mai acută. Sunt mai bine educaţi şi îşi pot permite să călătorească în străinătate (cu clasa întâi, desigur) oricând doresc. Însă aceste statistici obiective nu au legătură cu evaluarea subiectivă pe care o numim fericire. Aici verdictul este departe de a fi limpede.

Cei din Qatar, asemenea tuturor nou-îmbogăţiţilor, sunt caracterizaţi printr-o stranie combinaţie de aroganţă şi nesiguranţă. Ceea ce îşi doresc cu disperare este

validarea. Qatarul investeşte bani serioşi pentru atingerea acestui scop. Doña seamănă cu un şantier de construcţii uriaş. Se construiesc 41 de hoteluri, 108 zgârie-nori şi 14 stadioane. Iar asta doar în următorii ani. Nu e de mirare că este o mare penurie de ciment în ţară.

Stau în holul hotelului şi mă holbez la plafonul în formă de cupolă. Băieţii în uniforme şi cu naţionalitate incertă mă urmăresc discret cu privirea, pentru a-mi sări în ajutor în cazul în care am nevoie de ceva. Când te afli rătăcit într-o ţară îndepărtată, nu este nimic mai liniştitor decât confortul ermetic al unui hotel de cinci stele. Străzile private, adică varianta modernă a şanţurilor cu apă care apărau cetăţile medievale, te separă de ţara de dincolo. Odată ce ai trecut de uşile glisante din sticlă, beneficiezi de aer condiţionat în toate sensurile posibile ale cuvântului. Mesajul este clar: de ce să părăseşti acest palat când tot ce-ţi trebuie se află chiar aici? În incinta hotelului poţi să mănânci, să bei, să faci gimnastică, să trimiţi faxuri, e-mailuri, poţi să te căsătoreşti, să te bucuri de un masaj, să ţii conferinţe, să joci tenis, să înoţi, să faci cumpărături, să divorţezi, să primeşti îngrijiri medicale, să cumperi un bilet de avion şi multe altele. În ţările în curs de dezvoltare, pe care obişnuiam să le denumim ţările din lumea a treia, hotelurile reprezintă un loc de întâlnire pentru elita locală. În Manila, am transmis un întreg reportaj pentru postul naţional de radio fără să părăsesc hotelul. Toţi cei pe care doream să-i intervievez se aflau în lobby, aşezaţi confortabil în fotolii cu spătar înalt, sorbind o limonadă, fumând trabucuri şi flecărind vrute şi nevrute.

Totuşi, aici, în acest hotel mai mult decât minunat, unde orice dorinţă îmi este satisfăcută într-o clipă, uneori înainte chiar să-mi dau seama că aveam o astfel de dorinţă, nu mă simt fericit. Ce este în neregulă cu mine? După un timp, îmi trece prin minte un cuvânt şi, judecând după locul unde mă aflu, este un cuvânt complet neaşteptat. „Mormânt”. Da, ăsta e cuvântul. Hotelul acesta este un mormânt foarte frumos, conceput cu bun gust şi

beneficiind de o climatizare perfectă. Mormintele sunt pentru morţi. Iar eu nu sunt încă mort.

O sun pe Lisa, care este americancă şi trăieşte în Qatar de aproape un an. Lucrează pentru o universitate americană importantă care şi-a instalat la Doña un campus, în cadrul aşa-numitului *Education City*. Totul a pornit de la o premisă simplă şi cât se poate de logică: de ce să fie trimişi cetăţenii qatarezi la universităţi americane, când pot fi trimise universităţile americane în Qatar? Studenţii beneficiază de aceeaşi educaţie şi obţin aceleaşi diplome pe care le-ar primi şi în Statele Unite, doar că fără petrecerile de pomină sau trupele de teatru americane, adică fără distracţii.

O aştept pe Lisa să vină să mă ia. De la fereastra camerei mele, am o privire de ansamblu asupra traficului rutier. Comportamentul oamenilor la volan dezvăluie multe lucruri despre ţara respectivă. Când se află la volan, oamenii parcă intră într-un soi de hipnoză adâncă; iese la iveală adevărata lor fire. *În vehicle veritas*. Israeliţii, spre exemplu, conduc atât în stil defensiv, cât şi ofensiv, ceea ce, dacă stăm bine să ne gândim, este modul cum fac israeliţii aproape orice. Un poliţist din Israel m-a oprit odată pe dreapta. Nu înţelegeam de ce. Depăşisem viteza legală? Nu, mi-a explicat el, conduceam prea încet. Nu ridicol de încet, ţin să precizez, doar prea încet pentru o naţiune de vitezomani. Nici la Miami lucrurile nu stau mai bine. (Se pare că sunt atras de locurile unde se şofează prost.) Acolo e ca şi când ai conduce o maşinuţă buşitoare în parcul de distracţii, cât despre folosirea semnalizatoarelor de direcţie, ce să mai vorbim. Aşa cum glumea umoristul Dave Barry, care locuieşte în Miami, folosirea semnalizatoarelor este „un semn de slăbiciune”. Şoferii din Miami nu sunt pasivi-agresivi. Ei sunt agresivi-agresivi. Sau să-i luăm pe elveţieni. În mod normal, ei sunt corecţi şi plictisitori, dar atunci când se află la volanul unei maşini, devin… corecţi şi plictisitori. Da, sigur, uneori oamenii sunt exact aşa cum par.

Totuşi, şoferii din Qatar sunt o specie aparte. Departamentul de Stat emite uneori avertismente pentru americanii care se aventurează peste mări şi ţări. În mod normal, aceste avertismente se fac în cazul unor pericole, cum ar fi terorismul sau războiul civil. Cu toate acestea, Departamentul de Stat consideră şofatul în Qatar un mare pericol, descriindu-l ca „sport extrem”.

Un şofer din Qatar indică faptul că doreşte să te depăşească, apropiindu-se la vreo douăzeci de centimetri de bara de protecţie a maşinii tale, folosind intermitent faza lungă şi claxonând insistent până când te dai la o parte din calea lui. Dacă tot nu ai priceput mesajul, ar putea să te şi tamponeze niţel. De ce? Fiindcă poate. Paşaportul qatarez este un fel de cârd care te scapă de închisoare în orice situaţie. O emigrantă mi-a povestit că aştepta la un semafor, când un qatarez a lovit-o din spate. Judecătorul a considerat că a fost greşeala ei – vă reamintesc că ea stătea pe loc în momentul impactului. În Qatar, străinul greşeşte întotdeauna.

Străinii care trăiesc în Qatar reacţionează faţă de acest mod atroce de a conduce maşina, fie plângându-se constant, fie adoptând şi ei stilul local. Aşa cum aveam să descopăr destul de repede, Lisa a adoptat stilul local.

Audi-ul ei porneşte în trombă din faţa hotelului. Eu ies din „mormânt” şi dau direct de caniculă. Transpir, doar o clipă, şi mă simt bine. O confirmare fiziologică a faptului că într-adevăr sunt încă viu.

Lisa e fericită să vadă o faţă nouă. Doña, în ciuda bogăţiei sale, rămâne un oraş mic şi suferă de claustrofobia care afectează toate oraşele mici.

— Ai observat ceva anume în legătură cu Doña? mă întreabă Lisa, apăsând pedala de acceleraţie într-un mod alarmant.

— Vrei să spui, pe lângă bogăţia absurdă, căldura opresivă şi şofatul prost?

— Niciun 7-Eleven, îmi spune ea, misterios. Ia, gândeşte-te. Unde sunt magazinele 7-Eleven?

Are dreptate. În Doña sunt o mulţime de Starbucks şi magazine ale unor creatori de modă, dar nici măcar un singur 7-Eleven sau alte magazine mici de cartier, care pot fi întâlnite în majoritatea ţărilor dezvoltate. Lisa are o teorie. În Doña nu există magazine de tip 7-Eleven, întrucât cei din Qatar nu au nevoie de confortul unui magazin agreabil. Servitorii – toţi locuitorii Qatarului au cel puţin unul – fac cumpărăturile şi, fiind servitori, confortul lor nu preocupă pe nimeni.

Sau să luăm cazul unui profesor, tot un străin, care preda cursuri de business şi de mediu înconjurător. Într-o zi le-a vorbit studenţilor săi despre unele hoteluri care au început să folosească detergent de rufe *ecofriendly*. S-a lovit de o stupoare generală. Studenţii nu doar că nu înţelegeau sensul cuvântului „ecofriendly”, dar au fost puşi în încurcătură chiar şi de cuvântul „detergent de rufe”. Nu au văzut aşa ceva în viaţa lor. Rufele le spală servitorii.

Majoritatea oamenilor care trăiesc în Qatar sunt servitori, îmi explică Lisa, în timp ce depăşeşte un SUV la câţiva milimetri distanţă. Există o ierarhie clar definită a servituţii. Pe treapta cea mai de jos a ierarhiei se află muncitorii din Nepal: bărbaţi cu pielea ca rubinul şi corpuri scheletice şi care se pricep să lucreze pe schele fără cabluri de siguranţă. Îi vezi trudind în soarele dogoritor de la miezul zilei, fără să crâcnească fiindcă, nu-i aşa, aici e mai bine decât în Nepal. Apoi urmează indienii. Cu pielea mai tuciurie, ei sunt şoferi de taxi şi nu crâcnesc nici ei prea mult. După aceea vin filipinezii care, având în vedere cunoştinţele lor de limba engleză, lucrează în hoteluri şi restaurante.

— Şi eu sunt servitoare, îmi mărturiseşte Lisa, trecând pe culoarea roşie a semaforului. Doar că o servitoare de un nivel mai înalt.

Lisa şi cu mine ajungem la restaurant. Mă simt un pic zdruncinat din cauza stilului ei de a conduce, dar consider că e mai bine să mă abţin de la orice comentariu. Părăsim aerul condiţionat al maşinii şi ne lovim de căldura

îngrozitoare de afară, transpirăm câteva secunde, după care intrăm în restaurantul superdimatizat.

Viaţa în Qatar este o serie continuă de momente climatizate, întrerupte de scurte intervale neclimatizate. Este crucial ca aceste intervale să fie reduse la minimum. Cetăţenii Qatarului reuşesc acest lucru cu o deosebită inventivitate. Ei sunt capabili, de pildă, să transforme orice magazin într-un *drive-through*[7]. Funcţionează în felul următor: un qatarez merge cu maşina la un magazin, orice magazin, şi claxonează insistent şi cu putere. În câteva secunde, un angajat pakistanez, indian sau stilankez iese afară în căldura infernală şi ia comanda qatarezului, iar câteva minute mai târziu se întoarce cu produsele comandate, întreaga tranzacţie se desfăşoară fără violarea sanctităţii spaţiului climatizat. Cel puţin pentru şoferul qatarez.

Citesc undeva că suprafaţa Qatarului reprezintă 98, 09% deşert. Mă întreb ce reprezintă restul de 1, 91%. Poate că Mercedes. Dunele de nisip pot ajunge la înălţimi de peste două sute de metri şi, din cauza vântului, sunt într-o perpetuă migraţie. Cu alte cuvinte, Qatarul se schimbă de la un moment la altul. Nu e de mirare faptul că aici oamenii nu prind rădăcini. Pământul – nisipul – le fuge literalmente de sub picioare.

Deserturile nu sunt considerate locuri fericite. Se vorbeşte despre deserturi culturale, deşerturi sufleteşti. Deserturile sunt locuri pustii, aspre şi neiertătoare. Pe de altă parte, lucruri minunate şi neaşteptate pot răsări uneori în deşert. Două dintre marile religii ale omenirii – Islamul şi Iudaismul – au prins rădăcini în deşert. Literatura arabă abundă în omagii închinate vieţii în deşert. Ibn Khaldoun, marele erudit arab din veacul al XIV-lea, scria cu multă afecţiune despre oamenii deşertului: „Oamenii deşertului, care nu au grâne şi ploaie, sunt mai sănătoşi la trup şi mai buni la caracter decât muntenii,

7 Restaurant pe o şosea sau o autostradă unde clienţii sunt serviţi direct în maşină, (n. red.)

care au de toate”. Khaldoun credea că marele blestem al civilizaţiei nu este războiul sau foametea, ci umiditatea: „Când umezeala, cu vaporii ei dăunători, se urcă la creier, mintea, trupul şi gândirea devin înceţoşate. Rezultatul este prostia, nepăsarea şi o lipsă de cumpătare generală”. Această descriere se potriveşte perfect şi locuitorilor New York-ului, atunci când sărbătoresc, în luna august, Ziua Internaţională a Câinelui.

La masă, Lisa face câteva aluzii la un trecut mai tulbure. Bănuiesc că este vorba despre alcool şi droguri, probabil în tandem şi cu siguranţă în exces, dar mi se pare necuviincios să insist asupra acestor detalii. Însă nu sunt deloc surprins. Locuri precum Qatar atrag oameni care fug de ceva: o căsnicie ratată, un trecut infracţional, un e-mail nepotrivit trimis întregii companii şi multe alte nefericiri, înţelepciunea convenţională ne spune că acest lucru nu funcţionează. Ne luăm bagajul cu noi. Nu sunt aşa de sigur. Călătoriile, atunci când se fac în condiţii bune, ne transformă într-un mod care nu este întotdeauna evident decât atunci când ne întoarcem din nou acasă. Uneori, ne lăsăm bagajul în urma noastră sau, chiar mai bine, bagajul se rătăceşte şi nu-l mai găsim niciodată.

După masă, Lisa mă conduce la Mormânt. Sunt imediat acostat de un pluton de portari în uniformă, care mă întreabă dacă am petrecut o zi plăcută şi dacă am nevoie de ceva, dacă vreau ceva sau dacă anticipez că voi avea nevoie sau voi dori ceva în viitorul apropiat. Gata. Am nevoie de ceva. Am nevoie să fac un *check out* şi am nevoie să o fac chiar în această clipă. Sunt sigur că la un moment dat pe drumul vieţii – când voi fi, să spunem, mort –, voi găsi un mormânt foarte atrăgător. Dar nu acum. Nu încă.

Îmi fac bagajele şi îi întind cardul meu de credit recepţionerului îmbrăcat în costum elegant.

— A fost totul satisfăcător? mă întreabă el, observând că plec cu câteva zile mai devreme.

— Oh, da, mult mai mult decât satisfăcător, spun eu. Mult, mult mai mult.

Se uită la mine cu o privire perplexă, după care revine la obişnuitul zâmbet corporatist. Câteva minute mai târziu, mă cazez la un alt hotel – nu este chiar un hotel de o stea, dar niciun mormânt. Nu mă întâmpină nimeni la intrare. E un început bun. Observ că zugrăveala de pe tavan începe să se scorojească. Într-un perete zăresc o crăpătură mică. Respir uşurat.

Totuşi, noul meu hotel îmi oferă o desfătare extraordinară: o piscină cu bar. Nu ştiu să se fi inventat ceva care să te facă să te simţi mai decadent şi mai răsfăţat decât o piscină cu bar. În timp ce înot până la acest bar, mă trezesc speculând pe tema genezei unui lucru atât de genial. Îmi imaginez şedinţa de lucru, iar vocea tânărului director executiv al hotelului răsunând: „Şi am putea să instalăm un bar chiar în mijlocul piscinei, iar clienţii ar putea să înoate până la bar şi să comande băuturi, chiar acolo, în apă”. Iar apoi, acel moment dureros de stânjenitor, când ceilalţi tineri directori executivi aflaţi la şedinţă îşi privesc cu încordare patronul, care nu spune nimic câteva minute foarte lungi, pentru ca în cele din urmă să izbucnească: „Genial! îmi place la nebunie ideea!” Da, sunt sigur că aşa s-a întâmplat.

Îmi beau Corona, stând în apă până la brâu. Ce sentiment plăcut! Surprinzător de plăcut, ţinând cont că afară sunt 48 de grade Celsius. Se pare că apa este răcită până la temperatura optimă. Până şi piscinele din Qatar sunt climatizate.

În timp ce meditez la enormitatea acestui concept, îmi dau seama că această ţară mi se pare ciudat de familiară, de parcă aş fi cunoscut o mulţime de qatarezi până acum. Să fi fost eu oare un nomad al deşertului într-o viaţă anterioară? Nu, nu-i asta. Atunci îmi pică fisa. Întreaga naţiune a Qatarului este asemenea unui terminal de aeroport: dotat cu aer condiţionat, cu o mulţime de magazine, o mare varietate de produse gastronomice şi oameni din toate colţurile lumii.

În tranzit. Nu cred să existe pentru mine alte două

cuvinte mai plăcute decât acestea. Suspendată între venire şi plecare, nici aici, nici acolo, mintea mea îşi încetineşte ritmul şi, printre magazinele duty-free şi anunţurile de la difuzoare, mă cuprinde un sentiment ce se apropie de starea de calm. Am visat dintotdeauna să trăiesc în Lumea Aeroportului. Nu doar un singur aeroport, precum personajul interpretat de Tom Hanks în filmul acela, ci o serie de aeroporturi. Doar să zbor în jurul lumii, într-o stare de aviaţie suspendată. Să vin tot timpul, fără să sosesc niciodată.

Însă aici, în această sală de aşteptare din aeroportul unei naţiuni, fantasmele mele sunt mai puţin atrăgătoare. Oamenii, chiar şi cei nomazi, au nevoie de acel sentiment de „acasă”. Acasă nu trebuie să fie un loc anume. Orice acasă are două elemente esenţiale: apartenenţa la o comunitate şi, chiar mai important, la o istorie. L-am întrebat odată pe un elveţian care este liantul care ţine laolaltă naţiunea sa, având în vedere diversitatea lingvistică, dacă nu etnică. Mi-a răspuns fără nici cea mai mică ezitare: istoria. Poate istoria să facă asta într-adevăr? Este istoria atât de puternică?

Spaţiul şi timpul, cele două dimensiuni în care existăm noi oamenii, sunt strâns legate. „Peisajul este istoria personală şi tribală devenită vizibilă”, scria geograful Yi-Fu Tuan în cartea-sa *Space and Place* („Spaţiu şi loc”). Cred că ceea ce vrea să spună este faptul că locurile sunt asemenea maşinii timpului. Ne transportă înapoi în trecut. Aşa cum observă Rebecca Solnit în încântătoarea şi lirica ei carte *A Field Guide to Gettinglost* („Un ghid pentru a te simţi pierdut”): „Poate că este adevărat că nu putem să ne întoarcem înapoi în trecut, dar ne putem întoarce în locul unde am cunoscut iubirea, unde am comis o nelegiuire, unde am fost fericiţi sau unde am luat o decizie fatală; locurile sunt cele care rămân, ele sunt ceea ce putem stăpâni, ceea ce este nemuritor”.

De aceea, ne simţim atât de dezorientaţi, aproape iritaţi, atunci când ne sunt alterate aceste repere ale

trecutului personal. Nu ne place când oraşul nostru natal se schimbă, chiar dacă este vorba doar despre schimbări minore. Ne tulbură profund. Locul de joacă! Jur că aici era. Modificarea oraşului natal înseamnă modificarea trecutului nostru, a identităţii noastre. Nimănui nu-i place acest lucru.

Desigur, Qatarul are un trecut, dar nu unul foarte glorios. O mie de ani de istorie, între 650 d.Hr. şi 1600 d.Hr., pur şi simplu lipsesc din documentele istorice. Trecutul mai recent al ţării este ceva mai bine atestat documentar, dar se află în plin proces de distrugere prin acest avânt de neoprit al construcţiilor din beton şi sticlă.

Stephen Ulph, profesor universitar britanic, mi-a spus ceva ce m-a pus pe gânduri în legătură cu modul cum trecutul ne modelează viaţa şi fericirea. Ulph este un excelent cunoscător al lumii arabe. Vorbeşte fluent arabă şi călătoreşte deseori în Orientul Mijlociu. Îi face mare plăcere să viziteze oraşele antice din această regiune – Cairo, Damasc, Beirut. Însă ţările din Golful Persic, îmbogăţite de pe urma petrolului, îl lasă complet rece.

— Am vizitat Dubaiul; toate clădirile de aici par aşa de noi, de parcă ar fi făcute din carton. Apoi m-am întors la Londra. Nu mi-aş fi închipuit niciodată că voi spune asta despre Londra – ştii doar ce vreme îngrozitoare avem la Londra –, dar m-am simţit mult mai bine aici. Clădirile par solide, ca şi când ar mai avea şase etaje sub pământ.

Este această soliditate o condiţie necesară pentru dobândirea fericirii? Ne asigură o temelie, ne ţine să nu plutim în văzduh, pe culmile deznădejdii? înainte de a-i condamna pe cetăţenii Qatarului – sau pe chinezi, o altă naţiune care îşi distruge trecutul cu buldozerul –, considerându-i nişte barbari recent îmbogăţiţi, care nu au niciun respect pentru istorie, aş vrea să vă relatez o întâmplare. Este despre un templu pe care l-am vizitat în Japonia. Era un templu foarte vechi şi frumos. Construit cu mai bine de o mie de ani în urmă, mi-a explicat ghidul. Uimitor, m-am gândit eu. Nu mai văzusem niciodată o

construcţie aşa de veche şi atât de bine conservată. Lemnul era perfect intact. Am început să citesc textul de prezentare de pe panoul montat în faţa templului şi acolo scria că templul a fost construit în jurul anului 700. Dar, apoi, am observat câteva cuvinte adăugate cu un corp de literă mai mic. „Templu reconstruit în anul 1971”.

Ce se întâmpla? încercau oare japonezii să-i păcălească pe turiştii neavizaţi, pretinzând că templul este vechi de 1.200 de ani, când de fapt nu era mai vechi de 40 de ani? Nu tocmai. În multe culturi asiatice, ceea ce contează nu este vârsta construcţiei, ci spiritul locului. În Japonia se practică în mod curent distrugerea şi reconstruirea templelor, dar, cu toate acestea, oamenii le consideră în continuare la fel de vechi.

Aceasta nu este o prestidigitaţie semantică. Ea reflectă foarte clar modul cum se raportează o cultură la trecutul ei. Poate chiar să şi explice, de pildă, de ce atât de mulţi chinezi par să nu fie deloc deranjaţi de faptul că vechile cartiere din oraşe precum Shanghai sunt rase de pe faţa pământului într-un ritm ameţitor, pentru a face loc încă unui zgârie-nori (un alt motiv fiind, desigur, pura lăcomie). Esenţa structurii originale rămâne, deşi clădirea propriu-zisă a fost dărâmată.

Şi chinezii îşi cinstesc morţii, cu toate că par să nu-şi venereze vechile temple şi case. Cinstirea strămoşilor este modalitatea prin care chinezii păstrează legătura cu trecutul. Cine suntem noi să spunem că venerarea oamenilor morţi este mai bună sau mai rea decât venerarea clădirilor moarte?

Oricum ar sta lucrurile, un ingredient important pentru o viaţă fericită este să ne conectăm la ceva mai presus de noi înşine, recunoscând faptul că nu suntem doar nişte biete puncte pe ecranul radarului cosmic, ci că facem parte din ceva cu mult mai înalt. Pentru unii, o clădire victoriană, cu scările ei şubrede şi cu zugrăveala ei pătată, le oferă această conexiune. Pentru alţii, înseamnă să ofere cadou un telefon mobil nou unchiului Wen, care a

murit în urmă cu douăzeci de ani, dar care face încă parte din familie.

În încheierea cărţii sale *The Conquest of Happiness* („în căutarea fericirii”), filosoful britanic Bertrand Russell descrie astfel o persoană fericită: „Un astfel de om se simte cetăţean al universului, bucurându-se de spectacolul pe care i-l oferă universul, netulburat de gândurile despre moarte, fiindcă nu se simte cu adevărat despărţit de cei care vor veni după el. În această comuniune profund instinctivă cu fluxul vieţii se găseşte cea mai mare bucurie”.

Este o declaraţie surprinzător de transcendentală pentru un ateu declarat, îmi aminteşte de ceea ce a spus Jonas Salk, inventatorul vaccinului împotriva poliomielitei, atunci când a fost întrebat care este scopul principal al vieţii sale: „Să fiu un bun strămoş”. Un astfel de comentariu nu poate veni decât de la un om profund conştient de locul său în univers.

Eu nu sunt Jonas Salk, de multe ori nu-mi găsesc nici măcar maşina în parcare, darămite locul meu în univers, însă în ultima vreme am reflectat intens la acest aspect. Dacă ne considerăm viaţa ca fiind doar cei şaptezeci sau optzeci de ani (dacă suntem norocoşi) pe care îi trăim pe această planetă, atunci ei sunt într-adevăr nesemnificativi. Dar dacă, aşa cum spunea acel învăţat budist, „părinţii noştri sunt infiniţi”, atunci poate că şi noi suntem aşa.

Îmi dau seama că mă aflu în Qatar de câteva zile şi nu am întâlnit încă niciun qatarez. Asta este o problemă serioasă. Instinctul meu jurnalistic, şlefuit de peste două decenii, îmi spune că pentru a sonda sufletul qatarez, ar fi util să vorbesc cu un qatarez adevărat. Dar de unde să-l iau? Trucul obişnuit al jurnaliştilor de a vorbi cu şoferii de taxi nu funcţionează aici. Toţi şoferii de taxi pe care i-am întâlnit aici erau din India. Nu pot să discut nici cu ospătarul (filipinez) şi nici cu recepţionerul hotelului (egiptean). Am nevoie de cineva care să mă introducă în această societate tribală.

Am numărul de telefon al unui individ pe nume Sami, care este prietenul unui prieten şi care lucrează la Al Jazeera, controversatul canal de televiziune arab cu sediul în Qatar. Sami nu este qatarez, dar pun pariu că el cunoaşte câţiva. Ne înţelegem să ne întâlnim acolo unde se întâlnesc toţi în Qatar: la mall.

Sami este îmbrăcat impecabil, la costum şi cravată. Stăm la o cafenea, undeva la mezanin. Eu comand o limonadă. Sami, ceai.

Sami este de origine arabă, dar crescut în Marea Britanie şi educat în Statele Unite. Poate înota la fel de bine în ambele râuri, în cel arab şi în cel occidental. Este genul de om, ştiu asta din experienţă, care deţine cheia pentru înţelegerea unui loc. Este un interpret cultural.

Îl întreb pe Sami despre cultura tribală. Este un termen pe care noi, occidentalii, îl folosim frecvent şi nu tocmai ca pe un compliment. Deşi nu spunem asta în mod deschis, totuşi considerăm cultura tribală o cultură înapoiată.

Nu este cazul aici, îmi explică Sami. „Trib” este doar un termen folosit pentru desemnarea familiei – o familie mare, extinsă. Acest termen îmi rămâne fixat în minte. Mă întreb: Este oare posibil ca o familie să fie supraextinsă? Şi, dacă este posibil, este acest lucru la fel de dureros ca o întindere de ligamente la genunchi? Familiile noastre reprezintă cea mai mare sursă de iubire şi de sprijin. Tot ele sunt cele care, din punct de vedere statistic, ne omoară cel mai adesea. Aşa cum subliniază Yi-Fu Tuan, „Ne legăm sufleteşte atât de duşmani, cât şi de cei pe care îi iubim”. La fel se întâmplă şi cu familiile. Ele sunt salvarea şi ruina noastră.

— Valorile tribale sunt ca şi valorile familiale, continuă Sami. Ceva de care să te ataşezi în perioadele bune şi a cărui pierdere să o deplângi în momentele dificile. Şi, la fel cum familiile îi distrug pe outsideri – nu vorbi cu străinii, aşa ne-au învăţat părinţii noştri – tot astfel, triburile nu-i privesc cu ochi buni pe outsideri. Ori

eşti un membru al tribului, ori nu eşti. Nu există cale de mijloc.

Cultura tribală şi cea corporatistă sunt, de fapt, foarte asemănătoare, îmi spune Sami. Ambele apreciază loialitatea mai presus de orice şi o răsplătesc cu generozitate, indiferent dacă vorbim despre brokeri sau dansatoare din buric. Ambele îi pedepsesc aspru pe trădători, fie prin concediere, fie prin tăierea capului.

CEO-ul american este asemenea unui lider de trib din Orientul Mijlociu, îmi explică Sami: „Dacă ai lucra la Time Warner, nu te-ai duce la CEO-ul companiei cu o problemă măruntă. Îţi cunoşti lungul nasului”. La fel se întâmplă şi în Qatar. Oricine are acces la emirul care conduce ţara – porţile palatului său sunt întotdeauna deschise – însă oamenii folosesc acest acces în mod judicios.

— Dar de ce sunt qatarezii atât de aspri? Uneori chiar grosolani?

— Trebuie să înţelegi, Eric. Ei sunt oameni ai deşertului. Pe vremuri, viaţa era dură. Dacă umblai prin deşert kilometri întregi şi găseai, în cele din urmă, pe cineva care avea apă, nu-i spuneai: „Mă scuzaţi, stimate domn, sunteţi amabil să-mi oferiţi şi mie puţină apă?” Ci strigai la el: „Mor de sete, dă-mi să beau apă, că altfel te ia mama naibii!”. De aceea, îmi explică Sami, qatarezii contemporani ţipă la barmanul de la Starbucks, atunci când comandă un *grande latte*. Deşertul este de vină.

Această teorie nu este deloc exagerată. Noi suntem modelaţi nu doar de geografia actuală, ci şi de cea ancestrală. De pildă, americanii îşi păstrează spiritul frontierei, chiar dacă singura frontieră care mai rămâne este acel spaţiu vast dintre SUV şi centru comercial. Noi suntem trecutul nostru.

Sorb din limonadă şi îl întreb pe Sami dacă m-ar putea ajuta să mă întâlnesc cu câţiva qatarezi. E ca şi când l-aş ruga pe Sami să-mi aranjeze o cină cu regina Angliei, şi nu o întâlnire cu cetăţenii ţării pe care o vizitez în acest moment. Sami îşi scutură un fir de nisip invizibil de pe

umăr, iar apoi grăieşte:

— O să fie cam greu, Eric. Hai să vedem cu ce probleme ne confruntăm. Mai întâi, eşti american. Prima lovitură. Apoi, eşti jurnalist. A doua lovitură. Şi pe deasupra, numele tău sună îngrozitor de evreiesc.

— Trei lovituri. E cazul să-mi fac bagajele?

— O să văd ce pot face. Dar o să dureze ceva timp.

Apoi se ridică şi pleacă.

Arşiţa este tot mai cumplită pe zi ce trece. La ora 8: 00 dimineaţa, soarele străluceşte deja sus pe cer şi mă loveşte fără milă. La prânz este dureros să stai afară mai mult de un minut sau două. Canicula este la fel de istovitoare ca şi viscolul. Numai nebunii şi străinii se aventurează afară.

Eu mă înscriu în cel puţin una dintre aceste categorii, dacă nu cumva în ambele, aşa că înfrunt soarele amiezii ca să vizitez *suk*-urile din zona veche a capitalei, acea parte a oraşului care nu a fost încă demolată. Unul dintre rarele exemple în care qatarezii preţuiesc istoria.

În interiorul *suk*-urilor, podelele sunt albe ca perlele. Totul este alb, inclusiv căldura. Observ un McDonald’s, conceput să se îmbine armonios cu arhitectura locului. Seamănă cu… stai un pic… da, seamănă cu o moschee. Un McMoschee. Mi se pare foarte amuzant. Da, hotărât lucru, căldura asta mă dă gata.

Cutreier un labirint de prăvălii, toate aparţinând unor străini. Numele prăvăliilor reflectă ţara de baştină a proprietarului: Croitorie Mama India.

111

Frizerie Manila. Cred că acest aspect conferă oraşului un aer internaţional, dar totuşi denotă fără îndoială şi o nostalgie, un dor de casă. Imigranţii sunt albinele lucrătoare ale economiei qatareze. Trăiesc aici de douăzeci, treizeci de ani – poate că unii sau şi născut aici – însă nu vor deveni niciodată cetăţeni ai Qatarului. Este un troc pe care îl acceptă cu uşurinţă, deşi mie nu mi se pare normal. Cei mai mulţi dintre ei îşi lasă familiile acasă până

când se pensionează, se întorc acasă triumfători şi îşi construiesc o casă mare. Chiar la timp înainte să moară.

Mă opresc să beau un ceai. O băutură fierbinte te răcoreşte mult mai bine decât una rece, încă una dintre ironiile vieţii în deşert. Iau ziarul local, *Peninsula Times*, în care apare o fotografie a emirului la o întâlnire cu ambasadorul Nepalului, în fiecare zi, vezi în ziare aceeaşi fotografie, făcută în aceeaşi cameră frumos decorată, cu aceeaşi cutie de şerveţele placată cu aur, doar cu un alt demnitar aşezat pe scaun, vizavi de emir, cu o privire îngrozitor de stânjenită, în vreme ce emirul, un bărbat nu tocmai suplu, se revarsă pe scaunul său. Dau pagina. Citesc un articol despre o criză gravă a aparatelor de aer condiţionat. Este scris în acelaşi stil presant, cu sufletul la gură, în care am scrie despre, să zicem, o criză a antibioticelor.

Chemarea la rugăciune, coloana sonoră a Orientului Mijlociu, ricoşează pe marmura albă. De câte ori nu am auzit acest sunet şi în câte ţări diferite? Este un lucru minunat; nu trebuie să fii musulman ca să apreciezi talentul vocal al unui bun muezin. Totuşi, acum, după atacurile de la 11 septembrie, frumuseţea mi se pare uşor ameninţătoare.

Musulmanii se roagă de cinci ori pe zi. Aşa porunceşte Coranul. De ce de cinci ori? De ce nu de patru sau de şase ori? Numai Alah ştie de ce, dar atunci când s-a răspândit Islamul în deşertul arab, cu 1.400 de ani în urmă, una dintre funcţiile religiei, în mod intenţionat sau nu, era să-i aducă pe oameni împreună. Rugăciunea obligatorie îi scotea pe oameni afară din corturile lor personale şi îi reunea în corturi mai mari, care s-au transformat ulterior în moschei.

Aproape 1.300 de ani mai târziu, filosoful existenţialist Jean-Paul Sartre a scuipat metaforic pe noţiunea de fericire în comuniune, declarând că „Iadul înseamnă ceilalţi oameni”.

Sartre se înşela. Ori poate că nu frecventa oamenii

care trebuie. Specialiştii în ştiinţe sociale estimează că 70% din fericirea noastră provine din relaţiile pe care le avem, atât cantitativ, cât şi calitativ, cu prietenii, cu familia, cu colegii de serviciu şi cu vecinii. În momentele dificile ale vieţii, camaraderia ne îndulceşte nefericirea; în momentele prielnice ale vieţii, ne sporeşte fericirea.

Aşadar, cea mai mare sursă de fericire o reprezintă ceilalţi oameni – iar banii ce fac? Ne izolează de ceilalţi oameni. Ne permit să construim ziduri, la propriu şi la figurat, în jurul nostru. Ne mutăm dintr-un cămin studenţesc supraaglomerat într-un apartament, într-o casă şi, dacă suntem într-adevăr bogaţi, într-o vilă luxoasă. Credem că avansăm, când, de fapt, ne izolăm construind ziduri în jurul nostru.

Şoferul taxiului în care mă aflu nu are nici cea mai vagă idee unde este situat Muzeul Naţional al Qatarului şi trebuie să oprească de trei ori ca să întrebe. Un indiciu, îmi zic eu, că Lisa are dreptate. Ea mi-a spus într-o zi, pe când luam micul dejun împreună, că cetăţenii Qatarului nu au cultură.

Atunci m-am simţit obligat să-i apăr pe qatarezi, deşi nu ştiu nici eu prea bine de ce.

— Pare un pic cam exagerat. Orice ţară are o cultură.

— Bine, mi-a răspuns ea. Nu au o tradiţie culinară, nu au literatură, nu au arte. Pentru mine, asta înseamnă că nu au cultură.

— Dar au un Minister al Culturii.

— Da, au şi un Minister al Justiţiei. Asta nu înseamnă că au justiţie.

Singura cultură în Qatar, susţine Lisa, este cea care vine cu avionul: artişti şi scriitori aduşi aici în fiecare zi, ca o marfă proaspătă, echivalentul cultural al homarilor din Maine.

— Ok, am spus eu, încercând să-i mai ofer un contraargument. Dar au un muzeu. L-am văzut pe hartă. Dacă au un muzeu, atunci trebuie să aibă o cultură.

Cu un zâmbet sceptic, Lisa m-a întrebat:

— Ai văzut muzeul?

Aşadar, iată-mă la muzeu. Primul lucru care mă frapează la această clădire scundă din beton e faptul că este probabil singura clădire fără aer condiţionat din întreaga ţară. Să fie oare o încercare de a ilustra asprimea vieţii în Qatar înainte de epoca aerului condiţionat? Căldura din interiorul clădirii de beton este insuportabilă. După câteva secunde, şuvoaie de sudoare mi se formează pe frunte şi mi se preling usturător în ochi.

Din fericire, nu prea există motive să zăbovesc mult aici. Exponatele sunt de-a dreptul jalnice. Lisa zăreşte o vitrină în care este expusă o colecţie de copite de cămilă. Alte exponate ilustrează medicina populară, accentul fiind pus pe „popular” Pe o plăcuţă scrie: „Se foloseau ceşti pentru a reduce tensiunea arterială, ale cărei simptome sunt durerile de cap şi leşinul”. Nu mi-e clar dacă aceste simptome erau cauzate de hipertensiunea arterială sau de folosirea ceştilor.

O ilustraţie înfăţişează un bătrân cu nişte polonice imense prinse de cap, prin care

I se scurge sângele în ceşti de plastic. Cred că în Evul Mediu această procedură era denumită sângerare.

Unele dintre cele mai interesante exponate sunt nişte fotografii aeriene ale oraşului Doña, aceeaşi imagine fotografiată în 1947, în 1963 şi în 1989. În fiecare fotografie succesivă se poate vedea cum oraşul se lăţeşte ca o pată de cerneală.

Ne plimbăm prin curtea muzeului, unde o aşa-zisă briză ne face să simţim şi mai acut aerul fierbinte. Poate din cauza căldurii sau poate din cauza muzeului deprimant, nu ştiu sigur, dar cert este că în acest loc Lisa începe să-mi povestească despre trecutul ei. Este, de fapt, destul de asemănător cu trecutul Qatarului: tulbure, nestatornic – şi cu mari porţiuni de timp neatestate documentar. În timp ce Lisa mi se destăinuie, nu pot să nu mă întreb: Ce-ar fi dacă fiecare dintre noi am avea propriul muzeu personal, clădiri în toată regula în care să fie

ilustrate poveştile noastre de viaţă?

Muzeul Lisei ar fi puţin cam deprimant, la fel ca şi Muzeul Naţional al Qatarului, doar că ar fi dotat cu aer condiţionat, însă nu ar avea copitele de cămilă. Unul dintre exponate ar fi paharul de plastic din care a băut Lisa prima ei băutură alcoolică. Sub el, se va putea citi pe o plăcuţă: „Acesta este paharul autentic în care Lisa, în vârstă de zece ani, a amestecat scotch, rom şi gin, luate din dulapul cu băuturi al părinţilor ei”. Un alt exponat va fi automobilul decapotabil Pontiac LeMans de culoare portocalie, cu care a fugit de acasă la vârsta de 15 ani. Iar aici, o reproducere fidelă a centrului de reabilitare din Columbus, Ohio, în care a fost internată Lisa la vârsta de 19 ani.

Dacă mergem mai departe, intrăm în Perioada Tunisiană Timpurie. Lisa s-a trezit din aburii beţiei şi s-a înrolat în Peace Corps. Este trimisă în Africa de Nord, mai precis în Tunisia. Toate bune şi frumoase, dar… oh, nu… ce-i asta? O fotografie cu Lisa ţinând câte o bere în fiecare mână şi o ţigară în colţul gurii. Probabil că am intrat în Era Recidivei. Pe plăcuţă scrie că Lisa s-a apucat din nou de băutură şi a ajuns într-o stare deplorabilă. Este internată în spital la Amsterdam, în drum spre casă, dar ea nu vrea să plece, iar Lisa nu face niciodată ceva ce nu vrea să facă, aşa că apelează la un truc mai vechi al ei. Se preface că e nebună. A se vedea înregistrarea video cu Lisa în Aeroportul Schiphol din Amsterdam. „Mă scuzaţi, ştiţi că sfârşitul lumii e aproape?” spune ea iarăşi şi iarăşi tuturor celor care vor să o asculte şi chiar şi celor care nu vor. Autorităţile olandeze o internează într-un spital de psihiatrie. Îi dau medicamente, pe care Lisa se preface că le înghite, după care le aruncă, un alt truc mai vechi al ei. În cele din urmă, olandezii se dau bătuţi şi o trimit cu avionul acasă în America. În avion, face sex în cabina de toaletă cu un tip cu părul lung pe care tocmai l-a cunoscut.

Să sperăm că veţi părăsi Muzeul Lisei nutrind faţă de ea ceea ce simt şi eu: căldură sufletească. Îi urez toate cele

bune, în timp ce se îndreaptă către o Vârstă de Aur, care abundă în şedinţe de yoga şi întâlniri ale asociaţiei Alcoolicii Anonimi. Să sperăm că Lisa va fi la fel de norocoasă ca şi Qatarul. Să sperăm că va găsi rezerve imense de gaze naturale ascunse adânc sub nisipurile ei.

În timp ce ne întoarcem la maşină, mă întreb: Oare cum ar arăta muzeul meu personal? Nu-mi vine absolut nicio imagine în minte, iar asta mă tulbură profund. Este viaţa mea atât de amorfă şi de nedesluşit, încât niciun curator să nu poată prezenta povestea mea într-un muzeu?

— Am avut dreptate sau nu? mă întreabă Lisa.

Da, recunosc, îi dau dreptate. Qatarezii nu au cultură. La drept vorbind, nici nu pot să-i condamn. Dacă am fi petrecut câteva mii de ani trudind din greu în deşert, sub soarele mistuitor, ca să nu mai vorbim de triburile invadatoare, nici noi nu am mai fi avut timp pentru cultură. Pe vremuri, viaţa era prea aspră pentru cultură. Astăzi, viaţa este prea confortabilă pentru cultură. „Oraşele creatoare, mediile urbane creatoare sunt locuri unde au loc mari tulburări sociale şi intelectuale, nu sunt locuri deloc confortabile.”, observă istoricul britanic Peter Hall.

Emirul Qatarului, conducătorul ţării, este hotărât să facă ceva pentru a contracara lipsa de cultură a ţării sale. În stilul caracteristic, el intenţionează să cumpere o cultură, precum şi ceva istorie. Pare un plan inteligent. Dar există totuşi un impediment. Deşi este adevărat că banii vorbesc, ei vorbesc numai la timpul viitor. Banii sunt 100% potenţiali. Poţi să construieşti un viitor cu bani, dar nu şi un trecut.

Însă acest lucru nu îl împiedică pe emir să încerce. Va deschide în curând câteva noi muzee construite cu multe milioane de dolari (şi probabil dotate cu aer condiţionat), în care va fi celebrat trecutul recent construit al Qatarului. Îmi şi imaginez deja panourile publicitare: „Tezaurul dumneavoastră cultural. În curând!”

Emirul Qatarului nu este liderul tipic arab. El a venit la putere în urma unei lovituri de stat familiale, ceea ce

pare normal într-o ţară care este, în linii mari, o afacere de familie. El s-a declarat imediat ca fiind un nou tip de conducător arab. Un autoritarist blând.

Emirul este expert în jocul cu două feţe. Pe teritoriul Qatarului se află una dintre cele mai mari baze militare americane din lume – de aici au condus Statele Unite invazia Irakului din 2003. În Qatar se află şi Al Jazeera, canalul de televiziune prin satelit care a transmis înregistrări cu Osama bin Laden. Astfel, emirul reuşeşte să fie atât procât şi anti-american, în acelaşi timp. Ceea ce nu e o treabă tocmai uşoară.

Emirul este cât se poate de generos. El împarte imensa bogăţie de petrol şi gaze cu supuşii săi. De fapt, aceasta este ţara cea mai prosperă din lume. Benzina se vinde cu 12 cenţi litrul, adică este mai ieftină decât apa. Ba nu, greşesc. Apa este gratuită în Qatar. La fel sunt şi electricitatea, sistemul de sănătate şi educaţia. Mai mult, guvernul le oferă burse studenţilor din Qatar. Când un bărbat qatarez se căsătoreşte, guvernul îi oferă un teren ca să-şi construiască o casă, un credit ipotecar fără dobândă şi o alocaţie lunară de aproximativ 7.000 de dolari. Şi spre deosebire de ţările prospere din Europa, cetăţenii Qatarului nu sunt împovăraţi cu taxe mari. De fapt, ei nu sunt împovăraţi cu niciun fel de taxe. Nu există taxă pe venit. Nu există taxă pe vânzări. Nimic.

Aţi putea crede că este un lucru minunat, aşa cum am crezut şi eu la început, însă un studiu recent realizat la Universitatea din Oregon sugerează contrariul. Cercetătorii au dat o sută de dolari unui număr de 19 voluntari, care apoi au fost puşi să stea pe spate şi să privească cum dispar banii printr-o serie de tranzacţii financiare care s-au desfăşurat prin intermediul computerului. În acelaşi timp, cercetătorii au scanat activitatea cerebrală a participanţilor cu ajutorul unui aparat RMN.

Într-unul dintre experimente, participanţii au ales, de bunăvoie, o cauză nobilă pentru care şi-au donat banii.

Când au făcut acest lucru, două dintre părţile mai primitive ale creierului – nucleul caudat şi nucleul accumbens – s-au animat. Însă, descoperirea cea mai surprinzătoare este aceea că, şi atunci când participanţii au fost forţaţi să-şi doneze banii (pentru o cauză nobilă, după cum li s-a spus), s-au activat părţile din creier asociate cu altruismul. Nu tot atât de mult ca atunci când alegerea a fost făcută în mod voluntar, însă cei mai mulţi economişti nu ar fi anticipat niciun fel de activitate cerebrală, cel puţin nu din sfera pozitivă, când cineva ar fi obligat să dea bani involuntar – cu alte cuvinte, să plătească taxe.

Ce concluzie putem trage din acest studiu? Să conectăm pe toată lumea la un aparat RMN ca să stabilim nivelul optim de taxe? Nu cred asta, iar experimentul are şi câteva neajunsuri. În lumea reală, taxele nu sunt întotdeauna văzute ca fiind corecte, iar modul cum sunt cheltuiţi banii obţinuţi din taxe este uneori discutabil.

Însă, e limpede că existenţa taxelor este un lucru bun. Nu spun că taxele *mari* reprezintă un lucru bun. Spun doar că acest concept de plată a taxelor este bun, este necesar pentru o democraţie sănătoasă. „Taxă” este un alt cuvânt pentru vot. Dacă un funcţionar public face treabă de mântuială, cetăţenii Qatarului nu-l pot admonesta cu vechea zicală: „Hei, eu îţi plătesc salariul, amice”. Nu, nu îl plăteşti tu. Cetăţenii Qatarului nu plătesc taxe, dar nici nu beneficiază de reprezentare, ceea ce nu este un lucru fericit.

Primesc un telefon de la Sami. Are veşti bune. Mi-a aranjat o întâlnire cu câţiva prieteni qatarezi de la postul de televiziune Al Jazeera. Sar într-un taxi şi mă întâlnesc cu el în faţa sediului central. În afară de mica moschee de lângă intrare, arată ca orice altă televiziune din lume. Ne îndreptăm spre cafeneaua destinată angajaţilor. Sunt impresionat. Podele din lemn, mobilă scandinavă şi, cocoţat pe perete, ca un obiect de artă modernă, un televizor cu plasmă. Al Jazeera este copilul emirului, iar

emirul îşi tratează bine copiii.

Sami mă prezintă prietenilor săi. Toţi poartă *dishdasha*, veşmintele albe şi lungi purtate de arabii din Golful Persic, cu accesoriile specifice: butonii, ceasurile scumpe şi stilourile Mont Blanc care se ivesc din buzunarele de la piept. De vreme ce *dishdasha* reprezintă îmbrăcămintea generică, aceste accesorii sunt singurul mod prin care bărbaţii qatarezi îşi pot etala bogăţia. Iar procurarea lor este o parte esenţială a vieţii în Qatar.

Ne salutăm, cafeaua e servită, se aprind ţigările. Deschid conversaţia, întrebând despre felul cum se şofează în Qatar. De ce atât de prost?

O pauză lungă.

— Următoarea întrebare, spune unul dintre bărbaţi şi toată lumea râde.

— De fapt, răspunde un altul, este vina voastră, a americanilor. Noi am învăţat să şofăm uitându-ne la filmele americane, la urmăririle cu maşini şi la alte lucruri de genul ăsta. Este o chestie macho.

Ok, am discutat destul pe teme mărunte. Îmi adun tot curajul şi rostesc marea întrebare.

— Sunteţi fericiţi?

Urmează o tăcere penibil de lungă. Într-un final, unul dintre bărbaţi spune, cu o undă de iritare în glas:

— Dar de ce pui o asemenea întrebare?

Această întrebare – eşti fericit? – întrebarea pe care noi, americanii, o rumegăm în fiecare zi, în fiecare oră nu este cu totul potrivită într-o ţară musulmană precum

Qatarul. Am observat că oamenii se crispează uşor atunci când pun întrebarea şi încearcă, în mod politicos, să schimbe subiectul. Asta fiindcă fericirea se află în mâinile lui Alah, nu ale omului. Dacă suntem fericiţi este voia Domnului, iar dacă suntem nefericiţi este tot voia Domnului. Sunteţi fericiţi? Este ca şi când i-aş fi întrebat pe oamenii ăştia dacă şi-au ras părul de pe picioare. Mă simt teribil de stânjenit.

— Bine, dacă insişti, da, sunt fericit, spune unul

dintre ei, într-un târziu.

— Nu există fericire desăvârşită, spune un al treilea, pufăind o ţigară.

— Dacă vrei să cunoşti fericirea adevărată, trebuie să devii musulman, spune un al patrulea. Trebuie să crezi şi să ştii că totul se află în mâinile lui Alah. Vei primi ceea ce a scris Alah pentru tine. Da, trebuie să devii musulman, dacă vrei să cunoşti fericirea.

Legătura dintre religie şi fericire este un subiect care ar putea umple multe rafturi de cărţi şi chiar aşa s-a şi întâmplat. Îmi voi înmuia şi eu un deget în acest rezervor adânc, menţionând o statistică realizată de tânăra ştiinţă în domeniul fericirii. Oamenii care participă la slujbele religioase se declară mai fericiţi decât cei care nu participă. De ce? Să fie oare datorită unei experienţe transcendente, datorită părţii religioase din cadrul serviciului religios? Sau poate datorită părţii de ritual, datorită comuniunii unor suflete asemănătoare? Cu alte cuvinte, ar putea aceşti oameni să fie la fel de fericiţi dacă ar face parte dintr-o ligă de bowling sau din asociaţia locală Ku Klux Klan?

Nu cred că ar fi. Să luăm în considerare următoarea concluzie: Oamenii care spun că sunt de acord cu afirmaţia „Dumnezeu este important în viaţa mea”. declară că sunt mult mai fericiţi decât oamenii care nu sunt de acord cu această afirmaţie, indiferent dacă iau parte sau nu la slujbele religioase. Un bonus de fericire – ca să ne exprimăm în termeni lumeşti financiari – echivalent cu dublarea salariului.

Parcă şi aud protestele vehemente venite din partea ateilor. Dacă credinţa într-o religie iluzorie şi dogmatică te face fericit, atunci nu este o fericire pe care să mi-o doresc, ar spune ei. Poate că ateii au şi ei partea lor de dreptate. În primul rând, statisticienii fericirii nu iau în considerare aspectul moral al fericirii. Un pedofil care se declară foarte fericit – având 9 puncte din 10 pe scara fericirii – se află pe acelaşi nivel cu un asistent social care

declară şi el că are 9 puncte din 10 pe scara fericirii. Un terorist sinucigaş, cu credinţă nestrămutată în Alah, ar putea înregistra un scor mai bun decât cel înregistrat de pedofil sau de asistentul social.

Ar putea avea 10 puncte, chiar înainte de a se arunca în aer, omorând împreună cu el zeci de nevinovaţi. Aristotel ar lămuri într-o clipă această confuzie morală. Fericirea, considera el, nu înseamnă doar să te simţi bine, ci şi să faci bine. Astfel, pedofilul şi teroristul sinucigaş doar *îşi închipuie* că sunt fericiţi. De fapt, ei nu sunt fericiţi câtuşi de puţin.

Poate că nu credinţa în Dumnezeu ne face mai fericiţi, ci credinţa în ceva anume. Cum altfel am putea explica faptul că cele mai fericite ţări din lume – Danemarca, Islanda, Elveţia, Olanda – nu sunt nici pe departe religioase? însă cetăţenii acestor ţări cred cu tărie în ceva. Cred în vacanţa de şase săptămâni, în drepturile omului, în democraţie, în după-amiezi tihnite petrecute la cafenea, în şosete şi sandale purtate în acelaşi timp. Convingeri pe care le putem admira sau, cum e cazul combinaţiei şosete – sandale, le putem considera de-a dreptul dezgustătoare. Dar sunt totuşi convingeri.

— Deci, tot ce trebuie să fac este să cred în Alah?

Am grijă să-mi păstrez un ton neutru, nu vreau să-i supăr pe oamenii de la Al Jazeera. Aici mă aflu pe un teren nesigur, pe un teren sfânt.

— Nu trebuie să fac nimic altceva ca să fiu fericit?

— Trebuie să faci un efort, însă efortul este cel care contează, nu rezultatul, îmi spune unul dintre bărbaţi.

Islamul, asemenea altor religii, susţine că, dacă vrei să fii fericit, trebuie să te străduieşti să duci o viaţă virtuoasă şi să nu aştepţi nimic în schimb, absolut nimic. Dacă desparţi acţiunile tale de rezultatele acestora, fericirea va curge precum petrolul.

Discuţia se domoleşte, iar bărbaţii încep, unul câte unul, să se joace cu stilourile lor Mont Blanc şi să-şi privească ceasurile încrustate cu diamante. Ne luăm

rămas-bun, iar ei pleacă, după ce îmi adresează aceste ultime cuvinte uşor ameninţătoare: „Religia este ca un cuţit. Dacă o foloseşti greşit, poţi să te tai”.

Un moment de răscruce în istoria omenirii s-a petrecut în regiunea olandeză a Flandrei în anul 1445, deşi puţine cărţi de istorie îl menţionează. Aici s-a desfăşurat prima loterie din lume. Premiul nu a fost cine ştie ce – o capră şi o întâlnire cu o domnişoară atrăgătoare şi plină de virtuţi –, însă evenimentul a marcat o schimbare majoră, ceea ce aş putea numi o schimbare de paradigmă, dacă aş fi genul de om care să folosească termeni precum „schimbare de paradigmă”. Pentru prima dată în istorie, o persoană provenind din rândurile populaţiei nespălate se putea îmbogăţi peste noapte, fără să ridice un singur deget. La fel ca şi nobilii latifundiari. Legalizarea prostituţiei şi acum asta. Olandezii şi-au dat iar în petic.

De atunci, loteriile au câştigat în popularitate. Astăzi, zeci de ţări din lumea întreagă organizează loterii. Cine oare nu a visat să câştige lozul cel mare? Cine nu şi-a imaginat momentul în care păşeşti în biroul şefului, într-o luni dimineaţă şi, cu foarte multă politeţe, fără nicio urmă de maliţiozitate, îi spui să se ducă naibii şi să moară? Nu mai lucrezi acolo. Nu mai lucrezi *nicăieri*. Călătoreşti. Faci cumpărături. Mănânci chipsuri şi te uiţi la telenovele.

Dar tu nu vei fi egoist, ca alţi câştigători la loterie. Oh, nu, tu vei împărţi averea cu ceilalţi. Îi vei cumpăra mamei tale vila aia din Florida, fratelui tău maşina aia sport şi chiar vei arunca vreo câteva mii pe nişte cauze nobile. Dar nu vei fi niciun risipitor fără pereche. Nu, domnule, vei fi responsabil. Vei investi. Până la urmă, după câţiva ani, poate că o să te apuci din nou de lucru. O să lucrezi marţea. După-amiază. Poate. Da, dacă ai câştiga la loterie, ai fi, într-un cuvânt, fericit.

Aşa a crezut şi Qatarul. A câştigat la loteria petrolului şi gazelor naturale, iar acum nu mai lucrează la gogoşerie. Ca alţi câştigători la loterie, Qatarul petrece o grămadă de timp făcându-şi toate hatârurile şi răspunzând

apelurilor venite din partea unor veri şi a unor colegi de liceu demult uitaţi, numai că de data asta este vorba despre Statele Unite. „Qatar, ce naiba mai faci, sunt fosta ta amică, Somalia. A trecut foarte multă vreme de atunci. Trebuie să ne vedem la un prânz”.

Aici se încheie povestea noastră. Qatar s-a văzut cu sacii în căruţă şi, prin urmare, este în culmea fericirii.

Dar să nu ne pripim.

În 1978, psihologul Philip Brickman a studiat două grupuri de oameni. Cei din primul grup tocmai câştigaseră la loterie şi erau bogaţi acum. Cei din al doilea grup suferiseră accidente şi erau paralizaţi acum. Deloc surprinzător, la scurt timp după aceste evenimente, cei care câştigaseră la loterie s-au declarat mult mai fericiţi decât fuseseră înainte, în vreme ce victimele accidentelor erau mai puţin fericite. Însă, pe măsură ce Brickman studia evoluţia celor două grupuri, s-a petrecut ceva complet neaşteptat. Cei care câştigaseră la loterie au revenit curând la nivelul de fericire pe care îl avuseseră înainte de a se îmbogăţi. În schimb, victimele paralizate au revenit la un nivel de fericire foarte apropiat de cel avut înainte de accident.

Care era explicaţia? Brickman a presupus că, în cazul celor care câştigaseră la loterie, ei găseau acum mult mai puţină plăcere în evenimente obişnuite, cum ar fi să cumperi haine sau să vorbeşti cu un prieten. Ceea ce fusese cândva plăcut nu mai era aşa acum. Psihologii numesc asta „banda de alergare hedonistă”. La fel ca banda de alergare obişnuită, şi cea hedonistă te face să transpiri şi trebuie evitată cu orice preţ. Totuşi, spre deosebire de banda de alergare obişnuită, varietatea hedonistă nu este deloc bună pentru sănătate. Acest ciclu infinit de plăcere şi adaptare ne face să ne pierdem minţile. Însă este interesant de observat că există două excepţii notabile. Zgomotul şi sânii mari. Studiile au demonstrat că nu ne obişnuim niciodată cu zgomotele puternice, în ciuda unei expuneri îndelungate. Un alt

studiu arată că femeile care îşi fac implanturi mamare nu se plictisesc niciodată de ele, şi probabil că şi partenerii lor simt la fel.

Aristotel avea dreptate când spunea: „Micile momente de noroc (precum şi de ghinion) nu ne tulbură desfăşurarea generală a vieţii noastre”. Iar dacă studiul realizat de Brickman este corect, atunci nici marile momente de noroc nu ne tulbură desfăşurarea generală a vieţii noastre. Nimic nu ne tulbură. Ceea ce ne determină să ne punem întrebarea: Atunci de ce ne mai deranjăm să ne ridicăm din pat dimineaţa?

Pentru a răspunde la această întrebare, trebuie să facem un pas înapoi. Când vorbim despre loterii, nu ne gândim doar la bani, ci şi la intersecţia dintre noroc şi fericire. Este o intersecţie aglomerată, predispusă la accidente. Grecii antici credeau că fericirea presupune un strop de noroc. Până şi Aristotel, care susţinea nevoia de a trăi o viaţă virtuoasă, credea în necesitatea norocului: „Căci omul nu poate fi cu adevărat fericit dacă este foarte urât la chip, dacă se naşte într-o familie de condiţie proastă, dacă este singur şi fără copii, şi cu atât mai puţin dacă are copii sau prieteni care nu sunt buni de nimic, sau dacă a avut copii şi prieteni buni care acum sunt morţi”.

Dar nu e nevoie să-l credem pe cuvânt pe Aristotel. În multe limbi indo-europeene, cuvântul care desemnează fericirea este legat de cuvântul „noroc”. Cuvântul *happiness* din limba engleză provine din cuvântul de origine scandinavă *hap* care însemna „noroc”. Cuvântul *Glück* din limba germană înseamnă atât „fericire”, cât şi „noroc”. Pe vremea lui Aristotel, norocul era conferit de zei. Astăzi, această sarcină le revine oamenilor de ispravă de la Loteria Naţională.

Dar, aşa cum arată studiile despre câştigătorii la loterie, ceea ce pare mai întâi a fi noroc se poate dovedi a fi contrariul. Am descoperit recent acest scurt articol din presa pakistaneză.

Multan, 16 martie: Un prizonier pe nume Haq-

Nawaz, în vârstă de 70 de ani, a murit în închisoarea centrală din Bhawalpur, noaptea trecută, în momentul când a fost anunţat că i s-a suspendat pedeapsa şi că este liber să plece. Când i s-a spus că va fi eliberat joi, nu şi-a mai putut stăpâni bucuria, iar inima i s-a oprit din cauza euforiei. Trupul neînsufleţit al lui Haq-Nawaz a fost luat de rudele acestuia pentru a fi îngropat.

Mi-am lipit acest articol pe frigider, ca să-mi amintesc în fiecare zi: *Fericirea poate ucide*.

În seara asta, iau cina împreună cu Lisa la restaurantul indian al hotelului. Mâncarea este delicioasă şi autentică, ceea ce nu este deloc surprinzător, dat fiind faptul că întregul personal a sosit probabil ieri din Bombay.

Încercăm să discutăm lucruri mărunte, însă înclinaţia înnăscută către sinceritate a Lisei se face din nou simţită. Şi aşa, între *lipia*. *papadum* şi *biryani*, ea mă întreabă, din senin, dacă sunt fericit în Qatar.

— Sincer să fiu, mă simt trist. Foarte trist. Nu pot să-mi explic de ce.

— Fiindcă ai nevoie de asta, îţi place.

— Ce îmi place?

— Tristeţea. Eşti dependent de tristeţe.

Nu o spune ca şi când ar fi o teorie nebunească. O spune ca pe un lucru cert. Pământul este rotund. Eu sunt dependent de tristeţe. Dar este oare posibil un astfel de lucru? Mă întreb. Ce om cu mintea întreagă ar tânji după tristeţe?

Dacă este adevărat, dacă sunt într-adevăr dependent de tristeţe, atunci mă absolv de orice vină. Vina o poartă doar creierul meu. Este prost conceput.

Specialiştii în neuroştiinţe au descoperit că părţile creierului care controlează dorinţa şi cele care controlează plăcerea sunt separate; ele operează în mod independent şi implică existenţa unor substanţe chimice diferite. Oamenii de ştiinţă au aflat asta aşa cum au aflat orice alt lucru despre felul cum funcţionează creierul uman: făcând experimente ciudate şi adesea sadice pe şobolani.

În anii 1950, cercetătorii canadieni au implantat mici electrozi în creierul şobolanilor şi au stimulat electric acea parte a creierului denumită hipotalamus lateral. Şobolanilor le-a plăcut. Apoi, oamenii de ştiinţă le-au dat şobolanilor nişte pârghii minuscule pe care aceştia să le acţioneze şi care să le permită să-şi stimuleze singuri hipotalamusul lateral. Şobolanilor le-a plăcut şi mai mult. „Muncind pentru această recompensă, ei (şobolanii, nu oamenii de ştiinţă) vor ignora membrii de sex opus şi care sunt receptivi din punct de vedere sexual, vor ignora mâncarea, chiar şi apa, în hotărârea lor nestrămutată de a căuta plăcerea”. scrie Daniel Nettle în cartea sa *Happiness*: *The Science Behind Your Smile* („Fericirea: ştiinţa din spatele unui zâmbet”).

Puţin cam ciudat, am putea crede, dar totuşi, în limitele explicabilului. Efectul pe care îl provoacă acei curenţi electrici asupra hipotalamusului lateral al şobolanilor trebuie să fie extrem de plăcut, din moment ce ei sunt dispuşi să facă orice pentru a repeta senzaţia respectivă.

Probabil că aşa s-au gândit şi oamenii de ştiinţă atunci când au conceput un alt experiment. Ei au stimulat hipotalamusul şobolanilor în timp ce aceştia mâncau. Rezultatele au fost surprinzătoare. Şobolanii au mâncat mai multă mâncare, dar, judecând după limbajul trupului, fără să le facă prea mare plăcere – ceea ce reprezintă o dovadă clară, spune Nettle, că „poţi să tânjeşti după ceva, dar acel lucru nu-ţi va mai face mare plăcere odată ce l-ai obţinut”. Oricine a fost vreodată dependent de ţigări ştie acest lucru intuitiv.

Ne dorim lucruri care nu ne fac plăcere. Dacă această teorie este adevărată, atunci ea demolează întregul domeniu al economiei. Studiile economiştilor pornesc de la premisa că fiinţele umane raţionale îşi doresc lucruri care le vor spori „utilitatea”, ceea ce în jargonul economiştilor înseamnă fericire. Joe lucrează peste program, nu mai are timp să-şi vadă familia, iar cu

banii economisiţi îşi va cumpăra un BMW nou. Prin urmare, noul BMW trebuie să sporească utilitatea lui Joe, adică fericirea sa. Ceea ce economiştii nu iau în calcul este faptul că Joe este un cretin. Nu, nu e chiar aşa. Joe nu este cretin; dar creierul lui Joe sigur este aşa. Este setat în aşa fel încât Joe e obligat să alerge după lucruri care nu îl fac fericit.

Nefericirea umană poate fi explicată în mare măsură prin felul cum suntem setaţi. Presupunem că, dacă ne dorim ceva cu ardoare – o maşină nouă, să câştigăm la loterie – înseamnă că, odată obţinute, aceste lucruri ne vor face fericiţi. Însă aceasta este o conexiune care, din punct de vedere neurologic, nu există. Suntem dezamăgiţi, dar nu învăţăm din dezamăgirea noastră, fiindcă *software-vi* nostru este prost conceput. Nu este vina datelor, ci vina programatorului, iar acest lucru este mult mai greu de îndreptat.

Dependent de tristeţe. Cuvintele Lisei încă îmi mai zbârnâie în cap, când îmi este adus deliciosul *saag paneer*. Ospătarul insistă să-mi pună cu polonicul în farfurie şi bănuiesc că m-ar hrăni şi cu linguriţa, dacă i-aş cere asta. Sigur că ar fi mai confortabil pentru mine să mă servească el, dar mi-ar răpi plăcerea tactilă de a-mi turna singur în farfurie un morman mare de spanac cu brânză. Ştiu că ospătarul îşi face meseria, aşa că mă abţin de la orice comentariu.

Dependent de tristeţe. Încă nu sunt convins că este aşa. Tristeţea nu este plăcută. Nu mi-o doresc şi nici nu-mi place. Nu, Lisa se înşală de data asta. Sau nu se înşală? Să te simţi trist înseamnă totuşi să simţi ceva, la fel cum să crezi în aiureli înseamnă să crezi în ceva. Ambele variante sunt preferabile alternativei neantului. Fiinţele umane ar face orice să evite neantul. Cucerim ţinuturi străine, zburăm pe Lună, ne uităm la televizor singuri într-o cameră de hotel, împuşcăm mortal 32 de oameni, compunem o muzică minunată.

Dependent de tristeţe. În timp ce înfulec din spanacul

cu brânză, încep să pricep. Sigur, sunt trist. Cu asta sunt perfect de acord. Şi am şi eu o mulţime de adicţii. Mai ales una îmi vine acum în minte. Soţia mea crede că ar trebui să solicit ajutor de specialitate. Odată m-a găsit, la miezul nopţii, stând aplecat peste laptop.

— La ce te uiţi? m-a întrebat ea acuzator, văzând că am micşorat repede fereastra browserului.

— La nimic.

— Te-am văzut uitându-te la o poză.

Am fost descoperit. S-a încheiat jocul. Am făcut clic cu mouse-ul şi poza a umplut ecranul. Iat-o, în toată splendoarea ei, cu fermoarul desfăcut.

— Oh, Doamne, a oftat soţia mea, dezgustată, apoi a tăcut pentru o clipă.

Eu şedeam acolo, cu capul aplecat de ruşine, aşteptând ca ea să mai zică ceva. În cele din urmă, zise:

— De ce nu poţi şi tu să te uiţi la filme porno, ca orice bărbat normal?

Pe monitor trona o Billingham 335, o geantă britanică pentru aparatul foto, lucrată manual, cu tighel dublu şi bandă de umăr. Da, mă cheamă Eric şi sunt dependent de genţi. Gata, am mărturisit. Deja mă simt mai bine.

Ca toate adicţiile, şi aceasta s-a furişat şi m-a luat pe nepregătite. Nu sunt sigur când am trecut de la faza de interes plin de entuziasm la cea de adicţie totală. Semnele nu erau de bun augur. Ca atunci când am deschis uşa şifonierului şi m-am trezit îngropat într-un morman de genţi, ca în desenele animate. Sau ca atunci, în Tokyo, când am cumpărat o servietă Ghurkha de cinci sute de dolari şi, fiindcă m-am temut aşa de tare de mânia nevestei mele îngrozitor de cumpătate, am ascuns servieta într-un seif pentru bagaje din staţia de metrou locală, unde a zăcut aproape două săptămâni înainte să o pot strecura în siguranţă în apartamentul nostru, mai precis în şifonier, alături de celelalte genţi.

În clipa de faţă, colecţia mea de genţi („colecţie” este

termenul meu preferat; sună normal) numără 64 de bucăţi. Vi se pare exagerat? Soţia mea aşa crede, însă ea nu înţelege. Nu înţelege plăcerea tactilă pe care o simt eu la atingerea materialului de calitate. Nu înţelege bucuria unei ergonomii desăvârşite, a unui buzunar plasat exact acolo unde trebuie sau a unui compartiment închis cu fermoar, în care intră perfect Filofax-ul meu (un alt potenţial articol de colecţie). O geantă bine fabricată este ca un apendice bine conceput, şi la fel de necesară.

Dacă pot să fiu dependent de ceva aşa de cotidian precum genţile, mă gândeam eu în timp ce ospătarul îmi aducea *maşala chai*, atunci cu siguranţă că aş putea să fiu dependent de ceva cu mult mai profund. Cum ar fi tristeţea.

Este miercuri, ora 15: 00 după-amiaza. Intenţionez să fac ceea ce face orice qatarez care se respectă la ora asta. Mă duc la Starbucks. Câţiva bărbaţi îşi sorb cafelele şi fumează exact sub semnul „Interzis fumatul!”, fiind siguri că niciun barman filipinez nu va îndrăzni să-i roage să respecte regulile. În Qatar, întrebarea nu este: Care este regula? Ci mai curând: Cine o aplică?

Cântă muzică. *We will, we will rock you*. Însă nimeni nu va fi zgâlţâit aici. Nu va fi nicio revoluţie. Oamenii sunt prea comozi, iar comoditatea este cel mai aprig duşman al revoluţionarilor. Qatarul, ca toate celelalte ţări bogate în resurse naturale, suferă de Blestemul Petrolului. Aşa cum scria jurnalistul Thomas Friedman într-un editorial din *New York Times*, există o relaţie inversă între preţul petrolului şi democraţie. În timp ce preţul petrolului creşte, mişcarea către democraţie intră în declin. Liderii acestor naţiuni bogate în petrol nu au nici cea mai mică intenţie de a renunţa la putere. De ce ar face-o? Toţi cetăţenii au un trai îndestulat, prin urmare sunt fericiţi.

Dar sunt ei fericiţi cu adevărat? Poate că mor lent din cauza unor răni sufleteşti, pe care şi le provoacă singuri cu un cuţit cu lamă de aur, care poate face incizii atât de nedureroase, încât le observă de-abia atunci când este deja

prea târziu. O moarte confortabilă, climatizată.

În secolul al XIX-lea, cu o sută de ani înainte să existe o ţară cu numele de Qatar, Emile Durkheim, sociologul francez, scria despre „sinuciderea anomică”. Este ceea ce se întâmplă atunci când sunt zguduite fundamentele morale ale unei societăţi. Iar ele pot fi zguduite, după părerea lui Durkheim, atât în urma unui mare dezastru, cât şi a unui mare noroc.

Prima parte o înţelegem. E normal ca cei care au mari greutăţi financiare să cadă pradă disperării. Însă nu ne aşteptăm să fie cuprinşi de deznădejde cei care câştigă la loterie sau cetăţenii naţiunilor bogate în petrol. Şi totuşi se întâmplă. Cei mai mulţi dintre noi am simţit, la un moment dat, o ciudată şi complet neaşteptată nelinişte, atunci când am primit o veste bună: o promovare sau o moştenire picată din cer. Oamenii te felicită, ştii că ar trebui să fii fericit, dar nu eşti, şi nu înţelegi de ce.

Găsesc cu greu o masă liberă. E foarte aglomerat la Starbucks. Puţin cam prea aglomerat pentru o zi de miercuri după-amiaza. Oamenii ăştia nu au serviciu? De fapt, aveam să aflu mai târziu, ei au serviciu şi chiar în acest moment, în timp ce îşi savurează cafeluţele, câştigă un salariu întreg. Ei sunt ceea ce se cheamă aici angajaţi fantomă. Oameni care nu se duc la serviciu, dar care, datorită poziţiei lor în societatea tribală, primesc totuşi un salariu.

Plătiţi ca să se relaxeze la Starbucks. Sună bine, o minunată cofeinizată cale spre fericire. Un economist tradiţional ar fi de acord. Angajaţii fantomă au eliminat o externalizare negativă, munca, conferind valoare maximă unui bun de larg consum foarte dorit: timpul liber. Ei primesc totuşi un salariu, prin urmare trebuie să beneficieze de un câştig net în ceea ce priveşte utilitatea – adică, fericirea.

Numai că lucrurile nu stau chiar aşa. Numeroase studii au demonstrat că şomerii din Europa sunt mult mai puţin fericiţi decât oamenii care au serviciu, cu toate că

şomerii primesc echivalentul unui salariu întreg, graţie sistemului generos de asistenţă socială. Acest adevăr incomod infirmă ideea potrivit căreia să trăieşti bine înseamnă să stai cu burta la soare. De fapt, cercetătorii au descoperit că oamenii care sunt prea ocupaţi sunt mai fericiţi decât cei care nu sunt destul de ocupaţi. Cu alte cuvinte, dramaturgul Noël Coward avea dreptate când observa că munca interesantă este „mai distractivă decât distracţia”.

Simt că se cască un hău între mine şi Qatar. Mă aflu aici, dar sunt eu cu adevărat aici? Trebuie să gândesc asemenea unui qatarez, să intru în pielea lui, chiar şi doar pentru câteva minute. Dar cum? Nu am de gând să mă convertesc la Islam, nici să mă apuc de fumat sau să conduc maşina ca un nebun. În timp ce trec pe lângă magazinul de survenire din hotel, îmi vine o idee. O să cumpăr un stilou. Da, un Stilou Ridicol de Scump. Nu am avut niciodată un Stilou Ridicol de Scump, nu am simţit niciodată această nevoie. Sunt capabil să mă ataşez de lucruri în mod absurd, aşa cum o dovedeşte colecţia mea de genţi, dar nu şi când vine vorba despre stilouri. Materialismul este un teritoriu periculos. Studiile au demonstrat că oamenii materialişti sunt mai puţin fericiţi decât oamenii care nu sunt aşa. Ceea ce contează este atitudinea lor faţă de bani, şi nu contul lor în bancă. Şi totuşi, atracţia faţă de un stilou drăguţ sau o maşină frumoasă este irezistibilă. Ele reprezintă o fericire potenţială, fiindcă ne închipuim că ne vor schimba.

Alegerea unui Stilou Ridicol de Scump este un exerciţiu de intuiţie. Nu există o alegere corectă din punct de vedere raţional. Siguranţa nu este un criteriu, aşa cum este în cazul unui automobil. Atâta vreme cât stiloul nu îţi explodează în buzunar sau nu emite gaze toxice, ca într-un film cu James Bond, atunci este un stilou sigur.

Testez mai multe modele, ţinându-le pe fiecare între degetul mare şi degetul arătător, pentru a le cântări greutatea. Greutatea este foarte importantă atunci când

alegi un Stilou Ridicol de Scump. Prea puţin nu este bun. Stiloul pare ieftin, ceea ce înseamnă că nu îşi atinge scopul. În schimb, o greutate prea mare poate provoca o întindere a muşchilor mâinii. Nici aşa nu e bine. Următorul criteriu este înfăţişarea. Deja intru în zona absurdului. Ultimul criteriu, dar, în mod surprinzător, şi cel mai puţin important, este acela că un Stilou Ridicol de Scump ar trebui să fie în stare să scrie. Veţi fi surprinşi să aflaţi cât de multe nu se descurcă prea bine la acest capitol. Fie pătează, fie te lasă cu ochii în soare când ţi-e lumea mai dragă.

Până la urmă, după îndelungate şovăieli, găsesc Stiloul Ridicol de Scump perfect pentru mine. Un Lanvin negru aerodinamic, cu trăsături bine conturate, îl folosesc imediat pentru a semna chitanţa. Se descurcă admirabil.

Moza al-Malki este o raritate în lumea arabă – o femeie care îşi promovează fără ruşine propria imagine. Am cunoscut-o cu ceva timp în urmă. Lucram la un reportaj despre femeile din lumea arabă. Era una dintre primele femei candidate la o funcţie oficială în stat. A fost înfrântă fără drept de apel, dar ea consideră experienţa în sine un succes. Moza are ceea ce, într-un context cultural diferit, s-ar numi *chutzpah* („îndrăzneală”).

Când îi dau telefon, îşi aduce aminte de mine, sau cel puţin aşa pretinde; este greu de spus când ai de-a face cu cineva precum Moza. Acceptă să ne întâlnim.

Aştept jumătate de oră, dar Moza nu apare. În cele din urmă, o sun. Pare agitată.

— Unde eşti? mă întreabă ea.

— Te aştept la Starbucks, aşa cum ai spus.

— Care dintre ele?

Nu mi-a trecut prin cap că ar putea fi două Starbucks în acelaşi mall, într-o ţară care aproape că nici nu exista cu câţiva ani în urmă. Dar iată că sunt, iar eu nu mă aflam în cel care trebuie.

Moza a plecat deja din mallul cu pricina şi a revenit la starea ei naturală: perpetua mişcare. Nu vrea să se mai

întoarcă la mall, căci Moza nu se întoarce niciodată din drum. Îmi propune să ne întâlnim într-un alt mall, în partea opusă a oraşului. De data asta, îmi spune să ne vedem la cafeneaua Häagen-Dazs, asigurându-mă că este una singură.

Când ajung, Moza deja mă aşteaptă. Are faţa descoperită, iar câteva şuviţe de păr negru-abanos îi ies de sub basmaua subţire, care se află la limita unui *hijab* acceptabil, codul vestimentar pentru femei în Islam. De asemenea, Moza adoptă ceea ce multe femei din Qatar ar considera un comportament scandalos: să se întâlnească, într-un spaţiu public, cu un bărbat care nu-i este rudă.

Însă Moza nu este ca celelalte femei. Ea conduce maşina din 1983. Ceea ce nu e puţin lucru, dacă luăm în considerare faptul că femeile nu au avut voie să conducă până în 1997.

— M-au prins de-atâtea ori poliţiştii pe stradă. Îmi spuneau: „Eşti femeie. Nu ai voie să conduci maşina”. Iar eu le răspundeam: „Şi ce o să faceţi? O să-mi luaţi permisul? Nu am permis”. Atunci îmi spuneau că îmi vor confisca maşina. „Nu-i nimic, mai am încă una”. Apoi îmi ziceau: „O să te băgăm la închisoare.”, iar eu le răspundeam: „Vai de mine, la închisoare! Minunat! Acolo o să scriu trei sau patru proiecte de cercetare”.

Atunci poliţiştii o lăsau să plece doar cu un simplu avertisment.

Comand şerbet de zmeură. Moza îşi ia o gofră cu îngheţată dietetică de vanilie. Discutăm despre numărul mic de librării din Qatar, despre politica locală şi candidatura ei eşuată şi, bineînţeles, o întreb dacă este fericită.

— Da, sigur, răspunde ea cu entuziasm. Pe o scară de la unu la zece, sunt la zece. Călătoresc în toată lumea. Luna trecută, am participat la trei conferinţe. Mi-au plătit toate cheltuielile, am zburat la clasa întâi şi am stat la hotelurile cele mai scumpe.

— Deci, banii aduc fericirea?

Stă o clipă pe gânduri, privind ţintă la îngheţata topită din farfurie.

— Nu, nu chiar. Dar luxul te poate ajuta să fii fericit. Ai nevoie de bani să călătoreşti la clasa întâi, să mergi în toată lumea, să stai la hoteluri de cinci stele. Pentru mine, lucrurile astea fac parte din fericire. Străbunica mea era fericită în cort, dar eu nu aş putea să fiu fericită ca ea dacă aş sta într-un cort.

Apoi, îmi spune o poveste, una adevărată. Cu câteva zile în urmă, un bărbat bogat din Qatar a cumpărat un număr norocos pentru telefonul său mobil. Am rămas surprins să aflu care era numărul, *66666* (un număr norocos în lumea arabă), şi încă şi mai surprins să aflu preţul: 2, 5 milioane de dolari. Această întâmplare a provocat o oarecare nemulţumire în rândul qatarezilor. Acest materialism, acest cult al dolarului, a mers prea departe, au spus unii. În schimb, Moza s-a dus la televiziune şi a luat apărarea bărbatului. Fiecare om are propria lui viziune despre fericire, a explicat ea, iar dacă acest bărbat este fericit să cheltuiască 2, 5 milioane de dolari pentru un număr de telefon, cine suntem noi să ne împotrivim?

— Dar există moduri inteligente de a cheltui banii şi moduri prosteşti, spun eu.

— Este la latitudinea lor, îmi dă replica Moza. Pentru ei nu este un mod prostesc. Una dintre prietenele mele tocmai a cheltuit 8.000 de dolari pe o poşetă. Este o poşetă frumoasă, cumpărată de pe Saks Fifth Avenue, şi s-a simţit foarte fericită când a cumpărat-o.

Nu mă îndoiesc că aşa s-a simţit. Numai că, judecând după studiile recente din domeniul ştiinţelor sociale, ca să nu mai vorbim despre filosofia stoică antică, poşeta cu pricina nu o va face fericită pe prietena Mozei pentru prea mult timp. În curând, ea îşi va dori o poşetă de 10.000 de dolari, apoi alta de 15.000 de dolari, ca să atingă acelaşi nivel de satisfacţie.

Îmi iau rămas-bun de la Moza. Are o concepţie atât

de occidentalizată, încât aproape că îmi vine să fac o gafă şi să o sărut în fugă pe obraz. Acest gest i-ar fi făcut nefericiţi pe mulţi. Îmi promite că îmi va trimite prin fax CV-ul ei şi ultimele articole. Când ajung la hotel, deja mă aşteaptă. Un teanc mare şi gros.

— Ah, Eric, rosteşte vocea de la celălalt capăt al firului, cu multă căldură, de parcă am fi prieteni vechi. Aşteptam să mă suni.

De obicei, detest când oamenii pe care de-abia i-am cunoscut îmi spun pe nume, ca şi cum am fi vechi colegi de liceu. Însă Abdulaziz o spune cu atâta naturaleţe. Simt că deja îmi place de el.

Mi s-a spus că trebuie să-l cunosc neapărat. Un qatarez introspectiv. Stabilim să ne întâlnim la o patiserie franţuzească numită Eli France, care se află într-unul dintre *suk-urile* moderne din Doña. Când cobor din taxi, mi se pare că *suk*-ul seamănă îngrozitor de mult cu ceea ce numim noi în America un *strip mall* („centru comercial”). Însă bănuiesc că *suk* sună mai exotic decât *strip mall*.

Ajung cu câteva minute mai devreme. Îi spun chelneriţei că vreau o masă pentru două persoane. Rămâne încremenită, fără grai. După o clipă, îmi dau seama care este problema. Nu i-am oferit suficiente informaţii. Trebuie să ştie dacă persoana cu care urmează să iau masa este bărbat sau femeie. Dacă este femeie, ne va aşeza în sectorul rezervat familiilor – separat în mod discret de restul restaurantului, unde soţii, soţiile şi copiii lor pot lua masa fără să fie molestaţi de privirile bărbaţilor necunoscuţi. Dacă invitatul meu este bărbat, atunci ne va aşeza în sectorul destinat persoanelor single, adică al bărbaţilor neînsoţiţi de familiile lor. Îmi revizuiesc solicitarea şi cer o masă pentru doi bărbaţi. Chelneriţa răsuflă uşurată şi mă conduce la o masă mică, placată cu marmură. Comand o limonadă şi îl aştept pe Abdulaziz.

El soseşte câteva minute mai târziu. Ochii îi strălucesc când vorbeşte. Comandă ceai Earl Grey. Observ că o tratează pe chelneriţă cu respect, ca pe o fiinţă

umană, nu ca pe o servitoare.

Tatăl lui Abdulaziz a fost profesor, o îndeletnicire pe care niciun qatarez din ziua de azi nu ar mai considera-o demnă de respect. Avea şi o maşină, dar nu una prea grozavă. Uneori pornea dimineaţa, alteori nu. La vremea aceea, Doña consta dintr-un drum şi câteva case. Cetăţenii qatarezi îşi făceau singuri curat în case, îşi creşteau singuri copiii. Viaţa era mai grea decât în ziua de azi, dar era mai frumoasă.

Apoi a venit boomul din anii 1980 şi totul s-a schimbat. Mai întâi, a apărut un hotel Sheraton, în formă de piramidă egipteană şi venerat la fel de mult ca aceasta. Apoi, alte hoteluri, complexuri rezidenţiale, clădiri de birouri, toate construite de o armată din ce în ce mai numeroasă de lucrători străini, purtând salopete albastre identice şi fiind fericiţi că pot câştiga de trei sau de patru ori mai mult decât reuşeau la ei acasă. Apoi au început să vină servitoarele, bucătarii, bonele şi alţi oameni al căror unic scop era să le facă viaţa mai comodă locuitorilor Qatarului.

— Acum căutăm fericirea acolo unde nu trebuie. Oamenii identifică fericirea cu banii. Banii nu sunt doar sursa tuturor relelor, ci şi cauza tuturor nefericirilor, spune Abdulaziz în concluzie.

— Qatarezii se plâng foarte mult, spune el în continuare. Ei cred că cel care ar trebui să le facă viaţa mai uşoară este guvernul. Dacă guvernul le cere oamenilor să plătească curentul electric – chiar şi o sumă modică –, ei se plâng. Dacă încearcă să le pună taxe, chiar şi taxe foarte mici, ei se plâng. Dar şi guvernul are partea lui de vină. Acest guvern crede că singurul mod de a-i face pe oameni fericiţi este să le dea bani – iar asta este o prostie. Eu aş renunţa cu dragă inimă la jumătate din salariu pentru un sistem mai bun.

Abdulaziz îmi spune un banc devenit celebru în Doña.

Un bărbat îi zice prietenului său: „Ai auzit de tâlharii care l-au răpit pe fiul de opt ani al bogătaşului? Nu au

reuşit să pună mâna pe răscumpărare, fiindcă bogătaşul nu a observat că îi lipseşte fiul”.

„Mare greşeală”, spune celălalt bărbat. „Ar fi trebuit s-o răpească pe servitoare. Aşa ar fi observat şi bogătanul că lipseşte cineva”.

O întreagă generaţie de copii qatarezi este crescută de bone care nu le vorbesc limba şi care nu au nicio autoritate pentru a-i educa. Băieţii sunt foarte răsfăţaţi.

— Când împlinesc 13 sau 14 ani, familia încetează să-i mai disciplineze, nu le mai supraveghează comportamentul în public. Este un adevărat infern pentru profesori, care, cel mai adesea, sunt străini lipsiţi de orice autoritate. Aceşti adolescenţi nu mai au frică de nimeni. Nici măcar de poliţie, spune Abdulaziz.

Într-adevăr, nu pare o reţetă prea bună pentru fericire. Însă diversitatea în Qatarul modern, oamenii veniţi din lumea largă care trăiesc aici cu siguranţă că reprezintă un lucru bun. Cu siguranţă că adaugă puţină sare şi piper vieţii în deşert.

— Nu-i chiar aşa, spune Abdulaziz, sorbind din ceai. Hai să privim din punctul de vedere al unui qatarez. Reprezinţi doar 20% din populaţia propriei tale ţări, aşadar în fiecare zi eşti confruntat cu un ocean de chipuri străine. Ai nevoie de aceşti străini pentru ca ţara ta să funcţioneze, altfel toată această bogăţie este inutilă. Însă îi dispreţuieşti, la fel de mult pe cât depinzi de ei. Acest multiculturalism pare frumos, dar doar privit de la distanţă, nu şi de aproape.

— Ce s-ar întâmpla dacă pur şi simplu Qatarul le-ar cere tuturor străinilor să plece?

— Ţara ar intra în colaps. Avem nevoie de oamenii ăştia. Pentru numele lui Dumnezeu, până şi judecătorii noştri sunt străini. Dacă poţi să-ţi imaginezi aşa ceva. Judecătorii noştri sunt străini!

Îl întreb pe Abdulaziz despre natura tribală a unei ţări precum Qatarul. Ştim că familiile sunt importante pentru fericirea noastră. Şi, de altfel, ce este un trib dacă

nu o familie extinsă? De aceea, am putea crede că o societate tribală precum Qatarul ar trebui să fie foarte fericită, mai ales dacă luăm în calcul banii ce curg gârlă şi care le fac oamenilor viaţa aşa de uşoară şi de comodă.

Viaţa tribală este pentru ei ca o plasă de salvare, însă plasa le este încolăcită în jurul gâtului şi îi sugrumă.

— Eşti tot timpul în alertă, te temi ca nu cumva să spui sau să faci ceva greşit, fiindcă eşti supravegheat în permanenţă.

— De poliţia secretă?

— Nu, răspunde Abdulaziz, uşor amuzat de ignoranţa mea. De propria ta familie. Să spunem că vrei să te căsătoreşti cu un străin sau chiar cu cineva dintr-un alt trib. Îţi va fi foarte greu. Poţi să reuşeşti, dar trebuie să lansezi un soi de campanie politică. Trebuie să organizezi o reuniune, trebuie să-i faci pe oameni să-şi schimbe părerea.

În Qatar, poziţia pe care o persoană o ocupă în cadrul tribului este mai importantă decât sunt banii sau educaţia. În ciuda tuturor schimbărilor din peisajul urban, în ciuda tuturor fast-foodurilor deschise în ultimii ani, ţara stagnează din punct de vedere social. Când mor, oamenii au exact acelaşi statut cu care s-au născut. Nimic din ce faci nu contează. Ceea ce contează este numele tău.

Cu această informaţie, Abdulaziz poate stabili poziţia socială a unei persoane, locul său în cadrul tribului şi nivelul veniturilor. Ia un şerveţel, scoate un stilou (observ că este un stilou frumos, dar nu un Mont Blanc) din buzunarul de la piept şi desenează o serie de cercuri concentrice.

— Aceasta este societatea qatareză, spune el, arătând înspre şerveţel. Iar acestea sunt familiile sau triburile, adaugă el indicând cercurile. În mijloc se află, desigur, familia conducătoare.

— Dar dumneata unde te încadrezi?

El desenează un X, aproape de centru. Sunt surprins cât de aproape. Judecând după nemulţumirea lui, aş fi

crezut că este un outsider. Însă mă abţin de la vreun comentariu şi trec la un alt subiect.

— Toată bogăţia asta îi face pe oameni fericiţi?

— Nu, nu chiar. Ai nevoie de bani ca să-ţi câştigi demnitatea. Însă, dincolo de acest punct, banii nu te pot face fericit.

Observ că a folosit cuvântul „demnitate”. Nu confort sau siguranţă, ci demnitate sau, pentru a extrapola puţin, onoare: forţa conducătoare în lumea arabă. Nici noi, bărbaţii liberi ai Occidentului, nu suntem scutiţi de ea. Directorul care lucrează pe Wall Street optzeci de ore pe săptămână, cu speranţa de a-şi mări salariul de milioane de dolari, este motivat de o nevoie nestăpânită de a câştiga onoare, respectul tribului său.

Ne terminăm băuturile şi ne îndreptăm către Jarir, singura librărie din Qatar. Abdulaziz, un om de o mare curiozitate intelectuală, se simte jenat de oferta extrem de săracă de aici. Câteva cărţi americane de dezvoltare personală, care mă fac să mă simt ca acasă, şi un bestseller din Arabia Saudită numit *Riyadh Girls*, literatură pentru adolescente în variantă arabă. Însă nu există absolut nimic care să poată fi numit literatură arabă.

— Banii nu pot cumpăra cultura, spune Abdulaziz, contrazicând filosofia guvernului său, dar confirmând ceea ce mi-a spus Lisa.

— Însă pot cumpăra o mulţime de opere de artă, spun eu, referindu-mă la şeicul care a înhăţat toate acele capodopere.

Abdulaziz coboară tonul vocii. Acum vorbim despre un membru al familiei regale; se impune o mare discreţie.

— Problema este că el a confundat achiziţionarea operelor de artă pentru Muzeul Naţional cu achiziţiile făcute pentru colecţia sa personală.

Au fost risipite milioane de dolari, toate din buzunarul plătitorului de taxe qatarez. Vreau să spun, dacă locuitorii Qatarului ar fi plătit taxe.

— Nicio regulă, continuă Abdulaziz. Acest individ a

primit un miliard de dolari, fără să i se fi impus nicio regulă.

Nicio regulă şi totuşi, în cadrul tribului, prea multe reguli. Ce mod de viaţă îngrozitor. Mi-e milă de Abdulaziz, care trăieşte aici în cutia lui de nisip poleită cu aur. Cred că el simte asta, fiindcă îmi spune că a avut cândva de gând să imigreze în Canada, dar nu acum. Nu după atacurile de la 11 septembrie. Nu cu un nume precum Abdulaziz.

Este timpul să plec. Se oferă să mă conducă la hotel. La doar câteva minute după ce ne urcăm în maşină, sună telefonul lui Abdulaziz. Arabă mea este practic inexistentă, însă ciulesc urechile când aud cuvântul *mushkala* („problemă”). *Mushkala* este un cuvânt foarte des întrebuinţat în Orientul Mijlociu. De obicei, este folosit într-un moment tensionat, la un punct de control. *Ayn mushkala*! („Nicio problemă!”) – te va asigura şoferul. Traducere: Problemă mare! Foarte mare problemă!

— Eric, îmi spune Abdulaziz, după ce închide telefonul. Ce faci atunci când o problemă te apasă atât de tare, încât nu ştii dacă mai poţi continua să trăieşti? Ce faci?

Întrebarea lui mă pune într-o mare încurcătură. Sunt impresionat de faptul că Abdulaziz mi se confesează, dat fiind că nu sunt tocmai un membru al tribului, cel puţin nu al tribului său. Însă celălalt trib al meu interferează cu umanitatea mea. Tribul căruia îi aparţin ca jurnalist. Ca toate triburile, şi acesta are reguli stricte, chiar dacă sunt nescrise. Regula numărul unu: Ia pe gratis de la oamenii pe care îi intervievezi, foloseşte-te de poveştile şi de durerea lor, dar nu le da niciodată, absolut niciodată, nimic în schimb. Nu le da bani (ceea ce are o logică), nu le arăta prietenie şi nici nu le oferi sfaturi. Însă chiar asta îmi cere Abdulaziz acum.

Aşa că încerc să mă eschivez. Îi spun o poveste lui Abdulaziz. (Tribul meu este de acord cu poveştile.) Nu ştiu cât de convingătoare e povestea mea şi nici măcar dacă

are vreo legătură directă cu întrebarea lui Abdulaziz. Dar este un început.

Eram acasă şi ascultam postul public de radio, când am auzit o voce familiară, o colegă care lucrează ca reporter la acest post. Ea reuşise să ţească o capodoperă în miniatură. Un reportaj care era aproape desăvârşit. Vechiul meu nemesis, invidia profesională, a intrat în acţiune. Dumnezeule, mi-am zis eu, viaţa ei este perfectă. Atât de bine închegată. Totul îi merge strună, în vreme ce eu mă înec într-un ocean de nimicuri. I-am trimis prietenei mele un e-mail, în care îi spuneam cât de mult mi-a plăcut reportajul ei şi adăugând, în treacăt, fără nicio urmă de invidie, că sper că, în viaţa ei, toate sunt bune şi frumoase. „Mulţumesc, mi-a răspuns ea, dar nu sunt toate bune şi frumoase". Tocmai cu o zi în urmă, fiul ei în vârstă de trei ani fusese diagnosticat cu o boală rară, incurabilă.

M-am simţit ca un mare idiot. Interpretasem greşit realitatea, fără să-mi dau seama că, aşa cum spun hinduşii, totul este *maya*, iluzie. Lucrurile nu sunt aşa cum par a fi. Noi oamenii nu ştim absolut nimic. Despre nimic. Un gând cam înfricoşător, dar, pe de altă parte, eliberator. împlinirile noastre, realizările noastre nu sunt reale. Dar nici problemele noastre, *mushkala*. Nici ele nu sunt reale.

Abdulaziz rumegă povestea în tăcere. Nu ştiu ce gândeşte şi nu sunt sigur dacă ce i-am povestit îi este de folos. Nu îmi spune care este problema (*mushkala*) lui, iar eu nu îndrăznesc să-l întreb. În cele din urmă, îmi spune: „Înţeleg ce vrei să spui. Mulţumesc". Nu-mi dau seama dacă o spune doar din politeţe.

Abdulaziz mă conduce până la hotel. Acum sunt cazat într-un hotel care s-ar putea înscrie lejer la categoria o stea. Mi-am primit lecţia. Apreciezi cu adevărat confortul când acesta este întrerupt de momente de mare disconfort. Aici, nu mai sunt întâmpinat de un stol de portari agasanţi, ci doar de un pakistanez căruia i-a crescut păr într-una dintre urechi şi care, dacă este rugat frumos, îţi poate aduce o bere rece. În seara asta am nevoie de două.

Mă tot gândesc la ceva ce mi-a spus Abdulaziz. Atunci când se simte cu moralul la pământ, vorbeşte cu Dumnezeul lui. Nu se roagă, ci vorbeşte, ăsta este cuvântul pe care l-a folosit. Mi-a plăcut cum sună. Vorbitul mi se pare ceva firesc. Rugăciunea nu. Evident că Dumnezeul lui Abdulaziz este Allah. Nu tocmai Dumnezeul meu. Mă întreb: Cine este Dumnezeul meu? Nu-mi vine în minte niciun răspuns clar. De-a lungul anilor, am trăit într-o promiscuitate spirituală, cochetând cu hinduismul, cu budismul, cu zoroastrismul şi, ocazional, chiar şi cu iudaismul. Însă nu pot considera niciuna dintre aceste religii ca fiind credinţa mea fulltime, Dumnezeul meu. Apoi, dintr-odată, îmi răsare în minte numele Lui, şi trebuie să recunosc că nu prea mă aşteptam la acest nume. Ambiţia. Da, iată care este Dumnezeul meu.

Când ambiţia este Dumnezeul tău, biroul este templul tău, manualul angajatului este cartea ta sfântă. Băutura sfântă, cafeaua, o sorbi de cinci ori pe zi. Atunci când venerezi Ambiţia, nu există Sabat, nici măcar o zi pentru odihnă. În fiecare dimineaţă te trezeşti devreme şi îngenunchezi înaintea Dumnezeului Ambiţie, cu faţa în direcţia PC-ului tău. Te rogi singur, întotdeauna singur, chiar dacă pot fi prezenţi şi alţii. Ambiţia este un Dumnezeu răzbunător, care-i va nimici pe cei care nu sunt bine-credincioşi, însă asta nu este nimic pe lângă ce-i aşteaptă pe cei ce sunt bine-credincioşi. Aceştia vor avea de îndurat cea mai cruntă soartă cu putinţă. Căci, de-abia atunci când vor fi bătrâni şi osteniţi, îngropaţi de vii în biroul lor de şefi; de-abia atunci vor avea revelaţia, ca un fel de strălucire biblică. Vor înţelege că Dumnezeul Ambiţie este un Dumnezeu fals şi că aşa a fost dintotdeauna.

Plec din Qatar în seara următoare. Este întuneric când ajung la aeroport, dar jur că încă mai simt soarele, fantoma unei arşiţe care mă va bântui săptămâni de-a rândul.

Mi-am îndesat cartea de vizită a lui Abdulaziz în

buzunarul de la piept, alături de Stiloul meu Ridicol de Scump. Intensa plăcere pe care mi-o oferă stiloul – felul cum mi se aşază perfect în palmă, modul cum alunecă pe foaia de hârtie, ca şi când ar merge pe o pernă de aer – se va diminua cu timpul, potrivit lui Ruut Veenhoven şi a celorlalţi experţi în domeniul fericirii. Voi tânji după un alt stilou, mai bun şi mai scump, pe măsură ce voi cădea pradă adaptării hedonice.

Experţii s-au înşelat. M-am bucurat de plăcerile oferite de stilou atâta vreme cât l-am avut în posesie. Adică exact nouă zile. În a zecea zi l-am pierdut, într-un taxi din New York. Sau poate când mă aflam în tranzit pe Aeroportul Heathrow. Dar nu asta este important. Ceea ce e important este că a dispărut. Primul şi unicul meu Stilou Ridicol de Scump a dispărut pentru totdeauna. Şi, chiar dacă uneori mai plâng după el, ştiu în sufletul meu că bucuriile pe care mi le oferea erau iluzorii, un miraj în deşert.

M-am întors la pixul meu Bic în valoare de 99 de cenţi. Nu are nici greutate, nici stil. Nu spune nimic despre mine. Este un simplu pix. Nu cer nimic de la el şi cred că tocmai de aceea ne înţelegem atât de bine.

CAPITOLUL 5

ISLANDA

Fericirea este eşecul j

Dintre toate elementele chimice cunoscute de om, cel mai puţin stabil este franciul. Nu a durat niciodată mai mult decât 22 de minute. În orice moment există doar aproximativ 30 de grame de franciu în scoarţa terestră. „Este rar şi dispare foarte repede.”, aşa este deseori descris. Există însă şi locuri care pot fi descrise astfel.

Când ajung, mă întâmpină un vânt năprasnic şi un cer negru ca cerneala, la fel de întunecat şi de vast ca şi spaţiul extraterestru. Este ora 10: 00 dimineaţa.

— Când răsare soarele? îl întreb pe domnul amabil de

la recepţie.

Mă priveşte de parcă aş fi neghiob. Îmi răspunde vorbindu-mi rar şi apăsat, în mod deliberat.

— Soarele? Nu cred că astăzi o să vedeţi soarele.

Spune asta ca şi când ar fi un lucru de la sine înţeles, ca în fraza: „Oh, este duminică, bineînţeles că magazinele sunt închise azi”.

Să nu văd soarele? Nu-mi place deloc cum sună asta. În trecut, soarele a fost întotdeauna alături de mine, singurul corp ceresc pe care puteam să contez. Spre deosebire de Pluto, care, zeci de ani, m-a lăsat să cred că este o planetă adevărată, când, de fapt, nu era decât o planetă pitică.

Am avut timp berechet să reflectez la corpurile cereşti pe parcursul îndelungatei mele călătorii dinspre Miami. Să zbori din Florida în Islanda în toiul iernii este, în cel mai bun caz, o idee neinspirată şi, în cel mai rău caz, o curată nebunie.

Corpul meu a simţit asta înaintea celorlalte părţi ale mele. A simţit că ceva este în neregulă, că are loc un soi de violare a naturii şi şi-a exprimat dezacordul prin convulsii şi flatulenţe mai dese ca de obicei.

Ele sunt însă perfect justificate. Potrivit bazei de date a lui Ruut Veenhoven, Islanda se numără în mod constant printre cele mai fericite ţări din lume. În unele statistici, se află chiar pe locul întâi.

Când am văzut statisticile, am avut aceeaşi reacţie pe care probabil că o aveţi şi dumneavoastră acum. Islanda? Adică ţara gheţurilor? Adică ţara aia unde este frig şi întuneric, ţara aia care de-abia se mai ţine pe un colţ de hartă, gata-gata să cadă în orice clipă. Da, aţi ghicit, chiar ţara aceea.

Cât despre partea cu iarna, mi-am închipuit că oricine ar putea fi fericit în timpul verilor islandeze, când soarele străluceşte la miezul nopţii, iar vremea este „plăcut de răcoroasă”, aşa cum s-a exprimat un islandez. Însă iarna, da, iarna cea aspră şi întunecată, ăsta trebuie

să fie într-adevăr testul pe care îl are de trecut fericirea islandeză.

Mă arunc în patul din camera hotelului şi dorm buştean câteva ore bune. E uşor să faci asta în miezul zilei, fiindcă afară e aproape ca în miezul nopţii. Când mă trezesc, cerul s-a mai luminat un pic, ajungând la starea de „plăcut de neîntunecat”, însă plăcut de neîntunecat nu este acelaşi lucru cu luminos, la fel cum „plăcut de răcoros” nu este acelaşi lucru cu cald.

Încep să cuget la ideea de întuneric, ceva la care recunosc că nu m-am gândit prea mult în trecut. Pentru mine, şi bănuiesc că pentru majoritatea oamenilor, întuneric înseamnă întotdeauna… întuneric. La ce să cuget? Dar, de fapt, există tot atât de multe diversităţi de întuneric, pe cât de multe tipuri de peisaje sau nori. Un anumit soi de întuneric este aspru şi neiertător. Un alt soi de întuneric este îmblânzit de strălucirea lunii sau de luminile oraşului care se zăresc în depărtare. Apoi, există întunericul promiţător de la ora 5: 00 dimineaţa, când simţim, deşi încă nu vedem, că se crapă de ziuă.

Întunericul islandez iese din orice fel de tipar, este un întuneric ţepos care nu dezvăluie nimic şi care, dacă ar putea vorbi, probabil că ar face-o cu un puternic accent newyorkez: *Yo, ya gotta problem wit Mista Darkness, bub*? („Niscaiva probleme cu Nenea întunericul, tinere?”). Este un soi de întuneric care, timp de mai multe luni pe an, înghite Islanda, o îneacă, o acoperă cu totul, precum acele *burka* purtate de unele femei musulmane, care le acoperă din cap până în picioare, întunericul islandez este tot atât de negru şi de atotcuprinzător.

Cum e posibil, mă întreb eu, privind de la fereastra camerei mele de hotel în întunericul profund, ca islandezii să fie fericiţi trăind sub acest văl de întuneric? Am asociat dintotdeauna locurile fericite cu palmierii, cu plajele, cu băuturile albastre şi, desigur, cu barurile din mijlocul piscinelor. Aşa arată paradisul, nu? Cu siguranţă că industria mondială a turismului aşa vrea să gândim.

Fericirea, ni se spune în reclamele publicitare, se află în altă parte, iar acolo este însorit şi sunt peste 30 de grade Celsius. Întotdeauna. Până şi felul cum vorbim reflectă această mentalitate. Oamenii fericiţi au o fire solară şi privesc partea luminoasă a lucrurilor. Oamenii nefericiţi au sufletul întunecat şi bila neagră[8].

Însă statisticile zdrobitoare din baza universală de date cu privire la fericire ne spun, din nou, că ne înşelăm. Clima contează, dar nu aşa cum credem noi. Se pare că ţările cu climă mai rece sunt mai fericite. Implicaţiile acestei concluzii sunt imense. Poate că ar trebui să mergem cu toţii în vacanţă în Islanda, nu în Caraibe. Iar încălzirea globală capătă o şi mai mare relevanţă. Nu doar că ameninţă să ne distrugă ecosistemele, să ne inunde oraşele de coastă şi poate chiar să pună capăt vieţii pe pământ, dar este posibil să ne strice şi cheful de viaţă, ceea ce ar putea fi cel mai neplăcut lucru dintre toate.

Există nenumărate teorii care încearcă să explice de ce clima rece sau temperată produce oameni mai fericiţi decât clima caldă, tropicală. Teoria mea preferată este cea pe care o numesc Teoria Adaptează-te sau Mori. Potrivit acestei teorii, în ţările calde viaţa este prea uşoară; următorul tău prânz îţi cade pur şi simplu dintr-un cocotier. Cooperarea cu ceilalţi este opţională. În schimb, în ţările cu climă rece, cooperarea este obligatorie. Toţi trebuie să lucreze împreună pentru a obţine o recoltă bună sau pentru a avea o captură bogată de cod. Altfel, pier cu toţii. împreună.

Este foarte adevărat că nevoia te învaţă, dar interdependenţa te învaţă şi să iubeşti. Noi oamenii avem nevoie unul de celălalt, de aceea cooperăm – la început, din motive pur egoiste. Totuşi, la un moment dat, nevoia nu mai prevalează, iar tot ce rămâne este cooperarea. Îi ajutăm pe alţi oameni fiindcă putem sau fiindcă acest lucru

8 Potrivit teoriei celor patru umori, introdusă de către medicii antici greci şi romani, continuatori ai şcolii lui Hippocrate, bila neagră era una dintre cele patru umori şi ilustra tipul de temperament melancolic. (n. trad.)

ne face să ne simţim bine, nu fiindcă aşteptăm o răsplată viitoare. Iar asta înseamnă iubire.

Am nevoie de o băutură tare. În scopul cercetării, desigur. Înainte să plec în călătorie, nişte prieteni, buni cunoscători ai Islandei, mi-au spus că, dacă vreau să înţeleg cu adevărat sufletul islandez, dacă vreau să înţeleg ce îi mişcă pe aceşti vajnici fii ai vikingilor, trebuie să-i observ în starea lor naturală: chercheliţi.

Din fericire, am ajuns într-o sâmbătă, în mijlocul decadentului weekend islandez, care nu trebuie să fie confundat cu cumpătata săptămână islandeză. Islandezii practică indulgenţa cu măsură. Totul cu moderaţie, spun ei, inclusiv moderaţia însăşi. Este perfect acceptabil să bei până cazi sub masă în weekend, dar dacă faci imprudenţa să guşti dintr-un pahar de Chardonnay într-o marţi seara, eşti catalogat drept un beţiv ordinar. Islandezii pun această ciudăţenie, ca toate celelalte mici păcate ale lor, pe seama trecutului lor de vikingi. Teoria este următoarea: în vremurile grele de demult, oamenii nu ştiau când vor mai avea parte de o recoltă bună sau de o captură bogată de peşte, de aceea, atunci când se întâmpla acest lucru, o devorau cu lăcomie. Sigur că, în ziua de azi, Islanda nu mai duce lipsă de nimic, în afară de lumina soarelui, însă vechea mentalitate petrecăreaţă s-a păstrat, ca un fel de apendice. Doar că distracţia s-a dublat.

Însă cea mai bună explicaţie pe care am auzit-o a venit de la un pinguin ars de soare. Sigur, nu un pinguin adevărat, ci un islandez pe nume Magnus, care locuieşte în Miami Beach. Când am luat odată masa împreună, mi-a venit imediat în minte imaginea unui pinguin ars de soare – o imagine pe care am încercat, în zadar, să mi-o alung din minte pe parcursul celor două ore cât am mâncat şi am băut la cafeneaua din incinta unei librării. Magnus crede că islandezii beau aşa de mult fiindcă populaţia este atât de mică. Ei văd aceleaşi figuri bine cunoscute, zi de zi. La sfârşitul săptămânii, au nevoie de o pauză, însă nu e uşor să pleci de pe insulă. Aşa că beau – la greu – şi, dintr-

odată, toate acele figuri cunoscute par un pic mai puţin familiare. „E ca şi când ai purta o pereche nouă de ochelari, cu dioptrii diferite.”, mi-a spus pinguinul ars de soare. „Lumea pare un pic diferită, un pic mai puţin cunoscută”.

Aici, în Reykjavík, capitala Islandei, zăresc un bar chiar lângă hotelul meu. Se numeşte Sirkus. Faţada este zugrăvită în nuanţe puternice de roşu şi verde. Se potriveşte mai curând unei insule din Caraibe, decât unui oraş rece şi întunecat precum Reykjavík-ul. îl întreb pe domnul amabil de la recepţie dacă mi-l recomandă. Mă măsoară din cap până-n picioare, iar apoi exclamă:

— Nu cred că este pentru dumneavoastră.

— Vreţi să spuneţi, îi răspund eu, străduindu-mă să par jignit, că nu sunt suficient de sofisticat pentru acel bar?

— Nu tocmai. Vreau să spun că nu ascultaţi muzică punk şi nici nu vă cumpăraţi hainele de la magazine second-hand.

Cred că are dreptate. Renunţ la idee şi mă îndrept către localul pentru oamenii ceva mai serioşi, pe care mi-l recomandă domnul de la recepţie.

Barul este într-adevăr pentru oameni serioşi, dacă ai fi un om serios care trăieşte în anii 1980. Este aici o abundenţă îngrijorătoare de lambriuri din lemn şi spoturi de lumină. Muzica sună dubios de disco. Observ un grup de tineri islandezi aşezaţi la o masă, cu ochii ţintă pe punctul central: două sticle mari de Tangueray, cuibărite în găletuşe pline cu gheaţă. E clar că va urma o seară serioasă de indulgenţă cu măsură.

Comand o bere, care costă cam cât taxa la facultate în unele ţări. Preţul mare al alcoolului (ca şi al tuturor celorlalte produse) în Islanda este o altă explicaţie pentru stilul lor excesiv de a bea. De vreme ce băutura este aşa de scumpă, islandezii se gândesc că, dacă nu te îmbeţi, înseamnă că îţi iroseşti banii. Este greu să contrazici o logică nordică atât de solidă.

Islanda are o istorie lungă şi complicată cu alcoolul. A trecut printr-o scurtă perioadă de prohibiţie, cam în aceeaşi perioadă ca şi Statele Unite şi cam cu acelaşi succes. Prohibiţia a încetat în anii 1930, iar de atunci islandezii beau cu drag şi spor. E ciudat că autorităţile au continuat să interzică berea multe decenii la rând – probabil preocupate de faptul că oamenii vor chefui uşor toată săptămâna, în loc să-şi strunească beţia cu câteva zile de cumpătare. În cele din urmă, în 1989, a încetat şi interdicţia de a consuma bere, iar islandezii au renunţat la băuturile spirtoase şi au început să bea bere. Un psiholog islandez îmi spunea că „în trecut, islandezii obişnuiau să se îmbete cu băuturi tari, cum ar fi vodcă; acum, se îmbată cu vin şi bere”. Spunea asta ca şi când ar fi reprezentat un progres.

Îmi beau berea extravagantă, încercând să calculez, amuzat, cam cât de mult costă fiecare înghiţitură – cogâlţ, s-au dus pe gât 1, 25 dolari; cogâlţ, înghiţitura asta a fost mai mică, doar 75 de cenţi – când aud vocea unei femei. Vorbeşte engleza şi mi se adresează mie.

— Poţi să mă legi?

Mă întorc şi zăresc o femeie solidă, cu un tatuaj – e greu de spus ce reprezintă tatuajul – pe antebraţul stâng. Rămân neclintit, cu privirea în gol, puţin cam prea mult timp.

— Poţi să mă legi? repetă ea.

Îmi arată pe spatele rochiei funda care i s-a desfăcut. O leg şi mă prezint.

Numele ei este Eva şi e beată. În câteva minute, aflu că azi e ziua ei de naştere, că îşi creşte singură copiii, că fostul ei soţ o bătea, că a fost plecată din Islanda în ultimii şapte ani şi că acum are trei joburi. Nu este deloc timidă, dar nici prea fericită. Şase din zece puncte pe scara fericirii, îmi spune ea. Mi-o prezintă pe prietena ei Harpa, care este mai beată decât Eva, dar şi mai fericită decât ea – un nouă pe scara fericirii, îmi zice ea, îmbrăţişându-mă ca şi când am fi vechi prieteni. Fac repede socotelile.

Harpa şi Eva au în medie cam 7, 5 puncte, ceea ce înseamnă că ele sunt doar un pic mai puţin fericite decât islandezul obişnuit. Nu mă miră că sunt prietene.

Harpa şi Eva nu s-au îmbătat în acest bar. Erau deja bete când au ajuns aici. De obicei, îmi spun ele, islandezii încep să bea de acasă, unde băutura este mai ieftină, iar după aceea, odată suficient de prelubrifiaţi, se duc la bar. Unii oameni, mai ales cei cu buget redus, vor planta o sticlă de băutură pe trotuar, lângă bar, iar apoi vor ieşi afară din bar şi vor mai lua câte o înghiţitură la fiecare cinci minute. Tipul ăsta de ingeniozitate, îmi zic eu, explică felul cum au reuşit să supravieţuiască aceşti vikingi temerari, mai bine de 1.000 de ani, pe o insulă care este la fel de ospitalieră pentru om ca şi planeta Pluto – dacă Pluto ar fi o planetă.

Muzica e dată la maximum. Eva şi Harpa sunt ameţite de băutură. Eu sunt extenuat după călătoria lungă şi istovitoare. Aceşti trei factori conspiră împotriva unei conversaţii coerente.

— Sunt scriitor, îi spun Evei, încercând să mă fac auzit.

Ea pare nedumerită.

— Sculptor? Ce sculptezi, statui?

— Nu, sunt SCRIITOR, strig eu.

Cu asta fac impresie bună. În Islanda, să fii scriitor este cel mai apreciat lucru. Nu contează dacă ai succes sau nu, dacă ai publicat sau nu cărţi. Islandezii îşi adoră scriitorii. Într-o anumită măsură, se poate considera că este un fel de narcisism, de vreme ce aproape toată lumea în Islanda este scriitor sau poet. Şoferi de taxi, profesori universitari, recepţioneri la hotel, pescari. Toată lumea. Islandezii spun în glumă că, într-o zi, vor înălţa o statuie în centrul Reykjavík-ului, în onoarea singurului islandez care nu a scris nicio poezie în viaţa lui. Încă mai aşteaptă să se nască acea persoană.

„Mai bine mergi desculţ decât fără o carte.”, spune un proverb islandez. Guvernul îi sprijină pe scriitori,

oferindu-le burse generoase – salarii, în toată puterea cuvântului – chiar şi pentru o perioadă de trei ani. Cel mai cunoscut scriitor al Islandei, câştigător al Premiului Nobel, Halldor Laxness, făcea următoarea remarcă: „Nu înţeleg acest mit al artistului muritor de foame. Eu nu am sărit niciodată peste o masă”.

Îmi zic că acum este momentul să lansez întrebarea care m-a adus la acest bar cu lambriuri de lemn şi preţuri exorbitante.

— Aşadar, de ce beau islandezii atât de mult?

— Din cauza întunericului, îmi mărturiseşte Harpa. Bem fiindcă e aşa de întuneric.

— Asta înseamnă că în timpul verii nu beţi?

— Oh, nu, bem şi în timpul verii. Din cauza luminii. Bem fiindcă suntem aşa de fericiţi că e lumină.

Harpa stă în picioare, cu halba de bere în mână, legănându-se uşor şi meditând la concluzia inevitabilă: islandezii beau tot timpul anului.

Nu-mi permit să-mi cumpăr încă o bere, iar Harpa şi Eva au devenit practic de neînţeles. E timpul să plec.

— Stai puţin, îmi spune Harpa, într-un acces de luciditate, trebuie să ştii ceva. Despre întuneric.

— Da, ce-i cu el?

— Nu trebuie să i te împotriveşti, ci să-l îmbrăţişezi.

Şi astea fiind zise, Harpa şi Eva dispar într-un nor de fum de ţigară şi în murmurul plăcut al sporovăielii islandeze. Ce ciudat, îmi zic eu în timp ce mă pregătesc să ies, sună exact ca ţipetele focilor.

* * *

În dimineaţa următoare, încerc, aşa cum mi-a sugerat Harpa, să îmbrăţişez întunericul. Nu reuşesc. Dimpotrivă, întunericul mă îmbrăţişează pe mine, sufocându-mă. Ceasul meu deşteptător îmi arată ora 8: 00, dar afară arată ca la miezul nopţii. Apăs pe butonul de oprire a alarmei, iarăşi şi iarăşi, până când, în cele din urmă, la ora 9: 30, reuşesc să mă urnesc din pat. Îmi arunc un ochi pe fereastră. Tot întuneric. Nici măcar aluzia unui răsărit.

Soarele este ca mai toate lucrurile în viaţă. Îi simţi lipsa atunci când nu-l mai ai.

Stai puţin, întrezăresc o urmă de lumină. Nu lumina soarelui, ci o undă albăstruie. Să fie oare aurora borealis, luminile nordului? Unda albăstruie vine dinspre clădirea de vizavi. Poate o fi vreun ritual viking? îmi pun ochelarii pe nas. Acum îmi dau seama că lumina vine de la monitoarele computerelor. A început ziua de lucru islandeză. Cum fac ei asta? Cum reuşesc islandezii să înceapă şi să încheie ziua pe întuneric?

Ceasul meu deşteptător îmi arată ora 9: 55. Oh, nu! Micul dejun gratuit se termină peste cinci minute, iar în Islanda mâncarea gratuită este foarte preţioasă. Cobor în fugă la restaurant, îmi ticsesc farfuria cu hering şi gouda, până dă pe dinafară, şi îmi umplu la refuz cana de cafea. În Islanda, cafeaua este vitală, la fel de necesară ca oxigenul.

Aţi putea crede că, din cauza lipsei luminii solare, apar tot soiul de tulburări afective sezoniere, caracterizate prin depresie, apatie şi nevoia de a consuma carbohidraţi. Mie mi se par îngrozitoare aceste simptome. Nu doar că eşti deprimat, dar te mai şi îngraşi de la toţi acei carbohidraţi, ceea ce te face să te simţi şi mai deprimat, şi simţi nevoia să consumi din nou carbohidraţi, ceea ce te face să te simţi şi mai deprimat.

Aceste tulburări sunt însă practic inexistente în Islanda. Ele sunt mai frecvente în partea de nord-est a Statelor Unite decât în Islanda. Uimiţi de rezultate, psihologii au emis teoria potrivit căreia, de-a lungul secolelor, islandezii şi-au creat o imunitate genetică faţă de această boală. Cei care au fost afectaţi de ea au murit, iar odată cu ei a dispărut şi moştenirea genetică. Au supravieţuit cei mai fericiţi.

Mi-am terminat cea de-a treia ceaşcă de cafea şi sunt nerăbdător să pornesc la drum. Nu are sens să aştept să răsară soarele – asta ar putea să dureze luni de zile –, aşa că îmi iau geanta şi ies afară. Islandezii, din motive evidente, au mai multe cuvinte pentru noţiunea de gheaţă.

Cea care se găseşte acum sub picioarele mele se numeşte *hălka* („gheaţă zburătoare”). Dar nu gheaţa zboară, ci tu zbori. Aproape că mi-au zburat şi mie picioarele de câteva ori, înainte să mă obişnuiesc cu gheaţa asta zburătoare.

Mă îndrăgostesc pe loc de Reykjavík. Capitala Islandei nu este atât un oraş mic, cât mai curând un sat cosmopolit. Are ce este mai bun din ambele lumi. Intimitatea specifică oraşelor mici, dar la care se adaugă şi sushi-ul. Dacă există vreun punct în care nu poţi ajunge în cel mult 10 minute de mers pe jos înseamnă că acel punct nu prezintă niciun interes. Îmi place asta – nu doar fiindcă scurtează timpul pe care îl am de petrecut pe gheaţa zburătoare, ci şi fiindcă aşa mi se pare corect. Cele mai multe oraşe sunt mai mari decât ar fi necesar. Dincolo de un anumit punct, neajunsurile vieţii urbane încep să cântărească mai mult decât beneficiile.

Reykjavík nu se află în pericolul de a trece acest Rubicon. Întreaga populaţie a Islandei este de numai 300.000 de locuitori, cam cât cea a oraşului Louisville.

Kentucky, sau cea care se află de obicei într-o staţie de autobuz în China. Islanda este o ţară mică, dar totuşi este o ţară.

Cu 30 de ani în urmă, economistul nonconformist E.F. Schumacher susţinea că, în termeni economici, ce este mai mic este mai bun. Dar ce este mai mic poate fi şi mai fericit? Este posibil ca state microscopice precum Islanda să fie mai fericite decât ţări mari, precum Statele Unite sau China?

La nivel practic, dimensiunea redusă a Islandei înseamnă că părinţii nu trebuie să-şi mai bată capul să-i înveţe pe copii să nu intre în vorbă cu străinii. Nu există străini în Islanda. Aici te loveşti constant pe stradă de prieteni şi de cunoştinţe. Nu este un lucru neobişnuit să întârzii 30 de minute la serviciu, fiindcă te-ai întâlnit pe drum cu o mulţime de prieteni. În general, asta este o scuză perfect plauzibilă, atunci când întârzii. Iadul era echivalentul islandez pentru trafic. La capitolul

dezavantajelor, Islanda este cel mai nepotrivit loc din lume pentru o aventură amoroasă, deşi asta nu-i împiedică pe islandezi să încerce.

În discursul său de adio, fostul preşedinte al Franţei, Jacques Chirac, declara: „Naţiunea este o familie”. Chirac vorbea în sens figurat, însă Islanda chiar este o familie. Geneticienii au descoperit că toţi cetăţenii Islandei sunt înrudiţi între ei, coborând până la a şaptea sau a opta generaţie. Islandezii pot accesa un website pentru a afla ce legătură de rudenie au cu un coleg, cu un prieten – sau cu splendoarea cu care s-au culcat ieri noapte.

O doamnă mi-a povestit cât de enervantă poate fi chestia asta.

— Te culci cu un tip pe care tocmai l-ai întâlnit, iar în ziua următoare eşti la o reuniune de familie şi îl zăreşti într-un colţ, mâncând peşte afumat. Şi îţi zici – Oh, Doamne, tocmai m-am culcat cu vărul meu de-al doilea.

Toată această familiaritate are un efect direct asupra modului cum funcţionează guvernul. Să luăm cazul şomajului. Politicienilor le pasă mai mult dacă Hans este şomer, atunci când Hans este prietenul cel mai bun al fratelui lor. În Statele Unite, există o înţelegere nescrisă potrivit căreia o rată a şomajului de 5 sau 6% este acceptabilă, însă nivelul inflaţiei trebuie să rămână foarte scăzut – să nu depăşească unul sau două procente.

În Islanda este exact invers. Dacă rata şomajului ajunge la 5%, se consideră o catastrofă naţională. Preşedinţii sunt demişi din funcţie. Însă islandezii acceptă o rată a inflaţiei destul de ridicată. De ce există aceste abordări diferite?

Răspunsul îl aflăm din modul cum se raportează ţările la criza economică. O rată mare a inflaţiei are un impact asupra întregii populaţii; toţi cetăţenii resimt apăsarea preţurilor mari, atunci când merg la băcănie sau la benzinărie. Toată lumea suferă un pic; nimeni nu suferă mult. Şomajul reprezintă o suferinţă selectivă. Doar un anumit număr de oameni suferă mai mult, în schimb

majoritatea nu suferă deloc.

Sau poate că totuşi suferă? Potrivit studiilor, o rată mare a şomajului reduce fericirea generală mult mai mult decât o rată mare a inflaţiei. Spectrul pierderii slujbei se răspândeşte în rândul naţiunii ca o undă care şerpuieşte pe luciul unui lac.

Un bărbat în vârstă trece pe lângă mine, cu un mers greoi. Are părul ciufulit, o barbă neîngrijită şi poartă o haină de piele. Mă întreb dacă nu cumva e Bobby Fischer. Am auzit că fostul campion de şah locuieşte aici. Islandezii îl iubesc pe Bobby Fischer. A participat la o partidă de şah memorabilă, chiar aici în Reykjavík. Fischer a fost genial, l-a învins pe adversarul său rus, Boris Spassky, într-o partidă difuzată în lumea întreagă. Pentru americani, Fischer a devenit un mare erou, un luptător în Războiul Rece, care a înfrânt Imperiul cel Rău, chiar dacă numai pe tabla de şah. Pentru islandezi, Fischer a fost tot un mare erou, însă dintr-un alt motiv. El a pus Islanda pe harta lumii, ceea ce este cel mai bun lucru pe care îl poate face cineva pentru această mică naţiune.

Fischer nu a îmbătrânit frumos. A devenit arţăgos şi, uneori, incoerent. A făcut unele comentarii antisemite, iar, după atacurile de la 11 septembrie, chiar şi antiamericane. Când, în 2004, a fost arestat în Tokyo şi ameninţat cu deportarea în Statele Unite, fiind acuzat că a încălcat o interdicţie de călătorie în fosta Iugoslavie, Parlamentul Islandei i-a sărit în ajutor. I s-a acordat cetăţenie islandeză, iar de atunci locuieşte aici[9], hoinărind pe străzile Reykjavík-ului şi vorbind de unul singur. O fantomă a Războiului Rece.

Cazul straniu şi trist al lui Bobby Fischer spune mai multe despre Islanda decât despre Bobby Fischer. Islandezii sunt pasionaţi de şah, profund loiali faţă de prietenii lor, obsedaţi să fie puşi pe harta lumii şi toleranţi cu idiosincraziile – nu doar în cazul oamenilor, ci şi când

9 Bobby Fischer s-a stins din viaţă pe 17 ianuarie 2008, în apartamentul său din Reykjavik. (n. trad.)

vine vorba de mâncare, aşa cum aveam să descopăr în curând.

Legătura dintre mâncare şi fericire este dovedită. Oamenii cumsecade de la McDonald’s ştiu asta. De aceea au denumit combinaţia burger – cartofi prăjiţi *Happy Meal* („Meniul Fericit”) şi nu Meniul Existenţial. Poate că oamenilor le place să-şi rumege nefericirea, însă ei vor să înghită fericirea.

„Cel care gustă ştie!” spune un vechi proverb sufit. Epicurianul cel mai celebru al Franţei, Jean Anthelme Brillat-Savarin, considera că mâncarea este oglinda sufletelor noastre: „Spune-mi ce mănânci, ca să-ţi spun cine eşti”.

Aşadar, ce spune asta despre islandezi? Destul de multe, întrucât se pare că aceşti oameni au câteva idei ciudate despre mâncare. În mod tradiţional, islandezii nu mănâncă nimic urât. Până în anii 1950, pescarii islandezi aruncau homarii înapoi în mare. Erau prea urâţi. Şi chiar şi în ziua de azi, majoritatea islandezilor evită să mănânce cod din acelaşi motiv, deşi acest peşte se găseşte din abundenţă în apele Atlanticului de Nord, încât aproape că îţi sare în farfurie, gata feliat şi preparat cu un delicios sos de lămâie. În schimb, islandezii exportă cod în America, unde se pare că oamenii nu au nicio problemă să mănânce lucruri urâte.

Capriciile islandezilor cu privire la aspectul mâncării nu se extind şi asupra gustului mâncării. Altminteri, cum s-ar putea explica existenţa unor delicatese precum *sursadir hrutspungar*, testicule de berbec, sau *harkarl*, rechin putred? Probabil că ele promovează virilitatea şi sănătatea intestinală.

Poetul W.H. Auden a gustat *harkarl* atunci când a vizitat Islanda în anii 1930. Aprecierea lui a fost lipsită de orice menajamente. „Are un gust de cremă de ghete”, scria Auden, adăugând că, „din cauza mirosului, trebuie mâncat în aer liber”.

Nu tocmai o recomandare de cinci stele. Însă am fost

totuşi curios să încerc şi eu. Să fie oare chiar atât de rău? De altfel, am simţit o oarecare responsabilitate profesională. Dacă mâncarea este într-adevăr oglinda sufletului unei naţiuni, atunci aveam obligaţia să privesc în acea oglindă, indiferent cât de respingătoare ar fi ea.

Mi se spune că cel mai bun loc pentru a încerca *harkarl* este târgul de weekend. Organizat într-un depozit cavernos, în apropierea portului, este locul unde islandezii vin în căutarea unor chilipiruri, atâtea câte pot fi în această ţară unde o ceaşcă de cafea costă 10 dolari. Este ticsit cu cărţi vechi, îmbrăcăminte second-hand şi tot soiul de antichităţi. Mi se pare un loc reconfortant de nesofisticat, o insulă de simplitate într-un ocean de preţiozitate.

Dau o raită prin târg, până când pun ochii pe *harkarl*. Pare destul de inofensiv. Nişte cuburi de carne cenuşie, de mărimea unor zaruri. Femeia din spatele tejghelei este solidă şi are o expresie îndârjită pe chip, aşa încât mă întreb dacă o fi omorât rechinul cu propriile mâini. Mă apropii cu sfială şi o rog frumos să-mi dea o bucăţică. Cu o mişcare lină, străpunge un cub cenuşiu cu o scobitoare şi mi-l înmânează, fără să schiţeze niciun zâmbet.

Respir adânc, apoi înghit. În secunda următoare, mintea îmi este inundată de un gând: Auden avea dreptate. Nu am mâncat în viaţa mea cremă de ghete, însă aşa îmi închipui că trebuie să fie la gust. Un gust acid, nenatural. Cel mai rău este gustul persistent de după. A rămas lipit de cerul gurii şi refuză să fie evacuat, în ciuda strădaniilor mele de a-l elimina cu multe pahare de apă, o pungă de nuci caju prăjite cu miere, o roată întreagă de brânză gouda şi două sticle de bere. Până să ajung la hotel, o oră mai târziu, gustul migrase către gâtlej, fără să dea semne că ar avea de gând să plece prea curând. Mi se face greaţă.

— Aţi încercat *harkarl*, nu-i aşa? îmi zice domnul amabil de la recepţie, observându-mi starea de disconfort.

— Aşa este, dar de unde ştiţi?

Nu-mi răspunde, aud doar un ţâţâit, după care mă sfătuieşte să beau ceva ce se cheamă *svarti dauoi* sau „moartea neagră”. Este băutura naţională islandeză şi reprezintă, pot să confirm, singura substanţă cunoscută de om, suficient de puternică să disloce gustul de rechin putred. E adevărat că provoacă o mahmureală foarte neplăcută, dar ăsta este preţul pe care trebuie să-l plăteşti pentru a fi eliberat.

Mă plimb prin Reykjavík şi observ ceva straniu. Parcă oraşul nu ar fi un corp solid. Dar nu e nici în stare gazoasă, precum Qatarul, ci mai curând efemer, pasager, ca şi când ar fi fost construit ieri şi ar putea la fel de bine să dispară mâine. Aproape că mă aştept ca cineva să strige: „Stop-cadru!” şi să-i văd pe maşinişti demontând oraşul bucată cu bucată. Arhitectura oraşului, atâta cât este ea, explică parţial această senzaţie. Multe clădiri sunt făcute din tablă cutată din oţel şi par foarte fragile. Apoi sunt stâncile, munţii şi marea, care sunt omniprezente, ameninţând să înghită oraşul. În secunda asta mă aflu scufundat în urbanitate – cafenele, reprezentanţe ale marilor firme internaţionale – pentru ca, în secunda următoare, pe strada alăturată, priveliştea să se metamorfozeze într-una sălbatică, naturală.

Spre deosebire de New York sau Shanghai, Reykjavík-ul nu are iluzia grandorii. Este un oraş care îşi cunoaşte foarte bine locul în univers, ştie că este un loc nesemnificativ şi se mulţumeşte cu el. Islandezilor le prieşte această efemeritate a vieţii. Ea îi ţine treji, le aprinde imaginaţia. Dar, în primul rând, le aminteşte de fragilitatea vieţii. Marile oraşe se cred nemuritoare, fiind amăgite de iluzia că, doar prin dimensiunea lor şi prin faptul că au supus natura, vor învinge moartea, în Islanda, un ţinut unde natura are întotdeauna ultimul cuvânt, nemurirea este o glumă atât de evidentă, încât nimeni nu o ia în serios.

De fapt, islandezii trăiesc în permanenţă cu conştiinţa sfârşitului iminent. Kristin, care este producător

la televiziune, îmi povestea despre o plimbare pe care a făcut-o, la doar zece minute distanţă de casă, într-o suburbie a Reykjavík-ului, care se află în imediata vecinătate a unei zone vulcanice: „Nu era nicio altă fiinţă umană prin apropiere. Dacă aş fi căzut şi mi-aş fi rupt piciorul, aş fi murit în câteva ore, din cauza expunerii la gazele toxice”. Mie mi s-a părut de-a dreptul înfricoşător, însă ei i se părea palpitant. Să fie oare aceeaşi nevoie de adrenalină care îi motivează pe pasionaţii de sporturi extreme? Nu cred. Ea nu vorbeşte de această nevoie de adrenalină, ci de o legătură adâncă şi permanentă cu natura – o legătură care implică proximitatea morţii, dar nu este definită de ea.

Dacă te plimbi pe străzile Reykjavík-ului, îţi dai seama destul de repede că te afli într-un loc plin de creativitate, ce abundă în galerii de artă, magazine de muzică sau cafenele frecventate de scriitori care trudesc la Marele Roman Islandez. Poate că acesta este secretul fericirii islandeze.

Este evident că fericirea nu este o funcţie a logicii reci şi tăioase – altminteri, toţi contabilii ar fi în culmea fericirii. Marii gânditori au subliniat adesea legătura dintre creativitate şi fericire. „Fericirea”, spunea cândva Kant, „nu este un ideal al raţiunii, ci al imaginaţiei”. Cu alte cuvinte, ne creăm fericirea, iar primul pas pentru crearea oricărui lucru este să ni-l imaginăm.

În cartea sa *Secretele fericirii*, profesorul britanic Richard Schoch nota: „Imaginaţia noastră se află, într-o oarecare măsură, pe un tărâm dincolo de raţiune, fiindcă începe cu imaginarea unei realităţi viitoare: ceea ce ai putea să devii”.

Avem tendinţa să considerăm cultura ca fiind ceva vechi şi fragil. Cultura este ceea ce moştenim de la strămoşi, o moştenire pe care fie o păstrăm, fie, cel mai probabil, o risipim. Adevărat, însă mai există şi un alt aspect. Cultura este creată. Sigur că da. Cineva a trebuit să o creeze pentru ca noi să ne batem joc de ea.

Islanda – şi asta este partea cea mai impresionantă – îşi creează acum propria cultură. Chiar în timp ce citiţi aceste cuvinte, vreun muzician islandez compune melodia prin esenţă islandeză. Până în acest moment, nu există aşa ceva. Islanda nu are o tradiţie a muzicii instrumentale. Era prea frig şi beznă ca să-şi mai bată capul cu aşa ceva, sau poate că vechii islandezi erau prea beţi pe atunci. Aşa că tinerii islandezi hotărăsc acum ceea ce este prin esenţă islandez. Este minunat să-i urmăreşti în plin proces de creaţie.

Dacă este posibil ca o limbă, nişte simple cuvinte, să aducă omului fericirea, să atingă sufletul creator al unui întreg neam, atunci cu siguranţă că acea limbă este islandeza. Islandezii îşi iubesc limba. O iubesc chiar mai mult decât îşi iubesc ţara. Pentru islandezi, limba este lăcaşul sfânt al culturii. Aşa mi-a spus un islandez. În orice altă ţară, aş considera o asemenea afirmaţie drept o exagerare naţionalistă. M-ar pufni şi râsul. Dar nu în Islanda.

Aşa cum îţi va spune orice islandez (şi îţi va spune iarăşi şi iarăşi), ei vorbesc limba pură a vikingilor, în vreme ce alte neamuri scandinave vorbesc o limbă degenerată, diluată. La fel ca şi francezii, islandezii îşi apără cu înverşunare limba maternă. Dar, spre deosebire de francezi, islandezii nu-şi fac din asta un titlu de glorie. Toţi islandezii vorbesc şi engleza, pe lângă islandeză. „Bilingvismul” nu este considerat un cuvânt obscen.

Cu fiecare nouă invenţie – cum ar fi computerul sau brioşele dietetice cu afine – ţările din întreaga lume se văd nevoite să inventeze cuvinte noi. Majoritatea aleg calea cea mai uşoară şi, pur şi simplu, împrumută cuvântul din limba engleză, adaptându-l puţin pentru a se integra în limba ţării respective. Astfel, în Japonia, un computer personal devine *persu-con*. Dar islandezii ţin morţiş să inventeze cuvinte neaoşe pentru aceste dispozitive moderne.

Lingviştii islandezi fac asta apelând la limba

vikingilor. Evident că vikingii nu aveau cuvinte care să desemneze becul electric sau traficul de date, aşa că lingviştii au fost nevoiţi să fie foarte inventivi. De pildă, cuvântul islandez pentru televiziune – *sjonvarp* – înseamnă „aruncător de imagini”. Racheta balistică intercontinentală s-a dovedit a fi o adevărată piatră de încercare. În cele din urmă, lingviştii au creat un cuvânt care s-ar traduce cam aşa: „obiect zburător care fulgeră la mare distanţă”. Nu sună rău. Preferatul meu este cuvântul islandez pentru computer: *tolva* sau „profet al numerelor” îmi place, e ca şi când PC-ul meu ar fi ceva magic sau ameninţător. Ceea ce, de fapt, şi este.

Cel mai mare compliment făcut vreodată Islandei de un străin a venit din partea unui danez pe nume Rasmus Christian Rask, care a declarat în secolul al XIX-lea că a învăţat islandeza „pentru a fi în stare să gândească”. Când am auzit asta, m-a făcut şi pe mine să mă gândesc la legătura dintre limbă şi fericire. Pot cuvintele să ne facă fericiţi? Au ele puterea nu doar să ne descrie stările sufleteşti, dar să le şi creeze?

Este limpede că unele cuvinte ne aduc pe loc bucurie. Cuvinte cum ar fi „te iubesc” sau „deja eşti câştigător” în schimb, alte cuvinte precum „audit” sau „consult de prostată” au efectul contrar.

Toate limbile au în comun o anumită trăsătură, şi nu este una fericită. Aşa cum am descoperit în Elveţia, fiecare cultură are mult mai multe cuvinte care descriu stări sufleteşti negative decât pozitive. Acest aspect explică parţial de ce este atât de greu să-i conving pe oameni să-mi vorbească despre fericire. Pur şi simplu nu dispun de cuvintele necesare pentru a o exprima. Ceea ce mă face să mă întreb: Suntem predestinaţi nefericirii? Suntem o specie de plângăcioşi? Poate că suntem. Sau poate că fericirea este atât de sublimă, atât de subînţeleasă de la sine, încât nu are nevoie de multe cuvinte pentru a fi descrisă.

Un optimist ar putea găsi unele dovezi încurajatoare

în domeniul neuroştiinţelor. Cercetătorii de la Universitatea Wisconsin au descoperit că partea din creier ce controlează limbajul este, la fel ca partea ce controlează fericirea, relativ nouă, în termeni evoluţionişti. Prin urmare, există vreo legătură între aceste două transformări recente? Dacă da, atunci limbajul este doar un simplu membru al echipajului sau stă pe scaunul şoferului?

Este greu de spus, dar nu poate fi negat faptul că, cel puţin pentru islandezi, limbajul reprezintă o imensă sursă de bucurie. Tot ce are mai înţelept şi mai minunat această mică şi neobişnuită naţiune derivă din limba islandeză. Forma protocolară de salut în islandeză este *Komdu scell*! care se traduce prin „Veniţi fericiţi!” Când islandezii îşi iau rămas-bun, ei spun *Vertu scell*! adică „Plecaţi fericiţi!” îmi place asta la nebunie. Sună mult mai bine decât „Aveţi grijă de voi!” sau „Pe curând!”

Limba islandeză, ca şi oamenii care o vorbesc, este egalitaristă şi complet lipsită de prefăcătorie. Bill Holm a surprins foarte bine eleganţa simplă a limbii islandeze, cum altminteri decât într-un poem.

Într-o cameră cu aer condiţionat, nu poţi înţelege Gramatica acestei limbi.

Aparatul zbârnâitor îneacă vocalele delicate.

Dar poţi să auzi aceste vocale în adierea vântului pe creasta unui munte şi în valurile zbuciumate care se sparg de prora unei luntre.

Doamnele bătrâne pot să-şi fluture pletele lungi în această limbă.

Pot să fredoneze, să tricoteze şi să facă clătite.

Însă nu poţi să dai un cocktail party în această limbă

Şi să faci remarci spirituale, stând în picioare, cu o băutură în mână.

Trebuie să stai jos ca să vorbeşti această limbă.

E atât de grea, încât nu poţi să fii politicos sau săflecăreşti.

Căci, odată ce ai început o propoziţie, ţi se derulează

în faţa ochilor întregul curs al vieţii tale.

Îmi place cu precădere ultimul vers care arată cum unele cuvinte pot avea o viaţă a lor, dincolo de mesajul pe care îl transmit.

Cel mai mare poet islandez a fost un viking pe nume Egill Skallagrimsson, care a trăit cu aproximativ 1.000 de ani în urmă şi, după cum mi-a spus un artist islandez, este bine cunoscut drept „nenorocitul ăla care scria poezii frumoase”. Cu Egill nu era de glumă. „El a scris cele mai frumoase poezii ale noastre, dar dacă se simţea jignit în vreun fel, se năpustea asupra gazdelor şi le scotea ochii”. Criticii literari ai vremii trebuie să fi fost foarte prudenţi în aprecierile lor cu privire la operele lui Egill. În Islanda, legătura dintre poezie şi violenţă este atât de adânc înrădăcinată, încât în mitologia lor, Odin este atât zeul poeziei, cât şi al războiului.

Să fie această pasiune arzătoare pentru literatură explicaţia fericirii islandeze? Nu sunt sigur. Poate că dragostea pentru limba ţării tale nu îţi garantează fericirea, însă îţi permite să-ţi exprimi disperarea în mod elocvent, iar asta înseamnă ceva. După cum ştie orice poet (sau blogger), nefericirea exprimată este o nefericire mai mică.

Şi totuşi, încă nu înţeleg pe deplin. De ce Reykjavík-ul, acest sat cosmopolit de la capătul lumii, este un asemenea bastion al creativităţii? Alte ţări nordice, cum ar fi Suedia şi Danemarca, au o populaţie mult mai numeroasă, dar nu produc artă de un asemenea calibru. Ce are Islanda aşa de special?

Cred că răspunsul îl găsim în numele ţării. Pământ de Gheaţă. Mai întâi, este aspectul legat de gheaţă. Să ne imaginăm cum arăta viaţa cu câteva sute de ani în urmă, în acele ierni lungi şi grele. Oamenii trăiau într-un soi de vid senzorial. Mintea umană detestă vidul, aşa cum o dovedeşte popularitatea de care se bucură televiziunea prin cablu. De aceea, vechii islandezi au inventat pitici, elfi şi alte creaturi care se presupune că populau ţinuturile

neospitaliere. Fantezie? Nebunie?

Aida, o cunoscută bloggeriţă, mi-a povestit o experienţă pe care a trăit-o de curând. Vizita, împreună cu un prieten, o zonă îndepărtată a ţării, unde îşi au locurile de cuibărit rândunelele de mare arctice. Se plimbau pe ţărm, când dintr-odată au auzit râsetele unor petrecăreţi şi clinchete de pahare. Cine să dea o petrecere aici, în mijlocul pustietăţii? s-au întrebat ei. Timp de vreo zece minute, Aida şi prietenul ei au încercat să dea de urma petrecăreţilor, dar în zadar.

Abia după aceea, şi-au dat seama: nu era nicio petrecere acolo. Era doar o iluzie acustică, datorată ecoului valurilor care se spărgeau de stânci şi ciripitului păsărilor. Aida, un copil al Iluminismului, ca să nu mai vorbim de Era Informaţională, a fost păcălită de magia neagră a Islandei. Strămoşii ei de acum o mie de ani au fost, fără îndoială, o pradă mult mai uşoară.

Apoi, este aspectul legat de pământ în ecuaţia Islandei. În majoritatea ţărilor de pe Terra, pământul stă liniştit acolo unde este. Poate fi un pământ frumos, chiar un pământ uimitor, dar asta este tot ce face el: stă liniştit. Nu şi pământul Islandei. El sâsâie. Scuipă. Râgâie. Iar, uneori, mai trage şi vânturi. Mi se spune că există motivaţii geologice solide pentru acest tip de comportament. Dar niciuna dintre ele nu mă interesează. Ceea ce mă interesează pe mine este felul cum toate aceste sâsâituri, scuipături, râgâieli şi vânturi trase ocazional afectează fericirea islandeză.

În primul rând, după cum îmi spun islandezii, pământul însuşi este o sursă de inspiraţie creatoare şi, în mod indirect, de fericire. Pământul le fuge de sub picioare. În Islanda, sunt în medie douăzeci de cutremure în fiecare zi. Evident, nu din acelea cataclismice, însă toată această activitate seismică nu rămâne fără urmări.

În Islanda, timpul geologic se desfăşoară mult mai rapid. Vulcanii nu se nasc pe parcursul secolelor, ci pe parcursul vieţii unui om. Şi, dacă se întâmplă să credeţi în

noduri energetice sau în alte lucruri de acest gen, atunci Islanda este ţara care vi se potriveşte. Aici, oamenii vorbesc despre energie mai mult decât în orice altă ţară pe care am vizitat-o. Un designer grafic islandez mi-a spus că acumulează energie, sub forma luminii solare, în timpul verilor însorite, astfel încât să poată face faţă iernilor întunecate. Un alt islandez, producător muzical, mi-a spus că „energia ciudată" explică de ce majoritatea albumelor sunt lansate toamna, când totul moare.

De-a lungul secolelor, au existat câteva Epoci de Aur, locuri şi vremuri caracterizate printr-o intensă creativitate şi dezvoltare culturală. Atena secolului al V-lea î.Hr. Londra elizabetană. Florenţa renascentistă. Seattle-ul sfârşitului de secol XX. Epocile de Aur nu durează niciodată prea mult. Sunt locuri efemere, precum franciul.

„Istoria ne arată că epocile de aur sunt ferestre de lumină rare şi speciale, care iluminează lumea pentru câteva momente, atât în interior, cât şi în exterior, după care se închid.", scria istoricul britanic Peter Hall în minunata lui carte *Oraşele de mâine*.

Să fie oare micuţul şi neobişnuitul Reykjavík una dintre aceste ferestre de lumină rare şi speciale? Nu aş zice că este o altă Florenţă renascentistă – ar fi o exagerare –, însă cele două oraşe au câteva lucruri în comun. Aceeaşi populaţie, aproximativ 95.000 de locuitori. Iar în Reykjavík, la fel ca în Florenţa veacului al XIV-lea, nu există o elită creatoare. Arta este produsă şi gustată de toată lumea.

Explicaţia pentru această efervescenţă creatoare a Reykjavík-ului să fie doar istoria şi energia seismică? Sau mai este şi altceva de care nu-mi dau eu seama?

Un lucru este sigur. Islandezii au un simţ natural al stilului, care, în ceea ce mă priveşte, este cel mai enervant cu putinţă. Stilul fals poate fi simulat; stilul natural, nu. Ştiu asta din experienţă. Am în garderoba personală o cantitate imensă de haine de culoare neagră, două perechi de ochelari funky, pe care îi port tot timpul, şi câteva

pălării Kangol, pe care le port uneori invers. Port o barbă frumos îngrijită şi gulerul de la cămaşă scrobit. Pentru un observator obişnuit, arăt ca un bărbat de vârstă medie, cu un simţ decent al stilului. Însă oamenii cu un simţ autentic al stilului şi aproape toţi cei care au sub 25 de ani mă văd aşa cum sunt cu adevărat. Un fals pasionat de modă. O copie palidă a lui Louis Vuitton.

Punctul meu slab în materie de modă, atunci când ştiu că totul e pierdut, iese la iveală într-un magazin de tip second-hand. Numele acestui magazin, ca toate cuvintele islandeze, este imposibil de pronunţat de către străini, dacă nu vor să rişte o paralizie facială totală şi ireversibilă. De aceea, din motive de securitate, nu-i voi divulga numele aici. Magazinul vinde mărfuri de mâna a doua la preţuri de mâna întâi, ceea ce în Islanda înseamnă un paradis al vânătorilor de chilipiruri.

Găsesc o eşarfe deosebit de sofisticată şi merg să o plătesc. Tânărul de la casa de marcat e ocupat, caută de zor ceva; se apleacă, dezvăluind privirilor o bună parte din lenjeria lui intimă. Sunt şocat. Nu de neaşteptata dezvăluire a lenjeriei intime – am mai văzut aşa ceva –, ci de faptul că este o lenjerie intimă uimitoare, după ultimul răcnet al modei. O serie de dungi orizontale – roşii, albastre şi verzi, pe un încântător fond violet, pe scurt, o minunăţie. Dumnezeule mare, până şi lenjeria lor intimă este sofisticată! mai sofisticată decât orice am purtat eu vreodată pe deasupra şi pe dedesubt. Rămân o clipă cu gura căscată, holbându-mă la lenjeria intimă a acestui funcţionar islandez, şi îmi dau seama că nu am nicio şansă în această ţară.

Stilul sofisticat al Islandei este endemic, afectându-i nu doar pe tineri, ci şi pe cei de vârstă mijlocie. Oameni precum Larus Johannesson. El este proprietarul unui mic magazin de muzică şi al unui studio de înregistrări. Toată lumea îl ştie pe Larus. Mi s-a spus că, dacă vreau să înţeleg creativitatea debordantă a Islandei, trebuie să fac cunoştinţă cu acesta.

Ne întâlnim la magazinul lui de muzică, un amestec plăcut de canapele şi CD-uri. Larus poartă o jachetă sport din stofe ecosez şi ochelari cu ramă neagră, pe care şi-i împinge mai bine pe nas, atunci când face o afirmaţie importantă. Are un stil natural. Îmi place de el. Afară s-a lăsat întunericul peste oraş.

Larus îmi spune că înainte a fost jucător de şah profesionist. Da, îmi zic eu, e perfect logic. Astfel se explică privirea lui inteligentă din spatele ochelarilor sofisticaţi şi timiditatea adorabilă pe care bănuiesc că s-a străduit îndelung să o depăşească. Islandezii sunt foarte buni jucători de şah. De ce? Iar mi se spune că este din cauza acelor ierni lungi. Ce altceva pot să facă aceştia atunci când se lasă întunericul?

Preocupările lui Larus sunt extrem de diverse. La cei patruzeci şi ceva de ani ai săi, Larus şi-a câştigat existenţa nu doar ca jucător de şah, ci şi ca jurnalist, ca angajat într-o companie de construcţii, ca teolog şi acum, ca producător muzical.

— Ştiu, îmi spune el, sesizându-mi neîncrederea. Dar genul ăsta de CV este ceva complet normal în Islanda.

A avea mai multe identităţi (nu însă şi mai multe personalităţi) conduce la fericire, crede el. Acest aspect contrazice convingerea predominantă din Statele Unite şi din alte ţări occidentale, unde specializarea este considerată a fi bunul cel mai de preţ. Profesorii universitari, doctorii şi alţi profesionişti îşi petrec toată viaţa învăţând tot mai mult despre tot mai puţine. În Islanda, oamenii învaţă tot mai mult despre tot mai multe.

Îl întreb pe Larus despre efervescenţa asta creatoare care pluteşte în aer. De unde vine şi cum pot şi eu să am parte de aşa ceva?

Îşi împinge ochelarii pe nas.

— Invidia.

— Ce-i cu ea?

— Nu prea există aşa ceva în Islanda.

Lipsa invidiei de care vorbeşte Larus este un pic

diferită de ceea ce am văzut eu în Elveţia. Elveţienii suprimă invidia ascunzând lucrurile. Islandezii suprimă invidia împărţind lucrurile cu ceilalţi. Muzicienii islandezi se ajută unul pe celălalt, îmi explică Larus. Dacă o trupă are nevoie de un amplificator sau de un chitarist, o altă trupă îi va sări imediat în ajutor, fără discuţie. La fel şi ideile zboară nestingherite, fără a fi deranjate de invidie, care este cea mai toxică dintre cele şapte păcate capitale. „Odată dezlănţuită", scrie Joseph Epstein în tratatul său despre acest subiect, „invidia tinde să calce totul în picioare".

Această relativă lipsă de invidie este un semn distinctiv al Epocii de Aur, spune Peter Hall. Aici el descrie Parisul de la începutul secolului XX, dar în descrierea lui poate fi recunoscut foarte bine şi Reykjavík-ul secolului XXI: „Ei trăiau şi munceau ajutându-se reciproc. Orice inovaţie, orice nouă tendinţă era imediat cunoscută şi putea fi uşor încorporată în lucrările celorlalţi". Cu alte cuvinte, artiştii parizieni de la 1900 credeau în software-ul de tip open-source. La fel ca şi islandezii. Bineînţeles că există competiţie, însă în sensul originar al cuvântului. Cuvântul „competiţie" îşi are originea în latinescul *competeré*, care înseamnă „a căuta împreună".

Aşadar, am descoperit o altă piesă a puzzle-ului. Invidia minimă. Dar simţeam că tot mai lipseşte ceva. Cum este posibil ca această naţiune cât un purice să producă mai mulţi artişti şi scriitori pe cap de locuitor decât orice altă naţiune a lumii?

— Datorită eşecului, îmi spune Larus, împingându-şi cu putere ochelarii până la rădăcina nasului.

— Datorită eşecului?

— Da, eşecul nu este stigmatizat în Islanda. De fapt, într-un fel, noi admirăm eşecurile.

— Admiraţi eşecurile? Dar asta este… o nebunie. Nimeni nu admiră eşecul.

— Să încerc să-ţi explic. Ne plac oamenii care eşuează, cu condiţia să eşueze animaţi de cele mai bune

intenţii. Poate că au eşuat, de pildă, fiindcă nu au fost suficient de nemiloşi.

Cu cât reflectam mai mult la această idee, cu atât mi se părea că are mai mult sens. Căci, dacă eşti liber să eşuezi, eşti liber să încerci. Şi nouă americanilor ne place să credem că şi noi îmbrăţişăm eşecul, şi este adevărat, până la un punct. Ne place o poveste frumoasă despre eşec, atâta vreme cât se termină cu bine. Omul de afaceri care a eşuat de vreo şase ori înainte să dea lovitura cu o idee strălucită. Autorul de succes al cărui manuscris a fost respins de peste zece ori. În aceste poveşti, eşecul are doar rolul de a îndulci gustul succesului. Este ca un fel de apetitiv. Însă pentru islandezi, eşecul este felul principal din cadrul meniului.

Larus îmi povesteşte cât de normal este pentru adolescenţii islandezi să formeze o trupă de muzică în garajul casei şi să beneficieze de sprijinul total al părinţilor. Aceşti puşti nu se aşteaptă să aibă succes. Încercarea este lucrul care contează. Iar dacă nu au succes, pot să o ia oricând de la capăt, graţie sistemului de ajutor social european. Aceasta este o naţiune de renăscuţi, dar nu în sens religios.

Psihologul Mihály Csíkszentmihályi scrie în cartea sa intitulată *Flux. Psihologia fericirii*: „Nu competenţele pe care le avem sunt cele care determină cum ne simţim, ci cele pe care considerăm că le avem”. Când am auzit pentru prima oară această afirmaţie, am recitit-o de patru sau de cinci ori, fiind convins că este o greşeală de tipar. Autorul pare să susţină o viziune amăgitoare asupra vieţii. Dacă îmi închipui că sunt un virtuoz al viorii, dar de fapt sunt afon la muzică, nu mă amăgesc? Ba da, însă nu contează, spune Csikszentmihályi. Oricum ar fi, noi atingem acea stare mentală în care suntem atât de implicaţi într-o activitate, încât grijile noastre se evaporă şi pierdem noţiunea timpului. Martin Seligman, fondatorul mişcării psihologiei pozitive, a descoperit că oamenii fericiţi îşi aduc aminte de mai multe evenimente plăcute

din viaţa lor decât s-au întâmplat de fapt. Oamenii deprimaţi îşi amintesc trecutul cu lux de amănunte. „Cunoaşte-te pe tine însuţi!” s-ar putea să nu fie cel mai bun sfat. Se pare că un strop de autoamăgire este un ingredient important în reţeta fericirii.

Pentru islandezi funcţionează din plin. Nu le spune nimeni că nu sunt suficient de buni, aşa că ei merg mai departe cu cântatul, cu pictatul şi cu scrisul. Una dintre consecinţele acestei atitudini nonşalante este faptul că artiştii islandezi produc o grămadă de rahaturi. Ei sunt primii care recunosc acest lucru. Însă rahaturile joacă un rol important în lumea artei. De fapt, ele au exact acelaşi rol pe care îl au şi în agricultură. Fertilizează. Rahatul permite lucrurilor bune să crească. Nu poţi avea un lucru bun fără rahat. Acum, sigur că nu ne dorim să vedem rahatul înrămat într-o galerie de artă, la fel cum nu ne dorim să vedem o grămadă de bălegar expus pe rafturile unei băcănii. Dar, totuşi, rahatul este important.

În rândul islandezilor există chiar o ignoranţă deliberată în privinţa dificultăţilor care le stau înainte. Larus spune că aşa trebuie să fie lucrurile.

— Islandezii sunt ignoranţi, iar asta este cea mai mare putere a noastră. Este ca şi cum ai merge pe un teren minat, dar nu ştii că minele sunt acolo, aşa că mergi înainte liniştit. Nu pot să cred cât de naivi sunt unii dintre aceşti tineri muzicieni şi scriitori. Este uimitor să-i priveşti.

Zâmbesc, deşi Larus nu are de unde să ştie de ce, nu are de unde să ştie cât de mulţumit sunt să aud cuvântul „naiv” folosit şi în alt sens decât cel peiorativ.

Cu aproape douăzeci de ani în urmă, am avut o relaţie tensionată cu acest cuvânt. Aveam 26 de ani şi eram un tânăr grăbit. Îmi doream cu disperare să lucrez la un mare trust de presă şi, evident, nu exista altul mai mare decât *The New York Times*. Să-mi imaginez că aş putea avea vreo şansă să lucrez aici era cel puţin nerealist şi poate chiar iluzoriu. Nu aveam pedigree-ul necesar – nu învăţasem la niciuna dintre universităţile de prestigiu din

cadrul *Ivy League* şi nici nu eram vorbitor de limbi străine. Nu aveam nicio operă impresionantă. Nici nu îmi era prea clar ce înseamnă să ai o operă. De fapt, până atunci nu lucrasem la niciun ziar, ce să mai vorbim de augustul *New York Times*.

Dar aveam un plan. Mă pricepeam la aviaţie – aveam licenţă de pilot privat şi scrisesem articole despre avioane mici –, aşa că am încercat să-i conving pe cei de la *Times* că au nevoie de cineva care să le scrie articole bine documentate despre transportul aerian. Am avut noroc. Reporterul lor pe teme aviatice tocmai ieşea la pensie.

Am fost convocat la un interviu. De fapt, o serie de interviuri, ţinute în spaţii tot mai sufocante şi mai intimidante, începând cu Harvard Club din New York şi culminând cu sfânta sfintelor: sala de recepţie a cotidianului *New York Times*.

Stăteam încordat pe scaunul de piele şi încercam să-mi ascund frica şi nervozitatea. Cel care mă intervieva era un domn amabil pe nume John Lee. Farmecul lui sudic camufla o asprime evidentă. Nu a făcut nimic care să mă ajute să mă simt în largul meu. Lee nu a folosit metodele moderne de tortură, ci a apelat la clasica tehnică a interogatoriului: pura intimidare.

În ajutorul domnului Lee i-au sărit toţi acei foşti câştigători ai Premiului Pulitzer, care mă priveau cu reproş de pe panoul de onoare agăţat pe un perete. „Aşa deci, tu chiar crezi că ai stofă de *New York Timesv*\ Mi-i imaginam întrebându-mă maliţios. Nu, stai aşa, asta nu era în imaginaţia mea. Era chiar John Lee.

— Tu chiar crezi că ai stofă de *New York Times*?

— Da, domnule, aşa cred.

Lee era genul de om care nu credea pe nimeni pe cuvânt şi, în mod evident, nu avea de gând să înceapă cu un puşti de 26 de ani, care avea îndrăzneala să-şi închipuie că este un „*Timesman*”.

M-a întrebat cum aş investiga marea ştire din momentul respectiv, bombardarea avionului Pan Am 103

deasupra localităţii Lockerbie din Scoţia. Nu aveam nici cea mai vagă idee şi m-am străduit să improvizez un răspuns. Ca să fiu sincer, nici măcar nu-mi mai amintesc ce am zis, dar probabil că a fost suficient de *„Times-ian*, căci am reuşit să trec în etapa următoare: o probă de lucru. Am predat conştiincios articolul cu pricina şi apoi… nimic. Au trecut trei săptămâni, fără să primesc vreo veste.

Aproape că renunţasem la orice speranţă, când într-o dimineaţă, pe când mergeam pe Second Avenue, mi-am cumpărat, ca de obicei, de la chioşcul de ziare, *New York Times*.

— Iisuse Hristoase! am strigat.

Trecătorii au fugit din calea mea, îngrijoraţi că aş putea fi vreun fanatic religios. Articolul meu! Pe prima pagină. E adevărat că era înghesuit în colţul din dreapta, iar numele meu lipsea (rândurile următoare erau rezervate membrilor redacţiei), dar totuşi… Era articolul meu. Pe prima pagină din *New York Times*!

Şi uite aşa a început scurta, dar extraordinar de bogata mea carieră la celebrul cotidian newyorkez. Am fost angajat pe bază de contract de colaborare, un fel de perioadă de probă, având în vedere vârsta mea fragedă şi pedigree-ul meu dubios. Promisiunea implicită era aceea că, dacă mă descurcam bine, urma să fiu încadrat permanent. Am muncit pe brânci, scotocind după genul acela de poveşti care să mă facă să aterizez pe prima pagină. Am extins domeniul aviatic până la limita incredibilului. I-am convins pe şefii mei să-mi dea voie să scriu despre traficanţii de droguri din America Latină, fiindcă aceştia foloseau avioane pentru transportul încărcăturii lor ilegale. Am scris despre terorişti, fiindcă aceştia aruncau în aer avioane. Le-am sugerat să scriu şi despre preşedintele Statelor Unite, dat fiind că şi el zboară cu avionul, dar propunerea mea mi-a fost rapid torpilată, cu toate că mi-a fost remarcată ingeniozitatea.

Împărţeam un birou mic cu alţi doi reporteri. Floyd era un tip foarte înalt, care scria despre pieţele financiare

cu o reală autoritate. Avea obiceiul să se lase pe spătarul scaunului, atunci când vorbea la telefon, obligându-mă să mă retrag în celălalt colţ al biroului. Acolo îl întâlneam pe colegul meu Kurt. El era reporter de investigaţie şi opera într-o lume plină de intrigi întunecate. Parcă îl aud şi acum pe Kurt spunând la telefon chestii de genul: „Albă ca Zăpada este în castel”. Şi nici măcar nu scria un articol despre compania Walt Disney. Nu mă deranja stilul codificat al lui Kurt – conferea un aer de mister biroului nostru –, dar mă deranja felul cum se fâţâia de colo-colo, atunci când vorbea la telefon, ceea ce se întâmpla aproape tot timpul, şi felul cum firul telefonului mi se încolăcea uneori în jurul gâtului, lăsându-mă fără oxigenul pe care creierul meu l-a preţuit dintotdeauna.

O dată la şase luni, John Lee mă convoca în biroul său, îşi privea cu insistenţă ciorapii cei negri şi îmi spunea că fac o treabă foarte bună. Nota 9, poate chiar un 9 cu plus, dar nu un 10. Iar de la un *Timesman* se aşteaptă nota 10. Încă o perioadă de probă de şase luni. Mi-am dublat eforturile, convins fiind că până la urmă voi da lovitura. Până când, într-o zi, lumea mea s-a prăbuşit.

Kurt s-a aşezat lângă mine, livid la faţă.

— Ce s-a întâmplat? l-am întrebat.

— Hapciu este în pădure.

— Kurt, vorbeşte lămurit. Ce s-a întâmplat?

S-a dovedit a fi mai rău decât în basme. Numele meu fusese pomenit în şedinţa de redacţie zilnică, cea în care redactorii decid ce articole să pună pe prima pagină a ediţiei din ziua următoare. Redactorului-şef, Max Frankel, nu i-a plăcut articolul meu, un text simplu şi scurt despre controlorii de trafic aerian. Materialul meu, spunea el, era „naiv şi nesofisticat”.

Dacă eşti jurnalist, mai ales la *New York Times*, „naiv şi nesofisticat” este cel mai rău lucru pe care îl poate spune cineva despre tine. Era mai bine dacă Frankel spunea despre mine că-mi bat nevasta sau că sunt satanist. Orice, dar nu „naiv şi nesofisticat”.

Eram un element radioactiv şi, ca orice element radioactiv, trebuia să fiu eliminat repede şi în mod decisiv. Câteva săptămâni mai târziu, am fost lăsat să plec. Nu, nu am fost lăsat să plec. Am fost dat afară.

Acum aveam timp din belşug să reflectez la acele cuvinte fatale: naiv şi nesofisticat. Chestia cu nesofisticat nu m-a durut atât de rău; ca să fiu cinstit, probabil că e ceva adevăr aici. Dar naiv? Asta m-a durut.

Nu am reuşit să trec niciodată peste această insultă. Până acum. În timp ce stau aici, împreună cu Larus, în mijlocul acestei naţiuni minuscule şi învăluite într-un întuneric negru ca smoala, simt cum mi se închide rana. Se află aici o întreagă naţiune de oameni naivi, care par să se descurce foarte bine.

Şi de altfel, ce e rău în a fi naiv? Cristofor Columb nu a fost naiv? Gandhi nu a fost naiv? Mă gândesc că lumea ar fi un loc mult mai bun, dacă ar exista un pic mai multă naivitate.

În Islanda, îmi spune Larus, a fi naiv este ok, fiindcă poţi oricând să o iei de la capăt. El aşa a făcut. De patru ori. Şi noi americanii ne mândrim cu faptul că ne plac provocările, că orice este posibil de realizat. Este adevărat, însă sistemul este conceput în aşa fel încât să-i descurajeze pe oameni să facă asemenea gesturi. Dacă renunţi la serviciu în America înseamnă să renunţi la asigurarea de sănătate, înseamnă să munceşti fără plasă de siguranţă. În Islanda, cineva mi-a spus: „Nu trebuie să-ţi fie teamă că o să cazi într-o gaură neagră, fiindcă nu există nicio gaură neagră în care să cazi”.

Larus se dovedeşte a fi un om cu o gândire foarte profundă, de aceea mă hotărăsc să-i mai pun câteva întrebări. Vreau să aflu despre elfi, pitici şi „oamenii ascunşi” despre care se spune că ar trăi între stânci. Auzisem că majoritatea islandezilor încă mai cred azi, în secolul XXI, în astfel de nebunii.

Mi s-a relatat o întâmplare – o întâmplare adevărată, s-au jurat oamenii – cu o echipă de constructori în

domeniul rutier, care lucrau în sudul Islandei. Lucrurile mergeau din ce în ce mai prost. Buldozerele li se stricau. Camioanele nu porneau. E din pricina oamenilor ascunşi, oamenii care trăiesc pe stânca de acolo, a sugerat cineva. Probabil că îi deranjăm. La început, constructorii au ignorat aceste avertismente, însă lucrurile au continuat să se înrăutăţească. În cele din urmă, au hotărât ca drumul să ocolească stânca respectivă şi, bineînţeles, problemele au încetat.

Apoi am întâlnit o femeie cu judecată sănătoasă, care mi-a declarat solemn că nu există elfi, dar care, în clipa următoare, mi-a povestit cum o fantomă – „o prezenţă foarte reală" – a trimis-o odată să zboare din casa ei afară în frig. Goală puşcă.

Îl întreb pe Larus, diplomatic, dacă el crede în lucrurile astea. Larus tace o clipă şi îmi zâmbeşte ambiguu, înainte să-şi împingă ochelarii pe nas. De două ori. E semn bun.

— Nu ştiu dacă eu cred, dar alţi oameni cred, iar viaţa mea e mai bogată în felul ăsta.

Ce naiba înseamnă asta? Larus se juca de-a Sfinxul cu mine. Nu avea de gând să-mi dezvăluie mai multe. Şi, într-adevăr, mi-au trebuit câteva săptămâni bune de cercetare şi analiză până să înţeleg ce voia să spună. Islandezii, care nu sunt un popor extrem de religios, ocupă locul care există între a nu crede şi a nu crede cu desăvârşire. Un loc în care uşa către inexplicabil este întotdeauna lăsată întredeschisă. Pentru orice eventualitate.

Am vizitat odată acest loc. Era la începutul anilor 1990, pe când locuiam la New Delhi şi eram corespondent pentru NPR. M-am trezit, într-o dimineaţă, învăluit într-un sunet neobişnuit. De fapt, era absenţa completă a oricărui sunet – o linişte adâncă şi tulburătoare pe care nu mi-o puteam explica. India înseamnă multe lucruri; liniştea nu se numără printre ele. Însă acum era o linişte deplină. Nici chemările cântate ale vânzătorului ambulant *subzi wallah*,

care îşi împinge căruciorul plin cu legume. Nici clinchetul vaselor din bucătărie, în timp ce bucătarul meu pregăteşte micul dejun. Am ieşit în balcon şi am zărit un bărbat care căra o găleată cu lapte şi mergea într-un ritm considerabil mai rapid decât tradiţionalul mers domol al indienilor.

— Unde te duci? Unde sunt toţi? am strigat la el.

— La templu, *sahib*. Toţi sunt la templu. S-a petrecut un miracol.

— Ce miracol?

Însă bărbatul tocmai cotise pe o altă stradă şi nu mai putea fi auzit.

Instinctul meu de jurnalist a intrat în acţiune. India colcăie de miracole la tot pasul, însă acesta părea să fie de o magnitudine diferită. Am înşfăcat reportofonul şi am alergat la templu. De la o distanţă de 100 de metri, am văzut mulţimea bulucindu-se. Maşinile parcaseră în faţa templului, provocând un ambuteiaj serios pe ambele direcţii de mers. Mulţimea, văzându-mi reportofonul şi faţa mea albă, mi-a făcut loc să trec.

— Ce se întâmplă? am întrebat.

— Un miracol, mi-a răspuns un bărbat.

— Da, ştiu că un miracol. Dar ce fel de miracol?

— Zeii beau lapte.

Asta era ceva nou pentru mine. În cei doi ani de când locuiam în India, auzisem de apa sfântă din Gange apărând de nicăieri, auzisem de vindecări miraculoase ale infirmilor. Dar zei care beau lapte? Mă întrebam dacă nu este vreo nouă campanie de marketing a Asociaţiei Producătorilor de Lapte. Am făcut câţiva paşi înainte. Odată intrat în templu, am văzut mai mulţi oameni strânşi în jurul unei statui a zeului Ganesh, zeul cu cap de elefant. Turnau lapte peste statuie. E adevărat că laptele se evapora imediat ce atingea statuia. N-am ştiut ce să cred, însă am înregistrat totul conştiincios, iar mai târziu am transmis un reportaj pe această temă.

În seara aceea, după ce viaţa a revenit încet la normal, am deschis televizorul. Prezentatoarea ştirilor, o

femeie drăguţă îmbrăcată într-un Sari, relata evenimentele petrecute în decursul zilei. „Miracolul laptelui”, cum a fost el botezat, începuse în dimineaţa aceea într-un templu din Punjab. Vestea se răspândise apoi ca vântul în toate zonele Indiei – ajunsese chiar şi până la templele hinduse din Marea Britanie şi Hong Kong. Viaţa în India s-a oprit în loc, funcţionarii publici şi-au abandonat posturile pentru a fi martorii miracolului. La televizor se prezentau imagini cu credincioşi aflaţi în culmea extazului, precum cei pe care îi văzusem eu mai devreme.

Apoi, s-a difuzat un interviu cu un fizician, care a explicat că „miracolul” era de fapt rezultatul acţiunii capilare, care a creat impresia că statuile beau lapte. Nu era nicidecum un miracol, ci doar un fenomen simplu pe care îl învaţă copiii la ora de fizică. Mai târziu, i-am luat un interviu lui Kushwant Singh, membru fondator al Asociaţiei Raţionaliştilor Indieni.

— Noi indienii ne-am făcut iarăşi de râs într-un mod lamentabil, mi-a spus Singh.

Oficialii indieni nu au fost chiar atât de direcţi, dar presupun că şi ei erau preocupaţi de imaginea pe care o arunca „miracolul laptelui” asupra unei ţări care era pe punctul de a deveni o putere economică şi nucleară majoră. Ce credeam eu? Sincer, nu ştiu, dar acum, după atâţia ani, ştiu ce ar spune Larus: eu nu cred în asemenea miracole, dar alţii cred, iar viaţa mea este mai bogată în acest fel. Cred că acest clarobscur al jumătăţii de credinţă nu este un loc rău de locuit.

Larus trebuie să plece, e ceva legat de o nouă trupă cu un sunet minunat. Notează un număr de telefon şi mi-l întinde.

— E numărul de telefon al prietenului meu Hilmar. Trebuie neapărat să-l cunoşti. E păgân.

— Ce este?

— Păgân.

Idiotul de mine. Eu credeam că păgânii dispăruseră de pe faţa pământului, precum dinozaurii şi mesele calde

servite în timpul zborului cu avionul.

Pe când Larus se ridică să plece, nu-mi trece prin cap decât o singură întrebare, întrebarea mea standard.

— E fericit păgânul ăsta?

— Oh, da! Foarte fericit!

Şi uite aşa, câteva zile mai târziu, mă întâlnesc la o cafea cu Hilmar, Fericitul Păgân.

Nu mai întâlnisem niciun păgân până atunci. Nu ştiam la ce să mă aştept, aşa că m-am hotărât să fac ceea ce jurnaliştii numesc investigaţie, oamenii de ştiinţă numesc cercetare, iar oamenii normali numesc lectură. Am aflat că păgânismul a fost religia originară islandeză înainte de convertirea în masă, care a avut loc în jurul anului 1.000 şi care a fost mai curând o decizie politică. Islandezii nu au fost niciodată ceea ce se cheamă buni creştini. Se duc la biserică dacă cineva se naşte, se căsătoreşte sau moare, dar altfel ei sunt, aşa cum spunea un islandez, „atei cu bune intenţii”.

Cu cât aflu mai multe despre Hilmar, cu atât sunt mai intrigat. Hilmar – al cărui nume de familie nu îndrăznesc nici măcar să-l scriu, darămite să-l mai şi pronunţ – este liderul comunităţii păgâne din Islanda. Un fel de druid-şef. El oficiază nunţile şi înmormântările păgâne. Totuşi, Hilmar nu este un păgân oarecare. Este unul cu talent muzical. A compus coloana sonoră pentru o mulţime de filme şi a fost unul dintre primii mentori ai cântăreţei de muzică pop Bjork.

Primul meu contact cu Hilmar, Fericitul Păgân, este prin e-mail, o mică ironie care mă face să zâmbesc. Spune că este ocupat – poate cu jertfe umane, bănuiesc eu – şi că ne putem vedea abia peste câteva zile.

În sfârşit, soseşte ziua când ne întâlnim în holul hotelului meu. Hilmar intră şi mă salută cu o strângere de mână păgână viguroasă. Are o barbă stufoasă şi ochi blânzi. La gât poartă un lănţişor de argint cu ciocanul zeului Thor. Ne aşezăm la o masă şi comandăm băuturi. Eu, ceai verde. El, cappuccino. Ciudat, îmi zic. Nu ştiam că

păgânii beau cappuccino.

Hilmar este îngrozitor de timid. Se uită în jos când vorbeşte abia şoptit. Trebuie să stau foarte aproape de el ca să-i pot desluşi cuvintele. Poartă o canadiană verde pe care o ţine pe el de-a lungul întregii noastre conversaţii.

Hilmar pare un om din alte vremuri. Am mai întâlnit astfel de oameni. Oameni pe care mi-i pot imagina cu uşurinţă mergând pe străzile Londrei elizabetane sau New York-ului de la începutul secolului XX. Nu doar înfăţişarea lor – o mustaţă de morsă, de pildă –, ci şi limbajul lor corporal şi ticurile lor verbale îi fac să pară că vin dintr-un alt timp. îl plasez pe Hilmar undeva la începutul anilor 1800. Mi-l imaginez compunându-şi muzica la lumina lămpilor cu ulei de balenă.

Aşa cum am spus, viaţa lui Hilmar gravitează în jurul celor două mari iubiri ale lui: păgânismul şi muzica. Nu prea ştiu cum să abordez primul subiect, aşa că îl întreb mai întâi despre muzică.

Când Hilmar avea opt ani, asculta cântând la vioară o rudă de-ale lui, care era muzician de profesie. El repeta zece ore pe zi. Lui Hilmar i s-a părut că e prea multă muncă. Cum ar putea să fie muzician, dar fără să muncească aşa de mult? l-a întrebat Hilmar. Ai putea să te faci compozitor, a fost răspunsul. Zis şi făcut. De-a lungul anilor, Hilmar a mai cochetat şi cu alte domenii, dar se întoarce întotdeauna la muzica lui. O muzică frumoasă, tulburătoare.

Hilmar operează la nivelul sublimului. Aspectele cotidiene – parcarea maşinii, plata facturilor – nu-l interesează pe Hilmar câtuşi de puţin. De aceea, parchează greşit, în mod invariabil, şi uită să-şi plătească facturile.

Îl întreb pe Hilmar cum se simte atunci când compune muzică.

— Atunci când compun, pierd noţiunea timpului. Mă simt fericit. Faci ceva ce nu-ţi imaginai că poţi să faci. Este mai presus de tine. Îţi depăşeşti limitele.

Acestea sunt semnele clasice ale acelei stări psihologice pe care Mihály Csikszentmihályi o numeşte „flux”. Linia de demarcaţie dintre artist şi actul artistic se estompează, iar, în unele cazuri, dispare cu desăvârşire. Nu mai există dansatorul, ci doar dansul. Fluxul nu este acelaşi lucru cu fericirea. De fapt, atunci când întrerupem fluxul pentru a ne evalua gradul de fericire, le pierdem pe amândouă.

Hilmar mai spune şi că, atunci când compune muzică, sunt activaţi centrii matematici din creierul lui. La un moment dat, în procesul creator, partitura muzicală devine un fel de puzzle pe care trebuie să-l rezolve, un puzzle matematic.

Personal, nu am asociat niciodată matematica şi fericirea, însă ele par să fie conectate în mintea lui Hilmar.

Hilmar este un păgân de succes, dar nu unul ambiţios. Ţelul lui rămâne azi ceea ce a fost dintotdeauna: să compună muzică. Să aibă o canapea bună. Să citească cărţi bune. Hilmar are foarte multe cărţi, chiar şi judecând după standardele islandeze. Zilele trecute, când s-a întors acasă cu o roabă de cărţi, fiica lui, în vârstă de cinci ani, l-a privit drept în ochi şi l-a implorat: „Te rog, tati, te rog, nu mai vreau cărţi!”. Hilmar le răspunde în felul următor tuturor celor care îl critică, atunci când cumpără cărţi în exces. „Nu e niciodată o pierdere de timp să studiezi felul cum alţi oameni au pierdut timpul”.

Hilmar are o opinie clară despre iubirea islandezilor pentru poezie („Nu există nimic care să nu poată fi transpus în poezie de către un islandez”), cât şi despre eşecul eroic pe care eu şi Larus l-am dezbătut cu câteva zile în urmă. E adevărat că islandezilor le place eşecul răsunător, iar uneori chiar se lasă prinşi în „desfătările nefericirii”. Cred că ştiu la ce se referă. Nefericirea este ca o mâncare fără gust, nu foarte hrănitoare, dar pe care totuşi o mesteci, în lipsă de altceva mai bun. Eu îmi mestec nefericirea de mai bine de patruzeci de ani.

În cele din urmă, îmi fac curaj şi îl întreb pe Hilmar

despre păgânismul său. S-a născut păgân sau s-a convertit?

Se pare că nu Hilmar s-a convertit la păgânism, ci mai degrabă păgânismul s-a convertit la Hilmar. Era pe la începutul anilor 1970, iar tânărul Hilmar se afla în căutarea sensului vieţii. Întâmplarea face că l-a cunoscut pe Joseph Campbell, marele specialist în mitologie. Campbell l-a convins pe Hilmar că viitorul lui se află în trecut. Islanda are o bogată tradiţie mitologică, cuprinsă într-o carte numită *Edda*. Hilmar a fost vrăjit. I-a plăcut ideea de a se conecta la trecutul său, ideea unei religii fără adevăruri revelate, fără porunci şi interdicţii. A citit şi a recitit *Edda*, iar apoi s-a alăturat micului grup de islandezi care au hotărât să reînvie o religie moartă de peste 1.000 de ani.

Hilmar ţine să precizeze câteva lucruri. Vikingii nu s-au dedat la jafuri şi violuri, oricum nu mai mult decât celelalte neamuri din vremurile de atunci. Astea sunt poveşti trâmbiţate de irlandezi, care au vrut să-i discrediteze pe nou-veniţii vikingi. Păgânismul este o religie paşnică, bazată pe dragostea pentru pământ, pentru spiritul locului, îmi spune Hilmar. Este o religie cu mulţi zei, iar *Edda* conţine poveşti fantastice despre ciclopi care fac miracole.

— Hilmar, tu pari un tip raţional, cu scaun la cap. Chiar crezi în poveştile astea?

Hilmar tace o clipă, după care îmi răspunde. Nu este tocmai răspunsul pe care îl aşteptam.

— Ştiu că pare un talmeş-balmeş, dar toţi avem nevoie de un sistem de credinţe, ca să trăim acele clipe transcendente.

Este incredibil. Discut cu capul comunităţii păgâne din Islanda, iar el îmi spune că s-ar putea ca religia lui să fie un „talmeş-balmeş”. E ca şi când ar veni papa şi ne-ar spune: „Ştiţi, poate că Biblia e o aiureală, dar, ce să facem, trebuie să credem şi noi în ceva”. Însă tocmai asta îmi spune Hilmar. Ca să fim fericiţi, nu contează în ce credem,

ci faptul de a crede. În orice.

— Ţi s-a întâmplat vreodată ceva rău, ai avut vreo piedică în viaţă? îl întreb eu.

Hilmar se gândeşte o clipă, scărpinându-şi barba stufoasă.

— Da, odată şi-a bătut joc de mine şeful meu, m-a lăsat lefter, aproape muritor de foame, într-un apartament din Londra. Însă eram suficient de tânăr ca să savurez momentul. Cred că s-ar putea spune că sunt fatalist, dar în sensul de fericit.

Hilmar are un pic de timp la dispoziţie, aşa că ne aventurăm pe gheaţa zburătoare şi ne îndreptăm către o librărie. Se numeşte, simplu, *Cartea*, şi este un templu al erudiţiei arbitrare. Temele şi limbile nu par să fie aranjate în nicio ordine clară. O carte, în islandeză, despre strategia în şah stă lângă o carte, în engleză, despre grădinărit.

Hilmar este un obişnuit al casei. Începe să caute, ca un expert, în dezordinea generală, un exemplar al *Eddei*. Şi nu orice exemplar.

— Sunt o grămadă de traduceri proaste pe-aici, mă pune el în gardă.

Caută în continuare, până găseşte o traducere bună.

Întors în camera mea de hotel, deschid cartea, talmeş-balmeşul de care mi se vorbise, şi încep să citesc. Mai întâi, introducerea, semnată de un oarecare Jesse Byock, profesor de studii islandeze la Universitatea din California, Los Angeles: „Spre deosebire de zeii din mitologia greco-romană, zeii nordici se ceartă rar între ei în privinţa deţinerii controlului asupra eroilor de natură umană sau semidivină, şi nici nu se bucură de privilegiul nemuririi. Universul lor se află într-un permanent pericol, iar acţiunile lor au adesea consecinţe neaşteptate”.

Impresionant. În vechea Islandă, până şi viaţa unui zeu era dură. Atunci, ce rost mai are să fii zeu, dacă nu te poţi bucura de privilegiul nemuririi? Nu este ăsta rostul nemuririi?

Citesc în continuare. Multe poveşti sunt greu de

urmărit, chiar şi în această traducere bună. Găsesc un capitol intitulat „Zicale ale înţeleptului”. Îmi place asta. Păgânism profetic. Sfaturi pentru călători:

Cei care călătoresc mult au nevoie de scaun la cap.

Cei nătângi să stea acasă.

Şi pentru beţivi:

Omul ştie mai puţin, cu cât bea mai mult şi devine un încurcă-lume.

Dar preferata mea este această bijuterie:

Cel mai bine pentru om este să aibă o înţelepciune moderată.

Nici prea iscusit şi nici prea deştept.

Omul cu prea multă ştiinţă Rareori este fericit în sufletul lui.

Înţelepciune moderată. Nu mi-a trecut niciodată prin cap că am putea să fim prea înţelepţi, prea învăţaţi. Uite că am primit această lecţie de viaţă de la nişte păgâni.

Stau într-o cafenea numită Cultura. Este unul dintre puţinele localuri internaţionale din Reykjavík, un spaţiu decorat eclectic, unde humusul este servit de ospătari spanioli. Iar acest tablou internaţional este întregit de tânărul care stă alături de mine la masă: un american pe nume Jared Bibler. Trăieşte în Islanda de doi ani.

Jared pur şi simplu radiază de fericire, cu un surâs ştrengăresc pe chip. îl întreb direct:

— Jared, ce naiba cauţi în Islanda?

Jared chicoteşte, iar surâsul lui ştrengăresc se transformă într-un zâmbet larg.

— Uneori te laşi purtat de viaţă, îmi răspunde el enigmatic.

Pentru a înţelege pe deplin enigma care este Jared Bibler, trebuie să ai câteva cunoştinţe de aviaţie internaţională. Islanda se află exact pe culoarul de zbor nord-atlantic, ceea ce înseamnă că cei care călătoresc între New York şi, de pildă, Londra, zboară chiar deasupra Islandei, la fel cum cei care călătoresc între New York şi Los Angeles zboară chiar deasupra statului Kansas. Cu alte

cuvinte, Islanda este o ţară peste care se zboară.

Îmi închipui că islandezii, ca şi locuitorii din Kansas, nu sunt îndrăgostiţi nebuneşte de cei care îi privesc de la o înălţime de peste 10.000 de metri. Însă, cu câţiva ani în urmă, un angajat al companiei aeriene naţionale Icelandair a avut o idee genială. Escalele. Să zicem că zburaţi între New York şi Londra. Icelandair vă invită să faceţi o escală de câteva zile la Reykjavík, fără să plătiţi nimic în plus. Planul a funcţionat, atrăgând mai ales călătorii cu buget restrâns, care au câteva zile libere la dispoziţie.

În primăvara anului 2002, Jared, proaspăt absolvent de facultate, locuind la Boston, şi-a cumpărat un astfel de bilet de avion cu escală şi, pe drumul de întoarcere către Boston, a petrecut trei zile la Reykjavík. Revenit acasă, prietenii lui l-au întrebat despre călătoria în Europa. Însă el nu le-a vorbit decât despre cele câteva zile petrecute în Islanda. Jared se îndrăgostise de Islanda – profund, nebuneşte, în mod definitiv şi irevocabil. Şi, ca mai toţi îndrăgostiţii, Jared era insuportabil. Nu mai contenea cu poveştile despre Islanda şi despre cât de minunată e ea. Curând, prietenii au încetat să-l mai întrebe despre călătoria lui în Europa.

Jared era hotărât să se întoarcă în Islanda, nu ca turist, ci ca rezident. A dat câteva telefoane unor prieteni ai unor prieteni ai unor prieteni. Cunoaşte cineva pe cineva în Islanda? Nimic. Când, în sfârşit, un fir. Camera de Comerţ a Islandei l-a pus în legătură cu o companie de software formată din două persoane, care dorea să se extindă şi să devină o companie formată din trei persoane. Jared s-a dus în Islanda la interviu. A fost invitat la masă, la un restaurant elegant numit Vegamot. Era într-o sâmbătă după-amiază, iar cerul era deja negru ca smoala. I-au oferit pe loc o slujbă.

Şi aşa se face că Jared Bibler, un tânăr care nu şi-ar fi închipuit niciodată că o să trăiască în afara graniţelor Statelor Unite şi care, până nu de mult, nici nu ştia unde se află Islanda pe hartă, şi-a făcut bagajele şi s-a mutat la

Reykjavík.

— Pur şi simplu am avut sentimentul că viaţa e mai bună aici, îmi spune el, înmuind o bucată de lipie în humus.

Jared îmi intuieşte scepticismul şi, fără ca eu să fi rostit vreun cuvânt, începe să-mi explice.

— Trăim într-o epocă a mobilităţii extreme. Poţi să-ţi stabileşti cursul vieţii, alegându-ţi locul unde vrei să trăieşti. Poţi să fugi de tine însuţi sau, cel puţin, de trecutul tău. Însă, când americanii se gândesc să se mute în altă parte, ei se gândesc la Carolina de Nord sau la Dakota de Nord. Nu se gândesc la Canada. Sau la Islanda.

Da, sunt de acord, cu toţii simţim, la un moment dat, dorinţa de a ne face bagajele şi de a pleca undeva, într-un loc îndepărtat. Dar, de obicei, acel loc îndepărtat presupune o plajă cu nisipuri de aur sau, cel puţin, soare din belşug. De ce Islanda?

— Îmi place aici.

— Bine, dar ce anume îţi place aici?

Jared trage adânc aer în piept şi apoi, cu pasiune temperată, îmi spune ce îi place în Islanda. Eu notez conştiincios tot ce îmi zice, de-abia reuşind să ţin pasul cu el.

Îi place cum apa fierbinte ţâşneşte din pământ ca aurul geotermal. Îi place cum oamenii te invită la o cafea, fără niciun motiv anume, şi îţi vorbesc ore întregi despre nimic anume. Îi place cum îşi alintă islandezii ţara, numind-o „Cubul de Gheaţă”. Îi place faptul că, fără să fi făcut vreun efort, cunoaşte deja trei membri ai Parlamentului. Îi place cum, într-o zi aspră de iarnă, îi scârţâie zăpada sub picioare, îi plac grupurile de colindători care cântă în centrul comercial al oraşului în luna decembrie, cu vocile lor puternice şi luminoase, alungând întunericul nopţii. Îi place cum copiii de cinci ani merg singuri la şcoală înainte să se lumineze de ziuă. Îi place senzaţia divină pe care o are atunci când înoată pe timp de viscol. Îi place cum, atunci când ţi se împotmoleşte

maşina în zăpadă, întotdeauna se găseşte cineva să-ţi dea o mână de ajutor. Îi place cum islandezii aplaudă atunci când avionul aterizează pe aeroportul internaţional din Keflavik, doar fiindcă sunt fericiţi că s-au întors acasă. Îi place cum islandezii reuşesc să fie foarte mândri, fără să fie deloc aroganţi. Şi da, îi place – nu doar îl tolerează, ci chiar îi place – întunericul.

Cel mai mult îi place să trăiască într-o cultură care nu le îngrădeşte oamenilor libertatea. La un an după ce s-a angajat la firma de software, a trecut în domeniul bancar – ceea ce ar fi fost de neconceput în Statele Unite. Americanii i-ar fi spus: „Eşti specialist în software, ce ştii tu despre domeniul bancar?”. Însă aici, oamenii pleacă de la premisa că te vei descurca. Un alt lucru care-i place în Islanda: atitudinea potrivit căreia, indiferent de situaţie, indiferent de cât de sumbră pare viaţa, până la urmă totul va fi bine. Şi, de obicei, aşa este.

Totuşi, sunt şi unele lucruri care nu-i plac în Islanda. Dimensiunea redusă a ţării duce la claustrofobie şi la nepotism. Femeile sunt atât de independente, încât nu-i permit lui Jared nici măcar să le deschidă uşa, ceea ce îl scoate din minţi, însă astea sunt fleacuri. Jared Bibler este fericit în Islanda, mai fericit decât a fost vreodată în viaţa lui.

Dar asta nu înseamnă că Jared a stat întins pe spate şi s-a lăsat invadat de fericirea islandeză, precum o baie de nămol geotermal. A muncit din greu pentru ea. A învăţat să vorbească islandeza, a învăţat să savureze mâncarea islandeză (cu excepţia rechinului putred; nimeni nu poate învăţa să savureze aşa ceva!). Observ că Jared foloseşte cuvântul „noi”, şi nu „ei”, atunci când se referă la islandezi.

Cu alte cuvinte, Jared manifestă toate simptomele celui care a devenit unul de-al locului, asemenea corespondenţilor externi, diplomaţilor şi altor expatriaţi care se îndrăgostesc atât de profund de un loc, încât ei depăşesc graniţa „participantului-observator”, cum îl

numesc antropologii, devenind pur şi simplu participanţi. Ei sunt uşor de identificat. Vorbesc limba locală, înţeleg umorul local. Poartă îmbrăcămintea locală. În unele cazuri, devin chiar imuni la microbii locali. Îmi amintesc că am întâlnit un englez care trăise în India atât de mulţi ani, încât putea să bea apă de la robinet fără să moară.

Aceşti oameni sunt priviţi cu dispreţ de către cei care nu reuşesc să devină ai locului. Da, noi diplomaţii şi jurnaliştii trebuie să învăţăm limba locală, să mâncăm din bucătăria locală, să ştim regulile locale. Dar numai până la un punct. Trebuie să păstrăm o anumită distanţă profesională. Cei care au devenit de-ai locului sunt consideraţi oameni slabi, un fel de trădători. Este ca şi când te-ai căsători cu fata cu care ai avut o aventură, după ce te-ai îmbătat la petrecerea de lăsatul Secului. Tot aşa, timpul pe care îl petrecem în străinătate ar trebui să fie doar o aventură. Nimic mai mult.

Şi totuşi, de-a lungul anilor, am întâlnit atât de mulţi oameni ca Jared, care par să se simtă mai în largul lor, mai fericiţi, trăind într-o ţară de adopţie. Oameni precum Linda din Bhutan. Ea şi Jared sunt refugiaţi. Nu refugiaţi politici, care fug de un regim opresiv, nici refugiaţi economici, care îşi părăsesc ţara de origine în căutarea unei slujbe mai bine plătite. Ei sunt refugiaţi hedonici, care se mută într-o nouă ţară, într-o nouă cultură, fiindcă sunt mai fericiţi acolo. De obicei, refugiaţii hedonici au o epifanie, un moment de iluminare, când îşi dau seama, dincolo de orice îndoială, că nu s-au născut acolo unde trebuie.

Pentru prietenul meu Rob, acest moment a venit noaptea târziu, la un motel din Billings, Montana. Rob, care este britanic, era tânăr pe-atunci şi făcea o călătorie în jurul lumii. Când a ajuns la Billings, era complet lefter. Planul lui era să înnopteze la motelul din Billings, urmând ca a doua zi dimineaţă să se gândească cum să procedeze în continuare.

Rob a comandat o ceaşcă de cafea; nu-i mai rămăseseră bani decât pentru una singură. Câteva minute

mai târziu, a venit chelneriţa, cu o cafetieră în mână, şi era pe punctul de a-i turna încă o ceaşcă de cafea, când Rob a ridicat mâna şi i-a spus: „Îmi pare rău, dar nu mai am bani”. Chelneriţa i-a zâmbit duios şi i-a spus două cuvinte, două cuvinte care aveau să-i schimbe viaţa lui Rob: „Este gratuită!”

Este gratuită. Pentru Rob, aceste două cuvinte i-au vorbit cât zeci de volume despre incredibila mărinimie a Americii, despre sufletul ei generos. Şi deodată, cum sta el acolo, într-un motel soios din Billings, complet lefter şi într-o stare de excitaţie de la excesul de cofeină, Rob şi-a dat seama, dincolo de orice îndoială, că şi-a găsit locul, ceea ce Tennessee Williams numea „casa inimii”.

Câţiva ani mai târziu, Rob s-a mutat la Boston, iar apoi s-a angajat la *National Public Radio* şi am devenit colegi. Rob şi-a păstrat accentul britanic, însă eu nu-l mai aud. Eu aud un american.

Sociologii au investigat acest fenomen, pe care îl numesc „adecvare culturală” şi care explică multe lucruri legate de fericire. Ca şi oamenii, fiecare cultură îşi are propria personalitate. Unele culturi, de pildă, sunt colectiviste; altele sunt individualiste. Culturile colectiviste, precum Japonia şi alte naţiuni confucianiste, preţuiesc armonia socială mai mult decât fericirea personală. Culturile individualiste, precum Statele Unite, preţuiesc satisfacţia personală mai mult decât armonia colectivă. De aceea, japonezii au o expresie bine-cunoscută: „Cuiul care iese în afară va fi bătut cu ciocanul”. În America, cuiul care iese în afară este promovat sau premiat la emisiunea concurs *American Idol*. Suntem o naţiune de cuie care ies în afară.

Într-un proiect de cercetare, au fost examinate personalităţile studenţilor japonezi şi ale celor americani. Mai întâi, s-a analizat dacă fiecare student avea un comportament mai individualist sau mai colectivist. Apreciau cuvinte şi sintagme precum „realizare personală” sau „armonie de grup”? Apoi, s-a măsurat gradul de

fericire al studenţilor. Studenţii japonezi care aveau tendinţe individualiste (adică tendinţe americane) erau mai puţin fericiţi decât studenţii cu personalităţi mai colectiviste. Cu alte cuvinte, cei cu o bună adecvare culturală erau mai fericiţi decât cei fără.

Ce rezultă din aceste informaţii? E nevoie să facem teste de compatibilitate culturală pe elevii de liceu, la fel cum se procedează pentru compatibilitatea profesională? îmi imaginez cum ar suna un apel telefonic primit de la consilierul şcolar: „Bună ziua, doamnă Williams! L-am testat pe micuţul Johnnie şi a rezultat că el este foarte potrivit să trăiască în Albania. Ar fi mult mai fericit acolo. Primul zbor către Albania este la ora 19: 00. Doriţi să fac eu rezervarea?”

Bineînţeles că nu. Nu este suficientă o adecvare culturală şi, de altfel, orice societate are nevoie de inadaptaţii ei culturali. Tocmai aceşti oameni – cei care sunt parţial, deşi nu complet, alienaţi faţă de propria lor cultură – sunt cei care produc marea artă şi ştiinţă. Einstein, un evreu german, era un inadaptat cultural. Cu toţii beneficiem de pe urma operei lui Einstein, chiar dacă a fost sau nu fericit.

Ultima dată când l-am întâlnit pe Jared era la o altă cafenea. Se întâmpla într-o vineri după-amiază, la ora 16: 00. Eu am comandat bere; Jared, un cappuccino. El trebuia să rămână treaz. Urma să plece cu maşina la schi, către nord, la capătul Cercului Arctic. Însă nu se grăbea, iar conversaţia noastră s-a derulat calm şi relaxat. Afară, cerul se făcuse negru ca tăciunele.

— Nu ştiu, mi-a spus Jared, uitându-se fix în ceaşca de cappuccino, de parcă răspunsul la toate enigmele vieţii s-ar fi aflat în vârtejurile de spumă şi de espresso. Pur şi simplu am avut sentimentul că o să fiu fericit aici.

Încep să mă obişnuiesc cu întunericul. Încă nu-l îmbrăţişez, dar mă apropii tot mai mult de el. Frigul îşi are virtuţile lui. Fără frig, nu ar mai exista conceptul de „cald şi bine”. Am învăţat asta locuind la Miami, unde conceptul

de „cald şi bine” nu se află chiar la el acasă, la fel ca şi conceptul de a conduce o maşină în mod raţional. De asemenea, întunericul te face să simţi cu adevărat ce înseamnă să-ţi începi ziua odată cu răsăritul soarelui. Ai sentimentul că eşti în pas cu soarele, un sentiment care, în mod normal, este rezervat agenţilor de bursă sau brutarilor.

Poate că am început să devin islandez. Bine, nu chiar islandez. De-abia reuşesc să pronunţ cum trebuie doar două cuvinte islandeze, însă am început să apreciez senzaţia de cald şi bine. Mă simt de parcă aş fi căzut de pe hartă, dar, în acelaşi timp şi în mod ciudat, mă aflu în centrul universului. Am început să mă întâlnesc pe stradă cu oameni pe care îi cunosc, întocmai ca un localnic.

Mă aflu la Kaffitar, cafeneaua mea preferată. Îmi place cum sunt zugrăviţi pereţii în nuanţe de roşu, albastru şi în alte culori primare calde. Îmi place cum strigă barmanii, cu o voce cântată, atunci când este gata un *latte* sau un cappuccino.

Îl aud pe Ragnar, un artist islandez pe care l-am cunoscut puţin mai devreme, râzând pe înfundate la o altă masă. Ragnar poartă în jurul gâtului o eşarfă deschisă la culoare. Cu o mână pocneşte din degete, iar cu cealaltă gesticulează. Dar e ceva în neregulă cu această scenă. Nu-mi dau seama ce anume. Apoi îmi pică fisa. Ragnar este fericit. Ragnar este artist. De obicei, aceste două elemente nu sunt compatibile. Se presupune că artiştii, adevăraţii artişti, suferă, iar suferinţa nu este tocmai o stare de spirit ce denotă fericire.

Mitul artistului nefericit s-a perpetuat timp de veacuri. Poeţii englezi din secolul al XIX-lea, cum ar fi Byron sau Shelley, au murit tineri. Mai recent, cântăreţi precum Jimi Hendrix sau Kurt Cobain au contribuit şi ei la perpetuarea acestui mit.

Islanda pune capăt acestui mit o dată pentru totdeauna. Am cunoscut o mulţime de artişti, iar toţi erau, în cea mai mare parte, fericiţi. Îmi amintesc ce mi-a spus

Hilmar atunci când l-am întrebat dacă este fericit.

— Da, însă ţin la melancolia mea.

Magnus, pinguinul ars de soare, îmi spusese ceva foarte asemănător.

— Îţi iubeşti mica ta melancolie, care este ca un fel de zumzet ce te face să te simţi viu. Te plesneşti uşor peste faţă şi simţi o uşurare la gândul că viaţa este atât de fragilă, iar tu eşti atât de fragil.

— Deci poţi avea acest sentiment de melancolie şi poţi fi totuşi fericit?

— Cu siguranţă!

Sociologia modernă confirmă ceea ce spune pinguinul ars de soare. Psihologul Norman Bradburn, în cartea sa *The Structure of Psychological Well Being* („Structura psihologică a fericirii”), descrie faptul că fericirea şi nefericirea nu sunt contrare, aşa cum credem adesea. Ele nu sunt două feţe ale aceleiaşi monede. Ele sunt monede diferite. Cu alte cuvinte, este posibil ca o persoană fericită să aibă momente de nefericire, iar o persoană nefericită să trăiască momente de mare bucurie. Şi se pare că aici, în Islanda, este chiar posibil să fii fericit şi trist în acelaşi timp.

Profunzimea este un lucru curios. Uneori lipseşte acolo unde te aştepţi să fie – în universităţile din cadrul *Ivy League*, de pildă –, însă dai peste ea acolo unde te aştepţi cel mai puţin.

Este ultima mea noapte în Islanda şi sunt hotărât să stau treaz până târziu, ca să experimentez destrăbălarea din weekend în toată splendoarea şi beţia ei. Mă îndrept către un bar pe care mi l-a recomandat Jared. Este ora 21:00 şi, deşi în bar se află doar o mână de oameni, este deja un fum de poţi să-l tai cu cuţitul. Cred că e cea mai afumată încăpere în care am intrat vreodată, de parcă ar fi izbucnit un incendiu.

Comand un pahar de Blue Opal, o băutură populară care are la bază o şi mai populară bomboană. Are gustul unui drops de tuse Halls care a fost marinat peste noapte

în vodcă.

Ceva legat de barul învăluit în fum de ţigară sau poate legat de dropsul infuzat cu vodcă mă face să mă gândesc la Nietzsche. De regulă, Nietzsche îmi dă dureri de cap. Însă a spus cândva un lucru care îmi răsare în minte, precum un izvor geotermal. Valoarea unei societăţi constă în cât de bine transformă durerea şi suferinţa în ceva semnificativ. Nu felul cum o societate evită durerea şi suferinţa – căci Nietzsche, un om profund neliniştit (către sfârşitul vieţii a înnebunit), ştia că acest lucru este imposibil –, ci modul cum le transformă. Islandezii s-au descurcat de minune nu doar supravieţuind în acest peisaj selenar, ci şi transformând suferinţa în ceva semnificativ. Cum ar fi fericirea.

Mă întâlnesc cu o femeie pe nume Sara. Cel puţin aşa cred, că este femeie. Primul lucru pe care mi-l spune este:

— De obicei, oamenii îşi închipuie că sunt bărbat sau lesbiană.

Înţeleg ce vrea să spună. Sara este tunsă scurt, are o faţă pătrată şi bărbătoasă.

Îmi spune că nu este o persoană care iubeşte lumina soarelui. Una dintre activităţile ei preferate este să înoate dimineaţa, la ora 6: 00, mai ales atunci când este foarte frig şi se ridică aburul deasupra apei.

— E chiar mai bine dacă ninge, îmi spune ea.

Sara a avut de-a face atât cu turişti americani, cât şi cu pacienţi cu tulburări psihice. Pe primii îi întâlnea în mod regulat în parcul naţional, unde lucra în lunile de vară, iar pe cei din urmă, la clinica de psihiatrie, unde lucrează şi în prezent. Îmi place Sara.

Ajungem să discutăm, evident, şi despre fericire. Când le povestesc oamenilor despre proiectul meu, toţi îmi pun aceleaşi întrebări: Cum poate fi măsurată fericirea? Dar cum poate fi ea definită?

— Nu sunt sigur, le răspund eu. *Dumneata* cum o defineşti?

Sara se gândeşte o clipă, apoi spune:

— Fericirea este starea ta de spirit şi modul cum dobândeşti acea stare.

Şi Aristotel a afirmat mai mult sau mai puţin acelaşi lucru, deşi nu i-a spus într-un bar islandez plin de fum şi frecventat de femei cu aspect androgin. Felul cum încercăm să atingem fericirea contează cel puţin la fel de mult, dacă nu chiar mai mult, decât fericirea însăşi. De fapt, scopul şi modalitatea de atingere a lui sunt unul şi acelaşi lucru. O viaţă virtuoasă duce, în mod necesar, la o viaţă fericită.

Ies afară din bar, croindu-mi drum printr-o mulţime de oameni care tocmai intră. Este ora 4: 30 dimineaţa, iar petrecerea e în toi. Mă împleticesc spre hotel şi, odată ajuns în cameră, mă prăbuşesc pe pat. De data asta, sunt recunoscător că este întuneric.

Am descoperit de curând o reclamă excelentă la berea mexicană Dos Equis. În reclamă apare un bărbat de vreo cincizeci şi ceva de ani, cu ţigara în mână şi semănând vag cu Hemingway. De o parte şi de alta a bărbatului se află două femei mult mai tinere, privindu-l admirativ. (Ah, da, şi nişte bere.) Bărbatul are privirea aceea care parcă ar spune: Ştiu câte ceva despre viaţă. Iar textul spune: „Să fii plictisitor este o alegere. Plăcerile vieţii nu vin de la sine”.

La fel este şi cu fericirea. Când nu se mai vorbeşte de genetică, de spiritul comunitar, de venitul estimat, atunci fericirea este o alegere. Nu este o alegere uşoară, nu este întotdeauna o alegere de dorit, dar este totuşi o alegere.

Având de înfruntat o climă aspră şi o desăvârşită izolare, islandezii ar fi putut să aleagă cu uşurinţă disperarea şi beţia. Opţiunea rusească. În schimb, aceşti vajnici urmaşi ai vikingilor au străpuns cu privirea întunecatul cer al amiezii şi au ales fericirea şi beţia. Cred că este o alegere mai înţeleaptă. Şi apoi, ce altceva se poate face pe întuneric?

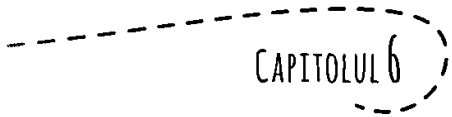

REPUBLICA MOLDOVA

Fericirea este în altă parte

TOATĂ ACEASTĂ FERICIRE începe să mă calce pe nervi. Aşa cum spunea filosoful german şi tovarăşul meu de suferinţă Schopenhauer, „fiindcă se simt nefericiţi, oamenii nu suportă să vadă alţi oameni pe care îi cred fericiţi”.

Întocmai. Ceea ce îmi trebuie, ceea ce mă va înveseli este o călătorie într-un loc nefericit. Potrivit Legii Fericirii Relative, un astfel de loc îmi va ridica moralul, căci îmi voi da seama că există adâncimi ale nefericirii pe care încă nu le-am explorat.

Un astfel de loc poate să ne dezvăluie aspecte profunde legate de natura fericirii. Cunoaştem un lucru prin contrariul lui. Cald nu înseamnă nimic fără rece. Locurile fericite îşi datorează statutul, cel puţin în parte, locurilor nefericite.

Da, trebuie să călătoresc către partea întunecată a Planetei, către un loc care nu este doar uşor cuprins de tristeţe, ci cu adevărat şi profund nefericit. Dar unde anume?

Imediat îmi vine în minte Irakul. Iată într-adevăr un loc nefericit, aşa cum o atestă carnagiul pe care îl văd zilnic pe ecranul televizorului. Însă nefericirea Irakului vorbeşte mai mult despre natura războiului decât despre cea a fericirii. Răsfoiesc statisticile din Baza de Date Universală. Câteva ţări africane se înscriu, fără doar şi poate, în categoria ţărilor profund nefericite. Deja mă gândesc să sar în următorul avion către Zimbabwe. Însă nefericirea africană este uşor de diagnosticat, deşi remediile sunt ceva mai greu de identificat.

Apoi îmi vine în minte Republica Moldova. Sigur că da. Fosta republică sovietică este, potrivit statisticilor lui Ruut Veenhoven, cea mai puţin fericită naţiune de pe

planetă. Până şi numele sună melancolic. Moldooova! încercaţi şi dumneavoastră. Observaţi cum vi se lasă falca în jos, meditativ. (Spre deosebire de „Jamaica”, pe care este imposibil să-l pronunţi fără să nu zâmbeşti.) Chiar îmi şi imaginez cuvântul „Moldova” ca un sinonim pentru nefericirea generică.

— Cum te simţi azi, Joe?

— Nu prea bine. Un pic ca Moldooova.

— Îmi pare rău. Capul sus!

Da, Republica Moldova este exact tonicul de care am nevoie.

Dar ce să iau cu mine în călătoria către locul cel mai puţin fericit din lume? Poate că ar trebui să iau nişte romane ruseşti întunecate – mai există şi un alt fel de romane ruseşti? –, poate câteva volume de Dostoievski, doar ca să arăt că sunt şi eu unul dintre ei.

Însă, mai întâi, am nevoie de două fotografii pentru viză. Stau aşezat pe un scăunel în faţa aparatului de fotografiat.

— Zâmbiţi, vă rog! îmi spune fotograful.

Îngheţ. Ce să fac? O fotografie zâmbitoare îmi va aduce puncte, ca atunci când ajungi într-o ţară lovită de foamete, încărcat cu saci de grâu? Sau se poate considera ca fiind ceva subversiv? îmi şi imaginez un funcţionar sever de la punctul de control – poate fi şi altfel decât sever? –, uitându-se la mutra mea radioasă şi strigând la colegul lui: „Hei, Boris, ia vino încoace! Avem un intrus aici”. Optez pentru calea de mijloc: o jumătate de rânjet neutru care ar putea fi interpretat ori ca veselie, ori ca ironie.

Următorul pas: găsirea Republicii Moldova pe hartă. Se dovedeşte mai greu decât mă aşteptam. Îmi scrutez atlasul de câteva ori până să o localizez, făcută sandvici între România şi Ucraina, două ţări eminamente nefericite. Aşadar, nefericirea preferă să se afle într-o bună companie.

Ca să ajung în Republica Moldova se dovedeşte la fel de complicat ca şi găsirea ei pe hartă. De parcă moldovenii

ar sta îmbufnaţi în colţul lor de lume. „Lăsaţi-ne în pace! Nu suntem fericiţi şi ne place să fim aşa. Am spus să plecaţi!”

Dar eu ştiu că, de fapt, este vorba despre un strigăt de ajutor, şi nu am de gând să renunţ. Să vedem, există o cursă a companiei Air Moldova care pleacă din Frankfurt. Însă elimin din start această variantă; nu am de gând să-mi pun viaţa în mâinile unui pilot moldovean deprimat. Mai este o cursă a companiei Austrian Airways care pleacă din Viena. Bun. E adevărat că austriecii nu prea au umor, în sens teutonic, dar au un punctaj onorabil de 6, 5 pe scara fericirii. Aşa că îmi cumpăr biletul de avion.

Avionul aterizează la Chişinău, capitala Republicii Moldova, şi, nu după mult timp, stau la coadă la punctul de control. Aeroportul este mic; arată mai curând ca o autogară decât ca un aeroport internaţional. Mă trezesc căutând semne evidente de nefericire. Oare nefericirea pluteşte în aer? Mă gândesc că poate fi echivalentul emoţional al aterizării pe un aeroport aflat la foarte mare altitudine – cum ar fi La Paz, în Bolivia –, când te simţi deodată ameţit. Dar nu detectez nicio schimbare bruscă a stării mele de spirit.

O femeie acră stă în spatele unui ghişeu pe care scrie „Viza la sosire”. Îi dau fotografia pentru viză, cea cu rânjetul meu neutru, şi trei bancnote nou-nouţe de 20 de dolari. Ca o regulă de aur, cu cât este mai amărâtă o ţară, cu atât ea va insista mai mult să primească bancnote nou-nouţe. Elveţienii, de pildă, nu au nimic împotrivă să primească bancnote mototolite, rupte sau cu alte imperfecţiuni. Însă, îmi amintesc cum stăteam în faţa unui ghişeu din Kabul, iar funcţionarul a examinat fiecare bancnotă de 100 de dolari pe care i-am dat-o de parcă ar fi fost un Matisse autentic sau poate un fals foarte bine realizat. A respins cam jumătate dintre ele. Una avea nişte cute abia perceptibile, pe alta a considerat-o prea veche, iar pe a treia pur şi simplu nu a plăcut-o.

Femeia se uită la fotografia mea, apoi la mine, apoi

iar la fotografie. Oh, nu, am fost descoperit. Ştiam eu că nu ar fi trebuit să-mi arăt dinţii. Dar apoi, îmi pune brusc ştampila pe paşaport, mă roagă să semnez ceva şi îmi spune: „Şedere plăcută!”. Totuşi, nu pare să fie o urare sinceră.

Mă aflu oficial pe teritoriul Republicii Moldova, cea mai puţin fericită ţară din lume. Simt ceva ciudat de palpitant în chestia asta, de parcă aş fi Sir Edmund Hillary urcând pe Muntele Everest sau, ca să folosesc o analogie mai adecvată, Jacques Cousteau scufundându-se în apele adânci ale oceanului.

Mă uit prin mulţime după Nataşa. Mă aşteaptă la aeroport şi mă duce la apartamentul bunicii ei. Aici voi sta eu. Hotelurile sunt invenţii minunate, însă ele nu sunt fereastra ideală către sufletul unei naţiuni. De fapt, aşa cum a demonstrat şederea mea în Qatar, ele sunt concepute să facă exact contrariul, adică să te ţină la o distanţă confortabilă de ţara pe care o vizitezi. Nu, dacă voiam să mă cufund în adâncurile nefericirii moldovene, trebuia să o fac temeinic. Trebuia să stau cu un moldovean autentic. Am găsit-o pe Marisha, prin Marisha.net, care oferă astfel de servicii. Acest site îi pune pe străini în contact cu moldoveni ca Nataşa, care sunt foarte strâmtoraţi (ca mai toţi moldovenii) şi sunt dispuşi să închirieze o cameră pentru câţiva dolari americani nou-nouţi. Am discutat cu Marisha pe e-mail – am fost circumspect în legătură cu proiectul meu de cercetare, ca să nu provoc suspiciune. Peste câteva zile, Marisha mi-a răspuns. Îmi găsise un apartament. În centrul oraşului. Autentic moldovean. Perfect.

Numai că unde este Nataşa? Trebuia să fie aici, cu o pancartă pe care să fie scris numele meu. Mă uit atent prin mulţime. Nimic. În cele din urmă, o tânără, în jur de 19 ani, vine în fugă spre mine, cu un carton mototolit în mână.

— Domnul Eric?

— Nataşa?

— Da, scuze de întârziere.

— Nu face nimic.

Ne urcăm în taxiul care ne aşteaptă afară. Abia acum mă uit mai bine la Nataşa. Poartă o aşa-zisă fustă, pantofi cu toc cui şi atâta rimei la ochi de parcă ar fi un raton. Un raton sexy. Încep să mă întreb în ce m-am băgat. Marisha de la Marisha.net închiriază camere sau altceva?

Ne urcăm într-un Mercedes vechi, cu scaunele scorojite şi un miros înţepător pe care nu reuşesc să-l identific. Nataşa stă pe scaunul din faţă, cu genunchii atât de aproape de schimbătorul de viteze, încât mă tem că şoferul ar putea să o schimbe pe ea în viteza a treia.

La radio se aude muzică pop rusească. Muzica pop rusească este – cum să spun asta diplomatic – proastă. Foarte proastă. Aşa de proastă încât probabil că a contribuit la căderea Uniunii Sovietice. îl rog pe şofer să dea muzica mai încet. Se supune, vizibil deranjat. Pe măsură ce ne apropiem de oraş, apar tot mai mulţi pietoni şi zăresc alte Nataşe, multe alte Nataşe, toate purtând aceleaşi microfuste şi acelaşi rimei de tip raton. Dumnezeule, îmi zic, oare toate femeile din Moldova sunt prostituate? E mai rău decât mi-am imaginat. Apoi îmi pică fisa. Nu sunt prostituate. Aşa se îmbracă ele. Este uniforma naţională.

Altminteri, oraşul arată destul de plăcut. Străzile sunt străjuite de copaci şi, deşi maşinile – şi oamenii – arată de parcă ar avea nevoie să treacă pe la curăţătorie, nu văd semne evidente de nefericire. În această epocă vizuală în care trăim, minţile noastre sunt antrenate să caute semne vizibile ale suferinţei: clădiri bombardate, adolescenţi înarmaţi cu mitraliere, smog. De aceea, tragem concluzia că oamenii dintr-o anumită ţară sunt suficient de fericiţi dacă nu întâlnim aceste semne ale disperării. Numai că nefericirea, la fel ca apa liniştită, este adâncă.

— E adevărat, o întreb eu pe Nataşa, că oamenii de aici sunt nefericiţi?

— Da, e adevărat, răspunde Nataşa, într-o engleză acceptabilă.

— De ce?

— Nu avem bani să trăim, spune ea, ca şi când cu asta s-ar fi încheiat discuţia şi puteam să plec acasă.

Curios, mă gândesc eu, am fost de curând într-o ţară în care oamenii aveau prea mulţi bani să trăiască. Poate că Moldova şi Qatarul ar putea ajunge la o înţelegere.

— Cât timp staţi în Moldova? mă întreabă Nataşa, în timp ce şoferul accelerează.

— Aproape două săptămâni, spun eu.

Ea dă din cap, impresionată, ca şi când majoritatea vizitatorilor nu rezistă aşa de mult.

Ajungem la destinaţie, într-un cvartal de blocuri cu patru etaje construite în stil tipic sovietic. Sovieticii au făcut pentru arhitectură ceea ce Burger King a făcut pentru mâncarea gourmet. În faţa blocului se află un fel de părculeţ în care se zăresc nişte rămăşiţe decrepite de leagăne şi o grămadă de sticle goale de bere aruncate peste tot. Pe scara blocului este încă şi mai multă mizerie, plus nişte exemplare de tineri moldoveni cu expresia aceea tipică anti-sistem pe chip.

Nataşa mi-o prezintă pe bunica ei, Liuba, care îmi va fi gazdă în următoarele două săptămâni. O babuşcă. Mică şi îndesată, cu o claie de păr roşcat şi o expresie aprigă, care, să spun drept, mă cam sperie. Îmi mai vine puţin inima la loc când văd că poartă un capot înflorat şi viu colorat.

Rusoaică la origine, Liuba a venit în Republica Moldova cu foarte mulţi ani în urmă, odată cu alte milioane de ruşi care s-au împrăştiat de-a lungul şi de-a latul Uniunii Sovietice, ferm hotărâţi să răspândească buna dispoziţie rusească. Viaţa era dulce. Până când a căzut Zidul Berlinului, s-a dezmembrat Uniunea Sovietică şi, împreună cu ea, şi viaţa Liubei. Acum îşi duce zilele de azi pe mâine şi e nevoită să-şi închirieze dormitorul unui american nevrotic aflat în căutarea fericirii. Roata istoriei poate fi crudă.

Singurele cuvinte în limba engleză pe care le

cunoaşte Liuba sunt „nu” şi „fifty-fifty”, iar pe acesta din urmă îl însoţeşte invariabil cu un legănat al palmei. Pentru Liuba, totul este fifty-fifty, de la peştele vândut în piaţa locală, până la preşedintele Moldovei. Cu excepţia lui Mihail Gorbaciov. Fostul preşedinte sovietic, omul care a grăbit prăbuşirea Uniunii Sovietice, are un punctaj mult mai mic decât fifty-fifty în aprecierea Liubei.

Rusa mea este ceva mai extinsă decât engleza Liubei, dar nu cu mult. Pe lângă „nu”, eu pot să spun şi „da”, „nu înţeleg” şi „încă un pahar de vodcă, vă rog”. Aşa că, vă puteţi imagina groaza care m-a cuprins când Nataşa îmi spune că pleacă, iar eu îmi voi petrece următoarele două săptămâni singur cu bunica ei. Doamne ajută!

După cum arată, nu cred că apartamentul Liubei a suferit prea multe schimbări de pe vremea lui Hruşciov. Piesa de rezistenţă este televizorul, în faţa căruia Liuba petrece ore în şir, urmărind telenovele ruseşti şi scoţând uneori un sunet şuierător – de cauciuc fisurat din care iese aer – atunci când nu-i place ceva la televizor, ceea ce se întâmplă destul de des. Şi apartamentul scoate sunete. Scârţâitori şi sunete care, de regulă, se aud atunci când se construieşte ceva, ceea ce mă îngrijorează, fiindcă nu se construieşte nimic în apropiere. Trebuie să fie instalaţia de la baie, îmi zic.

O întreb pe Liuba dacă pot să-i folosesc telefonul, rugăminte pe care mi-o exprim ţinând un telefon invizibil la ureche, iar ea arată cu mâna către un obiect negru aflat pe masa din colţul camerei. Este un telefon cu disc rotativ. Nici nu mai ţin minte de când nu am mai folosit un astfel de telefon. Rotesc discul cu greutate, însă simt o satisfacţie neaşteptată – degetul meu cuibărit în discul rotativ, sunetul specific care se aude după fiecare rotaţie. Când termin de format tot numărul, adică jumătate de oră mai târziu, simt că mi-am câştigat cu sudoarea frunţii apelul telefonic.

La celălalt capăt al firului se află Vitalie, un blogger, unul dintre puţinii bloggeri din Republica Moldova. Mi s-a

părut o persoană potrivită care m-ar putea ajuta să mă edific în privinţa nefericirii moldovene. Stabilim să ne întâlnim în ziua următoare. Vitalie mă întreabă dacă ştiu vreun restaurant bun. Asta mi se pare ciudat, fiindcă el trăieşte aici de când s-a născut, în timp ce eu mă aflu în Moldova doar de vreo oră. O iau ca pe un semn descurajator legat de perspectivele culinare în Moldova. Cineva avea să-mi explice mai târziu că, în Moldova, relaţia dintre gazdă şi oaspete este inversă. Oaspetele are obligaţia să facă gazda să se simtă în largul ei. Ospitalitate inversă. Unul dintre multele obiceiuri ciudate din această ţară.

Îi comunic prin semne Liubei că ies la plimbare, iar ea îmi dă o cheie şi îmi arată cum să descui numeroasele zăvoare de la uşa ei dublă. Străzile au un aspect destul de plăcut, deşi cam cenuşiu, în manieră sovietică. Bine că cel puţin sunt copaci. Sar într-un autobuz şi mă îndrept către centrul oraşului. E ticsit de lume. Pe chipul fiecărui călător citesc o expresie care este în acelaşi timp goală şi vag supărată, o expresie pe care am identificat-o drept încruntătura moldovenească. (Care se află în strânsă relaţie cu târşâitul moldovenesc, stilul de mers preferat al moldovenilor.)

Moldovenii au resimţit din plin efectele căderii Imperiului Sovietic. Spre deosebire de statele baltice, ei nu şi-au găsit refugiul într-un naţionalism fervent. Şi, spre deosebire de naţiunile musulmane din Asia Centrală, moldovenii nu şi-au găsit un punct de sprijin nici în credinţă sau în cultură. Ei înşişi şi-au fost singurul punct de sprijin şi se pare că nu a fost de ajuns.

În jurul lor văd numai nefericire. Un orb cu ochelari de soare şi baston, ca un fel de caricatură a unui orb. O bătrână atât de încovoiată, de parcă spatele îi devine paralel cu pământul. Aud pe cineva suspinând în urma mea, iar când mă întorc zăresc o femeie brunetă, de vârstă mijlocie, cu ochii roşii de-atâta plâns. Totuşi, mă întreb: să fie oare aşa de multă nefericire în jurul meu sau am

început să văd eu lucrurile deformat? Mă aştept ca Moldova să fie nefericită, prin urmare văd numai nefericire la tot pasul.

Trec pe lângă o clădire care se numeşte Institutul Special de Boli Infecţioase. E dărăpănată şi murdară, un loc unde mai degrabă te îmbolnăveşti de o boală infecţioasă, în loc să te vindeci de ea. Poate că de aceea este atât de special acest institut, mă gândesc eu. Mă opresc la o terasă. Un grup de moldoveni beau bere. Este ora 11: 00 – un pic cam devreme pentru bere, îmi zic eu –, însă ei par mai fericiţi decât toţi cei pe care i-am văzut până acum, cu excepţia chipurilor zâmbitoare de pe afişele publicitare. În aer pluteşte un fum gros de ţigară. Moldovenii fumează ca şi când nu ar mai exista ziua de mâine, ceea ce, în cazul lor, ar putea fi adevărat.

Republica Moldova este o construcţie naţională eşuată şi, ca în cazul unei operaţii estetice nereuşite, rezultatele nu sunt prea plăcute. Vrei să-ţi muţi privirea în altă parte. Ruşii au încercat să creeze aici o naţiune, când, de fapt, din punct de vedere istoric, nu a existat o naţiune cu adevărat, cel puţin nu genul de naţiune pe care îl aveau în vedere sovieticii. Moldovenii sunt de fapt români. Moldovenii şi românii au aceleaşi rădăcini istorice; limba moldovenească nu este o limbă distinctă, la fel cum nici engleza americană nu se deosebeşte prea mult de engleza britanică. Cineva a publicat odată un dicţionar român-moldovean; era mai mult un pamflet.

Vechea zicală cu paharul pe jumătate plin sau pe jumătate gol este complet greşită. Ceea ce contează cu adevărat este dacă apa curge în pahar sau dă pe dinafară. În Republica Moldova, apa se revarsă ca un torent. În timpul regimului sovietic, Republica Moldova era mai bogată decât vecina ei România. Acum situaţia s-a inversat. În timpul regimului sovietic, moldovenii puteau să călătorească liber în oricare dintre celelalte 14 republici sovietice. Acum ei au nevoie de viză să meargă în oricare dintre acestea, cu excepţia Ucrainei. Cel mai popular

cântec din Republica Moldova este melodia trupei Beatles, *Yesterday*, şi nici nu e de mirare.

Nu ar fi trebuit ca lucrurile să stea aşa. La începutul anilor 1990, s-au pompat aici sute de milioane de dolari ca ajutor extern. Se spunea că Republica Moldova va deveni viitorul Luxemburg. Astăzi, singurul lucru pe care Republica Moldova şi Luxemburgul îl au în comun este faptul că le găseşti foarte greu pe hartă.

Trec pe lângă un grup de poliţişti moldoveni. Poliţiştii, ca toţi bărbaţii moldoveni, arată cam neîngrijit. Dar, spre deosebire de majoritatea bărbaţilor moldoveni, poliţiştii sunt destul de durdulii. Nu e un semn bun când locuitorii unei ţări sunt slabi, iar poliţiştii sunt graşi.

Zăresc o librărie şi îmi zic să-i fac o scurtă vizită. Înăuntru e întuneric, încă o pană de curent, însă chiar şi pe întuneric dibuiesc o grămadă de volume de Puşkin. Moldovenii sunt mândri de scriitorul rus care a locuit aici câţiva ani în secolul al XIX-lea. Aleksandr Puşkin nu le împărtăşeşte afecţiunea. „Blestematul de Chişinău”, aşa scria el despre capitala Republicii Moldova. „Am ostenit de câte vorbe de ocară ţi-am tot aruncat”. Bănuiesc că animozitatea lui Puşkin se datorează în parte faptului că el nu se afla aici din proprie voinţă. El a fost surghiunit în Moldova, şi rareori oamenii nutresc afecţiune pentru locul unde au fost surghiuniţi, chiar dacă este unul încântător, ceea ce totuşi nu este cazul Republicii Moldova.

Trec pe lângă un bărbat cu ceafa groasă şi cu aspect neîngrijit. Judecând după felul cum arată, s-ar putea să facă parte din mafie. După ce se îndepărtează puţin, mă întorc şi văd că pe spatele tricoului său chiar scrie cuvântul „mafia”.

Pe drumul de întoarcere către apartamentul Liubei, autobuzul în care mă aflu se opreşte brusc. Şoferul face un anunţ – se pare că s-a ivit o problemă tehnică – şi toată lumea coboară din autobuz. Ceea ce mă surprinde este resemnarea lor. Niciun protest, niciun oftat, niciun cuvânt, niciun sunet. Mă tentează gândul să trag concluzia că

moldovenii îşi acceptă soarta şi au ajuns la un soi de acceptare budistă. Totuşi, nu cred că este cazul. Bănuiesc că aici este vorba de ceva mai mult.

Pe la sfârşitul anilor 1960, pe-atunci tânărul Martin Seligman, devenit acum mai-marele mişcării psihologiei pozitive, a făcut câteva experimente cu câini. Punea un câine într-o cuşcă şi îi făcea şocuri electrice (despre care el spunea că nu sunt dăunătoare). Câinele putea să se retragă într-un alt colţ al cuştii şi să evite şocul electric, a cărui declanşare era semnalată printr-un zgomot puternic şi o lumină strălucitoare. Apoi Seligman a pus câinele într-o situaţie fără ieşire. Indiferent ce ar fi făcut, el nu putea să scape de şocurile electrice. După aceea, şi asta este ceea ce l-a surprins pe Seligman, când a pus acelaşi câine în cuşca în care ar fi putut să evite cu uşurinţă şocurile (sărind peste un gărduleţ), câinele nu a mai făcut nicio mişcare. A stat şi a suportat şocurile. Fusese învăţat să creadă că situaţia este fără speranţă. Învăţase să fie neputincios.

În timp ce coboram din autobuzul stricat, mă întrebam: oare moldovenii sunt asemenea câinelui din experimentul lui Seligman? Au fost doborâţi – supuşi şocurilor – de atât de multe ori, încât pur şi simplu au încetat să mai încerce? Sunt moldovenii o naţiune deprinsă cu neputinţa?

Nu, aşa cum îmi explică moldovenii, sursa disperării lor este mult mai simplă, într-un cuvânt, banii. Nu le ajung banii. Venitul pe cap de locuitor este de numai 880 de dolari pe an. Sunt nevoiţi să lucreze în străinătate ca să câştige mai mulţi bani. Unele moldovence sunt ademenite să devină prostituate. Sunt şi moldoveni care ajung chiar să-şi vândă un rinichi pentru bani.

Sigur că situaţia e gravă, nu vreau să minimalizez greutăţile economice cu care se confruntă moldovenii. Dar, dacă am învăţat ceva din călătoriile mele, este faptul că lucrurile nu sunt aproape niciodată aşa de simple precum par. Multe ţări sunt mai sărace decât Republica Moldova

şi, cu toate astea, sunt mai fericite. Nigeria, de pildă, sau Bangladesh. Problema este că moldovenii nu se compară cu nigerienii sau cu locuitorii Bangladesh-ului. Ei se compară cu italienii şi cu germanii. Moldova este ca un om sărac care trăieşte în vecinătatea celor bogaţi, ceea ce nu reprezintă tocmai o situaţie fericită.

Când mă întorc la apartament, Liuba mă întâmpină la uşă – după ce m-am chinuit câteva minute să descui zăvoarele. Cu palmele desfăcute şi ridicând din umeri, o „întreb" ce mai face. „Fifty-fifty", îmi răspunde ea, arătând către umărul stâng, care o doare, presupun, şi făcându-şi vânt, în semn că e toropită de căldură. E uimitor, îmi zic eu, cât de mult pot comunica doi oameni cu un vocabular comun de numai şase cuvinte, dintre care unul e „vodcă".

Câteva minute mai târziu, Liuba îşi lasă capul într-o parte şi îl odihneşte pe mâinile împreunate. Se duce la culcare. Profit de ocazie şi mă uit la fotografiile înrămate de pe poliţa căminului. Trecutul Liubei. Văd fotografia unui bărbat, probabil răposatul soţ al Liubei. E făcută la distanţă – prea mare distanţă, îmi zic eu, chinuindu-mă să-i desluşesc faţa. Are o claie de păr cărunt şi trăsături virile. Stă în faţa nu ştiu cărui monument sovietic cenuşiu. Nu zâmbeşte, dar nici nu mi se pare că ar avea o privire încruntată. Mă uit mai de aproape şi observ urma unui zâmbet nefinalizat, abia perceptibil, dar prezent acolo, cu siguranţă. Mai târziu, Liuba avea să-mi explice, printr-un translator, că fotografia fusese făcută în Kazahstan, unde locuiseră cu mulţi ani în urmă. Mă întreb dacă acel zâmbet abia schiţat a supravieţuit în Republica Moldova.

Zilele mi se desfăşoară după o rutină comodă. Dimineaţa, Liuba îmi pregăteşte micul dejun: telemea moldovenească, cafea instant şi nişte biscuiţi cu o umplutură cremoasă. Apoi fac duş şi ies pe străzile Chişinăului, în căutarea nefericirii moldoveneşti. După câteva zile, uit că mai există o lume dincolo de Moldova. E uimitor, îmi zic, că în epoca asta a internetului şi a televiziunii prin satelit, mai este posibil ca unele locuri să

te acapareze cu totul, făcând ca lumea lor să devină şi lumea ta.

Cumpăr o sticlă de vin moldovenesc şi o aduc în apartament. Moldovenii sunt mândri de vinul lor, unul dintre puţinele produse pe care le exportă. Se organizează tururi ghidate ale podgoriilor moldoveneşti şi expoziţii cu vinuri de-ale lor. Oamenii fac vin în casele lor şi îl servesc cu mândrie oaspeţilor. Îi torn un pahar de vin Liubei, care ia o înghiţitură, apoi închide ochii câteva secunde, după care pronunţă verdictul: fifty-fifty. E generoasă. Vinul moldovenesc nu se ridică la nivelul de fifty-fifty. Tristul adevăr este că nu se îndură nimeni să le spună moldovenilor că vinul lor, tezaurul lor naţional, e de proastă calitate.

În ziua următoare mă întâlnesc cu Vitalie, bloggerul, la un restaurant din apropiere – unde se serveşte mâncare tradiţională moldovenească. Sunt nerăbdător să o degust, ştiind foarte bine că mâncarea este oglinda sufletului unei naţiuni. Vitalie are douăzeci şi ceva de ani, un chip radios şi vorbeşte o engleză perfectă, pe care el zice că nu a învăţat-o din manuale. Un chelner ursuz ne conduce în jos pe scări către o pivniţă întunecoasă şi mirosind a mucegai. Este ora prânzului. Noi suntem singurii clienţi.

— Care va să zică, de ce sunt moldovenii nefericiţi? intru eu direct în subiect.

Vitalie mă priveşte ca şi când m-ar întreba cam cât timp am la dispoziţie.

— Păi, să vezi, mai întâi e problema asta cu Transnistria, îmi zice el.

— Nu se poate rezolva cu antibiotice? întreb eu.

Reiese că Transnistria nu este o boală, ci o republică separatistă, o fâşie îngustă din Moldova, controlată de forţe proruse. În Transnistria se produc mărfuri textile şi coniac. Din când în când, mai explodează câte o bombă, apoi vin negociatorii de la Bruxelles, îmbrăcaţi în costume cu două rânduri de nasturi, şi care beau apă Evian. Se organizează conferinţe, se pronunţă rezoluţii. După care,

oamenii de la Bruxelles se întorc acasă. Până la următoarea bombă.

Vitalie declară că toată situaţia asta cu Transnistria e o tâmpenie, iar eu înclin să fiu de acord cu el. Ulterior, aveam să constat o ciudată mândrie pe care unii moldoveni o simt faţă de Transnistria, ca şi când s-ar gândi: „Da, suntem o naţiune înapoiată, profund nefericită, dar cel puţin avem propria noastră republică separatistă, aşa cum au ţările adevărate”.

Vitalie este consilier financiar liber-profesionist. Majoritatea clienţilor săi sunt străini, aşa încât câştigă destul de bine, judecând după standardele moldoveneşti: 230 de dolari pe lună. Soţia lui câştigă tot cam atât, ceea ce îi plasează confortabil spre vârful clasei de mijloc din Moldova. Ei locuiesc într-un apartament din aşa-numitele „hruşcioabe”, blocuri de locuinţe construite pe vremea fostului lider sovietic Nikita Hruşciov, care a rămas în istorie pentru incidentul cu lovirea cu pantoful în pupitru într-o adunare a Organizaţiei Naţiunilor Unite. Sunt blocuri de locuinţe-tip de patru etaje, fiecare bloc având lungimea unui teren de fotbal, însă fiecare apartament este minuscul.

— Au fost construite pentru dormit. În timpul zilei, oamenii lucrau, aşadar de ce-ar fi avut nevoie de spaţiu? îmi explică Vitalie.

Chelnerul ursuz vine să ne ia comanda. Vitalie îmi recomandă ceva ce se cheamă mămăligă, mâncarea naţională. Îmi place cum sună. Ca un personaj din serialul *Strada Sesame*. Hei, băieţi şi fete, haideţi s-o salutăm pe „Mămăligă”.

Vitalie mă desfată cu detalii interesante despre Moldova. Cum ar fi faptul că preşedintele Republicii Moldova este un fost brutar, iar prim-ministrul, un fost cofetar. împreună, ar face o echipă straşnică de catering, dar se pare că nu prea fac o echipă politică tocmai grozavă. Moldovenii îşi dispreţuiesc guvernul – asta dacă se gândesc vreodată la el. Au ei alte griji pe cap.

Nemulţumirea cea mai mare a lui Vitalie – şi are destule – o reprezintă calitatea groaznică a serviciilor în Republica Moldova. O rămăşiţă a trecutului sovietic, spune el, când vânzătorii îi considerau pe clienţi un fel de întrerupere necesară care, dacă este ignorată suficient de mult timp şi cu suficientă râvnă, va dispărea în cele din urmă. Această atitudine persistă şi ea îl scoate din minţi pe Vitalie. Spre deosebire de majoritatea moldovenilor, Vitalie nu se resemnează. El ripostează. Chiar zilele trecute, a ţipat la şefa unui supermarket şi i-a spus să-şi înveţe angajaţii să fie mai amabili. Doamnei nu prea i-a picat bine sugestia lui Vitalie.

— Ăştia sunt angajaţii pe care îi avem, a replicat ea.

— Tipic, spune Vitalie. Caracteristica principală a moldovenilor este atitudinea defensivă.

Durează cam mult până ne vine mâncarea. Unde este mămăliga mea?

Încrederea – sau, mai precis, lipsa încrederii – reprezintă motivul pentru care Republica Moldova este o ţară aşa de nefericită, îmi spune Vitalie, ceea ce îmi aminteşte de descoperirile cercetătorilor cu privire la relaţia dintre fericire şi încredere. Moldovenii nu au încredere în produsele pe care le cumpără de la supermarket. (Ele ar putea avea etichete false.) Nu au încredere în vecinii lor. (Aceştia ar putea fi corupţi.) Nu au încredere nici măcar în membrii propriei familii. (Ar putea unelti împotriva lor.)

Un alt motiv al nefericirii moldovenilor?

— Oamenii din Republica Moldova nu sunt nici ruşi, nici moldoveni. Am fost trataţi rău şi abandonaţi de toţi. Nu mai avem niciun fel de mândrie. Nici măcar în limba noastră. Avem miniştri în guvernul Moldovei care nici măcar nu vorbesc limba moldovenească. Vorbesc doar rusa. Mi-e ciudă că trebuie s-o spun, dar e adevărat: Nu există cultură moldovenească.

Situaţia moldovenilor îmi aminteşte de cea a locuitorilor Qatarului. Nici ei nu au cultură, însă au o ţară

fabulos de bogată, fără cultură. Moldovenii sunt o naţiune săracă lipită pământului, fără cultură. Orice-am zice, locuitorii Qatarului sunt într-o situaţie mai bună. Cel puţin, ei îşi pot permite să închirieze cultura altor popoare pentru o vreme.

Îl întreb pe Vitalie despre democraţie, arătând meditativ înspre sticla mea de Sprite, de parcă o băutură carbogazoasă şi cu aromă artificială de lămâie ar simboliza întrucâtva eterna călătorie a omenirii în căutarea libertăţii. Probabil că democraţia moldovenească este departe de a fi perfectă, dar cu siguranţă este mai bună decât regimul totalitar sovietic. Asta nu poate fi o sursă a fericirii?

— Nu, îmi răspunde Vitalie, fără nici cea mai mică urmă de ezitare. În epoca sovietică, nu se gândea nimeni la libertate. Tot ce ştiau era comunismul. Nu se trezeau în fiecare zi cu gândul: „Doamne, aş vrea să am mai multă libertate!” Libertate ca să facă ce? Cel puţin, pe vremuri, oamenii aveau o slujbă şi o locuinţă. Asta era un fel de libertate, iar acum nu o mai au.

Timp de ani de zile, politologii au crezut că oamenii care trăiesc în ţări democratice sunt mai fericiţi decât cei care trăiesc în orice alt tip de regim. Părea o idee absolut logică şi existau şi unele argumente în sprijinul acestei idei. Însă prăbuşirea Uniunii Sovietice a schimbat această optică. Majoritatea (deşi evident că nu toate) acestor noi naţiuni independente au acum un regim cvasi-democratic.

Şi totuşi, nivelul de fericire nu a crescut. În unele ţări, chiar a scăzut, iar astăzi fostele republici sovietice sunt, în linii generale, ţările cu nivelul cel mai scăzut de fericire de pe planetă. Care este explicaţia? Politologul Ron Inglehart a tras următoarea concluzie: Nu democraţia îi face pe oameni fericiţi, ci mai curând oamenii fericiţi sunt mai înclinaţi să construiască o democraţie.

Terenul trebuie să fie fertil, din punct de vedere cultural, pentru ca democraţia să poată prindă rădăcini. Instituţiile sunt mai puţin importante decât cultura. Şi care sunt ingredientele culturale necesare pentru ca

democraţia să prindă rădăcini? încrederea şi toleranţa. Nu doar încrederea în cei din interiorul grupului tău – cum ar fi familia –, ci şi încrederea în cei din exterior. Încrederea în străini, încrederea în adversarii tăi, chiar în duşmanii tăi. În felul acesta poţi paria pe alţi oameni –, căci ce altceva este democraţia dacă nu un imens joc al hazardului?

De aceea democraţia îi face pe elveţieni mai fericiţi, dar nu şi pe moldoveni. Pentru elveţieni, democraţia este glazura de pe tortul lor prosper. Moldovenii nu se pot bucura de glazură, fiindcă ei nu au tort.

— Ok, îi spun eu lui Vitalie, cu o ultimă sforţare, dar acum aveţi McDonald's. Asta trebuie să însemne ceva, nu?

Nu, îmi răspunde Vitalie. Nu înseamnă nimic. McDonald's este îngrozitor de scump pentru moldovenii de rând. Numai câţiva oligarhi şi mafioţii ruşi pot să-şi permită să mănânce acolo. Şi copiii de şcoală când merg în excursii organizate, îmi povesteşte că sora lui de zece ani a fost de curând în vizită la McDonald's împreună cu clasa. Vitalie tot încerca să găsească scopul educativ al acestei vizite. A întrebat-o pe sora lui dacă ea şi colegii ei au văzut cum se fac burgerii acolo. Nu, mi-a spus ea. Doar au mâncat şi apoi au plecat. Vitalie suspectează că a fost un nepotism la mijloc – poate cineva de la şcoală are o rudă care lucrează la McDonald's? în Moldova, nepotismul este explicaţia generică pentru orice. De obicei, este explicaţia corectă. Corupţia este în floare, ceva incredibil, îmi spune Vitalie. Îmi povesteşte cum pacienţii mituiesc personalul medical ca să poată sări peste coadă.

— E foarte greu să rămâi cinstit aici, îmi spune el.

În cele din urmă, îmi soseşte mămăliga. Încep să mănânc. Dacă mâncarea este o fereastră către sufletul unei naţiuni, atunci sufletul Moldovei este fad şi spongios. Şi cred că are legătură cu porumbul.

— Cum e? mă întreabă Vitalie.

— Nu e rea, mint eu.

Mai vorbim un pic, în timp ce mai ciugulesc din

mămăligă, doar atât cât să nu par nepoliticos. Plătesc nota şi ne ridicăm să plecăm.

Stăm la un colţ de stradă, înconjuraţi de o viermuială de pietoni, şi suntem pe punctul de a ne lua rămas-bun, când îmi dau seama că am uitat să-i pun o întrebare esenţială.

— Vitalie, este ceva ce-ţi place aici în Moldova?

Vitalie cugetă o clipă, înainte de a-mi răspunde.

— Nu ne-am obişnuit cu confortul, ca occidentalii. Avem aşteptări mai puţine, şi cred că ăsta e un lucru bun. Ah, şi încă ceva, fructele şi legumele.

— Ce-i cu ele?

— Sunt foarte proaspete.

Şi, ca din senin, apare o femeie cu nişte găleţi de plastic, pline ochi cu zmeură şi cireşe. Da, îmi zic, într-adevăr, par foarte proaspete.

În fostele republici sovietice, viaţa cotidiană se bazează pe trei produse: vodcă, ciocolată şi corupţie. Cunosc pe cineva care a reuşit să supravieţuiască două săptămâni în Uzbekistan doar cu ajutorul acestor trei articole. Cumpăr două dintre ele de la o băcănie locală şi mă îndrept către casă; aşa consider acum apartamentul Liubei, ca fiind acasă. Mănânc ciocolata şi beau vodca, o marcă amăgitoare numită Vodca Perfectă, în timp ce Liuba stă în faţa televizorului, scoţând sunete şuierătoare şi râzând din când în când. Una peste alta, nu cred că e tocmai un mod neplăcut de a-ţi petrece o seară în Republica Moldova.

În ziua următoare, iau masa cu Marisha, de la Marisha.net. Ea este cea mai fericită moldoveancă pe care o cunosc, probabil fiindcă tocmai s-a măritat cu un britanic şi poate să plece din ţară oricând doreşte. Soţul ei a fost unul dintre clienţii ei. Marisha îşi câştigă existenţa ajutând puţinii turişti străini care se aventurează să călătorească în Republica Moldova. O vreme, a ajutat şi bărbaţi care veneau aici în căutarea unor mirese. Dar nu se mai ocupă de aşa ceva. Prea multe dintre femei, îmi explică ea,

căutau altceva, nu iubire. „Nişte escroace”, acestea sunt cuvintele folosite de ea. Le scriau iubiţilor din America sau din Marea Britanie şi le spuneau că au nevoie de bani pentru viză sau minţeau că au câştigat o maşină la loterie şi au nevoie de câteva mii de dolari ca să plătească taxele. Ai putea, te rog, să-mi trimiţi banii? E o maşină aşa de frumoasă.

— Şi bărbaţii se lasă păcăliţi, în general? o întreb pe Marisha.

— Unii da, îmi răspunde ea.

Îmi şi imaginez un nătâng din Cleveland, stând în faţa computerului şi întrebându-se de ce nu a mai primit nicio veste de la Olga, de când a trimis cecul ăla cu ceva vreme în urmă. Poate el mai trimite vreo două-trei e-mailuri, închipuindu-şi că s-a stricat iarăşi serverul din Moldova. Cât timp îi ia până să-şi dea seama că a fost păcălit? O săptămână? O lună?

Asta ar putea explica nefericirea tipului din Cleveland, dar cum rămâne cu moldovenii? întreb eu. De ce sunt ei aşa de nefericiţi? Banii, îmi răspunde ea, dar nu se referă la lipsa lor.

— Punem în locul valorilor adevărate valoarea banului.

Totuşi, câteva minute mai târziu, Marisha îmi vorbeşte cu mult entuziasm despre noul megamall, primul din Republica Moldova, care tocmai se construieşte la periferia oraşului. Marisha vede în asta un semn de progres. Vreau să strig NU! Nu faceţi asta! în scurtă vreme o să fiţi îngropaţi în malluri. Dar îmi ţin gura.

După masă, facem o scurtă plimbare pe jos până la Muzeul Naţional de Etnografie şi Istorie Naturală. Muzeul nu pare să se fi schimbat nicio iotă de pe vremea sovietică; şi nici femeile care lucrează aici. Par deranjate de prezenţa noastră. Deşi sunt rudimentare, exponatele au şarmul lor. Preferatul meu este cel care se referă la pământul moldovenesc. În nişte cilindri din plexiglas, sunt expuse diferite culori şi nuanţe de sol.

— Noi nu avem resurse minerale – nu avem gaze naturale şi nici petrol – tezaurul Republicii Moldova este solul nostru, îmi explică Marisha.

E adevărat. Aşa cum îmi spunea Vitalie, solul Republicii Moldova produce fructe şi legume foarte proaspete. Dacă şi vinul ar fi mai bun…

Într-o altă sală este expusă o pictură murală gigantică, idealul sovietic al cosmosului şi locul omenirii în univers. Sovieticii negau existenţa lui Dumnezeu, însă au încercat să improvizeze un fel de spiritualitate. Lucrarea este o amestecătură de imagini năucitoare care acoperă întregul plafon şi părţi ale pereţilor laterali. Nu ştiu la ce să mă uit mai întâi. Sunt nave spaţiale şi zgârie-nori – toate pictate cu unghiuri ascuţite şi culori întunecate. Pe unul dintre pereţi, un cuplu de tineri, complet dezbrăcaţi, îşi ţin copilul în braţe, înălţându-l ca pe o ofrandă către cerul fără zei. Nu mă miră de ce moldovenii se află într-o derivă spirituală. Au fost nevoiţi să îndure toate astea mai bine de cincizeci de ani.

Mai aflu şi alte lucruri la muzeu. Aflu că, de-a lungul secolelor, moldovenii au fost invadaţi de turci, mongoli, tătari, cazaci şi, bineînţeles, ruşi. Totuşi, Marisha susţine că nefericirea moldovenilor este o chestiune de dată recentă.

— Noi am fost mereu oameni fericiţi, îmi spune ea, neconvingător.

Acum îmi iau rămas-bun de la Marisha. Dar mai este ceva ce vreau să ştiu.

— Marisha, nu prea ştiu cum să pun întrebarea asta, dar am observat cum se îmbracă moldovencele. Foarte…

— Sexy.

— Da. De ce se îmbracă aşa?

— Li se pare ceva normal.

Marisha îmi oferă o explicaţie, care îşi are rădăcina puternic ancorată în principiul cererii şi ofertei. Au plecat din ţară atât de mulţi bărbaţi moldoveni, ca să muncească în străinătate, încât moldovencele se află într-o competiţie

aprigă pentru ceea ce a devenit o resursă insuficientă: bărbatul moldovean. Acest dezechilibru explică şi de ce bărbaţii moldoveni sunt atât de puţin preocupaţi de felul cum arată.

— Nu e treaba lor să arate bine, îmi spune Marisha. Treaba lor este să câştige bani.

Mă întorc cu autobuzul la apartamentul Liubei. E cumplit de cald. Şoferul s-a descheiat complet la cămaşă, dezvăluind un piept păros şi flasc, confirmând, fără să ştie, afirmaţia Marishei.

Moldovenii au adunat un repertoriu bogat de expresii pentru a-şi mai îndulci amarul său, cel puţin, pentru a-şi justifica nefericirea. Una dintre cele mai răspândite expresii este „ca la Moldova", rostită de obicei cu năduf. împreună cu sora ei, „ce să fac", este folosită când se defectează din nou autobuzul sau când proprietarul apartamentului măreşte chiria lunară cu 40 de dolari, doar fiindcă aşa vrea el.

Însă preferata mea, expresia care ilustrează cu adevărat chintesenţa acestei ţări, este: „Nu e problema mea!" O ţară cu atât de multe probleme, şi totuşi nu este problema nimănui. Nimeni nu îşi asumă nimic. Blocul de locuinţe al Liubei, de pildă, are neapărată nevoie de o nouă pompă de apă. (Aşa se explică sunetele ciudate pe care le-am auzit.) Ea a încercat să-i mobilizeze pe oameni – toţi ar avea de câştigat –, dar nu a vrut nimeni să se implice. Nimeni nu e dispus să contribuie financiar pentru ceva util atât celorlalţi, cât şi lui însuşi.

Ceea ce nu vor să recunoască moldovenii este puterea altruismului egoist. Poate că sună puţin cam pueril, dar atunci când îi ajutăm pe alţii, ne simţim împliniţi. Psihologii de la Universitatea din Kobe, Japonia, au demonstrat acest lucru. Au împărţit un grup de studenţi în două grupuri mai mici. Un grup nu a făcut nimic diferit timp de o săptămână. Celălalt grup a fost rugat să enumere faptele bune pe care le-au făcut în cursul săptămânii. Nu au fost rugaţi să facă niciun fel de fapte

bune, ci doar să ia notă de ele. După o săptămână, la acest al doilea grup s-a evidenţiat o creştere a nivelului de fericire, în comparaţie cu primul grup. „Prin simpla enumerare a faptelor bune făcute într-o săptămână, oamenii devin mai fericiţi şi mai recunoscători”, a fost concluzia cercetătorilor.

Neuropsihologii susţin că au localizat partea din creier care are legătură cu altruismul. Spre surprinderea lor, se dovedeşte a fi o parte mai primitivă a creierului decât crezuseră iniţial – aceeaşi parte care este asociată cu nevoia de mâncare şi de sex. Ceea ce înseamnă că suntem concepuţi pentru altruism, şi nu doar simulăm acest lucru.

„Nu este nimic mai amuzant decât nefericirea”, spune Nell, bătrânul fără picioare din piesa într-un act al lui Samuel Beckett, *Sfârşit de partida*. Pun pariu că Beckett nu a vizitat niciodată Republica Moldova. Eu nu văd niciun fel de umor aici, nici măcar un umor neintenţionat. Totuşi, moldovenii au cel puţin un banc, care este foarte sugestiv pentru situaţia din Republica Moldova.

Un demnitar se află în vizită în iad şi face un tur al locului. „Aici”, spune ghidul, „se află camera rezervată americanilor”. Dintr-un cazan încins ies flăcări, în timp ce o grămadă de gărzi înarmate îi supraveghează atent pe prizonieri. „Aici se află camera rezervată ruşilor”. Şi mai multe flăcări ies din cazanul încins, deşi sunt mai puţine gărzi. „Iar aici se află camera rezervată moldovenilor”. Alt cazan încins, şi mai multe flăcări. Dar aici nu se află niciun paznic.

— Nu înţeleg, spune vizitatorul. De ce nu e niciun paznic în camera moldovenilor?

— Nu e nevoie de paznici, răspunde ghidul. Dacă unul iese afară din cazan, ceilalţi îl trag înapoi.

Invidia, acest duşman al fericirii, abundă în această ţară. Este extrem de virulentă, dar îi lipseşte ambiţia care însoţeşte de obicei invidia. Aşa încât moldovenii au parte

de toate neajunsurile invidiei, fără să primească în schimb niciunul dintre beneficiile ei – mai precis, afacerile prospere şi clădirile monumentale construite de oameni ambiţioşi pentru a dovedi că sunt mai buni decât toţi ceilalţi. Moldovenii se bucură mai mult de eşecul vecinului decât de propriul lor succes. Nu-mi pot imagina ceva mai puţin fericit.

Îmi spun că poate totuşi nu toţi moldovenii sunt nefericiţi. Poate că numai locuitorii capitalei sunt aşa de nefericiţi. Trebuie să mai vizitez şi alte locuri.

O sun pe Marisha şi îi explic ce planuri am. Ea îi traduce Liubei şi o lămureşte că voi fi plecat din oraş pentru câteva zile. Destinaţia mea, un oraş numit Cahul, în partea de sud a ţării, unde se poate ajunge cu un microbuz. Liuba se oferă să-mi arate de unde să iau microbuzul. Ieşim din apartament şi ne urcăm în lift. Arăt cu mâna către desenul graffiti – o explozie de culori, ca şi când aici ar fi explodat o fabrică de vopsele, amestecată cu limbaj obscen. Liuba ridică din mâini şi zice „*Perestroika*”. Aşa explică ea într-un cuvânt tot ce e rău în Moldova, de ce viaţa ei e de rahat. Gropi în asfalt? *Perestroika*. Infracţionalitate? *Perestroika*. Vodcă proastă? *Perestroika*.

Ne îndreptăm către staţia de microbuz. Aşteptăm amândoi aici, în tăcere, până când soseşte în sfârşit un microbuz. Liuba îi spune şoferului ceva în rusă, după care eu îi fac cu mâna Liubei în semn de rămas-bun. Microbuzul este plin ochi. Aşa circulă tot timpul. E loc doar în picioare. La câţiva centimetri de faţa mea este bustul unei femei. E un bust frumos. Ştiu asta fiindcă mai bine de două treimi din suprafaţa bustului este expus. După câteva minute, încep să se adune broboane de sudoare pe bustul femeii. După alte câteva minute, broboanele se transformă în pârâiaşe. Sunt fascinat, dar nu în sens erotic, ci mai degrabă în sens hidrodinamic. După vreo cincisprezece minute, observ că pârâiaşele de sudoare de pe unul dintre sâni au format afluenţi şi s-au extins şi la celălalt sân.

Microbuzul se opreşte din zece în zece minute şi se

tot urcă alţi oameni. Nu pot să cred cât de multe persoane pot intra într-un microbuz. Dar nimeni nu se plânge. Nimeni nu scoate niciun cuvinţel. Tavanul e jos. Stau cocoşat. Observ că şoferul este desculţ. Chestia asta mă deranjează, dar nu sunt sigur de ce. Axila transpirată a unui tip este chiar în nasul meu. Treaba asta mă deranjează şi ştiu exact de ce. Noi, pasagerii acestui microbuz supraaglomerat, suntem ca un organism viu, prelungindu-ne şi contractându-ne la fiecare oprire, când doar câţiva oameni coboară şi mult mai mulţi urcă. În sfârşit, se eliberează un scaun şi mă cuprinde o imensă bucurie, simt că am noroc. Benjamin Franklin, primul autor de literatură motivaţională al Americii, scria cândva că „fericirea este produsă nu atât de marile momente de noroc care se întâmplă rar, cât de micile avantaje care se întâmplă în fiecare zi”. Avea dreptate.

Trecem pe lângă un panou publicitar, o reclamă la un televizor cu plasmă. „LG: Viaţa e bună!”. E multă ironie în aceste cuvinte. În primul rând, viaţa nu e bună în Republica Moldova. Şi în al doilea rând, nimeni din acest microbuz nu-şi poate permite să cumpere televizorul cu plasmă – cu excepţia mea, dar eu prefer să am plasmă în sânge, şi nu în sufragerie. Reclama asta, ca toată cultura de consum, îşi bate joc de moldoveni, fiindcă cei mai mulţi dintre ei nu-şi vor putea permite niciodată să cumpere produsele cărora li se face publicitate – doar dacă nu îşi vor vinde un rinichi. Joseph Epstein, în cartea sa despre invidie, descria întreaga industrie publicitară ca „o maşinărie vastă şi complicată de producere a invidiei”. În Moldova, toată această invidie nu are unde să se împrăştie; ea doar se acumulează, ca un deşeu toxic.

Schimb microbuzul. Cel în care mă urc e mai puţin aglomerat, însă un scaun este ocupat de un ţăran cu vreo douăzeci de pui de găină ciripitori. La început, îmi zic că asta face parte cu siguranţă din farmecul local, dar după câteva minute, chestia începe să mă calce pe nervi şi îmi vine să-i strâng de gât pe puii ăia gălăgioşi. Dar nu o fac.

„Ca la Moldova”. Trebuie să rămâi pasiv cu orice preţ.

E un aer înăbuşitor. Deschid un pic fereastra din dreptul meu şi mă cufund în somn. Când mă trezesc, o jumătate de oră mai târziu, observ că cineva a închis fereastra. O deschid din nou şi aţipesc încă o dată. Când mă trezesc, o văd iarăşi închisă. Ce se întâmplă? Mai târziu, aveam să aflu că aduce ghinion dacă deschizi o fereastră într-un vehicul aflat în mers, chiar dacă vehiculul cu pricina nu are aer condiţionat, iar afară sunt patruzeci de grade. Se pare că moldovenii sunt un popor superstiţios. Foarte puţine dintre superstiţiile lor sunt optimiste, ca cea care spune „Dacă strănuţi înseamnă că cineva se gândeşte la tine”. Însă majoritatea se referă la cele mai îngrozitoare lucruri care se vor abate asupra ta dacă speli rufe duminica sau dacă dai bani lunea, sau dacă dai noroc cu un pahar de apă (copiii tăi vor fi proşti), sau dacă te întorci după un lucru pe care l-ai uitat, sau dacă te aşezi direct pe caldarâm, sau dacă îţi aşezi geanta pe pământ, sau, bineînţeles, dacă deschizi fereastra într-un vehicul în timpul mersului. Îmi dau seama că mulţi oameni din lumea largă sunt superstiţioşi, dar, de obicei, superstiţiile lor fac parte dintr-un sistem de credinţă mai larg, religios sau spiritual. Superstiţia moldovenilor pluteşte în aer, nefiind ancorată în nimic, cu excepţia norului de pesimism ce pluteşte deasupra acestui trist pământ.

Câteva ore mai târziu, ajung la Cahul. Este al treilea oraş ca mărime din ţară, dar arată mai curând ca un sat mai mare. Într-o combinaţie de engleză stricată şi rusă stricată, femeia de la recepţia hotelului mă lămureşte că am de ales între trei tipuri de camere: simplă, semilux şi lux. Având tot timpul în minte sfatul anticilor greci, „totul cu moderaţie”, aleg semilux.

Camera are un anumit farmec decrepit. Mobilă din lemn cu crăpături, prosoape ca glaspapirul şi un televizor care prinde 67 de canale, dar niciunul în engleză. Mă uit oricum. Mi se pare o activitate plăcută şi mă joc de-a

ghicitul.

Apare o femeie cu basma pe cap care vorbeşte cu mânie. Oare despre ce vorbeşte? Clic. Apare preşedintele Bush dublat în rusă. Ce-o fi spunând? Clic. Un meci de fotbal. Care o fi scorul? Nu ştiu precis de cât timp fac asta, dar sunt sigur că am depăşit deja limita normalului.

Misiunea oficială a programului american de voluntariat Peace Corps este „să sprijine naţiunile ţărilor interesate în a-şi satisface nevoia de specialişti în diverse domenii" şi „să promoveze o mai bună cunoaştere a poporului american de către poporul ţării gazdă". De fapt, misiunea acestui program este să răspândească un pic de fericire americană în întreaga lume, o încercare de a recrea lumea după chipul şi asemănarea fericirii de tip american.

Mi-e milă de voluntarii Peace Corps din Republica Moldova. Ei se află într-o misiune imposibilă. Am aranjat o întâlnire cu un grup de voluntari, care de-abia mă aşteaptă ca să-şi verse tot necazul. Ne întâlnim la o cafenea, cu o atmosferă destul de plăcută, jumătate în interior, jumătate la terasă. Comandăm salată şi bere. Nu trece mult timp şi voluntarii încep să mi se plângă.

Abby, o blondă cu aspect de majoretă, e prima care ia cuvântul. Îmi povesteşte cum s-a dus la bancă, zilele trecute, ca să scoată nişte bani din contul personal. Dar funcţionarul de la bancă nu îi dădea voie.

— Îmi tot spunea: „De ce îţi trebuie să scoţi bani? Ai mai scos şi ieri". Nu mi-a venit să cred. Doar sunt banii mei.

— Nu ştiu cum să se poarte cu clienţii, se plânge un alt voluntar.

Toţi au câte o nemulţumire, mai mică sau mai mare. Peştele toxic, de pildă, care mi se spune că este pescuit din râuri poluate şi poate fi mortal. Însă, cea mai mare nemulţumire este legată de faptul că moldovenii nu vor să aştepte la rând.

— Aici nu se respectă regula „primul venit, primul

servit”, ci regula „cel mai obraznic, primul servit”, spune Abby.

O altă nemulţumire generală este lipsa încrederii.

— Oamenii nu mai au încredere nici măcar în prieteni. Dacă se întâmplă vreun necaz prietenilor, oamenii îşi zic: „Bine, poate mie n-o să mi se întâmple asta.”, spune un alt voluntar.

Corupţia este o altă temă predilectă. Mituirea profesorilor pentru promovarea examenelor este la ordinea zilei. De aceea, moldovenii nici nu se mai duc la doctori mai tineri de 35 de ani. Îi suspectează – pe bună dreptate – că şi-au cumpărat examenele. Şi astfel, neîncrederea se adânceşte tot mai mult.

Mark are 32 de ani şi este din Denver. Îmi este simpatic. Ştie limba spaniolă şi şi-a dorit să meargă în America de Sud, aşa că a fost trimis în Republica Moldova. Se plânge că în apartamentul lui totul este anapoda: ţevi stricate, uşi care scârţâie. El lucrează la un centru pentru victimele violenţei domestice. Acolo se prezintă doar o singură femeie pe săptămână, ceea ce, potrivit spuselor lui Mark, ilustrează mai degrabă cât de frică le este femeilor victime să ceară ajutor, decât gradul de violenţă domestică din Republica Moldova.

Mark este îngrijorat de faptul că Republica Moldova începe să-l afecteze. Zilele trecute, o femeie l-a acostat pe stradă.

— Mi-a spus: „Mark, ce se întâmplă cu tine? înainte zâmbeai. Acum nu te mai văd zâmbind deloc”. Şi m-am gândit că are dreptate. Acum nu mai zâmbesc deloc. Ce se întâmplă cu mine?

Nu aşa trebuie să funcţioneze programul Peace Corps. Tinerii şi veselii americani trebuie să insufle speranţă celor lipsiţi de speranţă. În cazul de faţă, se pare că moldovenii sunt cei care râd la urmă. Dacă ar şti să râdă.

Aceşti americani, care au fost odinioară plini de însufleţire, de-abia aşteaptă să plece din Moldova. Până

atunci, se străduiesc şi ei să facă faţă situaţiei cum pot mai bine şi beau o grămadă de bere. Abby preferă să-şi imagineze că se află în Grecia. E cald, la ţară e drăguţ, aici au brânză feta uneori, cu toate că nu e chiar aşa de bună.

Eu îi ascult şi le absorb plângerile ca un burete. Totuşi, nu pot să cred că lucrurile stau aşa de prost aici.

— Ei, haideţi, trebuie să fie şi ceva drăguţ aici în Republica Moldova. Locul ăsta trebuie să aibă şi el o calitate.

Dintr-odată se aşterne tăcerea peste grupul locvace. Toţi îşi lasă privirile în jos şi îşi fac de lucru cu salatele din farfurii. Într-un final dramatic, cineva, cred că Mark, spune:

— Fructele şi legumele. Sunt foarte proaspete.

— Daaa! rostesc şi ceilalţi, cu entuziasm, fructele şi legumele sunt foarte proaspete.

Mă întorc la hotel. Camera mea de categoria semilux este încinsă la maximum. Dau un telefon la recepţie.

— Unde este aerul condiţionat?

— Oh, nu, domnule, nu există aer condiţionat în camerele semilux. Doar în cele de lux.

— Ok, atunci aş putea să mă mut într-o cameră de lux?

— Nu, domnule, asta nu se poate.

— Aş putea să primesc un ventilator?

— Nu, domnule, asta nu se poate. Dar puteţi să vă aduceţi dumneavoastră propriul ventilator.

Dau drumul la televizor. Posturile naţionale încearcă să promoveze cultura moldovenească. Din câte îmi dau seama, ea constă din femei în costume tradiţionale, care dansează în cerc, cu braţele în şolduri, în timp ce un bărbat, care poartă o pălărie cu pană de păun, cântă. Mă cufund în somn, dar nu dorm prea bine.

În dimineaţa următoare, mă întâlnesc cu Joanna la micul dejun. Joanna lucrează tot ca voluntar Peace Corps. Ea se află aici de aproape doi ani, ceea ce înseamnă că e decana de vârstă a întregului grup. Toţi mi-au spus că

trebuie să mă întâlnesc cu Joanna.

Mă aşteaptă la cafeneaua hotelului, un loc mohorât, unde serveşte o chelneriţă poreclită „Căţeaua”, poreclă care nu e folosită ironic. Ea este cea mai ursuză chelneriţă pe care am cunoscut-o în viaţa mea. Ieri, s-a discutat mult dacă Căţeaua zâmbeşte vreodată. Cineva a spus că da, a văzut-o zâmbind o dată, dar ceilalţi l-au contrazis, spunând că, de fapt, fusese un rânjet; lumina difuză crease iluzia unui zâmbet.

Joanna şi cu mine luăm loc la o masă şi dăm comanda, ascunzându-ne feţele în spatele meniurilor de carton. Expresia Căţelei nu poate fi definită ca zâmbet, aşa cum văd eu lucrurile.

Joanna mă roagă să-i dau sarea şi începe să-şi toarne din belşug în cafea.

— Sunt dependentă de sare, îmi mărturiseşte ea, drept răspuns la privirea mea mirată.

Se pare că Joanna pune sare în aproape orice şi mai are şi alte obiceiuri culinare ciudate, moştenite de la mama ei.

O întreb pe Joanna de ce s-a hotărât să lucreze ca voluntar Peace Corps.

— Eu sunt un om de acţiune. Îmi place să fac lucruri, spune ea.

Însă nu ăsta este motivul real, adaugă ea. Motivul real îl reprezintă avioanele, înainte îi era groază să zboare cu avionul. Plângea ori de câte ori zbura cu avionul, de teamă că aparatul de zbor o să se prăbuşească. Apoi, într-o bună zi, a încetat să mai plângă. Nu-i trecuse frica de avion. Pur şi simplu nu-i mai păsa dacă avionul se prăbuşeşte.

— Atunci mi-am dat seama că am nevoie de ceva care să mă facă să-mi pese din nou, să-mi pese dacă avionul se prăbuşeşte.

Aşa că, a renunţat la slujba pe care o avea la American Express în New York şi s-a înscris ca voluntar în Peace Corps.

Joanna ceruse să fie trimisă într-o „ţară bazată pe orez, nu într-una bazată pe pâine”. Poate o ţară din Asia. Dar s-a produs o încurcătură atunci când i s-au întocmit actele şi, până când s-au lămurit lucrurile, toate ţările bazate pe orez fuseseră deja repartizate altora, iar Joanna a nimerit în Republica Moldova.

— E ultimul loc unde mi-am dorit să merg, îmi spune ea.

Remarc, nu pentru prima dată, că nimeni nu vrea să fie în Moldova, inclusiv moldovenii.

Joanna îmi mărturiseşte deschis că are probleme cu alcoolismul. Republica Moldova este ori un loc minunat pentru un alcoolic, ori unul îngrozitor, în funcţie de gradul de dependenţă. Moldovenii beau din belşug. Dar, spre deosebire de islandezi, ei beau fără bucurie. Am văzut moldovence bine îmbrăcate intrând într-unul dintre micile baruri care împânzesc oraşul, dau peste cap un păhărel de vodcă, după care îşi continuă drumul către serviciu. Alcoolul ca un anestezic.

Joanna se dezlănţuie, îşi toarnă din nou sare în cafea şi vorbeşte într-un ritm ameţitor. (La un moment dat, îmi spune că meditează în fiecare dimineaţă, timp de 45 de minute. Asta mă surprinde, şi mă cuprind fiorii când mă gândesc cât de rapid ar vibra dacă nu ar medita.) îmi povesteşte cum a încercat să organizeze întâlniri ale Alcoolicilor Anonimi în satul moldovean unde lucrează, dar nu prea i-au ieşit aşa cum plănuise ea. Majoritatea oamenilor au venit beţi la aceste întruniri. Ei au auzit cuvântul „alcool” şi şi-au închipuit că e vreun club unde se bea alcool.

— Dacă aş fi moldoveancă, şi eu aş bea, îmi spune Joanna.

Joanna locuieşte într-un sat din apropiere, împreună cu familia-gazdă şi o mică pasăre pe nume BuBu. Sunt oameni destul de cumsecade, dar nu-i oferă niciun pic de intimitate. Dau buzna în camera ei la orice oră şi o obligă să mănânce. Şi nu o lasă să deschidă fereastra în camera

ei, chiar şi când sunt 40 de grade şi nici nu există aer condiţionat. Ar putea aduce ghinion. (Dar cum poţi să-ţi dai seama de asta în Republica Moldova?) Şi îi dau voie să tragă apa la toaletă doar de două ori pe zi, pe care ea le rezervă pentru „momente speciale”. Şi, pe deasupra, mai şi cred că e bătrână.

— În New York, eram o tipă de treizeci şi ceva de ani, gen *Sex and the City*. Aici sunt o babuşca. Chestia asta m-a şocat de-a dreptul.

— De *ce* sunt moldovenii aşa de nefericiţi? o întreb eu.

Joanna răspunde fără nicio ezitare.

— Din cauza neputinţei. Oamenii nu au nicio putere, sunt complet neputincioşi. Pur şi simplu, nu au ce să facă. Aşa stau lucrurile aici. În fiecare zi, la orice pas. Apoi, e nepotismul, care pare făcut special ca să-i împiedice pe oameni să încerce altceva. Durează un an până să poţi porni o amărâtă de afacere aici. Se cumpără diplome universitare şi ei cred că nu e nimic în neregulă dacă faci asta. Pur şi simplu mă scot din minţi.

Joanna bate cu pumnul în masă, pentru a sublinia gravitatea situaţiei. Cu colţul ochiului, o zăresc pe Căţea cum se încruntă la noi.

Însă Joanna nu a terminat.

— Când studenţii se înscriu la facultate şi plătesc taxele, lor li se garantează diploma universitară, indiferent dacă învaţă sau nu. Dacă un student pică la examen, atunci e vina profesorului. Când aud grozăviile astea, îmi vine să dau de pământ cu tot ce-mi iese în cale.

Sper din toată inima că Joanna vorbeşte la modul figurat. Căţeaua nu ar fi prea încântată dacă ar începe să zboare nişte lucruri prin preajmă. Joanna îşi pierde suflul şi ia încă o înghiţitură de cafea sărată.

Cercetările din domeniul fericirii confirmă spusele Joannei. Oamenii nu sunt fericiţi dacă nu au control asupra vieţii lor – nu într-un sens abstract geopolitic, ci în sensul vieţii de zi cu zi. Moldovenii sunt prinşi într-un cerc vicios

al nefericirii. Nefericirea lor dă naştere neîncrederii, care produce şi mai multă nefericire, care conduce la şi mai multă neîncredere. Mă simt obligat să o întreb pe Joanna dacă este fericită aici, deşi mi se pare o simplă formalitate.

— La drept vorbind, da, sunt fericită, îmi spune ea. Mai fericită decât eram în New York. Mă simt mai utilă aici.

Nu-mi vine să-mi cred urechilor. Dar ceea ce spune ea are sens. A fi util, a fi de ajutor contribuie în mod hotărâtor la dobândirea fericirii. Cercetătorii de la Universitatea din Chicago au realizat un sondaj pe un eşantion de 50.000 de oameni cu profesii foarte variate. Rezultatele au fost surprinzătoare. Profesiile de mare prestigiu – avocaţi, doctori, bancheri – au obţinut un scor mic. Dar cine sunt cei care s-au declarat foarte fericiţi? Preoţii, terapeuţii, asistentele medicale şi pompierii. Cu alte cuvinte, profesiile care oferă ajutor. Oamenii care sunt implicaţi în altruism egoist.

Şi, de altminteri, spune Joanna, viaţa în Republica Moldova nu este chiar aşa de rea. Sunt unele tradiţii frumoase aici, spune ea, cum ar fi respectul pentru bătrâni şi pentru morţi. O dată pe an, are loc o sărbătoare, Pastele Blajinilor, când toţi aduc flori la morminte şi fac slujbe de pomenire pentru cei răposaţi. Se pare că moldovenii îi tratează pe cei răposaţi mai bine decât pe cei vii.

— Şi, bineînţeles, mai sunt şi fructele şi legumele, îmi zice ea.

— Foarte proaspete, aşa-i?

— Aşa-i.

Achit nota de plată. Căţeaua îmi ia banii, fără să rostească un cuvânt sau să-mi arunce un zâmbet. Mă urc în camera mea şi încep să-mi fac bagajul. Am văzut destul din viaţa la ţară în Moldova.

Pe drumul de întoarcere către Chişinău, este zăpuşeală în microbuz, dar nu mă mai sinchisesc să deschid geamul. Mi-e teamă că devin şi eu moldovean şi îmi fac o introspecţie în căutarea altor semne ale acestei

maladii. Da, nu mai sunt atât de politicos ca înainte. Nu mai spun „Mulţumesc!” sau „Vă rog!”, dat fiind că nu mi se răspunde niciodată cu aceeaşi monedă. Moldovenii pur şi simplu intră într-un magazin şi spun: „Daţi-mi asta, daţi-mi aia!” Marisha mi-a explicat că moldovenii nu-şi permit luxul politeţii. Cu câteva săptămâni în urmă, poate că aş fi fost de acord cu ea. Am trăit patru ani în cea mai politicoasă ţară din lume, Japonia, şi asta m-a scos din minţi. Toată ziua, bună ziua, vă rog, vă mulţumesc şi *gomen nasai*, îmi cer scuze…

Nu aveam dreptate în privinţa japonezilor. Ei înţeleg intuitiv că politeţea este lubrifiantul care ajută angrenajele unei societăţi să funcţioneze aşa cum trebuie. Fără lubrifiant, rotiţele mecanismului încep să se frece una de alta şi ajung să se strice. Da, prefer de o mie de ori politeţea prefăcută a Japoniei faţă de grosolănia autentică a Moldovei. Mulţumesc foarte mult.

Liuba mă întâmpină la uşă, în capotul ei strident. De când mă aflu aici, parcă suntem un cuplu de bătrânei. Ea îmi găteşte. Eu o ajut la diverse treburi prin casă, schimb becurile, deschid borcane cu murături. Uneori ne mai şi dondănim, ceea ce este o mare realizare, având în vedere limitele noastre lingvistice.

— Cum a fost călătoria? mă întreabă ea prin semne.

— Fifty-fifty, îi răspund eu, iar ea zâmbeşte.

Îmi pregăteşte masa. Un peşte delicios, pe care îl devorez. După câteva minute, intru în panică. Oh, nu, am mâncat peştele. O să mor, aşa cum m-au avertizat cei de la Peace Corps.

Liuba îmi explică prin semne că urmează să plece la coafor. Mă uit după ea pe fereastră şi o văd cum trece de părculeţul acela jalnic şi se îndreaptă spre un coafor, fără îndoială, jalnic şi el. Simt deodată o afecţiune profundă pentru babuşca asta, un sentiment care mă ia pe nepregătite.

Totuşi, îmi dau seama că ştiu foarte puţine despre Liuba, despre trecutul ei. O sun pe Marisha şi o rog să vină

la sfârşitul săptămânii ca să ne ajute cu translaţia. Vreau să aflu povestea Liubei.

Între timp, ridic receptorul telefonului cu disc şi formez un număr de telefon mobil, o ciudăţenie a tehnologiei. La celălalt capăt al firului este Alexandru, sau Sandru, cum îşi spune el, un naţionalist moldovean înfocat. Nu ştiam că există aşa ceva. Vreau să-l întâlnesc.

— Deci, nu aveţi telefon mobil? mă întreabă Sandru, neîncrezător.

— Nu, nu cred în telefoane mobile.

E noua mea idee fixă. M-am hotărât să nu mai folosesc telefoane mobile. Dat fiind că telefoanele mobile mi-au întrerupt scurtele momente de fericire pe care le-am trăit în Elveţia şi în Bhutan, am decretat că ele sunt antiteza fericirii. Ele te scot din starea de beatitudine în care te-ai adâncit în acea clipă şi în acel loc.

— Dar tocmai aţi apelat un telefon mobil.

— Asta e altceva, îi dau eu replica. Nu le folosesc eu, însă ceilalţi oameni sunt liberi să o facă.

În cele din urmă, îmi acceptă explicaţia şi stabilim o întâlnire.

Mă urc într-un autobuz şi, pentru prima dată de când mă aflu în Republica Moldova, sunt martorul unui act de bunătate. O bătrână, cu dinţi de aur şi cu fire de păr alb în bărbie, încearcă să se urce în autobuz, dar nu are putere. Un bărbat o apucă de braţ şi o trage înăuntru. Nu-mi vine să-mi cred ochilor. Poate că acest loc mai are totuşi o şansă. Sau poate că nu. Bătrâna îşi dă seama că nu s-a urcat în autobuzul care trebuie. Toată lumea ţipă la ea, inclusiv bărbatul care a ajutat-o să se urce. La următoarea staţie, pasagerii aproape că o aruncă din autobuz.

Sandru este tânăr, slab şi răsuceşte între degete o pereche de ochelari de soare, îmi cer scuze pentru întârziere, dar în Moldova zece minute de întârziere nu înseamnă de fapt întârziere. Ne îndreptăm către locul lui preferat, un restaurant cu terasă. Sandru are doar 26 de ani, dar are atâta ură şi amărăciune în inimă, cât pentru un

bătrân de 70 de ani.

Sandru îi urăşte pe ruşi pentru ce au făcut în Republica Moldova.

— Ne-am pierdut identitatea. Noi, moldovenii, nu ne mai găsim locul nicăieri, în Rusia, îţi spun că eşti român. În România, îţi spun că eşti rus. Moldova este ca un trup rănit. Trebuie să se vindece.

Moldovenii sunt nefericiţi fiindcă ei nu mai ştiu cine sunt. Cum poţi să te simţi bine în pielea ta, dacă nu ştii cine eşti?

Când vine chelneriţa să ne ia comanda, Sandru îi vorbeşte în moldovenească. Chelneriţa îi răspunde în rusă. Doi oameni care discută în două limbi complet diferite, iar niciunul dintre ei nu este dispus să cedeze.

— Vorbeşti rusa? îl întreb eu pe Sandru, după ce s-a îndepărtat chelneriţa.

— Da, o vorbesc fluent.

— Atunci, de ce nu vorbeşti cu ea în rusă?

— De ce să vorbesc în rusă? Asta e ţara mea, nu a ei. Ea ar trebui să vorbească moldovenească. Nu mai suport chestia asta, să fiu umilit tot timpul. Ştii ce îmi spun? îmi spun: „De ce nu vorbeşti rusa? De ce nu vorbeşti o limbă omenească?”

În Republica Moldova, limba nu este o sursă de bucurie, ca în Islanda, ci o sursă de dezbinare. Limba ca armă.

— Ştii, spun eu, ruşii susţin că ei au eliberat Moldova.

— Da, au eliberat-o de oameni.

Încerc o altă manevră şi îi povestesc despre Liuba. E rusoaică, cel puţin din punct de vedere etnic, şi este o femeie foarte cumsecade. Şi ea suferă. A pierdut totul.

— Mă bucur că a pierdut totul, spune el, refuzând să cedeze. Adevărul va ieşi la lumină. Întotdeauna iese la lumină.

Întâlnirea mea cu Sandru m-a pus serios pe gânduri. În autobuz, pe drumul către casă, mă întreb dacă nu

cumva am interpretat greşit acest loc. Am înţeles-o greşit pe Liuba. Să fie oare această bătrânică bună la suflet cu adevărat complice la decimarea Moldovei? Oare eram din nou naiv şi nesofisticat?

Întârzii la masa de prânz o oră şi jumătate. Liuba e supărată pe mine. Face semn către ceas – sau, mai bine zis, către acea parte a mâinii unde ar trebui să fie ceasul.

După masă, soseşte Marisha, zâmbitoare şi plină de viaţă, ca de obicei – dovadă că nu toţi cei aflaţi într-o situaţie fără speranţă se lasă pradă neputinţei.

Stăm cu toţii la masa din bucătărie şi, în timp ce luăm o mică gustare, o ceaşcă de ceai şi o feliuţă de brânză, Liuba îşi deapănă povestea vieţii.

Acestea sunt faptele: este născută într-un sat din Rusia, într-o familie cu treisprezece copii. Îşi cunoaşte viitorul soţ la facultatea de construcţii. Se căsătoresc şi se mută în Kazahstan. Minele de uraniu. (Da, pentru bombele nucleare.) Au o fiică frumoasă, Larisa, precum şi un fiu. Fiica se îmbolnăveşte din cauza radiaţiilor, aşa că familia se mută în Republica Moldova.

Liuba scoate un anuar îngălbenit de vreme şi îmi arată fotografia ei. Pare o persoană importantă. Ocupa o funcţie însemnată în Ministerul Construcţiilor; avea o maşină şi o *dacha* („casă la ţară"). Avea un trai îndestulat, nu extravagant, dar îndestulat. După aceea, a intrat un bărbat în viaţa ei. Numele lui era Mihail Gorbaciov, care a fost un prost, spune ea, dându-şi ochii peste cap. S-a grăbit prea tare să dezmembreze Uniunea Sovietică. Ea a pierdut totul. În timp ce îmi povesteşte, începe să plângă. Îi întind o batistă de hârtie. Soţul ei a avut un atac cerebral, a intrat în comă, iar un an mai târziu a murit. Acum ea trăieşte dintr-o pensie de 40 de dolari pe lună. Fiica ei este în Turcia, unde lucrează ca „hair-stylist pentru câini". (Cel puţin aşa sună traducerea Marishei.) Fiul ei se află în estul îndepărtat al Rusiei, unde lucrează în domeniul construcţiilor. Nu l-a văzut de zece ani. Ar trebui să lucreze şase luni ca să-şi plătească biletul de avion.

— E ceva ce s-a îmbunătăţit în viaţa din ziua de azi? o întreb eu.

— Da, magazinele sunt mai mari, iar oferta este mai variată, dar numai 10% din populaţie îşi poate permite să cumpere aceste produse.

— Dar libertatea?

— Libertatea de a face ce? Libertatea de a consuma? Nu am nevoie de această libertate. În ziua de azi, liberi sunt cei care au bani. Fiica mea cunoaşte valoarea muncii, însă nepoata mea, Nataşa, cunoaşte doar valoarea libertăţii.

Liuba nu este fericită. Asta e clar. Totuşi, o întreb:

— Cum arată o viaţă fericită?

Mă aştept ca ea să menţioneze banii, măcar suficienţi pentru a supravieţui, dar nu o face.

— Eu am o atitudine diferită faţă de bani. Totul se obţine prin muncă asiduă. Aşa că trebuie să fii harnic. Şi să fii bun cu oamenii. Toţi oamenii sunt buni şi merită să fie iubiţi.

Rămânem cu toţii tăcuţi pentru o clipă, apoi vraja se rupe. Ne întoarcem la treburile noastre. Trebuie să-i plătesc Liubei pentru găzduire. Îi întind Liubei o bancnotă nou-nouţă de 100 de dolari. Ea o ia în mână şi o atinge de buze, ca şi când ar săruta-o.

Mă întorc în camera mea şi meditez la tristeţea Liubei. Din perspectivă jurnalistică, e o poveste de când lumea. Am scris despre multe asemenea poveşti triste de-a lungul anilor. Peisajul geopolitic s-a transformat, iar Liuba a pierdut totul. Poziţia privilegiată, maşina, casa de la ţară. Iar acum, ea e nefericită. Caz închis. Cred că e plauzibil. Însă ce ne spune ştiinţa despre nefericirea Liubei? Va scoate în evidenţă alte motive pentru nefericirea ei, pe lângă cele de natură financiară: pierderea camaraderiei la serviciu, de pildă, sau faptul că îşi vede atât de rar copiii. Aceste relaţii sunt cele care contează în mare măsură, atunci când vorbim despre fericire, iar ele au foarte puţin de-a face cu banii. Totuşi, ceva nu era în regulă. Potrivit

regulii de aur a psihologiei pozitive, indiferent dacă ne confruntăm cu o tragedie sau cu un mare noroc în viaţă, ne adaptăm. Ne întoarcem la „punctul de pornire” sau, cel puţin, undeva în apropierea acestui punct. Au trecut cincisprezece ani de la căderea Uniunii Sovietice. De ce nu s-a adaptat Liuba?

Cred că trebuie să revenim la problema culturii. Acest ocean în care înotăm. Dacă el este secătuit, aşa cum s-a întâmplat în Moldova, atunci nu se mai poate respira. Oamenii îşi pierd suflul, iar adaptarea este scurtcircuitată. Liuba trăieşte într-un fel de tărâm al umbrelor rusesc. Este Rusia, dar nu este. Moldovenii de origine română trăiesc şi ei într-un tărâm al umbrelor. Sunt români, dar nu sunt.

Charles King, autorul uneia dintre puţinele cărţi scrise despre Moldova, numeşte acest loc o „naţiune stipulată”. Eu aş merge un pic mai departe şi aş spune că Moldova este o naţiune fabricată. Ea nu există. Da, sigur, poţi merge acolo, aşa cum am mers eu, poţi să te plimbi pe străzi, să mănânci mămăligă, să bei vin prost, să vorbeşti cu oamenii nefericiţi. Iar apoi, după ce te întorci în siguranţă acasă, poţi să-ţi deschizi paşaportul şi să admiri, dacă ăsta este cuvântul potrivit, ştampila pe care scrie Republica Moldova. Dar nimic din toate astea nu contează. Republica Moldova nu există, iar în cartea mea, existenţa este o condiţie obligatorie pentru fericire. Avem nevoie de o identitate solidă – etnică, naţională, lingvistică, culinară etc. – pentru a ne simţi bine în pielea noastră. Poate că nu folosim aceste identităţi în fiecare zi, însă ele sunt tot timpul acolo, aşa cum sunt banii în bancă, ceva pe care să ne putem bizui în vremuri de restrişte, iar vremurile nu pot fi mai rele decât sunt acum în Moldova. Dacă ar exista un asemenea loc!

Da, este timpul să plec din acest loc inexistent şi să mă întorc în lumea reală, care, deşi este tulbure în multe privinţe, cel puţin există. Însă mai întâi mă hotărăsc să fac un lucru. Este o hotărâre de moment şi de-a dreptul stupidă. Când Liuba se uită în altă parte, îi strecor încă o

bancnotă de 100 de dolari în dicţionarul englez-rus pe care îl ţine pe un raft şi pe care îl foloseşte mereu ca să caute cuvinte. Pun bancnota în dreptul cuvântului *schaste*, echivalentul rusesc pentru „fericire”. E un gest melodramatic, poate chiar unul egoist – în sens altruist. Cu siguranţă că este ineficient. Pe cine vreau eu să păcălesc? Toate cercetările, ca să nu mai vorbim de experienţa mea în Qatar, duc la concluzia că 100 de dolari nu o vor face pe

Liuba mai fericită pe termen lung. Dar s-ar putea să o facă mai fericită pe termen scurt, iar uneori termenul scurt este suficient.

Liuba şi cu mine suntem în faţa blocului şi aşteptăm taxiul care mă va duce la aeroport şi în lumea exterioară.

— Să te întorci în Moldova, îmi spune deodată Liuba, într-o engleză care mă ia prin surprindere.

Îi spun că o să mă întorc, dar mint, iar ea ştie că mint. Adevărul e că nu mi-am dorit niciodată să plec dintr-un loc atât de mult pe cât îmi doresc acum să plec de aici. Charles Dickens a spus cândva: „Începem deja să uităm un loc imediat ce-l lăsăm în urmă”. Doamne, sper să aibă dreptate!

Ajung devreme la aeroport – nu vreau să risc – şi mă trezesc cu o grămadă de timp la dispoziţie. Comand un pahar de vin moldovenesc prost şi îmi evaluez călătoria în acest loc nefericit. În primul rând, pot să infirm Legea Fericirii Relative, care susţine că un loc nefericit precum Republica Moldova m-ar face să mă simt mai bine cu mine însumi, de vreme ce eu sunt, prin comparaţie, mai puţin nefericit decât media moldovenilor. Nu s-a dovedit a fi aşa. Moldovenii m-au tras în jos cu încă o treaptă pe scara fericirii, iar prea multe trepte de coborât nici nu mai sunt.

Putem trage oare şi alte învăţăminte din nefericirea Moldovei, în afara faptului evident că trebuie să evităm, cu orice preţ şi în orice situaţie, să fim moldoveni? Da, eu cred că putem. Lecţia numărul 1: „Nu e problema mea!” nu este o filosofie. Este o boală psihică. La fel ca şi pesimismul. Problemele altor oameni *sunt* şi problemele

noastre. Dacă vecinul tău este concediat, ai putea crede că tu ai scăpat ca prin urechile acului, dar nu este aşa. Nenorocirea te-a lovit şi pe tine. Doar că nu simţi încă durerea. Sau, aşa cum mi-a spus Ruut Veenhoven: „Calitatea unei societăţi este mai importantă decât locul tău în acea societate". Cu alte cuvinte, mai bine să fii un peşte mic într-un heleşteu curat decât un peşte mare într-un lac poluat.

Lecţia numărul 2: Sărăcia, sărăcia relativă, este adesea o scuză pentru nefericire. Da, moldovenii sunt săraci, în comparaţie cu alţi europeni, dar, în mod evident, ceea ce explică nefericirea lor este reacţia acestora faţă de problemele economice cu care se confruntă, şi nu problemele în sine.

Seminţele nefericirii moldovenilor sunt sădite în cultura lor. O cultură care minimalizează valoarea încrederii şi a prieteniei. O cultură care răsplăteşte spiritul meschin şi înşelătoria. O cultură care nu oferă nicio şansă bunătăţii necondiţionate, ceea ce Sfântul Augustin numea (cu mult timp înaintea lui Bill Clinton) „fericirea speranţei". Sau, aşa cum se spune în *Mahābhārata*: „Speranţa este ancora fiecărui om. Când e distrusă speranţa, urmează o mare suferinţă, care este aproape egală cu moartea".

Nu, nu îmi va fi dor de nimic din Republica Moldova. De nimic. Ba nu, îmi va fi dor de Liuba şi de capotul ei înflorat. E un suflet bun. Şi, bineînţeles, de fructe şi de legume. Ele sunt mereu foarte proaspete aici.

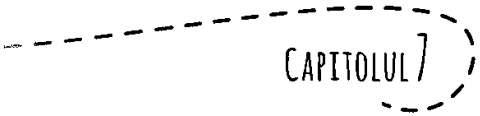

THAILANDA

Fericirea înseamnă să nu gândeşti

UNEORI, ÎN CIUDA CELOR MAI BUNE INTENŢII ale noastre, ne trezim prinşi într-un clişeu. Tocmai asta mi se întâmplă mie acum, la ora 1: 00 noaptea, într-un bar numit Suzie Wong's, unde privesc nişte thailandeze goale puşcă

şi pictate în culori ţipătoare, care se unduiesc şi fac unele chestii cu nişte mingi de ping-pong la care, sincer să fiu, nu m-aş fi gândit niciodată.

Mi-am zis că nu o să mi se întâmple niciodată una ca asta, dar, dintr-una într-alta, iată-mă aici. Aş vrea să cred că amicul meu Scott este de vină. El locuieşte la Bangkok şi ştie mai bine cum stau lucrurile. Dar adevărul e că, încă din timpul zborului către Thailanda, am avut o presimţire că o să intru în belea.

Lângă mine stătea Nick, un antreprenor care face naveta între New York şi Bangkok, unde se ocupă cu tot soiul de afaceri. Poartă pantaloni scurţi şi sandale, şi are o barbă neîngrijită. Nick ştie o groază de lucruri despre Thailanda şi e nerăbdător să mi le împărtăşească şi mie pe parcursul celor 17 ore de zbor. Vă scutesc de chinul versiunii integrale şi vă ofer doar punctele de atracţie.

Nick despre *muay-thai* sau *kickboxing*: „Să nu stai în primele rânduri. Alea sunt pentru turişti. Şi apoi, te mai şi trezeşti împroşcat cu sânge. Să stai mai în spate”.

Nick despre ţinuta vestimentară regulamentară la întâlnirile de afaceri: „Aşa mă îmbrac eu la întâlnirile de afaceri. Cu pantaloni scurţi. Dar nu şi cu maiou.

Odată am făcut greşeala asta. Thailandezilor nu le plac axilele păroase. Nu-i bine pentru afaceri”.

Nick despre cum să faci curte unei femei în Thailanda: „Nu toate thailandezele sunt uşuratice. Majoritatea, dar nu toate. Cu o fată cuminte, dintr-o familie respectabilă, trebuie să ieşi de vreo treizeci de ori înainte să faci sex cu ea”.

Fetele de la Suzie Wong’s ies în pauză. Scott profită de momentul de respiro ca să-mi împărtăşească teoria lui despre sex. Ca să aibă loc, trebuie să se alinieze perfect trei elemente: metodă, motivaţie şi oportunitate. Pentru un bărbat supraponderal de vârstă medie, şansele unei asemenea alinieri sunt la fel de mari ca alinierea Pământului, Lunii şi Soarelui în timpul unei eclipse totale de Soare. Dar nu şi în Bangkok, unde cel de-al treilea

element, atât de greu de atins, de obicei – oportunitatea – se iveşte graţie alchimiei cursului valutar internaţional şi permisivităţii thailandeze.

Dau din cap aprobator şi scrutez mulţimea. Clientela barului Suzie Wong's constă aproape în întregime din bărbaţi fleşcăiţi de vârstă mijlocie, cu mâinile încleştate pe sticlele de bere şi cu ochii roată după femei. Mă trimit cu gândul instantaneu la acei şobolani canadieni. Dacă vă amintiţi, în anii 1950, psihologii canadieni au implantat electrozi în creierul şobolanilor şi au conectat electrozii la nişte pedale pe care şobolanii le puteau apăsa pentru a stimula centrul plăcerii din creierul lor. Având deplină libertate de mişcare, şobolanii apăsau pedala în mod repetat – de aproape două mii de ori pe oră. Au încetat orice altă activitate normală, uitând chiar şi să mănânce.

Cam aşa arată viaţa unui bărbat străin care trăieşte la Bangkok. Doar că, în loc să apese pe pedală, el scotoceşte adânc în portofel după câţiva gologani în plus. Însă la bază se află acelaşi principiu. Aceeaşi obedienţă lipsită de raţiune faţă de centrii plăcerii. Dar, dacă plăcerea ar fi calea către fericire, atunci străinul din Thailanda ar atinge fericirea, la fel ca şi şobolanii canadieni. Dar nici unii, nici alţii nu dobândesc fericirea. Fericirea este ceva mai mult decât plăcere animalică.

La prima vedere, permisivitatea thailandeză seamănă destul de mult cu cea olandeză. Însă ele sunt diferite. Toleranţa olandeză este un sistem, de care olandezii sunt mândri şi pe care îl promovează în materiale video prezentate potenţialilor imigranţi. Priviţi, spun olandezii. Aşa suntem noi. Puteţi face faţă? Thailandezii nu spun nimic de genul ăsta. Ei doar recunosc nevoile umane, erotice şi financiare, şi îşi văd în continuare de treburi. Autorul canadian Mont Redmond a sintetizat foarte bine această idee, când a spus că, în Thailanda, „ceea ce este prea mare ca să poată fi măturat sub covor este considerat, în mod automat, ca fiind mobilă".

Poate că thailandezilor nu le place mobila, poate că

se lovesc tot timpul de ea, însă nu îi neagă existenţa.

În Bangkok, abundă poveştile apocrife cu final moralizator. Ca cea pe care am auzit-o despre un tânăr reporter la un venerabil ziar britanic, care a căzut atât de mult în braţele desfrâului din Bangkok, încât nu şi-a mai putut îndeplini obligaţiile profesionale şi a trebuit să fie chemat înapoi la Londra. A fost un fel de evacuare medicală, dar nu în sensul obişnuit; cel evacuat suferea de un exces de plăcere, nu de durere.

Oamenii de felul acesta sunt numiţi „sexpaţi", îmi spune Scott. O combinaţie între „sex" şi „expat". Sexpatul este uşor de identificat după faţa lui arsă de soare, burta imensă şi, în general, ţinuta neîngrijită. Sexpatul ştie că, atâta vreme cât portofelul lui se află într-o condiţie fizică rezonabilă, restul poate să fie chiar şi în stare de descompunere. „E ceva de-a dreptul jalnic", spune Scott. Nu mă lasă inima să-i spun lui Scott că şi el a cam început să facă burtă, că e puţin ars de soare şi că poartă întotdeauna cămăşi şifonate.

Întorşi în apartamentul lui Scott, ne uităm la un DVD piratat, dar sunetul e aşa de prost, iar imaginea atât de neclară, încât renunţăm după zece minute. Scott îmi dă să citesc o carte voluminoasă intitulată *învăţăturile lui Buddha*. Pare a fi una dintre acele cărţi pe care le găseşti în toate camerele de hotel din Asia, un fel de versiune budistă a Bibliei pe care o găseşti în hotelurile europene. De altfel, Scott îmi mărturiseşte că a săltat-o dintr-o cameră de hotel din Asia. Apoi cugetă câteva clipe la ce înseamnă asta pentru karma lui, care este deja foarte încărcată, dar se hotărăşte să nu meargă mai departe cu gândul, din moment ce oricum nu duce la nimic bun.

Scott este ateu convins, însă, de când s-a mutat în Thailanda, cu trei ani în urmă, a început să aibă unele tendinţe budiste clare, deşi evident că el neagă acest lucru. Ceea ce e sigur este faptul că a încetat să mai acumuleze bunuri materiale, nici măcar nepreţuitele sale cărţi. După ce citeşte una, o dă mai departe.

— Odată ce am înţeles că aceste cărţi nu sunt trofee, mi-a fost uşor, îmi spune el, arătându-mi un exemplar ferfeniţi t al cărţii lui Somerset Maugham, *Luna şi doi bani jumate*.

Scott este un mare admirator al lui Somerset Maugham. Îşi trăieşte viaţa aşa cum ne îndeamnă Maugham; „Urmează-ţi pasiunile, dar fii atent şi la poliţistul din colţul străzii!” Bineînţeles că, în Thailanda, poliţistul din colţul străzii este corupt sau, pur şi simplu, pe el nu-l interesează ce faci tu. Dar prefer să nu-i spun asta lui Scott.

În Bangkok, bizareriile sunt la fel de inevitabile ca şi căldura tropicală, iar Scott a făcut aici unele lucruri pe care nu şi le-ar fi imaginat niciodată că le poate face acasă. Cum ar fi să mănânce o pizza cu căpşuni. Însă unele lucruri sunt prea bizare, chiar şi pentru Scott. Restaurantul „fără mâini”, de pildă. În acest restaurant, chelneriţele thailandeze îşi hrănesc clienţii bărbaţi aşa cum îşi hrăneşte o mamă copilul. Fără mâini. Sunt sigur că Freud ar fi avut multe de zis în legătură cu acest restaurant. Scott îl declară „prea ciudat pentru mine”.

Prietena lui Scott este o thailandeză tânără şi exuberantă pe nume Noi, fostă „dansatoare”. (Nu pun prea multe întrebări.) Acum îi spală rufele lui Scott şi îi găteşte. Însă, cea mai mare parte a timpului şi-o petrece în faţa televizorului, urmărind telenovele thailandeze. E în stare să facă asta cincisprezece ore încontinuu. E de-a dreptul uimitor. De asemenea, se ceartă cu şoferii de taxi ca o leoaică şi ştie să gătească tăieţei *pad thai* mai gustoşi decât toate delicatesele pe care le-am mâncat în cele mai rafinate restaurante thailandeze. Au o savoare unică. Thailandezii cred cu tărie că viaţa necondimentată nu are niciun haz. Ah, şi îi place să mănânce insecte. Asta ar putea părea şocant, dar nu e cine ştie ce mare lucru. Majoritatea oamenilor din zona de unde provine Noi mănâncă insecte – greieri mari şi negri şi gândaci de apă, care sunt prăjiţi în ulei şi mâncaţi ca atare. Aud cum

crănţăne între dinţi, dar nu sunt curios să investighez mai în profunzime. Bravura mea culinară se opreşte brusc la rechinul putred islandez.

Noi are un zâmbet care îţi taie respiraţia, chiar şi judecând după standardele thailandeze. Apare dintr-odată, ca un fulger. A fost votat ca „cel mai frumos zâmbet" de către colegii ei din staţiunea turistică unde a lucrat cândva. În Thailanda, Ţara Zâmbetelor, asta înseamnă ceva.

Cu câţiva ani în urmă, Thai Airways a avut o campanie publicitară inteligentă. Pe afiş apăreau două fotografii ale unor stewardese zâmbind: una de la Thai Airways, cealaltă de la o companie concurentă. Fotografiile păreau identice. Textul spunea: „Poţi să depistezi zâmbetul adevărat?"

Era într-adevăr o diferenţă, pe care orice thailandez ar fi putut să o depisteze imediat, însă nu şi majoritatea străinilor. Ceea ce ştiu thailandezii din instinct este faptul că un zâmbet, un zâmbet *adevărat*, nu este localizat la nivelul buzelor sau al gurii, în general. Un zâmbet adevărat se citeşte în ochi. Mai precis, în muşchii *orbicularis oculi*, care înconjoară fiecare ochi. Pe aceşti muşchi minusculi nu-i putem păcăli. Ei tânjesc la viaţă doar pentru a oferi un zâmbet adevărat.

Zâmbetul thailandez înseamnă mai mult – şi mai puţin – decât zâmbetul occidental. El reprezintă o mască sau, mai precis, mai multe măşti. Zâmbetul thailandez poate să însemne fericire, dar şi mânie, îndoială, nelinişte şi chiar durere. Thailandezii zâmbesc la înmormântări, ceea ce străinilor li se pare total deconcertant.

Thailandezii ne amintesc că zâmbetul nu este ceva intim. Cercetătorii au descoperit că oamenii, cel puţin oamenii sănătoşi la minte, rareori zâmbesc atunci când sunt singuri. Zâmbetul este mai mult un gest social decât o expresie a stării noastre interioare, deşi poate să fie şi acest lucru.

Mă îndoiesc că ar putea exista vreodată un Harvey

Ball thailandez, inventatorul celebrului *smileyface*. Thailandezii ar considera stupid un astfel de zâmbet generic. Ei ar spune, OK, este un zâmbet, însă *cefei* de zâmbet?

Aşa cum inuiţii au o mulţime de cuvinte pentru a desemna zăpada, thailandezii au o mulţime de cuvinte pentru a desemna zâmbetul. *Yim cheun chem*, zâmbetul „te admir", *yim thak thaan*, zâmbetul „nu sunt de acord cu tine, dar mergi înainte cu propunerea ta neinspirată", *yim sao*, zâmbetul trist, şi preferatul meu: *yim mai awk*, zâmbetul „încerc să zâmbesc, dar nu reuşesc".

Este fascinantă această varietate thailandeză, dar, în acelaşi timp, deconcertantă. Mi-a subminat convingerea că, în esenţa lui, un zâmbet semnifică fericire, mulţumire sufletească. Nu mai am încredere în zâmbetul thailandez. Nu mai am încredere în *niciun* zâmbet. Văd peste tot numai amăgire şi inducere în eroare şi mă trezesc privind atent la muşchii *orbicularis oculi* ca să detectez semne de activitate. Poate că am dreptate să fiu paranoic, sau poate că nu. Uneori, cum ar spune Freud, un zâmbet este doar un zâmbet.

Noi (prietena lui Scott), ca toţi thailandezii, crede în răsplătirea meritelor şi ţine o evidenţă foarte strictă. Ea ştie că dacă dă bani călugărilor sau pentru orice altă cauză nobilă, se vor aduna puncte importante în contul ei karmic, care îi vor fi de folos într-o viaţă viitoare. îl iubeşte la nebunie pe Scott şi deseori îşi exprimă afecţiunea printr-o zicală thailandeză: „Te iubesc aşa cum maimuţa iubeşte banana". Mi se pare adorabilă.

În rarele momente când nu se uită la televizor, Noi îi dă sfaturi lui Scott. Îi spune: „Eşti prea serios". sau „Gândeşti prea mult". Acestea sunt expresii thailandeze obişnuite, iar ele spun multe despre această ţară şi despre felul cum este definită aici o viaţă bună.

M-am considerat întotdeauna un om reflexiv. Nu există aproape nimic la care să nu mă gândesc, de la cele mai profunde lucruri, până la cele mai uimitor de triviale.

Singurul lucru la care nu m-am gândit prea mult este… gândirea.

Ca majoritatea occidentalilor, nu am simţit niciodată nevoia să pun sub semnul întrebării valoarea gândirii. Pentru mine, ar fi ca şi cum aş pune sub semnul întrebării valoarea respiraţiei. Chiar şi lingvistic vorbind, totul gravitează în jurul gândirii. *Gândesc*, *deci exist*. *Gândeşte înainte de a acţiona*. *Mai gândeşte-te la propunerea mea*. *Lasă-mă să mă mai gândesc şi revin cu un răspuns*.

După părerea unora, cultura populară nu pune mare preţ pe gândire. Nu este adevărat. Cultura populară nu pune mare preţ pe un anumit tip de gândire – gândirea profundă –, dar pune preţ pe un alt tip: gândirea superficială, care este totuşi gândire.

Ni se spune că o viaţă examinată este o viaţă mai bună. Psihoterapia se bazează pe această presupoziţie – mai ales terapia cognitivă. Dacă ne putem corecta modul de gândire, atunci vom avea parte de fericire sau măcar de mai puţină suferinţă.

Mi-am petrecut cea mai mare parte a vieţii încercând să-mi gândesc calea către fericire, iar faptul că nu am reuşit să-mi ating scopul dovedeşte, în mintea mea, că nu sunt un gânditor suficient de bun. Nu mi-a trecut niciodată prin minte că sursa nefericirii mele nu este o gândire defectuoasă, ci gândirea însăşi.

Asta până când am călătorit în Thailanda. Thailandezii sunt profund suspicioşi în privinţa gândirii. Pentru ei, gândirea este precum alergatul. Doar fiindcă ţi se mişcă picioarele nu înseamnă că ajungi undeva. Poate că alergi cu vântul în faţă. Poate că alergi pe o bandă rulantă. Poate că alergi cu spatele.

Thailandezii nu cumpără cărţi de dezvoltare personală, nu merg la psihoterapeuţi, nu vorbesc fără încetare despre problemele lor şi nici nu se uită la filmele lui Woody Allen. Când îi întrebi pe thailandezi dacă sunt fericiţi, îţi zâmbesc, desigur, şi îţi răspund politicos, dar am impresia că întrebarea li se pare ciudată. Bănuiesc că

thailandezii sunt prea ocupaţi să fie fericiţi, ca să se mai şi gândească la fericire.

Într-adevăr, încep să mă întreb ce mi-au adus toţi aceşti ani de introspecţie: o bibliotecă întreagă de cărţi motivaţionale şi o tendinţă enervantă de a spune lucruri precum: „Am probleme”. sau „Ce crezi că *înseamnă* asta?” Un thailandez nu ar spune niciodată astfel de lucruri.

Această caracteristică a culturii thailandeze, neîncrederea în gândire, este rară, dar nu este unică. Şi inuiţii se încruntă atunci când vine vorba despre gândire, considerând-o un semn de nebunie sau de încăpăţânare feroce, niciuna dintre ele nefiind de dorit. Geograful Yi-Fu Tuan descrie o femeie inuită pe care a auzit-o spunând pe un ton hotărât: „Eu nu gândesc *niciodată* *!*”. O altă femeie se plângea unei prietene de o altă femeie fiindcă aceasta din urmă încerca să o facă să gândească, adică să-i scurteze viaţa. „Oamenii fericiţi nu au niciun motiv să gândească; ei trăiesc pur şi simplu, fără să-şi pună întrebări asupra existenţei.”, spune în concluzie Tuan.

Noua ştiinţă a fericirii a cam ocolit acest subiect şi cred că nu e deloc surprinzător. Un om de ştiinţă, la urma urmelor, nu va pune niciodată sub semnul întrebării valoarea gândirii, la fel cum un bucătar nu va pune niciodată sub semnul întrebării valoarea gătitului. Şi cu toate astea, câţiva psihologi curajoşi au studiat relaţia dintre introspecţie şi fericire.

Într-unul dintre aceste studii, psihologii Tim Wilson şi Jonathan Schooler le-au propus participanţilor să asculte o lucrare muzicală, *Ritualul primăverii* de Straviński. Unii nu au primit niciun fel de indicaţii înainte de audiţie. Altora li s-a spus să-şi monitorizeze nivelul de fericire, iar altora chiar „să încerce să fie fericiţi” în timp ce ascultă muzica respectivă. Tocmai aceste două categorii din urmă au fost cele care s-au bucurat *cel mai puţin* de muzică. Participanţii care nu au primit niciun fel de indicaţii s-au bucurat cel mai mult de muzică. Concluzia inevitabilă: dacă ne gândim la fericire, devenim mai puţin fericiţi.

Filosoful Alan Watts, dacă ar mai trăi în ziua de azi, ar da din cap aprobator când i s-ar povesti despre acest experiment. Watts a afirmat cândva: „Numai muzica proastă are o semnificaţie”. Semnificaţia implică, în mod necesar, cuvinte, simboluri, care te îndreaptă într-o anumită direcţie exterioară. Muzica bună nu te îndreaptă în nicio direcţie exterioară. Ea pur şi simplu este. Tot astfel, doar nefericirea are o semnificaţie. De aceea, simţim nevoia să vorbim despre ea şi avem aşa de multe cuvinte prin care să o exprimăm. Fericirea nu are nevoie de cuvinte.

Dacă stăm să ne gândim bine, există doar trei moduri de a ne simţi mai fericiţi. Putem să creştem cantitatea de afecte pozitive (sentimente bune). Putem descreşte cantitatea de afecte negative (sentimente rele). Sau putem schimba subiectul. Această a treia opţiune este una pe care o luăm rareori în considerare sau, dacă o luăm, o privim ca pe o laşitate. Să schimbăm subiectul? Adică, să-l evităm? Protestăm, asta înseamnă laşitate! Nu, trebuie să ne bălăcim în el, să-l analizăm, să-l gustăm, să-l înghiţim, iar apoi să-l scuipăm, după care să-l înghiţim din nou şi, bineînţeles, să discutăm despre el, să discutăm întotdeauna despre acesta. Am crezut întotdeauna că drumul către fericire e pavat cu cuvinte. Substantive, adjective, verbe, care, dacă sunt aranjate în constelaţia potrivită, îmi vor permite să ating fericirea. Această abordare le este complet străină thailandezilor. Ei nu au încredere în cuvinte. Le privesc ca pe nişte instrumente ale minciunii, nu ale adevărului.

Thailandezii au o altă abordare, *mai pen l-ai*, care înseamnă „las-o baltă şi vezi-ţi de viaţa ta”. Străinii care trăiesc în Thailanda fie adoptă atitudinea *mai pen l-ai*, fie îşi pierd minţile.

„Lumea a luat-o razna!”, declară Denis Gray, arătând pe fereastra biroului său înspre oceanul de beton care se întinde cât vezi cu ochii. Denis îmi arată o fotografie din 1962 a aceluiaşi loc. Este practic de nerecunoscut faţă de

marea de zgârie-nori pe care o văd acum. Doar câteva clădiri şi una sau două maşini pe drum. Lui Denis i-ar plăcea să călătorească în trecut, în 1962, deşi recunoaşte că majoritatea thailandezilor probabil că nu şi-ar dori acest lucru. Thailandezii fac faţă schimbărilor cât se poate de bine, îmi spune el, dar trecutul nu este venerat aici.

Denis, jurnalist american, trăieşte în Thailanda de 35 de ani. Detestă ceea ce au făcut thailandezii în Bangkok, un oraş căruia i se spunea odinioară Veneţia Estului, datorită elegantelor sale canale, care au fost între timp pavate. Însă iubeşte nonşalanţa thailandezilor. Aproape în fiecare zi, întâlneşte un caz de *mai pen l-ai*.

— Zilele trecute, îmi povesteşte el, şefa mea şi cu mine încercam să rezolvăm o problemă contabilă. Dar, pur şi simplu, nu-i dădeam de capăt. Nu ajungeam cu niciun chip la suma totală scontată. Atunci ea mi-a zis: „Denis, hai să lăsăm lucrurile aşa cum sunt. Nu e nevoie să găsim o soluţie”. Şi chiar aşa am făcut.

Totuşi, Denis recunoaşte că atitudinea *mai pen l-ai* are şi defectele ei. Este uneori folosită ca o scuză pentru incompetenţă sau pentru lene. Însă, în linii mari, el crede că este o abordare mai înţeleaptă asupra problemelor vieţii. La urma urmelor, cum poţi să începi un lucru nou – o nouă carieră, o nouă relaţie, o nouă perspectivă asupra vieţii – fără să renunţi mai întâi la cel vechi? Este ca şi cum ai încerca să ridici o sacoşă de cumpărături, când ai deja mâinile ocupate. Cel mai probabil, se va împrăştia totul pe jos, iar tu rămâi cu mâinile goale.

Aş vrea să cred toate astea, chiar aş vrea, însă o parte din mine, partea nevrotică, opune rezistenţă. Nu pot să las pur şi simplu o problemă nerezolvată. E ca şi când aş renunţa, iar ideea de renunţare îmi repugnă. Poate că, dacă aş fi petrecut 35 de ani în Thailanda, aş fi ajuns şi eu să am atitudinea *mai pen l-ai*. Sau poate că aş fi înnebunit.

Un alt lucru pe care Denis îl apreciază la thailandezi este conceptul *jai yen* („sângele rece”). Cel mai rău lucru pe care îl poţi face în Thailanda este să-ţi pierzi sângele

rece. De aceea thailandezii nu au răbdare cu străinii îngâmfaţi.

— Thailandezii sunt foarte bârfitori şi intriganţi, îmi spune Denis, dar în peste treizeci de ani de când sunt aici, nu-mi amintesc să-i fi sărit cuiva ţandăra la birou decât de vreo zece ori.

Asta e ceva. Într-un birou din America, oamenilor le sare ţandăra de vreo zece ori *pe zi*. Denis are o lege nescrisă atunci când se află la serviciu: Să nu-ţi ieşi din fire. Dacă eşti mânios pe vreun coleg, dă drumul la „sistemul de răcire”. Din când în când, le mai permite colegilor să se înfrunte, „în stil american”. Dar nu foarte des.

Mai târziu, îl întreb pe Kunip, director de şcoală thailandez, despre această noţiune de „sânge rece”. Stăm de vorbă în cancelaria profesorilor, care are parchet pe jos şi îmi aminteşte de un *business-class lounge* dintr-un aeroport. Kunip are un ten impecabil, la fel cum îi sunt şi cămaşa albă şi cravata roşie. Felul cum arăţi este foarte important în Thailanda. Thailandezilor nu doar că nu le plac axilele păroase, aşa cum subliniase Nick, dar nu le plac nici ridurile şi nici murdăria. Kunip îmi răspunde la întrebarea *despre jai yen*, relatându-mi o întâmplare.

Un vecin avea un bananier care crescuse aşa de mult, încât intrase şi pe proprietatea lui Kunip. Insectele care mişunau prin bananier îi pătrundeau în casă. Probabil că un american i-ar fi spus vecinului: „Vecine, fă ceva cu bananierul ăla nenorocit! M-au invadat gângăniile”. Cel puţin eu aşa aş fi spus.

Dar nu şi Kunip. El a rupt o frunză din bananier, o singură frunză, semnalând astfel, în mod subtil, vecinului său faptul că este deranjat. Câteva zile mai târziu, s-a ivit grădinarul vecinului şi a tuns bananierul. Conflictul a fost rezolvat fără să fie rostit niciun cuvânt.

— Relaţia se află întotdeauna pe primul plan. Este mai importantă decât problema, îmi explică Kunip.

Încerc să înţeleg cum vine chestia asta. De obicei, noi

occidentalii procedăm invers, punem problema înaintea relaţiei. În încercarea noastră de a găsi răspunsuri, de a găsi adevărul, preferăm să ne aruncăm peste bord prietenii, chiar şi familia.

— Dar totuşi, n-aţi fi putut să-l *rugaţi* politicos pe vecinul dumneavoastră să facă ceva cu bananierul? îl întreb eu pe Kunip.

— Ar fi fost considerat un gest agresiv, îmi răspunde el. Mânia este o prostie. De aceea, trebuie să renunţăm la ea. Noi avem un proverb care spune: „Ţine apa murdară înăuntru; iar afară arată apa curată”.

Sună bine această noţiune a sângelui rece, dar cum se împacă ea cu rata destul de ridicată a criminalităţii în Thailanda? Sau cu sportul lor naţional extrem de violent, *kickboxingul*? Sau cu îndemânarea unică a chirurgilor de la Spitalul Yanhee din Bangkok? Ei sunt experţi de renume mondial în domeniul reataşării penisurilor secţionate. Dacă se întâmplă ca vreodată să vă separaţi de penisul dumneavoastră, aceştia sunt chirurgii la care aţi dori să apelaţi.

Nu fiindcă ar fi mai talentaţi decât alţi chirurgi. Ci fiindcă au mai multă experienţă practică. Aproape în fiecare lună, ziarele thailandeze prezintă povestea vreunei soţii care, sătulă de năbădăile soţului ei, ia situaţia, şi un cuţit, în propriile mâini. După aceea, s-a răspândit vestea că există chirurgi extrem de talentaţi, aşa că nevestele furioase au recurs la o nouă ameninţare mult mai eficientă: „Şi apoi o dau la raţe!”. Aceste câteva cuvinte, rostite cu multă convingere, i-au determinat pe mulţi bărbaţi thailandezi să-şi bage minţile în cap.

Având în vedere că thailandezii urmează o religie care propovăduieşte „calea de mijloc”, e surprinzător că ei nu adoptă o atitudine ceva mai moderată. Ori îşi păstrează sângele rece, ori retează penisuri. Nu există cale de mijloc.

Se spune că Bangkok-ul nu este adevărata Thailandă, la fel cum se spune că New York-ul nu este adevărata Americă, iar Parisul nu este adevărata Franţă. Cred că e

greşit. Aceste oraşe nu s-au ivit din neant. Ele au crescut organic în solul în care au fost sădite. Ele nu reprezintă excepţia de la regulă, ci mai degrabă regula steroizilor. New York-ul *este* America, doar că ceva mai mult decât atât. Acelaşi lucru este valabil şi pentru Bangkok.

Urmează să mă întâlnesc cu cineva care a contribuit la construirea imaginii actuale a Bangkok-ului. Sumet Jumsai, unul dintre cei mai cunoscuţi arhitecţi ai Thailandei, a proiectat multe dintre cele mai inovatoare clădiri ale oraşului, cum ar fi Clădirea Robot, o structură care seamănă într-adevăr cu un robot. Jumsai este un descendent direct al regelui thailandez Rama III. A fost educat în Franţa şi în Anglia, a studiat la Cambridge şi mi se spune că vorbeşte o engleză fără cusur. Pare să fie un interpret cultural de nepreţuit. Sunt nerăbdător să-l cunosc.

Taxiul în care mă aflu este blocat în trafic. Şoferul nu pare să fie deranjat de acest lucru – el are multe vieţi de trăit, dar eu am doar una şi simt că înnebunesc aici, pe bancheta din spate. Nu mai suport. Îi plătesc şoferului, mă dau jos din maşină şi fac semn cu mâna unui taxi pe două roţi. Acest tip de taxi seamănă foarte bine cu o motocicletă obişnuită, doar că şoferii poartă veste portocalii şi percep o mică taxă ca să te plimbe peste tot prin oraş. Mă aşez pe şa şi pe-aici ţi-e drumul. Ne strecurăm printre maşinile pe care aproape că le pot atinge cu mâna. Acesta este singurul mod de a te descurca prin traficul infernal şi cel mai bun mod de a vedea oraşul. La nivelul străzii.

Oraşele occidentale moderne au fost dezodorizate. Nu mai miros a nimic. Dar nu şi Bangkok-ul. El miroase a de toate. A tăieţei proaspăt gătiţi, a gălbenele proaspăt culese, a excremente umane proaspăt produse. Un adevărat festin pentru nări. În decursul a câtorva decenii frenetice, Bangkok-ul s-a transformat dintr-un oraş adormit într-un megalopolis care se întinde în lung şi în lat în toate direcţiile. Un oraş clocotitor şi vibrant care nu are limite. La propriu. Nimeni nu ştie care sunt graniţele

exacte ale Bangkok-ului şi nici numărul exact al populaţiei. Atât de amorf este.

Întrebarea veche de când lumea, cine este mai fericit, orăşeanul sau cel care trăieşte la ţară, rămâne fără răspuns. Cercetătorii nu au ajuns la nicio concluzie clară. Însă îmi amintesc ceva ce mi-a spus Ruut Veenhoven. În ţările în curs de dezvoltare, precum Thailanda, oamenii care locuiesc la oraşe sunt mai fericiţi decât cei care locuiesc în zonele rurale. De ce? Fiindcă oraşele oferă oportunităţi economice care lipsesc în zonele rurale? Cred că asta este o parte a poveştii, dar nu întreaga poveste. Adevărul este că atunci când sătenii thailandezi se mută la oraş, de fapt nu se mută, ci îşi iau satul cu ei şi ajung să culeagă roadele ambelor lumi.

Asta se vede foarte limpede peste tot în Bangkok, care nu este atât un oraş, cât mai ales o colecţie de sate. Pe acele alei înguste, numite *sois*, care străbat Bangkok-ul asemenea sutelor de mici vase capilare, viaţa decurge, mai mult sau mai puţin, ca la sat. Mirosul de tăieţei prăjiţi, strigătele vânzătorilor ambulanţi, sentimentul fraternităţii. Toate astea sunt aici.

Ajung la biroul lui Sumet Jumsai, zdruncinat şi exaltat în egală măsură de călătoria cu taxiul pe două roţi. Un paznic mă conduce printr-o grădină către un birou mic şi plăcut aflat la parter. E tapetat cu desene şi schiţe, aşa cum te-ai şi aştepta să fie biroul unui arhitect. Sumet se ridică de pe scaun şi mă salută. Bănuiesc că are în jur de şaizeci de ani, e puţin cam îndesat şi poartă o cămaşă kaki de safari. Un bărbat atrăgător şi demn.

— Bine aţi venit, bine aţi venit, îmi spune el într-o engleză fără accent, oferindu-mi un scaun.

Mă anunţă prompt că „trece printr-o fază indecentă” şi mă invită să iau şi eu parte. Din fericire, faza lui indecentă nu constă în altceva decât în a consuma o băutură mai tare.

Îmi toarnă cu generozitate un pahar de whisky, care observ cu încântare că este produs în Bhutan. Iau o

înghiţitură, rostind în gând un toast pentru armata bhutaneză. Dumnezeu să-i binecuvânteze!

Sumet îşi toarnă un pahar de gin. Îmi dau seama că nu este primul pe ziua de azi.

— Noi budiştii avem de respectat doar cinci porunci, în comparaţie cu cele zece ale voastre. Să nu consumi băuturi alcoolice este una dintre ele, îmi spune el, în timp ce soarbe din paharul cu gin.

Am o mulţime de întrebări pentru Sumet şi vreau să i le pun înainte ca el să alunece din starea de beţie plăcută către starea de beţie incoerentă. Încep cu strângerea meritelor. Este într-adevăr ca un fel de cont bancar karmic?

— Aşa este. E foarte simplu. Acumulezi energie negativă, pe care o compensezi prin meritele pozitive.

Un calcul spiritual pe care orice contabil l-ar adora.

— Dar cum rămâne cu distracţia, *sanuk*? Ihailandezii o consideră foarte importantă, nu-i aşa?

La auzul acestei întrebări, i se limpezeşte privirea, iar el se trezeşte brusc din aburii beţiei.

— Ah, *sanuk*. Dacă nu există *sanuk*, totul e inutil. Oamenii îşi dau demisia dintr-o slujbă bine plătită dacă nu există distracţie.

— Dar tuturor ne place distracţia. Noi americanii practic am inventat conceptul de distracţie.

— Da, numai că voi americanii vă luaţi foarte în serios distracţia. Noi thailandezii nu facem aşa. Noi nu avem mentalitatea voastră de tipul: întâi muncim din greu, apoi ne distrăm la greu. Distracţia noastră este presărată pe tot parcursul zilei.

— Ce vreţi să spuneţi?

— Poate fi un zâmbet sau pot fi nişte râsete în timpul programului de lucru. La noi nu este totul atât de rigid ca în America. Şi graficul concediilor noastre este diferit. Noi nu ne luăm concediu toată luna august, ca europenii. Noi ne luăm liber o zi aici, o săptămână acolo. Totul este presărat.

Sumet se întinde după un stilou – un Stilou Ridicol de Scump, după cum observ. Vădit emoţionat, scrie câteva cuvinte pe care mi le arată. Nu înţeleg nicio iotă. Asta fiindcă sunt scrise în latină.

— Scrie că „şi tu vei fi aşa cum sunt eu”. Nu e fantastic? pufneşte el dintr-odată într-o izbucnire de energie care mă cam alarmează.

Poate că e timpul să plec. Nu, s-a calmat din nou şi începe să-mi povestească despre fratele lui, care este un „bun budist”. El meditează în fiecare zi.

— Dumneavoastră meditaţi? îl întreb eu.

— Nu. Eu am o minte occidentală. Totuşi, atunci când pictez, este ca un fel de meditaţie.

— Sunteţi fericit?

— În mare parte, da. În termeni creştini, am păcătuit. Însă am compensat asta prin adunarea meritelor, deşi nu în mod conştient. Am o slăbiciune pentru cei oprimaţi.

Pe măsură ce torn pe gât tot mai multe pahare de whisky bhutanez, conversaţia noastră începe să devină tot mai sinuoasă. Încerc să mă controlez, să mă limitez la întrebările pe care le am notate, dar apoi, din senin, îmi amintesc de *mai pen l-ai* şi mă hotărăsc să las conversaţia să curgă în voie.

Şi aşa ajungem să vorbim despre Bangkok. Oraşul este ca un fel de mini-Shanghai, îmi spune el, în sensul că totul se schimbă la câteva luni, aşa încât până şi locuitorii oraşului sunt nevoiţi să reînveţe oraşul în permanenţă.

— Bangkok-ul este un oraş global, conceput ca un fel de spaghetti. Este vibrant. Sigur că şi Parisul şi Londra sunt vibrante, dar dacă intri într-un magazin la Paris sau la Londra, oamenii nu zâmbesc. Aici zâmbesc, iar templele, oh, templele şi aleile înguste (*sois*) sunt locuri unde poţi mânca o porţie divină de tăieţei doar cu câţiva bănuţi.

Sumet îmi oferă încă un pahar de whisky, dar îl refuz politicos. În timp ce mă ridic să plec, observ o oarecare tristeţe în ochii lui. Lui Sumet, îmi zic eu, i-a făcut plăcere sesiunea noastră de introspecţie în stil american. Probabil

că nu i se oferă prea des ocazia unor astfel de sesiuni. Rămân cu impresia că ar fi putut să vorbească şi să bea multe ore în şir.

Unii consideră că oraşele sunt locuri fără Dumnezeu. Însă unul dintre scopurile iniţiale ale oraşelor era să ofere oamenilor tocmai un loc de dialog cu divinitatea, iar creştinismul a prins rădăcini mai întâi în oraşe, nu în zonele rurale. În Bangkok, sacrul şi profanul coexistă, asemenea unui cuplu divorţat care, din motive financiare, hotărăşte să continue să trăiască împreună. Nu este tocmai alegerea perfectă, dar nici chiar atât de discutabilă precum pare.

Mă aflu în Skytrain, monoraiul care circulă pe deasupra Bangkok-ului ca un trenuleţ de la Disneyland. Privesc pe fereastră şi văd un templu budist, aurit şi strălucitor, făcut sandvici între două malluri. Cobor din Skytrain şi merg pe jos câteva zeci de metri până la altarul Erawan. În legătură cu acest altar, circulă o legendă modernă. Cu mulţi ani în urmă, muncitorii care construiau un nou hotel impunător s-au confruntat cu o serie de probleme. Utilajele se stricau. Nimic nu mai funcţiona cum trebuie. Atunci, cineva a avut o idee. Să se construiască un altar pentru a-i îmbuna pe zei. Au înălţat altarul, iar apoi lucrurile au mers strună.

În zilele noastre, thailandezii se opresc la altar pentru o scurtă întâlnire cu divinitatea. La prima vedere, nu mi se pare tocmai un loc potrivit pentru un altar, fiind înconjurat de un panteon al zeilor occidentali: Burberry’s, Louis Vuitton, McDonald’s, Starbucks.

Însă nimeni nu pare să remarce nepotrivirea. În aer pluteşte un miros de tămâie sau poate că este de la gazele de eşapament? Un bărbat aduce un coş cu ouă la altar, ca o ofrandă. Alţii îngenunchează şi rămân nemişcaţi şi tăcuţi. Pe un indicator scrie: „Din motive de securitate, vă rugăm să nu aprindeţi lumânări mari”. Oamenii nu ţin seama de ce scrie pe indicator, iar un paznic intervine şi le stinge, fluturându-şi pălăria mare de paie.

Este într-adevăr o oază de linişte în mijlocul oraşului, însă cu câţiva ani în urmă, un alienat mintal a încercat să distrugă cu un ciocan statueta de aur din centrul altarului. Oamenii nu şi-au păstrat sângele rece. S-au năpustit imediat asupra lui şi l-au omorât în bătaie. Mass-media thailandeză a condamnat uciderea bărbatului şi a deplâns distrugerea statuii.

Îmi continui peregrinarea prin Bangkok. Oraşele asiatice sunt greu de descifrat. Atât de multe lucruri rămân ascunse privirii. Somerset Maugham a observat acest aspect atunci când a călătorit în această regiune în anii 1920. „Te orbesc… şi nu îţi dau nimic. Însă atunci când te desparţi de ele, rămâi cu sentimentul că ai pierdut ceva şi nu poţi să nu te gândeşti că nu au un secret pe care l-au ţinut ascuns”.

Mă plimb prin Chinatown. Nu seamănă cu acele Chinatown cu iz muzeal pe care le-am văzut în unele oraşe, ci reprezintă o componentă vie, înfloritoare a oraşului. Influenţa chineză în Thailanda a început să se manifeste cu multe secole în urmă şi continuă până în ziua de azi.

Trec pe lângă o mulţime de magazine – majoritatea oferind tot soiul de utilaje. Toate sunt impecabil de curate, ceea ce nu credeam că este posibil. Trec pe lângă nişte câini amărâţi, apoi pe lângă nişte oameni care joacă nu ştiu ce joc cu zaruri. Magazinele şi multe dintre locuinţe sunt accesibile privirii trecătorilor, intimitatea fizică nefiind aşa de importantă în această parte a Asiei precum în Occident. Simt că radiografiez totul cu ochii şi pot vedea lucruri care, în mod normal, sunt ascunse privirii: o familie care pregăteşte masa, un bărbat pe care îl tunde frizerul. Văd un alt bărbat şezând tăcut într-un magazin. Poartă blugi şi se odihneşte pe un scaun. Are ochii închişi. Îmi zic că doarme, dar apoi îmi dau seama că doar se bucură de un moment de linişte în haosul general. Deschide ochii, iar eu privesc în altă direcţie stânjenit.

În faţa fiecărui magazin, a fiecărei locuinţe se află câte o căsuţă a spiritelor. Ele arată ca nişte căsuţe pentru

păsări, frumoase şi elaborate. Ideea este că, dacă le oferi spiritelor rele un loc unde să sălăşluiască, o căsuţă a lor, atunci ele nu vor mai pătrunde în propria ta locuinţă.

Trec pe lângă un magazin de bijuterii şi pe lângă ceva care se cheamă „Toaletă Fericită, Viaţă Fericită”. Într-adevăr, poate că thailandezii nu *se gândesc* prea mult la fericire, însă le place la nebunie cuvântul. îl văd peste tot. Salon de Masaj Fericit, Bar Fericit, un fel de mâncare numit Fericire Dublă (brânză tofu umplută cu tăieţei).

Peregrinările mele m-au purtat până la sediul Naţiunilor Unite. Este o clădire mare şi impunătoare şi observ că lângă ea nu se află nicio căsuţă a spiritelor. Naţiunile Unite mă trimit cu gândul la multe lucruri. În mod normal, fericirea nu este unul dintre acestea. Însă oamenii cumsecade de la ONU, ca şi cei de la Peace Corps se ocupă şi ei de problema fericirii, deşi evident că birocraţii de la ONU nu se vor exprima niciodată la modul ăsta.

Sunt aici ca să mă întâlnesc cu o doamnă pe nume Sureerat. Un prieten din Statele Unite mi-a spus că ea ar putea să-mi dea unele lămuriri legate de fericirea thailandeză.

Mă salută zâmbind şi ne îndreptăm către cantină unde bem o cafea. Sureerat are peste 30 de ani, nu e căsătorită şi locuieşte împreună cu părinţii ei. Nu este ceva neobişnuit pentru femeile necăsătorite şi nici pentru bărbaţii necăsătoriţi din Thailanda.

O întreb de ce thailandezii par aşa de fericiţi.

— Thailandezii nu iau nimic în serios. Noi acceptăm orice ar fi.

— Ce vreţi să spuneţi?

— Să vă dau un exemplu. În Statele Unite, atunci când te împiedici şi cazi, nu intervine nimeni. Ca şi când nu s-ar fi întâmplat nimic. Dar thailandezii? Noi nu ne mai oprim din râs. Întindem o mână de ajutor, însă fără să ne oprim din râs.

— Deci nu aveţi niciun fel de stres în viaţă?

— Ba da, suntem stresaţi. Bineînţeles că suntem stresaţi. Însă sunt unele situaţii pe care nu le putem controla. Nu putem schimba lucrurile din afara noastră, aşa că ne schimbăm atitudinea. Cred că această abordare funcţionează în cazul thailandezilor. Ca atunci când eşti supărat pe cineva, dar nu poţi face nimic. Simţi că vrei să-l pocneşti, dar nu poţi, aşa că tragi adânc aer în piept şi îţi vezi de treburile tale. Altfel, îţi strici ziua.

Totul pare atât de simplu, inspiri, expiri.

— Cred că America este una dintre cele mai stresate ţări din lume. Voi credeţi că aveţi nevoie de bani ca să cumpăraţi fericirea. Angajaţi oameni care să vă facă toate treburile, chiar şi să vă tundă gazonul. Aici, până şi cei bogaţi fac asta singuri. Noi credem că e distractiv.

Din nou aud acest cuvânt – „distractiv”, *sanuk*. Distracţia ocupă un loc aşa de important în inima thailandezilor?

— Fără îndoială, noi râdem şi glumim în timpul şedinţelor. Este o atmosferă foarte relaxată. Doar aşa ajungem la rezultate bune. Dacă nu e distractiv, atunci nu are niciun sens.

Thailandezii nu doar că se distrează, ci obişnuiesc să-i şi ridiculizeze pe cei din jur.

— De pildă, râdem de oamenii graşi. Aici poţi să-i spui prietenului tău „hipopotam”. El poate să te şi pocnească, dar tot în glumă. În SUA nu puteţi face asta, nu-i aşa?

— Nu, nu putem, îi răspund eu.

Sureerat trebuie să se întoarcă la lucru – sau la distracţie, nu ştiu exact la care dintre ele. Trecem pe lângă un pâlc de ascensoare, când Sureerat îşi zăreşte o prietenă şi îi spune ceva în thailandeză. Apoi, se întoarce către mine şi îmi spune:

— Vedeţi, ăsta e un exemplu bun. Prietena mea e scundă, ca un crevete.

— Şi atunci îi ziceţi „crevete”?

— Nu, îmi răspunde ea, ca şi când nu aş fi fost atent,

îi spun homar. Aţi înţeles?

Nu, nu am înţeles. Trag concluzia că thailandezii sunt oameni care iubesc distracţia, dar care nu sunt deloc uşor de înţeles.

Thailandezii, chiar şi cei care nu practică budismul în mod activ, îşi menţin un anumit echilibru care pe mine mă înfurie la culme. Nimic nu pare să-i tulbure, nici măcar atunci când viaţa e foarte nedreaptă cu ei.

După tsunami-ul care a lovit Asia în 2004 şi a omorât mii de oameni doar în Thailanda, aproape nimeni nu a dat vina pe guvern. Ar fi putut să o facă. Ar fi putut să critice lipsa unui sistem de prevenire sau reacţia slabă şi haotică a autorităţilor în faţa catastrofei naturale. Cu siguranţă, noi aşa am fi procedat, de fapt chiar aşa am şi procedat după ce Uraganul Katrina a devastat oraşul New Orleans. Noi avem întotdeauna nevoie să dăm vina pe cineva, adică pe altcineva decât pe Dumnezeu, fiindcă El nu mai acceptă plângeri în momentul de faţă. *Inbox-ul* Lui este plin.

Thailandezii acceptă ce se întâmplă, ceea ce nu înseamnă că le place ce s-a întâmplat sau că vor ca acest lucru să se repete. Bineînţeles că nu. Însă ei privesc pe termen lung: veşnicia. Dacă lucrurile nu merg aşa cum trebuie în această viaţă, atunci ele se pot rezolva în viaţa următoare sau în cea următoare şi aşa mai departe. Perioadele bune alternează în mod firesc cu perioadele rele, la fel cum zilele însorite sunt urmate de zile ploioase. Este în firea lucrurilor. Într-o astfel de viziune asupra lumii, accentul nu cade pe învinuire, ci pe noroc – pe destin –, iar eu eram curios să-l aflu pe al meu. Noi, prietena lui Scott, mi-a aranjat o întâlnire cu o prezicătoare, o *jao*. Mă asigură că această *jao* este foarte pricepută şi că provine dintr-o familie bună. În Thailanda, prezicerea viitorului este o afacere de familie, o îndeletnicire care se transmite din generaţie în generaţie.

Scott este sceptic în legătură cu asta, dar nu se împotriveşte. S-a obişnuit deja ca mintea lui raţională şi ateistă să-i fie luată cu asalt în Thailanda. Aşa cum s-a

întâmplat într-o dimineaţă când s-a trezit şi i-a văzut pe toţi cei din jurul lui confecţionând avioane de hârtie. Toţi făceau avioane de hârtie, de la vânzătorii de pe stradă, până la agenţii de bursă. Ce naiba se petrecea? Regele tocmai proclamase că oamenii trebuie să-şi păstreze sângele rece în partea de sud a Thailandei, unde o insurecţie musulmană făcea ravagii de câteva decenii. Aşa că prim-ministrul a găsit soluţia perfectă: avioane de hârtie! Da, vor face mii şi mii de avioane de hârtie şi le vor arunca din avioane adevărate ca un gest de pace.

— Practic au bombardat sudul ţării cu aceste avioane de hârtie, îmi spune Scott. A fost cel mai bizar lucru pe care l-am văzut vreodată.

Toţi trei părăsim apartamentul lui Scott şi străbatem o alee îngustă, trecem pe lângă vânzătorii ambulanţi, pe lângă saloanele de coafură şi pe lângă câinii vagabonzi. Intrăm într-o casă greu de descris şi urcăm la etaj. Spaţiul e aproape gol. Doar un ventilator în tavan şi podele albe acoperite cu linoleum. Trecem pe lângă câteva femei care stau direct pe podea, mănâncă şi mitraliază cuvinte în thailandeză, acesta fiind, de fapt, aproape singurul mod în care se vorbeşte thailandeza.

Suntem conduşi într-o altă cameră, şi aceasta complet lipsită de mobilier, dar nu şi de zeităţi. Pe un perete întreg se întinde un panteon în miniatură al zeilor hinduşi. Krishna, Hanuman, zeul maimuţă şi preferatul meu, Ganesh, zeul cu cap de elefant. El este zeul înţelepciunii şi al inspiraţiei poetice, două atribute care îmi lipsesc adesea. Într-un colţ se află o mică statuie a lui Buddha, urcată pe un piedestal, ea fiind astfel mai înaltă decât tot ce se află în cameră, inclusiv noi înşine. Podeaua este pictată în albastru şi verde, cu un model rudimentar care seamănă cu un covor oriental nereuşit. Camera nu este climatizată, aşa că încep să transpir numaidecât.

Îngenunchem pe podea şi o aşteptăm pe *jao*. Scott este acum şi mai sceptic, lucru pe care mi-l spune pe şleau, după ce Noi iese să cumpere nişte ofrande pentru spirite.

Când Noi se întoarce, scoate dintr-o sacoşă de plastic două cutii mici de lapte, două paie şi două cutii de Pepsi. Le pune pe toate, împreună cu 39 baht (aproximativ 1, 25 dolari), pe o tavă aurie. Scott îmi şopteşte: „Ce se întâmplă dacă foloseşti Coca-Cola în loc de Pepsi?" îi fac semn să tacă şi îl lovesc cu cotul în burta mare şi moale.

Jao îşi face apariţia. Este o femeie subţire, de vârstă medie, fără nimic special în înfăţişare. Poartă un tricou roşu şi o eşarfă portocalie, care se leagănă pe unul dintre braţe. Are părul strâns în coc. E aşezată în poziţia lotus pe o pătură roşie. Lângă ea se află un pachet de cărţi.

Aprinde lumânări la altarul unde se află cutiile de Pepsi, iar apoi mă roagă să recit ceva în thailandeză. Noi îmi şopteşte rar textul la ureche. Mi se împleticeşte limba la fiecare silabă ciudată rostită, însă reuşesc să ajung cu bine la liman.

Jao ţine ochii închişi şi palmele împreunate la nivelul frunţii, în gestul tradiţional thailandez denumit *wai*, care este jumătate salut, jumătate rugăciune. Flutură un beţişor parfumat ca pe o baghetă magică. Mişcă din buze, dar nu se aude niciun sunet. Noi îmi şopteşte la ureche *că jao* „aşteaptă momentul potrivit pentru sosirea spiritelor" Sper ca momentul potrivit să vină în curând. Am început să simt crampe în picioare, iar broboanele de sudoare mi se preling de pe frunte în ochi şi ustură.

Apoi se întâmplă ceva. Trupul prezicătoarei începe să fie scuturat de convulsii violente. Canalizează spiritul, îmi explică Noi. Se pare că spiritul este de genul masculin, căci limbajul trupului prezicătoarei se schimbă radical, de la feminin la masculin, trecând de la gesturi sfioase la gesturi brutale şi mişcându-şi braţele într-o manieră uşor agresivă. Până acum, Noi se referise la *jao* folosind apelativul „ea", însă acum foloseşte apelativul „el". Transformarea este completă.

Ea – pardon, el – dezvăluie amănunte despre mine, despre viaţa mea – sau mai bine zis, despre vieţile mele. Aflu că într-o viaţă anterioară am scris o carte despre

China, o carte necuviincioasă şi care, prin urmare, nu a fost bine primită. Minunat, îmi zic eu, cred că sunt primul scriitor care primeşte recenzii proaste dintr-o viaţă anterioară.

„Ai grijă ce scrii despre Buddha!”, îmi spune ea/el. „Lumea va protesta”. După ce îmi adresează acest ultim sfat, *jao* scuipă ceva roşu (nucă de areca, sper) într-un bol auriu. Gestul ei/lui e foarte agresiv, iar eu rămân înmărmurit. „Face parte din spectacol”, îmi şopteşte Scott, iar eu îl lovesc din nou cu cotul în burtă.

Este mitraliat verdictul. Noi se luptă din răsputeri să ţină pasul cu traducerea. *Jao* îmi spune câteva lucruri care sunt pur şi simplu eronate – cum ar fi, de pildă, că vorbesc thailandeza. Îmi mai spune şi unele lucruri care sunt adevărate la modul generic – că nu am suficientă încredere în mine. Îmi mai spune şi unele lucruri stânjenitoare – că ar trebui să-mi satisfac soţia, sugerând unele manevre pe care nu vreau să le pomenesc aici. Şi îmi mai spune lucruri pe care jur că nu avea de unde să le ştie. Îmi spune că am o fiică şi că ea nu este sânge din sângele meu. E adevărat. Soţia mea şi cu mine am adoptat o fetiţă din Kazahstan. Am rămas fără cuvinte.

Când îmi vine şi mie rândul să vorbesc, îi adresez doar două întrebări. Când voi fi fericit? *Unde* voi fi fericit?

— E mai bine să rămâi în ţara ta, dar nu trebuie să-ţi faci prea multe griji. Să nu invidiezi ceea ce au alţi oameni.

Un sfat înţelept.

Acum, ea/el are o întrebare pentru mine.

— Crezi în Dumnezeu?

Oh, nu. Nu ştiu ce să-i răspund. Să spui o minciună unei prezicătoare ar fi echivalent cu o karmă negativă. Şi, de altfel, eu nici măcar nu ştiu prea bine în ce cred. În acel moment, îmi răsare în minte, ca din senin, imaginea Liubei, babuşca din Moldova. Şi atunci, îmi iese porumbelul din gură: „Fifty-fifty”. *Jao* pare mulţumită de răspunsul meu şi toţi cei din jur răsuflă uşuraţi.

— Trebuie să crezi în Ganesh, îmi spune ea/el. Ai o

statuetă a lui, nu-i aşa? Una maro.

— Da, aşa este. Dar de unde…

— Este în poziţie şezând, nu în picioare, nu-i aşa?

— Da, dar…

Ea/el îmi spune că îl neglijez pe Ganesh. Trebuie să-i ofer flori şi să-l binecuvântez în mod regulat. Atunci îmi vor dispărea toate problemele. Îi făgăduiesc că aşa voi face. *Jao* este din nou cuprinsă de convulsii, iar apoi ea/el redevine ea. Întâlnirea noastră s-a încheiat.

Ieşim afară în căldură, iar Scott şi cu mine ne cumpărăm câteva sticle de bere de la o băcănie. Ne trântim pe două scăunele de plastic şi tragem concluziile.

— Cum de-a ştiut lucrurile alea? îl întreb pe Scott.

Simplu, îmi spune Scott. Există o explicaţie raţională. Câteva întrebări au fost generice, iar alte câteva se aplică oricui. Pe astea, Scott le scoate din ecuaţie printr-un gest cu mâna. Celelalte sunt mai greu de explicat, dar nu imposibil. Adopţia este ceva obişnuit în Thailanda, aşa încât faptul că eu am adoptat o fată putea fi o presupunere un pic mai elaborată.

— Dar statueta maro care îl reprezintă pe zeul Ganesh în poziţie şezând?

— Simplu. Mulţi străini au statuete cu zeul Ganesh, iar majoritatea sunt maro şi în poziţie şezând.

Însă nu mai are aceeaşi convingere în voce. Îmi dau seama că doar mimează certitudinea.

Cam aşa arată viaţa majorităţii thailandezilor. Ei nu îşi pot controla destinul. Un gând teribil, dar eliberator, pe de altă parte. Căci, dacă nimic din ceea ce faci nu contează, atunci viaţa pare dintr-odată mult mai uşoară. E doar un joc. Şi, aşa cum îţi poate spune orice copil de zece ani, cele mai bune jocuri sunt cele la care toată lumea participă. Şi pe care le poţi juca la nesfârşit, pe gratis. Sunt bine venite şi efectele speciale.

Este ultima mea zi în Thailanda. Îmi fac bagajele, în timp ce Scott printează nişte e-mailuri, iar Noi, ca de obicei, se uită la televizor. Se transmite un reportaj cu

regele. Nimic surprinzător. Numai că este un reportaj vechi, din anii tinereţii, şi este transmis pe toate canalele. E ceva cu totul neobişnuit, îmi spune Noi, iar ea ştie mai bine, dat fiind că este o telespectatoare împătimită. Imediat mă cuprinde temerea că regele a murit. Asta ar fi rău pentru thailandezi, care îşi adoră monarhul. Ar fi rău şi pentru mine. Dacă ţara ar intra într-o perioadă de doliu profund, atunci s-ar putea închide aeroportul, iar eu trebuie să plec peste câteva ore. Îmi dau seama că este un impuls egoist şi că, din punctul de vedere al karmei, mai am încă multă cale de străbătut.

— E o lovitură de stat, strigă Scott din cealaltă cameră.

Prima mea reacţie este, în mod straniu: Ah, slavă Domnului, doar o lovitură de stat, regele trăieşte. A doua mea reacţie este: o lovitură de stat? într-o ţară cu Starbucks şi KFC? într-o ţară în care distracţia este etosul naţional, iar sângele rece are câştig de cauză (de obicei)? Dar se vede limpede că sunt tancuri pe străzi şi a fost declarată legea marţială. Până şi localurile de striptease au fost închise.

Intră în acţiune instinctul meu jurnalistic şi sun la *National Public Radio* din Washington. Redactez o scurtă ştire, dar, recunosc, fără prea multă tragere de inimă. Loviturile de stat nu prea fac obiectul studiului meu pe tema fericirii, iar acesta este tocmai genul de nefericire pe care mă străduiesc atât de mult să-l evit.

Sunt hotărât să mă văd urcat în avion. Reuşesc să găsesc un taxi. Şoferul încă nu a aflat nimic din ceea ce se petrece şi pare încântat că autostrada către aeroport este aşa de liberă. Pe drum, trecem pe lângă o reclamă la o staţiune turistică. Plaje desăvârşit de albe şi apă cristalină, iar cu litere de-o şchioapă: „Paradisul la îndemână”. Mă surprind două lucruri. Mai întâi, ironia unei astfel de reclame în mijlocul unei lovituri de stat, iar apoi, afirmaţia în sine. Asta ne dorim noi cu adevărat? Paradisul la îndemână? Nu ar trebui să facem un efort ca să ajungem în

Paradis? Nu despre asta este vorba?

Terminalul aeroportului este pustiu. Nu îmi dau seama dacă e din cauza loviturii de stat sau fiindcă este ora 3: 00 dimineaţa. Zăresc nişte pasageri. Mai bine zis, îi aud înainte să-i văd. Vorbesc foarte tare şi cu un pronunţat accent newyorkez.

— Mă scuzaţi, îi întreb eu, ştiţi cumva dacă aeroportul este deschis?

Par foarte nedumeriţi de întrebarea mea.

— Cred că da, răspunde una dintre femei. Dar de ce să nu fie deschis?

— Nu aţi auzit de lovitura de stat?

Mă privesc cu uimire.

— Nu, o lovitură de stat? vorbiţi serios?

— Da, armata a declarat legea marţială. Sunt tancuri pe străzi.

— Oh, Dumnezeule, spune o altă femeie. E aşa de fascinant. Harriet, ai auzit? A avut loc o lovitură de stat.

— Adevărat? spune Harriet, privindu-mă cu un amestec de teamă şi de uimire, de parcă eu aş fi dat ordinul. Dar de ce credeţi că au făcut una ca asta?

Nu prea ştiu ce să-i răspund lui Harriet. În întreaga lume, militarii îşi impun voinţa de multe secole.

— E complicat, răspund eu, iar Harriet pare mulţumită.

Aeroportul este într-adevăr deschis. Lovitura de stat nu este una în toată puterea cuvântului – doar jumătate din numărul tancurilor şi doar o treime din dezordinea provocată în mod normal în cazul unei lovituri de stat. Curând tancurile se vor retrage, afacerile îşi vor relua cursul, iar fetele de la barul Suzie Wong’s se vor urca din nou pe scenă, unduindu-se şi făcând chestii nefireşti cu mingile de ping-pong.

Câteva săptămâni mai târziu, înapoi în Miami, dau peste o mică ştire. Nou instalatul prim-ministru al Thailandei, Surayud Chulanont, partea civilă a insurecţiei armate, a anunţat că, de acum înainte, politica oficială a

guvernului nu va mai pune accentul pe creşterea economică, ci pe fericirea poporului. Este, fără îndoială, o stratagemă de PR – dar, totuşi, e un guvern militar cu o politică a fericirii!

În timp ce mă gândesc la absurdul acestei ştiri, reacţionez în unicul mod raţional cu putinţă: zâmbesc. Un zâmbet larg, autentic thailandez. Serios. Dacă aţi fi fost acolo, aţi fi înţeles. Mi-aţi fi văzut zâmbetul în ochi.

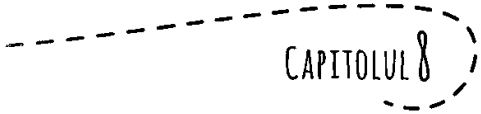

MAREA BRITANIE
Fericirea este o operă în curs de desfăşurare

9

CU CÂŢIVA ANI ÎN URMĂ, s-a desfăşurat un experiment neobişnuit într-un oraş trist din Anglia, pe nume Slough. Experimentul, ca toate experimentele măreţe din zilele noastre, a fost făcut pentru o televiziune. BBC a angajat şase „experţi în fericire” şi i-a lăsat să umble liberi prin oraşul Slough, în speranţa că ei vor reuşi „să schimbe climatul psihologic” al locului.

Când am auzit prima dată această sintagmă, am fost surprins. Atunci mi-am dat seama că ignorasem o componentă importantă din ecuaţia fericirii: schimbarea. Străbăteam lumea în lung şi-n lat, în căutarea celor mai fericite locuri din lume, vizitând chiar şi cele mai puţin fericite locuri din lume, iar în tot acest răstimp, eu aveam convingerea că aceste locuri sunt statice, neschimbate, că ele sunt fie fericite, fie nefericite. Dar, evident că locurile, ca şi oamenii, se schimbă. Poate că nu mult, poate că nu prea des, dar cu siguranţă se schimbă. Şi iată că a existat o încercare deliberată şi ambiţioasă de a alege un loc nefericit şi de a-l face fericit – sau cel puţin *mai fericit*. Este oare realizabil un asemenea lucru?

Ajung, cu privirea înceţoşată, pe aeroportul Heathrow din Londra, încrezător în faptul că Statele Unite şi Marea Britanie se bucură de o „relaţie specială”, aşa

cum a numit-o Winston Churchill. Mi-a plăcut întotdeauna această expresie amicală, oarecum atipică în limbajul rigid al diplomaţiei internaţionale. Mă simt cu adevărat special, nefiresc de relaxat, în timp ce mă îndrept către ofiţerul de la controlul paşapoartelor. Suntem amici, el şi cu mine. Chiar şi vestimentaţia lui mă linişteşte. În locul uniformei militare sau de poliţie, ofiţerii de frontieră britanici poartă blazere, ca şi când te-ai afla la un cocktail party elegant, iar ei ar fi gazdele.

Îi întind bărbatului în blazer paşaportul meu, gândindu-mă că nu o să dureze prea mult.

— Care este scopul vizitei în Marea Britanie?

— Fac cercetare pentru o carte.

— Şi despre ce este vorba în carte?

— Despre fericire.

Până acum, a stat cu ochii pironiţi în paşaportul meu, dar acum mă priveşte drept în ochi. Nu este privirea unui amic.

— Fericire?

— Da, domnule.

— În Marea Britanie?

— Păi, da.

E limpede că povestea mea nu e plauzibilă. Îşi închipuie că e doar o acoperire, şi nu una prea solidă, pentru afaceri necurate. Mă bombardează cu întrebări. Cât o să stau în Marea Britanie? La cine o să locuiesc? Această persoană este cetăţean britanic sau american? Sunt terorist? OK, nu a pus întrebarea asta, dar era implicită. În sfârşit, după ce mă descoase pe toate părţile vreo 20 de minute, chiar când încep să mă tem că o să urmeze şi o percheziţie corporală amănunţită, îmi pune ştampila pe paşaport, fără nicio tragere de inimă.

„Avem în sânge suspiciunea în privinţa fericirii”, spune E.V. Lucas, autor britanic de cărţi de călătorie. Sau, aşa cum mi-a spus un englez, „Noi nu ne ocupăm cu fericirea”. Bineînţeles că nu. O buză superioară băţoasă poate fi de mare folos atunci când plouă cu bombe

germane, însă poate fi un obstacol serios în calea unui zâmbet larg.

În Marea Britanie, cei fericiţi sunt puţini şi suspecţi. Dacă eşti englez şi, fără vina ta, te trezeşti într-o stare de voioşie inexplicabilă, nu intra în panică. Păstrează-ţi calmul şi urmează sfatul umoristului englez Jerome K. Jerome: „Nu-ţi arăta (fericirea), ci fii la fel de morocănos ca toţi ceilalţi!” Pentru britanici, fericirea este un import transatlantic. Iar prin „transatlantic”, ei înţeleg american. Iar prin „american”, ei înţeleg baliverne stupide şi infantile. Dulcegării.

Ies din aeroport într-o zi mohorâtă tipic londoneză şi iau un taxi. Merg în vizită la prietenul meu Rob şi la soţia lui, Nancy. Rob, după cum vă amintiţi, este englez şi a fost coleg cu mine la radio. Acum s-a întors la Londra şi lucrează în calitate de corespondent „străin” în propria lui ţară. Mie mi se pare corect. Nu e nimeni mai potrivit decât Rob, un *insider*/*outsider*, pentru a explica aspectele legate de Marea Britanie unui public american. Rob vorbeşte ambele limbi.

Casa lui Rob este drăguţă şi agreabilă, răspândind acel şarm retro la care englezii se pricep atât de bine. Nancy a beneficiat de o educaţie engleză „autentică”. Cu alte cuvinte, este îngrozitor de politicoasă, coace pâine în casă şi încălzeşte farfuriile înainte de a le pune pe masă. Însă, ca şi soţul ei, nu se simte prea confortabil în pielea britanică, iar cei doi evadează în America de câte ori se iveşte ocazia.

Stăm toţi trei la un pahar de vin şi, aşa cum se întâmplă în mod inevitabil atunci când se întâlnesc britanicii şi americanii, conversaţia atinge subiectul diferenţelor care ne unesc, diferenţe care nu ies imediat în evidenţă din cauza limbii comune care ne desparte.

— În America, spune Nancy, orice conversaţie se poartă de parcă ar fi ultima ta conversaţie pe această lume. Nu există nicio reţinere. Întotdeauna vreau să le spun: „Îmi pare rău, dar de-abia ne-am întâlnit. Nu vă

cunosc. Chiar nu-mi doresc să aflu despre histerectomia dumneavoastră”.

Bineînţeles că Nancy nu le-a spus asta niciodată. Ar fi jignitor, iar englezii fac totul să evite să jignească pe cineva, oricând şi în orice fel. Nancy consideră această reţinere a englezilor la fel de deranjantă ca şi locvacitatea americanilor.

— Aici oamenii se izolează, spune ea. Zilele trecute, stăteam la o coadă la Tate Gallery şi am început să discut cu oamenii – ştii, fleacuri, de genul „Ce coadă îngrozitoare, nu-i aşa?” –, dar nimeni nu a scos o vorbă. Mă priveau de parcă eram nebună. În Marea Britanie, nu vrem să deranjăm pe nimeni. Când moare cineva, nu sunăm rudele defunctului ca să le transmitem condoleanţe, fiindcă ne e teamă să nu le deranjăm. Nu vrem să fim prea zgomotoşi, prea americani.

Să fii prea american, sau pur şi simplu american, înseamnă tot ce poate fi mai rău pentru un britanic. A fi „american” este sinonim cu a fi îndrăzneţ, lipsit de tact şi candid ca un căţeluş. Americanii cumpără cărţi de dezvoltare personală, ca şi când viaţa lor ar depinde de ele. De regulă, britanicii nu cumpără astfel de cărţi. Ar fi o dovadă de slăbiciune din partea lor. Un britanic spunea cândva în glumă că, în cazul în care concetăţenii lui ar aprecia vreodată o carte de dezvoltare personală, aceasta ar fi ceva de genul: *Eu nu sunt OK, tu eşti şi mai puţin OK*.

Pentru englezi, viaţa nu are legătură cu fericirea, ci cu supravieţuirea, cu strădania de a o scoate de bine de rău la capăt. În acest sens, ei seamănă cu aztecii din vechime. Când se năştea un copil aztec, preotul spunea: „Te-ai născut într-o lume a suferinţei; suferă şi păstrează-ţi cumpătul”. Această atitudine, această suferinţă tăcută are ceva nobil. Este adevărat că civilizaţia aztecă a pierit cu multe secole în urmă, lăsându-ne moştenire doar câteva ruine, care sunt acum călcate în picioare de turişti americani arşi de soare. Dar nu contează. Cel puţin ei au avut decenţa să nu se smiorcăie la moartea lor. Acest lucru

trebuie respectat la o civilizaţie pe cale de dispariţie.

Rob intervine în discuţie, simţindu-se obligat, bănuiesc eu, să-şi apere ţara de baştină. Britanicii, declară el, posedă o „fericire latentă”. Ea este acolo, ascunsă în străfundurile fiinţei. Doar că nu se vede. Nu se simte. Nu se aude. Nu poate fi detectată prin nicio modalitate cunoscută de om. Dar ea este acolo, mă asigură Rob.

Exact în acelaşi an în care Thomas Jefferson menţiona „căutarea fericirii” în Declaraţia de Independenţă, Jeremy Bentham, un avocat tânăr şi nefericit (mai există şi alt fel de avocaţi?!), scria la Londra tratatul despre „cea mai mare fericire pentru cel mai mare număr de oameni” şi lucra la calculul hedonic („*felicific calculus*”).

Filosofia lui Bentham, utilitarismul, este lipsită de optimismul entuziast pe care îl gustă americanii. Asemenea britanicilor, utilitarismul este un lucru practic şi lipsit de orice sentimentalism. Însă scopul este acelaşi: o naţiune fericită, în mod latent sau în orice alt mod.

Mă hotărăsc să-i fac o vizită lui Jeremy Bentham. El locuieşte în campusul de la *University College London*. Clădirile campusului universitar sunt vechi şi au un aer princiar. Seamănă mai curând cu nişte catedrale decât cu nişte săli de clasă. Bentham se află într-una dintre aceste clădiri, dar în care dintre ele?

Zăresc un punct de informare şi o abordez pe tânăra blondă care stă în spatele ghişeului.

— Cu ce vă pot ajuta?

— Aş dori să-l văd pe Jeremy Bentham.

— Urmaţi cursurile Universităţii?

— Oh, nu, el nu mai trăieşte.

Face ochii mari.

— Îmi pare rău, dar nu vă pot ajuta, domnule, îmi spune ea, cântărind în minte dacă sunt un ţăcănit inofensiv sau un ţăcănit periculos.

— Nu, nu aţi înţeles. El a murit în urmă cu două sute de ani, dar încă se mai află în campus.

Ţăcănit periculos. E pe punctul de a chema gardianul, când un student îmi sare în ajutor.

— Căutaţi „autoicoana”, îmi spune el.

— Autoce?

— Autoicoana.

Se pare că aşa este numit acum răposatul Jeremy Bentham. Studentul îmi explică pe unde să o iau. îl găsesc pe Jeremy într-o altă clădire, şezând liniştit într-un colţ. Arată bine pentru vârsta lui.

Stă aşezat pe un scaun de lemn, acelaşi scaun pe care a stat când a scris lucrările despre fericire, şi poartă aceleaşi haine pe care le purta când a murit în 1832: vestă neagră şi pălărie de paie. Sub haine este scheletul lui adevărat. Aşa a dorit Bentham.

Lui Bentham îi plăcea zeflemeaua filosofică şi nu vedea de ce moartea ar putea fi un impediment. Testamentul lui cuprinde următoarele instrucţiuni: „Dacă se întâmplă ca prietenii mei apropiaţi şi alţi discipoli să fie dispuşi să-l întâlnească pe… întemeietorul celui mai mare sistem al fericirii… ei pot, din când în când, să fie conduşi în camera în care se vor întâlni”. Umblă zvonul că, până şi în ziua de azi, Bentham este adus într-un scaun cu rotile la şedinţele universităţii, unde este declarat „prezent, dar nu votează”.

Pentru Bentham, fericirea era un calcul matematic, pe care l-a perfecţionat ani de zile, transformându-l în *felicific calculus*, un termen extraordinar de dezarmant. Eu unul nu am asociat niciodată calculul cu fericirea.

Este un calcul matematic foarte simplu. Se adună aspectele plăcute ale vieţii, iar apoi se scad cele neplăcute. Rezultatul reprezintă fericirea unui individ. Bentham credea că acelaşi calcul poate fi aplicat unei întregi naţiuni. Fiecare acţiune pe care o întreprinde un guvern şi fiecare lege pe care o promulgă trebuie văzute din prisma „celei mai mari fericiri”. Bentham, de pildă, credea că, dacă dai zece lire unui sărac, contează mai mult decât dacă dai zece lire unui bogat, fiindcă săracul se bucură mai

mult.

Teoria lui Bentham este fascinantă, însă imperfectă. De pildă, el nu făcea deosebirea, în sens calitativ, între o plăcere şi alta. Plăcerea pe care o simţi atunci când ajuţi o femeie bătrână să treacă strada era pentru el la acelaşi nivel cu plăcerea pe care o simte un sadic atunci când o bate fără milă pe aceeaşi bătrână. Pentru Bentham, plăcerea era plăcere.

O altă capcană: utilitarismul este interesat doar de fericirea *majorităţii*. Este preocupat de fericirea celor mulţi, nu de nefericirea celor puţini, ceea ce este în regulă, dacă ai norocul să te numeri printre cei mulţi fericiţi, dar nu este în regulă, dacă te trezeşti printre cei puţini nefericiţi.

În Marea Britanie, încă mai există şi astăzi tendinţe benthamiene, disponibilitatea de a accepta intervenţia guvernului în viaţa oamenilor pentru binele comun. Britanicii plătesc cu entuziasm o taxă în contul BBC pentru fiecare televizor pe care îl posedă. Fostul primar al Londrei, Ken Livingstone, a impus, la un moment dat, o taxă pentru şoferii care vor să intre în zona centrală a Londrei în orele de vârf. Iată exemple de utilitarism clasic. Un număr relativ mic de oameni – şoferii care vor să intre în centrul Londrei – sunt făcuţi considerabil mai puţin fericiţi pentru ca marea majoritate a londonezilor să fie făcuţi mai fericiţi. Şi New York-ul s-a agăţat de această idee, dar s-a dovedit mai problematică decât la Londra. Nici nu e de mirare. Americanii sunt mai puţin utilitarişti decât britanicii.

În ziua de azi, în Marea Britanie se vorbeşte tot mai mult despre fericire. „Ar trebui să ne gândim nu doar la cum să procedăm mai bine ca să aducem bani în buzunarele oamenilor, ci şi la cum să procedăm mai bine ca să aducem bucurie în inimile oamenilor”. Aceste cuvinte nu au fost rostite de vreun excentric americanizat sau de vreun politician de extremă stângă, ci de către liderul Partidului Conservator, David Cameron, un fost prim-

ministru al Marii Britanii.

Şi fiindcă tot a venit vorba, să nu-l uităm pe fostul prim-ministru Tony Blair, cel mai optimist şi mai înclinat către fericire lider pe care l-a cunoscut vreodată Marea Britanie. Blair avea un optimism feroce, la limita optimismului american, în primul rând, Blair zâmbea, un lucru pe care predecesorii lui îl evitau cu mândrie. Blair a observat că ştiinţa fericirii capătă o tot mai mare relevanţă şi a cochetat cu ideea de a converti teoria în politică. În 2002, echipa lui de strategi a organizat un seminar pe tema „satisfacţiei în viaţă”. Unii (nu Blair) au denumit acest grup Departamentul Fericirii.

Grupul a publicat o lucrare analitică în care erau sugerate – atenţie, doar sugerate – modalităţi prin care guvernul ar putea să sporească nivelul de fericire al naţiunii. Printre metodele propuse se numărau: un index al fericirii, asemănător Fericirii Naţionale Bhutaneze; predarea „deprinderilor pentru dobândirea fericirii” în şcoli; încurajarea „unui echilibru între muncă şi viaţă”; şi impunerea unor taxe mai mari pentru cei bogaţi.

După cum lesne vă puteţi imagina, ultima sugestie a fost cea care a atras atenţia tuturor. Noţiunea de taxe mai mari ca o cale către fericire a fost propusă pentru prima dată de către economistul britanic Richard Layard. Cei bogaţi, precizează

Layard, stârnesc invidia celorlalţi, răspândind un fel de „poluare socială”. Prin urmare, Layard s-a gândit că, aşa cum percepem amenzi poluatorilor industriali, am putea să-i amendăm şi pe aceşti generatori de invidie, pe bogătaşi. Nu este de mirare că ideea s-a lovit de o oarecare opoziţie. „Feriţi-vă de Brigada Fericirii!” suna un titlu din ziar. Alţii se întrebau de ce bogaţii trebuie să fie pedepsiţi doar fiindcă unii oameni nu-şi pot înfrâna invidia.

Libertarienii s-au făcut foc şi pară: Birocraţii nu reuşesc să repare gropile de pe străzi, cum vor putea ei să ne facă fericiţi? Şi apoi, factorii esenţiali ai fericirii – prietenie, sex, încredere – nu se află sub controlul

guvernului.

Înţeleg aceste îngrijorări şi nu susţin ideea unui Departament al Fericirii în niciun guvern, dar să nu uităm că guvernul este deja implicat în chestiunea fericirii. De fiecare dată când oferă deduceri de taxe pentru cei care se căsătoresc sau impune purtarea centurii de siguranţă sau se străduieşte să crească Produsul Intern Brut, guvernul îşi bagă nasul în fericirea noastră. Şi de altminteri, care *este* rolul guvernului, dacă nu să-şi facă cetăţenii mai fericiţi?

Producătorii BBC nu au ales întâmplător oraşul Slough, aflat în imediata vecinătate a Londrei şi chiar sub culoarul de zbor către aeroportul Heathrow. Însuşi numele oraşului te deprimă. *Slough* înseamnă teren mlăştinos. Scriitorul John Bunyan vorbea despre „mlaştina deznădejdii” (*slough of despond*) în lucrarea sa *Călătoria creştinului*. În anii 1930, John Betjeman îşi începea astfel poemul său despre Slough:

Veniţi voi, bombe prietenoase, şi loviţi în Slough!
Nu mai e loc pentru oameni acum.
Nici fir de iarbă nu mai e să-l pască vaca.
Năpusteşte-te, Moarte!

Chiar şi în zilele noastre, locuitorii oraşului Slough se supără dacă cineva pomeneşte poemul lui Betjeman. Reputaţia oraşului ca întruchipare a disperării tăcute a fost consolidată atunci când producătorii serialului de televiziune intitulat *The Office* („La birou”) au hotărât să plaseze acţiunea tocmai în Slough.

Acum ideea implicită este că, dacă aceşti şase experţi reuşesc să-i facă fericiţi pe locuitorii oraşului Slough, asta înseamnă că îi pot face fericiţi pe locuitorii oricărui oraş din lume. Documentarul a fost transmis la televizor înainte ca eu să sosesc în Marea Britanie, aşa că mi-am procurat DVD-ul şi m-am instalat în sufrageria lui Rob ca să urmăresc *Making Slough Happy* („Cum să faci oraşul Slough fericit”). Ecranul se umple de imaginea aeriană a unui oraş mare: „mult ponegritul oraş Slough din comitatul

Berkshire”, mă informează naratorul pe un ton grav.

Facem cunoştinţă cu experţii în fericire, care sunt insuportabil de bine dispuşi. Naratorul, un fel de voce a lui Dumnezeu, ne explică experimentul. Experţii în fericire au selectat cincizeci de voluntari din Slough, care vor fi supuşi unui antrenament intensiv în domeniul fericirii timp de douăsprezece săptămâni. După aceea, ei vor răspândi virusul fericirii prin tot oraşul, schimbând astfel „climatul psihologic” din Slough. Cel puţin asta se intenţionează.

Pare interesant. Îmi torn un pahar de vin şi mă aşez confortabil în fotoliu. Prima sarcină este să se ia „temperatura fericirii” voluntarilor. Rezultă că locuitorii din Slough sunt cam la fel de fericiţi ca şi restul britanicilor, adică undeva în zona de mijloc – cu mult sub hipermulţumiţii elveţieni şi danezi, dar cu mult deasupra deprimaţilor moldoveni.

În efortul de a creşte nivelul de fericire, niciun exerciţiu nu este considerat prea deplasat sau prea penibil. Sau prea american. Locuitorii din Slough se ţin de mână, se îmbrăţişează unii pe alţii, îmbrăţişează copaci, fac ceva ce se cheamă biodans, fac *tai chi*, fac yoga, râd necontrolat, se relaxează pe apă în bazine de plutire, dansează printre rafturile unui supermarket.

Apăs pe butonul de pauză. Nu mai suport. Să-i priveşti pe britanici cum încearcă să scape de inhibiţii este ca şi când ai privi nişte elefanţi în timp ce se împerechează. Ştii că se întâmplă, trebuie să se întâmple, dar e zgomotos, îngrozitor de penibil şi nu poţi să nu te întrebi: Chiar e nevoie să văd chestia asta?

Trag aer în piept. Iau telecomanda. Clic. Fiecare dintre cei cincizeci de voluntari primeşte un manifest al fericirii, care cuprinde zece sfaturi de bun-simţ, cum ar fi sună un prieten sau priveşte jumătatea plină a paharului ori, preferatul meu, redu la jumătate timpul petrecut în faţa televizorului. Ironia – faptul că manifestul însuşi face parte dintr-un program TV – nu pare să fie sesizată de nimeni dintre cei implicaţi.

Într-unul dintre episoade, câţiva voluntari sar într-o limuzină şi merg în vizită la o doamnă care câştigase la loterie. Ea le spune că – surpriză! – viaţa ei nu este neapărat mai fericită, ci doar mai lipsită de griji. Fratele ei murise de curând, iar ea spune că ar renunţa bucuroasă la toţi banii câştigaţi la loterie numai să-l mai poată vedea încă o dată.

Clic. Un alt episod. Unul dintre experţii în fericire, un psiholog colţos pe nume Richard Stevens, cu o privire de maniac, dă cu aspiratorul într-o cameră, pe un fond muzical înălţător. „Poţi să dai cu aspiratorul, cu grijă şi cu dragoste!”, îi spune el unuia dintre cei cincizeci de voluntari, care îl priveşte neîncrezător. Apoi apare Rex Burrow, un bătrân de 83 de ani, care ne informează că încă mai are „multe de făcut” în viaţă. Nu cred că se referă la datul cu aspiratorul, dar s-ar putea să mă înşel.

Unul dintre cele mai interesante experimente a fost „terapia din cimitir” (Din nou intervine moartea într-o carte despre fericire.) Stevens a organizat o excursie la un cimitir local, aşa încât participanţii să-şi dea seama că „toţi vom muri într-o bună zi, dar pentru moment suntem în viaţă”. Unii dintre participanţi au considerat exerciţiul înălţător. Alţii l-au socotit de-a dreptul morbid. O femeie a izbucnit în lacrimi.

În cele din urmă, vine momentul mult aşteptat. Cele douăsprezece săptămâni s-au încheiat. Este timpul să vedem dacă acei cincizeci de voluntari din Slough şi-au sporit gradul de fericire şi, poate, au schimbat climatul psihologic al acestui mult ponegrit oraş din comitatul Berkshire. Mai întâi, ni se serveşte puţină tensiune dramatică, aşa cum scrie la carte – îmbrăţişări, lacrimi, muzică de relaxare. Stevens, cu ochelarii pe vârful nasului, analizează datele, pe când ceilalţi experţi în fericire aşteaptă verdictul cu sufletul la gură. Plicul, vă rog. Şi… succes răsunător, declară Stevens. Celor cincizeci le-a crescut nivelul de fericire cu 33%. Stevens nu a mai văzut niciodată aşa ceva. Grupul pornise cu un nivel de fericire

asemănător chinezilor. Acum i-au depăşit până şi pe elveţieni şi pe danezi. Dacă Slough ar fi o ţară, ea ar fi cea mai fericită din lume. Se toarnă şampania în pahare, se propune un toast: „Pentru sporirea fericirii pretutindeni în lume!”. Ura! Se ciocnesc paharele, se derulează genericul.

Aceasta este versiunea televizată a creşterii nivelului de fericire al locuitorilor oraşului Slough. Dar, după cum bine ştim, orice asemănare cu realitatea este pur întâmplătoare. Nu pot să nu mă întreb: Aceşti experţi în fericire au schimbat cu adevărat climatul psihologic din Slough, sau doar i-au gâdilat niţel pe cincizeci dintre locuitorii oraşului?

Îl sun pe Richard Stevens. Îmi vorbeşte surprinzător de răstit la telefon, aproape grosolan. Nu pare să fie nicidecum tipul bine dispus, care dă cu aspiratorul într-o veselie şi îmbrăţişează copaci. Poate că are o zi proastă. Experţii în fericire mai au şi ei zile proaste. Totuşi, este de acord să ne întâlnim.

Poartă o cămaşă albă şi blugi. E bronzat, suspect de bronzat. În Marea Britanie, nu ai cum să te bronzezi în mod natural. Pur şi simplu nu ai cum. E nevoie de o oarecare tehnologie – fie de un solar, fie de un avion. Din explicaţiile lui Stevens, înţeleg că în cazul lui a fost vorba de avion; tocmai s-a întors dintr-o vacanţă în India. Mă întreb de ce a fost atât de ursuz la telefon. Apartamentul lui este imaculat, luminos şi aerisit. Într-un colţ se află un pian, iar deasupra lui o fotografie cu o femeie care stă în picioare lângă un Bill Clinton foarte tânăr.

Stevens îmi explică faptul că ideile pentru realizarea proiectului său provin din surse variate: budism, psihologie evoluţionistă, psihologie pozitivă, dans sud-american. El şi ceilalţi experţi în fericire au întâmpinat multe obstacole. La început, consiliul orăşenesc nu a fost prea cooperant, ceea ce, sincer vorbind, nu e de mirare. Au primit multe lovituri în trecut şi nu aveau de gând să cedeze, nici măcar pentru BBC.

Stevens îmi spune că unele exerciţii au mers mai bine

decât altele. Biodansul s-a dovedit problematic. Prea senzual pentru britanicul obişnuit. Yoga râsului a eşuat în mod lamentabil. Acesta este un exerciţiu în care oamenii se adună şi râd împreună, fără ca râsul să le fi fost stârnit de ceva amuzant. Ideea este provocarea unei reacţii psihologice care să conducă la un râs contagios. Fără vreo explicaţie anume, cluburile de râs s-au înfiinţat mai întâi în India. Am încercat şi eu o dată în Bombay. Ne-am strâns cu toţii dis-de-dimineaţă într-un parc şi ne-am aşezat în cerc. Sub supravegherea unui cardiolog pe nume Madan Kataria, am început să râdem, din senin, fără niciun motiv. A funcţionat. Nu mă mai puteam opri din râs. Râd chiar şi acum, în timp ce derulez în minte momentul respectiv. Însă, în cazul britanicilor se pare că nu funcţionează. Ei preferă ca felul principal (râsul) să le fie servit după un apetitiv umoristic.

Îl întreb pe Stevens dacă este posibil, în situaţia în care beneficiezi de suficient timp şi de suficiente resurse, să schimbi cu adevărat climatul psihologic al unui loc. Se gândeşte o clipă înainte de a-mi răspunde, fiind, fără îndoială, conştient de faptul că nivelurile de fericire sunt îngrozitor de stabile.

— Cred că este posibil, spune Stevens. Există tot felul de lucruri pe care mi-ar plăcea să le fac – să lucrez cu şcolile, de pildă, să creez un spirit comunitar.

Toate astea sunt vrednice de laudă, dar nu prea sunt compatibile cu televiziunea.

Stevens mă îndeamnă să merg la Slough şi să judec singur rezultatele. Mi-era teamă că o să spună asta. Ultima mea călătorie într-un loc nefericit, Republica Moldova, mi-a lăsat un gust amar timp de câteva săptămâni bune. Mă tem că, după ce o să vizitez Slough, o să mă cufund într-o depresie şi mai adâncă.

Ca să mă pregătesc sufleteşte, îi fac mai întâi o vizită lui Tim Lebon, „consilier filosofic”. El foloseşte învăţăturile anticilor pentru a-i ajuta pe oameni să-şi rezolve problemele din secolul XXI. Necazuri în căsnicie sau la

serviciu? Tim plonjează în puţul filosofiei şi îi aduce la suprafaţă pe Aristotel, Platon sau, dacă e într-o formă bună, chiar şi pe Nietzsche.

Tim aflase de călătoria mea în căutarea celor mai fericite locuri din lume şi, la fel ca ofiţerul de frontieră de pe aeroportul Heathrow, se întreba ce naiba caut eu în Marea Britanie. Ne întâlnim într-una dintre cele mai fericite instituţii britanice: cârciuma. Poartă numele de Queen Boadicea. E aglomerat şi plin de fum. Într-un cuvânt, agreabil. Reuşim să găsim o masă liberă şi comandăm câteva halbe de bere.

Tim are o mulţime de clienţi. Toţi sunt străini. Britanicii nu au nevoie de terapie, filosofică sau de orice altă natură, din acelaşi motiv pentru care nu cumpără cărţi de dezvoltare personală. Se consideră a fi un semn de slăbiciune. Tim îmi relatează o întâmplare apocrifă. S-a dus la biblioteca locală ca să caute o carte americană de dezvoltare personală intitulată *Changing for Good*. Cel mai apropiat titlu pe care l-a putut găsi a fost *Changing for Dinner*, o carte despre eticheta britanică.

— Cam aşa stau lucrurile, îmi spune Tim, privind pierdut în halba lui de bere.

Vai şi amar de terapeuţii britanici! Prietenii lui Tim nici măcar nu înţeleg cu ce se ocupă el de fapt. Necunoscuţii aproape că intră în panică, îl privesc cu groază, de parcă tocmai le-a mărturisit că este pedofil. Sau american.

Pe de o parte, le înţeleg scepticismul. Am o experienţă extrem de bogată în privinţa terapeuţilor şi nu pot să spun că m-au făcut mai fericit. Pe de altă parte, stilul rezervat al britanicilor mă stânjeneşte. De când mă aflu în Marea Britanie, nu mi-a spus nimeni nici măcar o dată „Vă doresc o zi plăcută!” Am impresia că nu vor să am o zi plăcută sau că, pur şi simplu, nu le pasă dacă am o zi agreabilă sau nu. Poate că există aici un curent subacvatic de căldură, un canal subteran de afecţiune umană, însă, dacă el există cu adevărat, atunci înseamnă că este

îngropat foarte, foarte adânc.

Îi compătimesc pe britanici pentru faptul că sunt văduviţi de beneficiile salutare ale complexului industrial al dezvoltării personale. Oare nu putem face nimic pentru aceste suflete triste? Poate un Plan Marshall de tip New Age? îmi imaginez tone de cărţi scrise de Deepak Chopra şi Wayne Dyer aruncate din avion pe întreg cuprinsul Marii Britanii, bineînţeles cu mici paraşute care să le încetinească aterizarea pe pământ, căci nu ar fi nimic mai dureros de ironic decât să te trezeşti pocnit în cap de Deepak Chopra şi apoi să-ţi pierzi cunoştinţa. În metroul londonez s-ar putea difuza prelegerile lui Marianne Williamson. Da, ar fi un nou Blitzkrieg, deşi de data asta bombele ar fi prietenoase, purtând o încărcătură minunată de autoînnoire.

Tim mai predă şi un curs de psihologie pozitivă, dar nu este un adept fervent. Uneori, îmi spune el, oamenii aleg să nu fie fericiţi, ceea ce e OK. Freud era bolnav de cancer, în stadiu terminal, nu departe de cârciuma în care ne aflăm noi, şi totuşi a refuzat injecţiile cu morfină. Voia să lucreze în continuare, fără ca mintea să-i fie înceţoşată. Dacă crezi că plăcerea, sau cel puţin absenţa durerii, reprezintă idealul suprem al omului, atunci decizia lui Freud nu are sens. După părerea lui Tim, fericirea este mai mult decât o serie neîntreruptă de momente plăcute. Tocmai acest lucru îl neglijează psihologia pozitivă.

De asemenea, Tim este deranjat de accentul pe care îl pune psihologia pozitivă pe optimism. Uneori, optimismul este un lucru minunat, dar nu întotdeauna. Tim îmi dă un exemplu. Să spunem că eşti în avion şi se iveşte o problemă, a luat foc unul dintre motoare. Ţi-ai dori un pilot optimist la manete? Poate, dar ceea ce îţi trebuie cu adevărat, îmi spune Tim, este un pilot înţelept. O înţelepciune născută din ani de experienţă.

— Psihologia pozitivă încurajează o atitudine pozitivă, dar uneori râsul şi clovnii nu-şi au locul în context. Unii oameni nu vor să fie fericiţi, ceea ce este în regulă. Ei îşi

doresc o viaţă plină de sens, iar acest lucru nu este întotdeauna sinonim cu o viaţă fericită.

Nu am cum să-l contrazic. Din câte îmi dau seama, Tim combină, cu multă dibăcie, optimismul american cu prudenţa britanică. Pun pariu că este un bun terapeut.

Slough se află la o distanţă de câteva mile la vest de Aeroportul Heathrow, la ieşirea de pe autostrada M25, adică în ţara nimănui, nici parte a Londrei, dar nici complet separată de ea. Nu este tocmai un spaţiu fericit pe care să-l ocupi, aşa cum poate confirma orice om aflat în plin proces de divorţ.

Mă plimb pe High Street. Destul de plăcut. E o zonă pietonală, ceea ce îmi place din principiu. Traficul nu a fost niciodată asociat cu fericirea, iar acest lucru este valabil atât pentru şoferi, cât şi pentru pietoni. Zăresc obişnuitele chioşcuri care vând *fish-a*nd-*chips*[10] şi meniuri pe bază de curry, plus un număr foarte mare de case de amanet şi de agenţii de pariuri. Culorile sunt spălăcite, variind de la nuanţe mai puternice la nuanţe mai slabe de gri. Şi oamenii par cenuşii şi uşor răvăşiţi. Îmi vine în minte cuvântul „ponosit”. Da, asta e, Slough este ponosit.

Am fost avertizat că Slough este plin de tineri impertinenţi. Însă nu pot să iau în serios această ameninţare.

Cumpăr ziarul local, *Slough Observer*, şi citesc titlurile. Îmi atrage atenţia un articol despre opoziţia tot mai puternică faţă de abundenţa de supermarketuri din cauza cărora dau faliment micii întreprinzători. Un alt articol vorbeşte despre un conflict izbucnit între două companii de taxi rivale. În fine, un alt articol vorbeşte despre cursurile de limbi străine pentru imigranţi şi cine ar trebui să le plătească.

Slough, ca pretutindeni în Marea Britanie, este un oraş multicultural. Pe de o parte, este un lucru bine-venit.

---

10 Fish and chips este unul dintre felurile de mâncare preferate ale englezilor ce constă în peşte pane cu crustă crocantă şi cartofi prăjiţi. (n. red.)

Imigranţii au condimentat bucătăria britanică, precum şi personalitatea britanică. Pe de altă parte, acest aflux de imigranţi a provocat tot felul de probleme. În primul rând, teroriştii islamici. Aici corectitudinea politică şi cercetarea în domeniul fericirii se despart. Diversitatea, acest atribut mult trâmbiţat, nu contribuie neapărat la fericirea unui loc. Cele mai fericite naţiuni din lume – Islanda, de pildă – tind să fie omogene din punct de vedere etnic.

Primul meu obiectiv: să intru sub pielea oraşului Slough, să dau la o parte stratul consistent de tristeţe şi să văd ce se află în străfunduri. Pentru realizarea acestui lucru, trebuie să recurg la trucurile mele jurnalistice. Noi jurnaliştii suntem nişte seducători, doar că nu sexul este ceea ce urmărim (de obicei), ci declaraţiile şi informaţiile. Ca toţi marii seducători, ne îndreptăm artileria grea către cuceririle care ne sunt la îndemână.

Ca jurnalist de radio, sarcina mea a fost ceva mai complicată, dat fiind că presupune existenţa unui microfon. Veţi fi surprinşi să aflaţi cât de mulţi oameni pe lumea asta suferă de microfobie. Japonezii suferă cel mai tare de această maladie. Îmi amintesc că, odată, când mi-am scos microfonul într-un magazin universal din Tokyo, am observat expresia de groază de pe chipurile oamenilor, de parcă aş fi scos un pistol semiautomat sau mi-aş fi dat jos pantalonii în văzul tuturor.

În ţările arabe, este crucial să accepţi cu eleganţă multe, multe ceşti de ceai, înainte să pui vreo întrebare care ar putea fi considerată importantă. În India, am descoperit că linguşeala este singura modalitate de a-i face pe oameni să vorbească. În America, microfobia este extrem de rară şi nu este nevoie de un astfel de preludiu. De fapt, aici provocarea este să reuşeşti să-i *opreşti* pe oameni din vorbit.

Nu ştiu prea bine cum să-i abordez pe britanici. Fac proba cu adresarea directă – „Bună, eu sunt Eric. Sunt din America. Eşti fericit?” –, dar renunţ repede la idee, fiindcă îmi dau seama că ea ar provoca un răspuns în care s-ar

evidenţia cuvintele „spală” şi „puţina”.

Ca un jurnalist călit ce sunt, mă hotărăsc să trec pe la frizerie. Această practică se bucură de o îndelungată tradiţie în rândul ziariştilor, cel puţin la fel de îndelungată ca şi discuţia cu şoferul de taxi, dar nu prea am chef să mă amestec în disputa dintre şoferii de taxi din Slough.

Frizeria Sabino arată ca orice altă instituţie din acest oraş. Cu alte cuvinte, are un aer ponosit. Şi puţin cam mucegăit. Planul meu este să intru ca orice client obişnuit care doreşte să se tundă. Este un plan genial, cu excepţia unui detaliu minor: eu nu am păr. Nicio problemă. Scot la iveală o altă armă din arsenalul meu de jurnalist: umorul.

— Presupun că nu oferiţi nicio reducere pentru cei lipsiţi de podoaba capilară?

— Nu, dar percepem taxă de prospecţiune.

Frumos parat. Umor britanic ca la carte. Tipul hâtru este Tony. Gras, brunet, cu un burduhan cât frigiderul. Tony locuieşte în Slough de când se ştie. Un loc grozav, spune el. Aici poţi să găseşti tot timpul de lucru, dacă vrei. Dacă nu, poţi să trăieşti din ajutor de şomaj. Tony intră uşor în defensivă, atunci când aduc în discuţie poemul cu „bombele prietenoase”. Asta a fost cu mulţi ani în urmă, îmi spune el, şi, de altfel, una dintre fiicele poetului şi-a cerut scuze, între timp, în numele lui. Caz închis.

— Ce este aşa de grozav în Slough? îl întreb eu pe Tony, în timp ce el îmi cercetează cu amănuntul scalpul, în căutarea vreunui fir de păr rătăcit.

— Păi, suntem aşezaţi central. De aici poţi ajunge oriunde. E la doar douăzeci de minute distanţă de Londra sau Reading. Şi Castelul Windsor e foarte aproape.

În capul meu chel se declanşează semnale de alarmă. Nu e niciodată un semn bun atunci când, pentru a recomanda un loc, spui că este aproape de alte locuri, întrebaţi-i pe locuitorii din New Jersey. Tony şi cu mine mai clevetim niţel, în timp ce el mimează mişcările de tundere a părului, după care mă ridic să plec.

Sunt deja în pragul uşii, când Tony îmi recomandă să

vizitez Muzeul oraşului.

— Rezervaţi-vă suficient timp – cam douăzeci de minute. Ar fi păcat să pierdeţi ceva.

Nu-mi dau seama dacă Tony este sarcastic sau nu, dar mă hotărăsc să-i acord prezumţia de nevinovăţie.

Găsesc muzeul la capătul bulevardului central. Arată pustiu şi părăsit. Intru în muzeu, plătesc o sumă modică şi mă plimb printre exponate. Descopăr informaţii preţioase despre Slough. De pildă, încă din veacul al XVII-lea, Slough era un popas bine-cunoscut pentru trăsurile care circulau între Londra şi Bath. Cu alte cuvinte, încă de pe atunci, era un loc aproape de alte locuri. Aflu că fermierii din Slough aveau „o cantitate atât de mare de bălegar de cal, încât nici nu aveau cum să-şi lase ogoarele necultivate”. OK. Ce avem până în acest moment? Din punct de vedere istoric, Slough era un punct de oprire plin cu bălegar.

Un alt exponat prezintă o fotografie veche alb-negru, în care apar înşirate camioane militare cât vezi cu ochii. Citesc textul explicaţiei: „În timpul Primului Război Mondial, Slough a fost folosit ca bază de reparaţii pentru vehiculele militare, de unde îi provine porecla de Depozitul”.

Trebuie să recunoaştem un lucru în legătură cu Slough. Este consecvent. Staţi puţin, mai e ceva. Frumos aranjate într-o vitrină, pot fi admirate câteva articole fabricate în Slough: şosete, cutii de chibrituri, odorizante Air Wick (din cauza mirosului de bălegar, fără îndoială), cremă pentru unghii, batoane de ciocolată Marş. Se spune că şi radarul a fost inventat în Slough. Ce ironie, îmi zic eu, dat fiind că Slough aproape că nu apare pe radarul nimănui.

Cele douăzeci de minute rezervate vizitei s-au terminat. Simt nevoia să beau ceva. Tot în scopul cercetării. Dacă vrei să cunoşti cu adevărat un oraş britanic, trebuie să petreci ceva timp la cârciumă. Nu e nevoie să mă credeţi pe mine pe cuvânt. Experta în

antropologie Kate Fox spune asta. Ea a petrecut o mulţime de ani examinându-şi cu minoţiozitate concetăţenii, ca şi când ar fi studiat vreun trib din epoca de piatră undeva prin Papua Noua Guinee. În cartea intitulată *Watching the English*, ea descrie importanţa pe care o atribuie englezii acestui ritual al băuturii: „Ar fi imposibil ca măcar să încerci să înţelegi spiritul englez fără să petreci o mulţime de timp la pub”.

Pubul este acel loc în care britanicii se leapădă de timiditatea lor înnăscută. Această întreagă întreprindere – „*pub*” este, de altfel, prescurtarea de la „*public house*” – este concepută pentru a-i încuraja pe oameni să interacţioneze. De aceea, în puburile britanice nu există chelneri; clienţii sunt obligaţi să-şi comande băutura la bar, unde întâlnesc, invariabil, alţi clienţi care fac acelaşi lucru. Şi uite-aşa se înfiripă conversaţia britanică – stângace, pe ocolite, împiedicată –, dar totuşi conversaţie.

Predilecţia englezilor pentru regulile stricte se manifestă chiar şi la cârciumă. Cea care mi-a rămas în minte este următoarea: Nu te prezenta imediat. Este un gest „dezgustător de american”, spune Fox. Am notat acest lucru, precum şi faptul că, în Marea Britanie, cuvântul „american” este adesea precedat de cuvântul „dezgustător”.

Este tot atât de uşor să găseşti un pub într-un oraş britanic cum este să găseşti o biserică în Alabama. În Slough oferta este bogată şi variată. Îmi face cu ochiul pubul Herschel Arms, care poartă numele celui mai renumit fiu al oraşului, Sir William Herschel, care a fost astronomul regelui George III.

În ciuda pedigree-ului său englez, proprietarul pubului Herschel Arms este un irlandez mucalit pe nume Tom. De jur-împrejur e un adevărat talmeş-balmeş. Un afiş publicitar din secolul trecut care făcea reclamă unui medicament pentru nervi, despre care se spunea că „vindecă stările de nervozitate, iritabilitate şi angoasă”. Un aparat de radio din anii 1930 şi un alt afiş pe care scrie:

„Evită mahmureala! Rămâi beat!”

Mă instalez în faţa barului şi, urmând sfatul lui Fox, ţin în mână o bancnotă de cinci lire. „Este bine să ţineţi în mână bani sau un pahar gol, pentru ca astfel să-i daţi de înţeles barmanului că aşteptaţi să fiţi servit”, mă sfătuieşte ea. Dacă stau să mă gândesc mai bine, poate că nu e necesar, din moment ce, deocamdată, eu sunt singurul client.

Soseşte berea caldă, desigur, dar totuşi băubilă. Mă las pătruns de atmosfera vremurilor demult apuse, dar, când privesc pe fereastră, zăresc o librărie musulmană cu un panou luminos pe care scrie cât se poate de limpede: „Ai primit de la Allah o lumină şi un mesaj clar”. Allah şi cârciumile, bot în bot. Sorb din halba de bere caldă şi rostesc un toast în gând pentru noua Britanie. Dumnezeu să o ajute!

Am venit aici ca să discut cu locuitori autentici ai oraşului Slough, însă trebuie să recunosc că am emoţii destul de mari. Kate Fox m-a speriat cu observaţia ei potrivit căreia „fiecare pub are propriul său cod de glume, porecle, expresii şi gesturi”. De unde să ştiu eu toate astea?

Tocmai când neliniştea mea atinsese punctul culminant, intră un tip înalt şi subţire, cu un aer demn. Probabil că are peste şaizeci de ani. Poartă un blazer perfect croit, cu o batistă împăturită frumos în buzunar.

— Groaznică vreme!

— Da, zic eu, groaznică rău.

Ultimele două cuvinte sună ridicol, ieşite din gura unui american, însă individul ori nu observă acest lucru, ori este prea politicos să spună ceva.

Se apleacă înspre mine şi îmi spune:

— Ştiaţi că acest pub poartă numele lui William Herschel? A fost astronom.

— Da, am auzit.

— Ştiaţi că el a descoperit una dintre planete?

— Nu, pe care dintre ele?

— Uranus.

Urmează apoi o pauză stânjenitoare. Mă abţin din răsputeri să nu izbucnesc în râs. Mai iau o gură de bere. Îmi mai înăbuş un chicotit. În cele din urmă, el intervine şi mă salvează.

— Ştiu. Tipic, nu-i aşa?

Şi acestea fiind zise, izbucnim amândoi într-un râs sănătos.

După ce s-a spart gheaţa, îl întreb cu delicateţe despre Slough, având mare grijă să nu-i rănesc sentimentele specifice locului.

— Înţeleg că sunteţi familiarizat cu… reputaţia oraşului.

— Da, e binemeritată. Este un loc abominabil. Absolut infect.

Gata cu sentimentele specifice locului. Auzise ceva despre documentarul *Making Slough Happy*, dar este profund sceptic. Îşi exprimă acest scepticism nu printr-un limbaj al corpului subtil britanic, ci printr-o serie de expresii de-a dreptul scatologice.

— Dacă ceva este fundamental de rahat, nu prea poţi să faci din rahat bici, nu-i aşa?

Cu aceste câteva cuvinte clar exprimate, omul a făcut zob întregul experiment şi mare parte din psihologia pozitivă. Nu prea ştiu cum să reacţionez, aşa că încerc să abordez un subiect mai puţin periculos.

— Drăguţ pub, nu-i aşa?

— Oh, a fost drăguţ pe vremuri. Dar acum au cam exagerat cu decorul. Şi mai servesc şi mâncare, ştiţi. Acum totul se învârte în jurul mâncării.

Aceste ultime cuvinte le rosteşte cu un absolut dezgust, de parcă s-ar servi aici heroină cu bere, şi nu rondele de ceapă pane.

În timp ce ne bem berile discutăm. Comand un rând de beri pentru amândoi, ceea ce îi face mare plăcere, exact aşa cum mi-a spus Kate Fox că se va întâmpla. După mai bine de o oră de conversaţie, facem prezentările. Numele

lui este Geoffrey, o fărâmă de informaţie pe care o consider tot atât de preţioasă ca orice informaţie secretă a CIA. în Marea Britanie, să afli numele cuiva nu e lucru uşor. Este o adevărată realizare.

Bem bere din belşug şi râdem copios, deşi nu îmi mai amintesc din ce motiv. Nu am mai văzut pe nimeni vreodată râzând aşa. Cu corpul drept şi ţeapăn, ca al unui soldat, Geoffrey îşi apleacă trunchiul pe spate, formând astfel un unghi de 45 de grade în raport cu picioarele. Este un râs foarte bine controlat şi, ca atare, un râs tipic englezesc.

Chiar şi când se află în stare de ebrietate, britanicii sunt extrem de economi cu emoţiile. Informaţiile personale sunt oferite foarte judicios, ca ciocolata premium sau vinul scump. Aşa cum ne poate spune orice economist, puţinătatea creează valoare. De aceea, atunci când un britanic se deschide şi îşi dezvăluie rănile este cu mult mai preţios şi mai semnificativ decât atunci când o face un american. Pentru prima dată de când am sosit în Marea Britanie, apreciez valoarea reticenţei.

Aflu multe despre Geoffrey. Aflu că preferă clima caldă şi că, în ceea ce îl priveşte, „încălzirea globală este un lucru bun”. Aflu că săptămâna viitoare urmează să plece într-o staţiune din Egipt şi că nu-i pasă dacă avionul o să se prăbuşească, fiindcă a avut o viaţă frumoasă. Aflu că soţia lui Geoffrey a murit acum trei ani şi, deşi nu o spune limpede, îi este foarte dor de ea.

Bănuiesc că ăsta este motivul pentru care Geoffrey a rămas în Slough, deşi bineînţeles că nu ar recunoaşte niciodată o astfel de slăbiciune. Relaţia dintre moarte şi geografie este complicată. Uneori, când suntem loviţi crunt de soartă – când pierdem un copil, de pildă –, părăsim imediat locul respectiv, în speranţa că, schimbând locul, am putea să ne mai alinăm durerea insuportabilă. Însă, alteori, suntem tentaţi să rămânem. Locul este tot ce ne mai rămâne, iar plecarea ar echivala cu o trădare. Cred că este cazul lui Geoffrey. Nu iubeşte acest oraş, însă şi-a

iubit soţia, a iubit-o *aici*, în acest mult hulit oraş din comitatul Berkshire, aşa că aici rămâne.

S-a gândit să plece, îmi spune Geoffrey, dar nu reuşeşte să se hotărască.

— Până la urmă, vii acasă fiindcă aici locuieşti.

Mă impresionează profunzimea acestei replici, deşi, ameţit de băutură cum sunt, nu-mi dau seama prea bine de ce. De-abia a doua zi dimineaţă, după ce m-am târât până la hotel şi m-am prăbuşit într-un somn adânc, încep să înţeleg. *Vii acasă fiindcă aici locuieşti*. Era felul obiectiv, tipic englezesc al lui Geoffrey, de a spune ceea ce ştim de fapt cu toţii că e adevărat: Acasă este acolo unde îţi este inima.

Când mă trezesc din somn, afară mă întâmpină un peisaj hibernal. E frumos, zăpada îmbracă arborii şi pământul cu o pătură albă. Se pare însă că zăpada este un eveniment rar în zona Londrei, iar cei câţiva centimetri de pudră au declanşat o stare de alertă naţională. Pe tot cuprinsul sudului Angliei, oamenii îşi ţuguie buzele ca reacţie la Marele Eveniment al Iernii, cum nu mai conteneşte să-l numească un ziar local. Ai zice că nemţii bombardează din nou Londra. Se închid şcolile. Se închid aeroporturile. Dar, cu sufletul la gură, crainicul mă asigură că oamenii sunt ferm hotărâţi să-şi continue viaţa în mod normal. Altfel, zăpada învinge, iar noi nu putem accepta una ca asta.

Şi eu sunt ferm hotărât să rezist eroic în faţa pufoşilor fulgi de zăpadă. Vreau cu orice preţ să ajung la întâlnirea cu Heather White. Ea este unul dintre cei cincizeci de participanţi la experimentul BBC, iar eu sunt foarte curios să văd dacă experimentul a avut un impact durabil asupra fericirii ei. Heather locuieşte pe Shaggy Calf Lane (Aleea Viţelului Flocos). Când mi-a spus asta la telefon, am zâmbit. Sună ca ceva dintr-un basm.

Însă, la faţa locului, Shaggy Calf Lane se dovedeşte a fi la fel ca orice altă stradă englezească. Fără viţei, flocoşi sau nu, ci doar cu o mulţime de maşini mici mergând pe

partea greşită a drumului. Mă îndrept către casa lui Heather şi sun la uşă. M-am pregătit pentru întâlnire, am citit despre obiceiurile de salut ale englezilor. Ceea ce nota Samuel Johnson, cu peste 200 de ani în urmă, este valabil şi în ziua de azi: „Când doi englezi se întâlnesc, discută mai întâi despre vreme”. Nu orice fel de discuţie, ci una liniştitoare, reconfortantă. „Nu trebuie să contraziceţi niciodată pe nimeni, atunci când discutaţi despre vreme.”, ne avertizează George Mikes, un umorist maghiar. Are dreptate. Am reţinut. Din fericire pentru mine, eu beneficiez acum de un subiect fierbinte, Marele Eveniment al Iernii.

— Ce vreme teribilă avem, îi spun eu lui Heather White, când ea îmi deschide uşa şi mă salută.

— Totuşi, nu-i chiar aşa de rău.

Rămân cam descumpănit. Heather nu urmează indicaţiile scenariului.

Poartă un pulover de lână şi ochelari cu rame groase. Deşi are 80 de ani, are o minte sprintenă şi ascuţită. Aşa cum spune ea însăşi, se simte ca la 35 de ani. Provine dintr-o familie mândră de militari britanici. Tatăl ei a fost comandantul lui Winston Churchill, când cei doi îşi făceau serviciul militar în India. Heather însăşi a primit o medalie, fiindcă a fost rănită de un şrapnel în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, pe când avea doar 13 ani şi era curier pe bicicletă.

Mă invită în casă, potolind lătratul lui Lizzie, bull-terrierul ei. Mă conduce în sufragerie, care este plină cu cărţi şi desene cu bull-terrieri. O carte de bucate indiană, o biografie a lui Jane Austen, un Coran în limba engleză. Heather White este o femeie plină de surprize.

Heather şi-a petrecut cea mai mare parte a vieţii în Slough, însă, asemenea lui Geoffrey, are câteva obiecţii în legătură cu acest loc, pe care şi le exprimă făcând apel la clasica discreţie britanică.

— Slough este o porcărie. O porcărie absolută. îl urăsc.

Lui Heather nu-i place ce s-a petrecut în Slough în ultimii ani. Nu-i plac noile clădiri rezidenţiale. Nu-i place traficul. Nu-i plac mallurile. Nu-i plac asiaticii, cu excepţia vecinilor ei, care sunt din Pakistan şi sunt foarte cumsecade.

Arăt către o fotografie agăţată pe perete şi reprezentând un bărbat. Aşa cum bănuiesc, este soţul lui Heather.

— A murit cu câţiva ani în urmă, îmi spune ea. A fost un mare cercetător.

— Îmi pare rău, îi spun eu.

Se pare că soţul ei a fost un bărbat priceput la multe lucruri. Când îi făcea curte lui Heather, îi scria scrisori de dragoste în greaca veche. A trebuit să găsească o prietenă ca să i le traducă.

Heather White este fericită, deşi presupun că era fericită şi înainte ca experţii în fericire să sosească la Slough. Nu întâmplător, Heather White este infirmieră, una dintre profesiile cele mai fericite, potrivit cercetătorilor de la Universitatea din Chicago. Oficial, Heather este pensionară, dar încă se mai duce la spital pentru a da o mână de ajutor, fiindcă este nevoie de ea acolo. Heather de-abia aşteaptă ziua de luni.

Heather nu auzise niciodată de „ştiinţa fericirii" până să o abordeze producătorii documentarului *Making Slough Happy*. S-a hotărât să încerce în glumă. Consideră că experimentul a fost interesant, dar se întreabă de ce nu a inclus şi exerciţii care să aibă legătură cu câinii şi cu grădinile, cei doi stâlpi ai fericirii britanice. Mai ales câinii.

— Dacă duci câini în spital, pacienţii se vindecă mai repede. Am văzut asta. Câinii sunt cheia fericirii.

Unul dintre exerciţiile care i-au plăcut cel mai mult a fost fotografia. Sarcina ei a fost să fotografieze chipurile locuitorilor din Slough, fotografii care au fost ulterior asamblate pe un panou uriaş şi expuse pe High Street. Heather nu mai făcuse până atunci nicio fotografie în viaţa ei. Dar învaţă repede şi s-a dovedit că este chiar o bună

fotografă. S-a confruntat cu o singură problemă: oamenii din Slough nu zâmbesc şi nici nu acceptă să fie fotografiaţi. Aşa că Heather şi-a îndreptat aparatul de fotografiat în jos şi a pozat guri de canal. Ţac-ţac! Este uimitor cât de multe guri de canal diferite sunt în oraş. Ţac! Fiecare gură de canal este diferită, ca fulgii de zăpadă. Doar că nu aşa de frumoasă. Şi mai grea.

Unul dintre colegii participanţi la experiment i-a împrumutat o carte despre psihologia pozitivă. Este atât de „tipic americană", îmi spune ea. Aşa de siropoasă. Heather White îşi bea ceaiul exact aşa cum îşi trăieşte şi viaţa: fără zahăr.

— Te simţi vreodată deprimată, Heather?

— Da, bineînţeles. Dar, atunci când se întâmplă, trag o repriză bună de plâns, iar apoi merg mai departe.

Ah, o repriză bună de plâns. Aşa sunt britanicii. Ei nu se plâng, nu se văicăresc. Până când o fac. Atunci să te ţii.

Marea Britanie este locul ideal pentru morocănoşii ca mine. Te poţi întâlni cu o mulţime de alţi morocănoşi. Există cărţi pentru morocănoşi şi chiar şi un serial de televiziune. Se numeşte *Grumpy Old Men* („Morocănoşii") şi este extrem de popular.

Răsfoiesc textul de prezentare pentru serial, scris de către un morocănos pe nume Arthur Smith. El începe prin a observa că „viaţa este un rahat organizat de ticăloşi". După care se dezlănţuie.

Cred că Arthur, ca majoritatea britanicilor, simte o plăcere perversă în a fi morocănos. Cum altfel să interpretez această descriere a lui? în timp ce proferam injurii, mă simţeam tot mai energizat şi mai entuziasmat de propria mea nefericire şi mizantropie până când am atins un fel de orgasm al negativităţii. Uau! Ăsta da morocănos. El a dus pe noi culmi concepţia lui Hilmar, Preafericitul Păgân, despre „savurarea nefericirii". Britanicii nu doar că îşi savurează nefericirea, ci chiar sunt excitaţi de ea.

Înţeleg foarte bine. La urma urmelor, numele meu de

familie se pronunţă ca şi cuvântul *whiner* („plângăcios”), iar eu fac tot posibilul să mă ridic la înălţimea acestui nume. De pildă, am tendinţa jenantă de a ofta din rărunchi. Fac asta în mod constant, în timp ce scriu, în timp ce conduc maşina şi chiar şi în timpul şedinţelor. Oamenii îşi închipuie că sunt plictisit sau nervos, dar, de obicei, nu este aşa. E doar felul meu de a mă elibera de presiunea morocănosului din mine. Un oftat din rărunchi, ca şi o bună repriză de plâns, reprezintă un mecanism de autocorecţie. Însă aici, în Marea Britanie, patria morocănoşilor, sunt complet depăşit. Odată dezlănţuiţi, morocănoşii britanici sunt o forţă a naturii, remarcabili prin incredibila lor rezistenţă.

Ca şi mine, Heather White este o morocănoasă amatoare. Plânge câteva minute, după care se întoarce la starea ei naturală de mulţumire. Vede partea bună a lucrurilor din viaţa ei: câinele, grădina, prietenii. Iar acum se bucură şi de o oarecare faimă, de când s-a transmis programul la televizor. Însă Heather nu-şi doreşte să se îmbogăţească. Nici nu ar şti ce să facă cu atâţia bani.

— Am văzut o grămadă de oameni care au bani, dar care sunt nefericiţi. Oamenii, nu banii te fac fericit. Şi câinii.

Heather se oferă să mă conducă cu maşina înapoi la hotel. Îmi pun centura de siguranţă, iar ea îmi observă îngrijorarea.

— Sper că nu ţi-e frică, nu-i aşa?

— Nu, mint eu.

Heather se dovedeşte a fi o excelentă şoferiţă, străbătând cu îndemânare străzile acoperite de zăpadă, în timp ce fredonează o melodie. Atunci îmi dau seama că Heather White este fericită în mod latent.

Am stabilit să mă întâlnesc cu Richard Hill în faţa unui restaurant chinezesc. Se vede de la o poştă că Richard Hill nu se simte bine. Merge încet, cu precauţie. E încovoiat şi palid, deşi nu are mai mult de cincizeci de ani. Când mă apropii de el, îi observ dinţii strâmbi şi

îngălbeniţi.

Ne aşezăm la masă într-o cafenea, iar Richard comandă o ceaşcă imensă de cappuccino. E aproape un bol, un bol foarte mare. Genul de băutură pe care nimeni nu ar trebui să-l bea fără un colac de salvare.

Richard îşi toarnă trei pliculeţe de zahăr în cappuccino şi îmi povesteşte cum, la vârsta de treizeci de ani, a avut primul lui atac de cord. Nu era departe de aici. Se afla în casa unui prieten şi se uita la televizor, când l-a lovit durerea ca un tsunami. De atunci a mai avut încă două atacuri de cord. Richard suferă de angină pectorală cronică. Organismul lui produce prea mult colesterol. Exerciţiile fizice şi regimul alimentar nu-i sunt de ajutor. Este prea bolnav ca să poată munci. A avut două operaţii de bypass şi ia medicamente ca să-şi ţină boala sub control, însă ştie că viaţa lui este tot timpul în pericol.

— Pot să mor în orice moment, îmi spune el, ca un fapt divers, în timp ce îşi toarnă încă un pliculeţ de zahăr în cappuccino.

Când tocmai mă gândeam cu regret la faptul că nu m-am înscris şi eu la cursul de prim-ajutor organizat de Crucea Roşie, Richard începe să-mi explice cum a aterizat în Slough, el fiind din Ţara Galilor. Tocmai se afla în convalescenţă după primul atac de cord, când şi-a dat seama că îi place destul de mult la Slough şi că ar vrea să rămână aici. „Un oraş minunat”, îmi spune el, fără nicio urmă de ironie. Este multicultural, iar Richard consideră asta un lucru bun. Poate să meargă în India, în Pakistan sau în Polonia fără ca măcar să părăsească oraşul.

Richard a aflat de experimentul *Making Slough Happy* şi şi-a dorit să participe. Se consideră rezonabil de fericit, dar iată că se ivea o şansă să fie chiar şi mai fericit – pe gratis – şi, în plus, să apară la televizor. Cum să nu-ţi placă aşa ceva?

La început, lui Richard i s-a părut cam stupid manifestul fericirii, dar pe parcurs s-a ataşat de el. La aproape 18 luni de la încheierea experimentului, încă mai

apelează la el în mod regulat, chiar dacă doar pentru lucruri evidente, spune el, cum ar fi să priveşti partea plină a paharului şi să fii recunoscător pentru cinci lucruri în fiecare zi.

Mi-e greu să-mi imaginez pentru ce ar putea fi recunoscător acest om bolnav şi fără serviciu, aşa că îl întreb.

— Pentru că sunt încă în viaţă. Ăsta e lucrul cel mai important. Pentru că nu am avut un atac de cord la miezul nopţii, care să mă dea gata. Nu e o teamă teoretică. Am fost foarte aproape de moarte. E ceva prin care trebuie să treci. Nu este un lucru intelectual.

— Dar problemele de sănătate probabil că vă fac să vă simţiţi mai puţin fericit.

— Nu, ele m-au făcut mai fericit.

— Mai fericit?

— Da. Cum să vă explic? Când v-aţi făcut ultima oară un control la inimă?

Întrebarea lui mă nelinişteşte. Se întâmplă să fie ziua mea de naştere şi îmi amintesc că am intrat deja binişor (dacă ăsta e cuvântul potrivit) în acea perioadă din viaţa unui om când un atac de cord nu este tocmai ceva neobişnuit.

— Fiica mea de doi anişori mi-a făcut controlul la inimă cu stetoscopul ei de jucărie, asta se pune?

— Nu. Când v-aţi făcut ultima oară o angiogramă?

— Ce este o angiogramă?

— Ceea ce vreau să spun e că dumneavoastră nu vă cunoaşteţi starea inimii, în timp ce eu ştiu *exact* care este starea inimii mele. Ştiu că se află într-o stare de funcţionare rezonabil de bună, chiar dacă simt dureri în piept şi alte lucruri de felul ăsta. Aş putea să-mi iau adio de la viaţă, dar asta ar putea să facă oricine. Am trecut printr-o fază când mi-am pierdut orice ambiţie, din cauza problemelor cardiace, şi nu mai aveam chef de nimic, fiindcă puteam să mor în orice clipă. Apoi a murit subit vărul meu, care fusese perfect sănătos. Avea 51 de ani, era

un fermier atletic. Şi atunci am înţeles că da, sigur, pot să mor în orice clipă, dar asta se poate întâmpla oricui. Cel puţin ştiu în ce stare se află unul dintre organele mele vitale.

— Dar nu vă e frică de moarte?

— Nu. Mi-e teamă de o boală dureroasă care duce la moarte. Dar nu mi-e frică să mor de un atac de cord. Am fost foarte aproape de câteva ori şi, dacă aşa arată moartea, atunci e OK.

Încerc să îndrept discuţia înapoi către experimentul *Making Slough Happy*, însă moartea continuă să ne bântuie. Richard îmi spune că terapia din cimitir a reprezentat pentru el punctul culminant. S-a plimbat prin cimitir, aşa cum i s-a spus să facă, şi a găsit o piatră de mormânt a unui băiat de patru ani.

— Şi atunci m-am gândit cât de tragic trebuie să fi fost pentru familia lui, însă băiatul acela nu avea conştiinţa condiţiei lui de muritor, ceea ce înseamnă că, dacă nu a suferit, el a avut o viaţă frumoasă, sunt convins de asta.

Richard este de acord cu teoria mea potrivit căreia cultura britanică obstrucţionează fericirea. Manifestarea cea mai evidentă este lipsa îmbrăţişărilor. Britanicii nu-şi îmbrăţişează nici măcar propriile mame. Odată, pe când avea zece ani, Richard a vizitat Canada şi a descoperit o nouă lume a îmbrăţişărilor. De-atunci a început să-şi îmbrăţişeze mama de fiecare dată când o vedea. îmbrăţişarea, îmi spune el, chiar îţi ridică moralul.

Îi fac o propunere lui Richard. Dacă i-aş da cinci ani şi cincizeci de milioane de dolari şi l-aş ruga să facă fericit oraşul Slough – *cu adevărat* fericit, nu aşa ca la televizor –, ce ar face?

— Trebuie să-i faci pe oameni să înţeleagă că nu au nevoie de bani, ci doar să pună în practică manifestul fericirii. Să vorbeşti cu un om care este cu moralul la pământ. Să te bucuri de fiecare clipă. Asta e. Cum e şi cu acest cappuccino. Dacă nu e bun, ne plângem imediat. Dar dacă e bun, dacă e peste aşteptările noastre, ne grăbim să

facem complimente celor care lucrează la cafenea? Nu, nici vorbă.

Richard şi-a terminat de băut cappuccino-ul, care, apropo, a fost excelent. Ieşim afară. Cerul e plumburiu. Mie mi se pare că avem încă o zi înnorată. Însă Richard Hill, semnatarul manifestului fericirii, un om care se zbate între viaţă şi moarte, priveşte cerul, zăreşte câteva petice de albastru şi declară că avem o zi parţial însorită.

Pastă de dinţi sau hârtie igienică? Grea alegere pentru Veronica Puglia. Era recent divorţată, trăia din ajutor de şomaj şi nu avea bani decât pentru unul dintre aceste două articole. Care să fie: pasta de dinţi sau hârtia igienică? O să vă spun mai târziu. Dar, mai întâi, să vă povestesc despre Veronica. Este fiica unor imigranţi polonezi. Numele ei de fată înseamnă „miez gustos" în poloneză, un lucru cu care evident că ea se mândreşte. Într-o bună zi, una dintre fiicele ei i-a dat un fluturaş publicitar. Producătorii documentarului *Making Slough Happy* căutau voluntari. Veronica se întreba dacă e posibil aşa ceva, să faci mai fericit un întreg oraş. N-ar fi deranjat-o să fie şi ea un pic mai fericită.

A funcţionat. Experimentul a făcut-o mai fericită, însă nu ştiinţa fericirii a reuşit acest lucru. Nu o descoperire terapeutică, nu o revelaţie năucitoare, ci demodată socializare. Să ieşi în oraş şi să te întâlneşti cu oameni.

Veronica a făcut parte din grupul celor care s-au întâlnit cu câştigătorul la loterie. Nu crede în cercetările despre loterii, fericire şi adaptare hedonică. Dacă ar avea ea acei bani! Poate că alţii îşi risipesc câştigurile, dar *ea* ar şti ce să facă cu acele milioane. Ea ar fi fericită. Banii i-ar oferi opţiuni, iar opţiunile sunt un lucru bun, crede Veronica. Sigur, majoritatea opţiunilor. Nu cea între pastă de dinţi şi hârtie igienică, dar, dacă ar câştiga la loterie, nu ar mai fi obligată să facă niciodată o astfel de alegere. Dacă ar câştiga la loterie, şi-ar deschide o cârciumă şi, din câte îmi dau seama, Veronica ar fi o excelentă cârciumăreasă. Genul care te face să te simţi la cârciumă

ca la mama acasă.

Circumstanţele vieţii Veronicăi s-au înrăutăţit după terminarea experimentului. Şi-a pierdut slujba pe care o avea la o şcoală locală, unde îi învăţa pe copii cum să-şi redacteze CV-ul, aşa că acum trăieşte iarăşi din ajutor de şomaj şi de-abia îi ajung banii de la o zi la alta. Viaţa e grea, îmi spune ea.

— Veronica, o întreb eu cu delicateţe, cât de fericită eşti în acest moment? Pe o scară de la unu la zece.

— Şase, îmi spune ea, dar îmi dau seama că nu e mulţumită de răspuns. Se mai gândeşte.

— Nu, nu e adevărat. Am spus asta fiindcă aşa *cred* că ar trebui să fie, având în vedere situaţia mea actuală, şomeră şi divorţată. Dar, de fapt, este opt. Mai precis, 8, 5. Da, asta e, 8, 5.

E sănătoasă şi are două fiice frumoase. Şi, în fiecare luni seara, ea şi câţiva dintre cei cincizeci de participanţi la experiment se întâlnesc la Red Lion Pub şi joacă „Cine ştie câştigă”.

Aşadar, ce a ales: pasta de dinţi sau hârtia igienică? Veronica spune că există două tipuri de oameni pe lume: Oamenii Pastă de Dinţi şi Oamenii Hârtie Igienică. Ea este tipul Pastă de Dinţi. Pentru hârtia igienică se găseşte întotdeauna un înlocuitor – şerveţelele de hârtie, de pildă. Dar nu şi pentru pasta de dinţi. Pasta de dinţi, spre deosebire de hârtia igienică, face mai mult decât să îndeplinească o funcţie necesară. Pasta de dinţi face ca gura ta să se simtă bine, te face *pe tine* să te simţi bine. Da, Veronica este genul de om Pastă de Dinţi.

Se lasă seara peste Slough. În drum spre hotel, mă opresc într-un cimitir şi încerc să fac un pic de terapie. Mi se afundă picioarele în pământul mustind de apă, mă opresc la fiecare piatră de mormânt şi rostesc cu voce tare fiecare nume. Pentru mine, niciun lucru nu este real dacă nu-l rostesc cu voce tare. Un băiat de treisprezece ani. Un bărbat de optzeci şi patru de ani. O fată de nouăsprezece ani. Ştiu că ar trebui să mă simt norocos că sunt în viaţă,

însă nu reuşesc. Mi-e frig, sunt obosit şi mă simt ca un caraghios fiindcă stau în cimitir şi vorbesc singur.

Apoi zăresc piatra de mormânt a unei femei pe nume Ellen Greenway, care a murit pe 25 martie 1914. Era exact de vârsta mea atunci când a decedat. Cu Ellen pot stabili o relaţie. Ea nu este ceva abstract. Chiar acolo, în mocirlă, printre buruieni, tremurând de frig, fac un legământ: îmi voi aminti că, de acum înainte, fiecare zi este minunată, ca un sos cu textură densă, bogat în grăsimi şi care poate provoca oricând un atac de cord.

Experimentul TV a fost interesant, însă mă întreb cum este posibil să faci cu adevărat mai fericit un oraş precum Slough sau orice alt loc din lume? Pur şi simplu prin eliminarea problemelor? Reducem criminalitatea, scăpăm de clădirile urâte, curăţăm aerul poluat, şi fericirea va curge ca berea caldă de la robinet? George Orwell era destul de sceptic în privinţa unei astfel de abordări: „Aproape toţi creatorii de utopii seamănă cu un om care are o durere cumplită de dinţi şi, prin urmare, crede că fericirea înseamnă să nu ai o durere de dinţi”.

Are dreptate. Cu siguranţă, fericirea nu înseamnă doar „absenţa suferinţei”, aşa cum credea ultrapesimistul Schopenhauer, ci şi *prezenţa* unui lucru. Dar care lucru? Şi îi poţi determina oare pe locuitorii unui oraş să se schimbe sau poate că, mai întâi, locuitorii oraşului ar trebui să-şi *dorească* să se schimbe?

În Slough, un lucru este limpede. Teoria fericirii nu a prins rădăcini. Poate că cei cincizeci de participanţi la experiment au aflat unul sau două lucruri despre fericire, dar mesajul nu a fost transmis mai departe. Asta înseamnă că teoria este complet greşită? Nu cred asta. E pur şi simplu o chestiune numerică. Dacă sădim suficiente seminţe ale fericirii – oameni precum Richard Hill, Heather White sau Veronica Puglia –, atunci va intra în acţiune legea creşterii exponenţiale. Se va atinge un punct critic, iar în acel moment, cred că fericirea se va răspândi cu viteza vântului.

Dar ce putem face între timp? Să continuăm să sădim seminţe. Şi de altfel, sădirea este cea care contează, şi nu recolta. Aşa cum au notat mulţi filosofi, fericirea este un produs auxiliar. Fericirea este, aşa cum observa Nathaniel Hawthorne, fluturele care se aşază pe umărul nostru, neinvitat.

Aşadar, în loc să încercăm să-i facem pe oameni fericiţi, poate că ar fi mai bine să urmăm sfatul autorului canadian Robertson Davies: „Dacă nu eşti fericit, mai bine nu-ţi mai face griji în privinţa asta şi vezi ce comori poţi culege din propria ta nefericire”.

Din perspectiva acestor cuvinte, privesc acum bătrânul şi ponositul Slough într-o lumină complet nouă. Nu mai este un oraş mult ponegrit din comitatul Berkshire, ţinta tuturor glumelor, ci mai curând o comoară de nefericire care aşteaptă să fie culeasă.

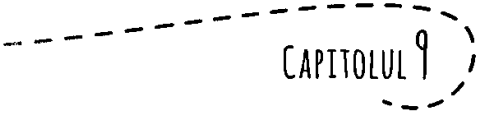

INDIA

Fericirea este o contradicţie j

UNELE LOCURI SUNT ASEMENEA FAMILIILOR NOASTRE. Ne sâcâie, mai ales în vacanţe, dar, cu toate astea, ne întoarcem tot timpul la ele, fiindcă ştim, în străfundul inimii, că destinele noastre se întrepătrund.

Pentru mine, un astfel de loc este India. O urăsc. O iubesc. Nu alternativ, ci *simultan*. Această seducătoare şi exasperantă ţară ne învaţă că este posibil să avem două gânduri contradictorii în acelaşi timp, fără să ne explodeze capul. Indienii fac asta tot timpul.

Când s-a urcat la bordul unui avion cu destinaţia Bombay, în 1958, scriitorul de origine maghiară Arthur Koestler spunea că vrea „să privească Occidentul dintr-o perspectivă diferită, de la o latitudine spirituală diferită”. Da, asta este, mi-am zis eu, când am citit cuvintele lui Koestler. O latitudine spirituală diferită sau, aşa cum menţionează autorul Jeffrey Paine, „o cale alternativă prin

modernitate” – şi, ar fi putut adăuga, direct către fericire.

Însă, atunci când Koestler a aterizat la Bombay, căldura şi mirosurile pestilenţiale l-au făcut să se simtă ca şi când „cineva care se ţine de glume proaste mi-ar fi pus în jurul capului un scutec ud şi urât mirositor” S-ar putea trage concluzia că India l-a dezamăgit pe Koestler, dar nu cred că este adevărat. India nu dezamăgeşte. Ea te captivează, te înfurie şi, uneori, te contaminează. Ea nu te dezamăgeşte niciodată.

Mi-am dorit dintotdeauna să fiu corespondent străin, iar India îmi era cu siguranţă străină. Prin urmare, atunci când postul de radio NPR mi-a oferit şansa să lucrez şi să locuiesc acolo, nu am mai stat deloc pe gânduri, chiar dacă nu mai călcasem niciodată în India. Ştiam puţine lucruri despre această ţară, cu excepţia clişeelor obişnuite legate de îmblânzitorii de şerpi şi de sărăcia lucie.

Aşadar, într-o zi de decembrie a anului 1993, contrar oricărei judecăţi sănătoase, am aterizat pe aeroportul internaţional Indira Gandhi din New Delhi, cărând după mine două cufere burduşite cu reportofoane, caiete de notiţe şi câteva articole de îmbrăcăminte complet nepotrivite pentru clima indiană.

În calitate de corespondent, mă ocupam de subiecte grele, cum ar fi reformele economice, proliferarea nucleară şi o epidemie de ciumă bubonică ce contrazicea declaraţiile guvernanţilor potrivit cărora India s-ar afla în plin proces de modernizare. Evident că eram conştient de existenţa *celeilalte* Indii – India învăţătorilor spirituali şi a miracolelor –, iar, uneori, această Indie intra în vizorul agenţiilor de ştiri, cum s-a întâmplat în acea dimineaţă când m-am trezit şi am descoperit o naţiune întreagă răvăşită de „miracolul laptelui”.

Colindând străduţele înguste din districtul Paharganj, îi vedeam pe ucenicii învăţătorilor spirituali, nomazi care-şi numără fiecare bănuţ şi rareori se spală. Dar ei se bucurau de un lux pe care eu nu-l aveam: timpul. Petreceau luni de zile lenevind pe plajele din Goa, drogându-se sau

străbătând Munţii Himalaya. Atunci când nu se drogau, se bălăceau în spiritualitate într-unul dintre multele *ashram-uh* ale Indiei. Ce anume se întâmpla în aceste locuri de retragere colectivă a rămas un mister pentru mine. Am auzit tot soiul de poveşti despre sex în grup, cât şi despre iluminare. Însă, în calitate de jurnalist serios, nu aveam cum să justific o excursie într-un astfel de loc. Am părăsit India după doi ani, fără să fi intrat vreodată într-un *ashram*. M-am simţit înşelat.

Şi iată că m-am întors în India, de astă dată cu un scop diferit, care avea legătură cu fericirea. Şi cu o întrebare pentru care căutam cu disperare un răspuns: De ce atât de mulţi occidentali întregi la minte îşi părăsesc ţările lor bogate şi perfect funcţionale ca să călătorească într-o ţară săracă şi disfuncţională în căutarea fericirii? Oare idealizează ei Orientul, lăsându-se păcăliţi de şarlatani cu bărbi lungi? Sau poate că orientalistul german din secolul al XIX-lea, Max Müller, avea dreptate când spunea că ne întoarcem din India la „vechea noastră casă”, încărcaţi de amintiri, numai să fim în stare să le citim?

De fiecare dată când mă întorc în India – cam o dată pe an – este altfel şi totuşi la fel. Da, acum este un McDonald’se în piaţa mea preferată din Delhi, dar după colţ se află magazinul care vinde statuete reprezentându-l pe zeul Ganesh. Da, sunt telefoane mobile, ATM-uri şi cafenele cu internet, însă nimic din toate astea nu a lăsat vreo urmă în cultura solidă ca o stâncă a Indiei. Aceşti din urmă invadatori străini nu se deosebesc cu nimic de moguli sau de britanici sau de alţi intruşi care, de-a lungul secolelor, au încercat să subjuge subcontinentul indian. India a ieşit întotdeauna victorioasă, nu prin respingerea acestor invadatori, ci prin asimilarea lor.

Taj Mahal-ul este considerat astăzi monumentul emblematic al Indiei, însă el a fost construit de către un împărat mogul din secolul al XVII-lea, care, la vremea aceea, nu era câtuşi de puţin indian. Acum este. Tot aşa, McDonald’s s-a adaptat gusturilor indiene şi, pentru prima

dată în istorie, a renunţat la Big Mac şi la toţi hamburgerii din meniu, de vreme ce hinduşii nu consumă carne de vită. În schimb, oferă McAloc Tikki, McVeggie şi un hibrid culinar, Paneer Salsa Wrap. McDonald's nu a schimbat India, aşa cum s-au temut mulţi. India a schimbat McDonald's.

La fel se întâmplă şi cu acei călători occidentali care îşi caută fericirea aici. Chiar şi înainte ca membrii formaţiei Beatles să mediteze împreună cu Maharishi Mahesh Yogi pe malurile fluviului Gange, străinii au fost atraşi de India. Annie Besant, E.M. Forster, Christopher Isherwood, Martin Luther King Jr. şi mulţi alţii. Unii au venit să caute soluţii pentru problemele politice de acasă. Alţii au dorit să-şi depăşească condiţia lumească, fie şi doar pentru o clipă, şi să guste din esenţa divină. Iar alţii au vrut doar să se relaxeze. Asta în ciuda faptului că India nu este un loc deosebit de fericit, potrivit lui Ruut Veenhoven şi bazei sale de date. Să cauţi fericirea într-o ţară a nefericirii? O contradicţie? Da. Şi nu.

Auzisem de un guru nou şi extrem de popular, pe nume Sri Sri Ravi Shankar. Are un păr lung, negru şi mătăsos, şi un zâmbet senin. Este un guru *mainstream*, dacă este posibil aşa ceva.

Ashram-ul lui Sri Sri este situat chiar în imediata vecinătate a oraşului Bengaluru, un fel de Silicon Valley a Indiei. Bengaluru este Noua Indie, India caii centerurilor şi shopping mallurilor – „India strălucitoare" –, cum o numeşte un partid politic. Mulţi dintre informaticienii oraşului şi angajaţii din caii centeruri evadează în *ashram* ori de câte ori se iveşte ocazia. Noua Indie apelează la Vechea Indie pentru mântuire sau, cel puţin, pentru un moment de respiro.

Taxiul în care mă aflu trece pe lângă vaci, câini, hălci de carne agăţate în cârlige, magazine de haine, un sediu strălucitor al companiei Oracle, un panou publicitar pe care scrie „*Speak Easy English*" („învăţaţi să vorbiţi engleza repede"). Trecem pe lângă o auto-ricşă, una dintre

acele pacoste pe trei roţi care bâzâie prin oraşele Indiei ca nişte roiuri de albine ucigaşe. Fumul negru eliminat pe ţeava de eşapament mă face să tuşesc. Văd un panou pe care scrie „Spitalul cel mai avansat şi superspecializat al Asiei”. Boala şi remediul. India le are pe toate.

Ajungem în cele din urmă la *ashram*, trecem pe sub o arcadă albă şi ne trezim dintr-odată într-o mică Grădină a Edenului, verde, luxuriantă, plină de banane şi fructe de mango proaspete. Pare învăluită într-o linişte binecuvântată. Poate că tocmai acesta este secretul *ashram*-ului indian. Poate că ele nu sunt locuri incredibil de liniştite, ci doar par aşa, în comparaţie cu cacofonia lumii de afară.

Primirea este obişnuită, nu chiar atât de prietenoasă cum m-am aşteptat. Nu mă îmbrăţişează nimeni, de fapt nu pare să-i pese prea mult nimănui de faptul că sunt aici. Sri Sri Ravi Shankar sau Guru-ţi, cum i se mai spune în semn de respect, se află pretutindeni. În spatele pupitrului de la recepţie zăresc o poză mare cu el. Încă una pe peretele opus. Îi zăresc chipul şi pe ecranul unui televizor.

O doamnă respectuoasă îmi întinde un formular şi mă roagă să-l completez. Sunt întrebat dacă am mai solicitat vreodată consiliere psihologică. Mint şi bifez că nu. La rubrica ocupaţie, scriu consultant. O altă minciună, în cazul în care nu le place să aibă de-a face cu un jurnalist care să-şi vâre nasul prin *ashram*-ul lor. Mă străfulgeră gândul că s-ar putea să fie o idee proastă, din punct de vedere karmic, să scriu minciuni, dar acest gând dispare la fel de iute pe cât s-a ivit.

Ashram-ul este complet autonom, ca o navă de croazieră pentru suflet. Nu ai niciun motiv să pleci de aici. Găseşti aici tot ce îţi trebuie: mâncare, lenjerie, ATM, farmacie, Internet café. Totul, după cum aveam să aflu destul de repede, cu excepţia ironiei, care este o raritate.

Trăgând geamantanul după mine, merg pe o alee care străbate vegetaţia luxuriantă. Pe o plăcuţă scrie: „Vă rugăm să atingeţi florile doar cu ochii!” Trec de câţiva

oameni. Par îngrijorător de calmi. Îi salut. Ei îmi răspund cu „*Jai Guru Dev*” Ciudat salut, îmi zic eu. Mai târziu aveam să aflu că înseamnă „Victorie pentru Mintea cea Mare”. Nu sunt sigur cine are mintea cea mare, noi sau Guru-ţi.

Mă îmbrac în haine mai comode, adecvate locului, şi cobor pe o alee în pantă spre sala de mese. Îmi scot pantofii şi îi las afară, alături de zecile de alte încălţări.

Un bărbat îmi trânteşte în farfurie o mâncare supervegetariană (fără lactate, fără ceapă, fără usturoi), iar eu iau loc. Numai că nu am unde să mă aşez. Toată lumea stă pe jos. Unii oameni, în mod natural, îşi încrucişează picioarele în poziţia lotus cu o uşurinţă desăvârşită. Numai că eu nu sunt unul dintre acei oameni.

Un sfânt, sau un *sadhu*, stă aşezat lângă mine. Are o barbă lungă şi poartă o îmbrăcăminte de culoarea şofranului.

— *Jai Guru Dev*, îmi spune el.

Se roagă în tăcere, cu palmele împreunate, apoi începe să mănânce. O face cu mare îndemânare, ducând la gură orezul şi lintea cu mişcări fluide. Eu sunt mai puţin graţios. Îmi împrăştii în poală jumătate din mâncare. O grămadă de boabe de orez mi se preling pe bărbie. Doar câteva boabe de linte mai reuşesc să nimerească gura, dar din pură întâmplare. Mă simt ridicol. Pot să înţeleg dificultatea cu care cineva care a mâncat cu mâna toată viaţa face tranziţia la cuţit şi furculiţă, dar ce ar putea fi mai instinctiv, mai uman decât să mănânci cu mâna?

Cineva vine la mine şi mă bate pe umăr. Pentru o clipă, mă gândesc că o să-mi dea vreun sfat spiritual – doar suntem într-un *ashram*, la urma urmelor – însă sfatul lui este mult mai practic. Mă informează că trebuie să-mi folosesc numai mâna dreaptă ca să mănânc. Mâna stângă se foloseşte pentru alte necesităţi trupeşti.

Văd câţiva oameni îmbrăcaţi cu tricouri pe care scrie „Munca în slujba comunităţii este cheia fericirii”. Adevărul e că studiile confirmă acest lucru. Oamenii care fac

voluntariat în mod regulat sunt, statistic, mai fericiţi decât cei care nu fac. Mă gândesc să le spun asta, dar renunţ repede la idee. Un *ashram* indian nu este un loc potrivit pentru statistici.

La ieşirea din sala unde am luat masa, observ un avizier cu postere în care ne este prezentat imperiul fericirii creat de Guru-ţi şi aflat în continuă expansiune: Şcoala de Jurnalism Sri Sri şi Şcoala de Management Sri Sri. De îndată îmi vine în minte sintagma „management guru”. Râd pe înfundate. De fapt, nu tocmai pe înfundate, râd în gura mare. Dar aici nu se sinchiseşte nimeni. În asta constă frumuseţea vieţii într-un *ashram*. Poţi să izbucneşti dintr-odată în râs – sau în plâns sau să dai în mintea copiilor sau să sari ca nebunul într-un picior – şi nimeni nu se sinchiseşte. Într-un *ashram*, totul este îngăduit. Mai puţin lipsa de respect faţă de Guru-ţi. Aşa ceva nu e îngăduit sub nicio formă.

Templul principal al *ashram-ului* arată ca un tort de nuntă uriaş, cu trei etaje şi cu un bec mare şi albastru în vârf. Înăuntru, marmură albă şi arcade. Pe scenă, o fotografie a lui Guru-ţi. E imensă, are cel puţin doi metri înălţime, este aşezată pe un piedestal şi împodobită cu o ghirlandă mare de flori. Marmura albă e rece şi simt o senzaţie plăcută sub picioarele goale.

Însă efectul general este de-a dreptul grotesc – prea multe chestii roz înflorate pe tavan, iar intrarea în templu e flancată de două lebede de peste doi metri înălţime. Dacă mai punem la socoteală şi coşurile de gunoi în formă de iepuraşi, totul creează o atmosferă ce aminteşte vag de Disneyland.

Lângă fotografia lui Guru-ţi stă aşezată direct pe podea o mică trupă de muzică. „*Shiva om*, *Shiva om*”, cântă membrii trupei. În jurul meu, oamenii încep să se mişte, la început mai lent, dar, pe măsură ce ritmul devine mai alert, şi dansul devine tot mai febril. Unii dansatori încep să se rotească frenetic. Alţii se ţin de mână. Dar eu? Eu adopt atitudinea mea obişnuită de observator. Mi-e

ciudă că nu pot să mă relaxez, nici măcar aici. Dar îmi zic: „de-abia ai ajuns aici, ai puţintică răbdare”.

La *ashram* vin mai ales indieni. Specialişti IT din Bengaluru stresaţi. O femeie a venit în oraş dintr-un stat învecinat. Spera să se înscrie la un curs de informatică organizat de compania Oracle, dar nu mai erau locuri, aşa că s-a înscris într-un *ashram*. Informatică sau spiritualitate. În India, ele sunt interşanjabile.

Sunt puţini străini aici. Am făcut cunoştinţă cu doi dintre ei: Elsa din Portugalia şi Eva din Republica Dominicană. Ele sar dintr-un *ashram* în altul. Tocmai au petrecut două săptămâni în *ashram-ul* lui Sai Baba, nu departe de aici. Condiţiile de trai de acolo erau mult mai aspre, îmi explică ele. Aveau reguli stricte pe care le impuneau nişte zdrahoni ce purtau eşarfe albe. Nu erau condiţiile de lux de aici. Nu-mi dau seama despre care condiţii de lux este vorba. Eu nu am apă caldă la duş, iar după masă, fiecare îşi spală farfuria, ceea ce nu mă deranjează, dar nici nu poate fi numit un lux. Însă ceea ce au sacrificat în privinţa confortului material au câştigat în privinţa beneficiului spiritual.

— Am văzut lucruri uimitoare, îmi spune Elsa, cu un aer oarecum misterios.

— Swami te cheamă. Nu te duci tu la el. El te cheamă pe tine, mă lămureşte Eva.

Eva pare consternată de sărăcia informaţiilor oferite în acest *ashram*.

— Nu ne-a spus nimeni unde să mergem, îi spune ea unuia dintre oficialii *ashram*-ului, cu o notă de panică în glas. Nu ni s-a dat nicio informaţie.

Pare foarte încordată pentru cineva care tocmai a petrecut două săptămâni într-un *ashram* – şi, de altfel, nu ar trebui ca noi să găsim informaţia singuri şi nu să ni se spună ce să facem? Nu pentru asta am venit aici?

Azi are loc prima noastră lecţie. Suntem în jur de treizeci la cursul numit *Arta de a trăi*, şi doar câţiva străini: eu, Elsa şi Eva. Stăm aşezaţi direct pe podea,

bineînţeles. Profesoara noastră este o indiancă pe nume Ami, fostă corporatistă. Acum, ea împreună cu soţul ei călătoresc în toată lumea, răspândind mesajul lui Guru-ţi. Stă aşezată în poziţia lotus pe un postament, aşa încât ea să fie un pic mai înaltă decât noi toţi. Poartă un costum tradiţional indian *salwar khameez*, lung şi vaporos, iar pe chip are cel mai senin zâmbet pe care l-am văzut vreodată de când m-am întors din călătoria în Thailanda.

Începem prin a ne prezenta. Nicio problemă, îmi zic eu. Doar că trebuie să spunem „îţi aparţin!”, pe rând, tuturor celor prezenţi în sala de curs. Eu nu prea mă împac cu ideea asta. De-abia i-am cunoscut pe oamenii aceştia. Cum să le aparţin? Mă achit de sarcină, bâiguind partea cu „îţi aparţin!” Apoi ni se comunică regulile *ashram*-ului.

Regula numărul unu: purtaţi îmbrăcăminte lejeră.

Nicio problemă.

Regula numărul doi: fără alcool în următoarele trei zile.

O oarecare problemă. O să-mi fie dor de paharul de vin pe care îl beau de obicei seara, dar presupun că pot să rezist trei zile şi să compensez după aceea.

Iar ultima regulă: fără cafea, ceai sau cofeină de niciun fel.

Problemă mare. Regula asta mă loveşte în moalele capului şi cu siguranţă m-ar fi trântit la pământ, dacă nu aş fi fost deja aşezat pe podea. Încep să urzesc în minte planul de evadare. Ştiam că iluminarea presupune un sacrificiu, dar nu mi-am închipuit că sacrificiul va fi atât de mare. Mă cuprinde panica. Cum o să supravieţuiesc în următoarele 72 de ore fără niciun strop de cafea?

Ami nu intuieşte panica mea sau, cel puţin, nu lasă să se întrevadă acest lucru. Trece la următorul exerciţiu: meditaţia ghidată. Am mai cochetat eu în trecut cu ideea de meditaţie, dar întotdeauna mi s-a părut greu de suportat tăcerea. Când lucrezi la un post de radio, tăcerea este ceva ce trebuie evitat cu orice preţ. Sigur, mai înserez câte o secundă sau două de tăcere pentru impresia

artistică, dar orice depăşeşte câteva secunde reprezintă un semnal că s-a întâmplat ceva îngrozitor. De aceea se şi cheamă timpi morţi.

Cât despre exerciţiile de respiraţie? Nu pot să le fac. În mintea mea, fiecare respiraţie mă aduce cu un pas mai aproape de moarte şi de ce să-ţi doreşti să faci numărătoarea inversă până la propria-ţi moarte?

Ami apasă pe butonul de deschidere al unui CD-player, iar vocea înaltă şi calmă a lui Guru-ţi umple întreaga încăpere.

— Acum vă aflaţi în deplină armonie cu mediul înconjurător. Fiţi recunoscători pentru acest minunat corp, pentru acest instrument.

Instrumentul *meu* este puţin cam dezacordat, cât despre minunat… Da, aşa era în 1987. Dar înţeleg ideea. Trebuie să fim recunoscători pentru că suntem în viaţă. Trebuie să ţinem ochii închişi, însă eu trişez şi îi deschid o clipă. Zâmbetul lui Ami este radios; pur şi simplu străluceşte. Asta ar trebui să fie o dovadă suficient de clară că Guru-ţi este pe drumul cel bun, că *ashram-ul* este ceva adevărat, totuşi nu reuşesc să scap de îndoieli.

În acelaşi timp, unele cuvinte rostite de Guru-ţi, prin intermediul lui Ami, sună adevărat: „Noi continuăm să amânăm fericirea. Fericirea nu poate fi trăită decât în acest moment. Momentul prezent este inevitabil”. Îmi place propoziţia asta din urmă. Sună mult mai bine decât vechiul refren dharmic „Fii aici acum!”, care mi s-a părut întotdeauna prea imperativ, ca un ordin. Dar, dacă momentul prezent este inevitabil, atunci aş putea să-l îmbrăţişez.

Ami continuă: „Dacă îl rogi pe un copil să aleagă între ciocolată şi linişte sufletească, evident că el va alege ciocolata. Dar un adult? Probabil că liniştea sufletească”. Şi asta cu condiţia ca acel adult să nu locuiască în Elveţia, mă gândesc eu. Acolo, ciocolata *este* sinonimă cu liniştea sufletească.

Suntem într-o pauză, aşa că profit de ocazie ca să

stau de vorbă cu câţiva dintre indienii care participă la cursul unde sunt şi eu. Majoritatea lucrează în domeniul IT şi au un program foarte încărcat. Cursul Arfa *de a trăi* li se pare interesant, fiindcă le oferă o alternativă spirituală fără ca aceasta să implice un sacrificiu pe viaţă. Nu e nevoie ca ei să devină *sanyasis* („cei care renunţă la toate bunurile lumeşti şi urmează calea unei vieţi pur spirituale”). Tot ceea ce Guru-ţi le cere discipolilor săi este un weekend de trei zile.

Le povestesc despre călătoria mea în căutarea celor mai fericite locuri din lume, despre Ruut Veenhoven şi baza lui de date. Dacă e să înţeleagă cineva, atunci cu siguranţă că trebuie să fie aceşti oameni din domeniul IT. Însă ei ridică din sprânceană şi mă privesc cu neîncredere.

— Dar de ce să-ţi doreşti să cuantifici fericirea? întreabă Binda, un inginer de software.

Este o întrebare dezarmant de simplă, iar eu nu am un răspuns satisfăcător. M-am gândit de nenumărate ori dacă *putem* cuantifica fericirea, dar aproape niciodată dacă *ar trebui* să o cuantificăm.

Mulţi dintre oamenii ăştia au locuit în străinătate, dar continuă să se întoarcă în India. Oare de ce?

— Imprevizibilul, îmi răspund ei aproape la unison.

Este un răspuns surprinzător. Noi occidentalii privim imprevizibilul ca pe o ameninţare, ceva ce trebuie evitat cu orice preţ. Ne dorim ca viaţa noastră de familie, cariera noastră, drumurile noastre, vremea să fie complet previzibile. Siguranţa este ceea ce iubim cel mai mult.

Dar iată că nişte ingineri IT perfect raţionali îmi spun că lor le place imprevizibilul, că tânjesc după el, că nu pot trăi fără el. Am o vagă bănuială, nu pentru prima dată, că India se află la o latitudine spirituală complet inaccesibilă ştiinţei fericirii.

La ora mesei, le găsesc pe Eva şi Elsa implicate într-o activitate decadentă. Sunt aşezate pe scaune. Nişte amărâte de scaune de plastic, dar, totuşi, sunt aşezate la o oarecare distanţă de podea, ceea ce pare a fi culmea

luxului. Un afiş scris de mână ne înştiinţează că scaunele sunt rezervate pentru „persoanele în vârstă şi vizitatorii străini”, adică pentru oamenii neobişnuiţi cu podeaua. Le sunt recunoscător pentru că mă invită să stau pe scaun alături de ele.

Eva îmi povesteşte că, la celălalt *ashram*, nu aveau voie să vorbească stând pe scaune, aşezaţi pe podea şi în niciun alt fel. Femeile şi bărbaţii stăteau separat.

— Sai Baba vrea să te concentrezi exclusiv asupra dezvoltării spirituale şi nu asupra – face o pauză şi arată înspre pelvis – conştiinţei trupeşti.

Asta nu-i o problemă, îmi zic eu. Duşul rece pe care îl fac zilnic a avut grijă să-mi elimine orice conştiinţă trupească.

Astăzi e ziua cea mare. Vom învăţa tehnica de respiraţie *sudarshan kriya*. Acesta este punctul central al cursului. Ne aşezăm la locurile noastre pe podea şi, din nou, mă contorsionez în poziţia de lotus. Ami ne spune să ne dăm jos orice curea din piele, chiar şi cureaua de ceas, întrucât este confecţionată din piele moartă, care obstrucţionează circulaţia energiei (*pranha*). Acest cuvânt, *pranha*, alături de cuvântul „toxine”, este frecvent întâlnit la orice *ashram*. Eu nu neg prezenţa niciunuia dintre ele, însă termenii sunt folosiţi atât de des, încât aproape că îşi pierd orice semnificaţie. Mă crispez ori de câte ori îi aud.

Toţi suntem un pic cam neliniştiţi. Am auzit de această tehnică de respiraţie, însă detaliile au rămas un mister pentru noi. Ami ne spune „să ne dăm frâu liber sentimentelor, să nu avem inhibiţii şi, dacă auzim pe cineva râzând sau plângând, să nu ne holbăm la ei. Este experienţa *lor*. *Ei* au o experienţă, nu tu”. Chestia asta mă cam îngrijorează. Oare ce urmează să facem care să ne provoace reacţii emoţionale atât de puternice? Nu prea am chef de aşa ceva. Au trecut 24 de ore de când am băut ultima cafea şi mă simt îngrozitor de morocănos.

Facem exerciţiul şi descopăr că nu e nimic bizar – un fel de sforăit în timp ce eşti treaz. După aceea, stăm lungiţi

pe spate timp de zece minute. Femeia de lângă mine geme, ca şi când ar avea dureri. Sunt un pic îngrijorat şi mă gândesc să deschid ochii ca să văd ce se întâmplă, dar asta este experienţa *ei*, aşa că nu mă amestec.

În cele din urmă, ni se spune să deschidem ochii şi să revenim la poziţia lotus. După aceea, ne împărtăşim (un alt cuvânt popular în *ashram*) experienţele. Eva începe să vorbească prima, cu o voce piţigăiată:

— Nu am mai avut niciodată o asemenea experienţă. Am văzut o mulţime de figuri, inclusiv pe cea a lui Guru-ţi. Probabil că acum el este aici cu noi.

Toată lumea aplaudă.

— Eu mi-am pierdut controlul, spune altcineva.

— Eu nu mai simt durerea de cap, spune un al treilea.

Din nou, ropote de aplauze.

— Eu am plecat de aici. Nu ştiu unde am fost, dar am fost plecată, spune o doamnă care, cu siguranţă, s-a întors de unde o fi fost plecată.

Însă Elsa este cea care a avut experienţa cea mai spectaculoasă.

— Am văzut focuri de artificii cu ochii minţii. Focuri de artificii albastre, roşii, în toate culorile curcubeului. Şi am simţit furnicături în picioare, ca şi când acestea ar fi fost străbătute de curent electric.

Eu nu am văzut niciun foc de artificii. Sigur, mă simt un pic cam ameţit şi cam indispus, dar asta s-ar putea să fie din cauza lipsei de cofeină şi a proastei circulaţii sanguine, datorate poziţiei lotus. Cred că e ceva în neregulă cu mine. Unde îmi sunt focurile de artificii spirituale?

Satish, un inginer IT costeliv, a adormit în timpul exerciţiului şi încă mai doarme după ce noi ne-am împărtăşit experienţele. Cineva îl zgâlţâie pe Satish, însă el e cufundat într-un somn profund şi nu se poate trezi. Lecţia a luat sfârşit. E timpul să plecăm, dar Satish blochează singura ieşire. Ce e de făcut? Ami ne spune să

păşim peste el şi să nu-i deranjăm experienţa. În timp ce păşesc peste trupul întins şi sforăitor al lui Satish, nu pot să nu mă gândesc cât de norocos este el. Satish are cea mai bună experienţă dintre toate.

***

La masa de prânz, Eva şi Elsa discută cu înflăcărare despre lecţia care tocmai s-a terminat.

— Dacă toţi am medita zece minute zilnic, lumea ar fi un loc mai bun, spune Eva.

Eva este extrem de sensibilă faţă de tot ceea ce se petrece în jurul ei. De ani de zile nu mai urmăreşte jurnalele de ştiri. Ia totul foarte personal. Îmi povesteşte că în timpul războiului din Irak i-a apărut un chist la sân. Nu vreau să aud mai mult.

Ceasul deşteptător îmi sună trezirea la ora 6: 00 dimineaţa. Încă o zi fără cofeină. Simt că-mi plesneşte capul, nivelul meu de energie este periculos de scăzut. Tot ce pot să fac este să mă târăsc până în locul unde ne facem exerciţiile de yoga.

Mă simt un pic mai bine după aceste exerciţii. Circulaţia sângelui mi s-a întors la extremităţi. Cea de-a doua tehnică de respiraţie pe care o învăţăm (*kriya*) mi se pare un pic mai interesantă. După aceea, mă simt foarte ameţit, aşa cum nu m-am mai simţit de când am fumat acel haşiş marocan (în scop de cercetare), cu multe luni în urmă. În timp ce stau lungit pe podea, cu palmele în sus, în ceea ce se numeşte poziţia mortului (*shavasan*), îmi trec prin minte tot soiul de imagini. O văd pe Ami dezbrăcată, ceea ce mi se pare OK. Simt de parcă aş muri, şi asta mi se pare OK. Se cheamă că am o experienţă.

Un alt exerciţiu. Suntem grupaţi separat, pe criterii de gen, şi ni se spune să privim în ochii partenerului cu „inocenţă copilărească”. Partenerul meu este un negustor indian păros de vârstă medie. Mă simt extrem de stânjenit să-l privesc în ochi. După ce exerciţiul ia sfârşit, facem din nou pereche cu un alt partener. De data asta, ni se spune să ne povestim viaţa, şi îmi dau seama că mai degrabă aş vorbi cu cineva timp de cinci ore decât să-l privesc în ochi

(cu inocenţă copilărească) timp de cinci secunde.

Apoi ni se prezintă un scurt material video despre Guru-ţi. Auzim mărturii de la un fost terorist, de la un prizonier, de la o victimă a unui tsunami, de la un seropozitiv, toţi aceştia confirmând puterile extraordinare ale lui Guru-ţi şi vorbind despre felul cum el şi organizaţia lui le-au schimbat viaţa. Sri Sri este înfăţişat ca un guru multinaţional, un jucător pe scena internaţională, care ţine cuvântări în faţa unor instituţii destul de limitate precum Asociaţia Americană de Psihiatrie.

La *ashram* se vorbeşte adesea de Guru-ţi şi întotdeauna în termeni reverenţioşi. Ami clipeşte des şi se înroşeşte ca o şcolăriţă îndrăgostită ori de câte ori îi pomeneşte numele. Asemenea tuturor învăţătorilor spirituali, anii de tinereţe ai lui Sri Sri abundă în poveşti miraculoase. Se spune că, la vârsta de patru ani, citea *Bhagavad Gītā*, un text sfânt hindus. Când a înfiinţat *ashram-ul*, cu mulţi ani în urmă, acest ţinut era complet sterp. Aşa cum ne explică Ami, „Guru-ţi a adus apă de la fântână cu mâna lui şi a zis: «Este atâta verdeaţă şi atâta frumuseţe aici. Nu le vedeţi?» Şi aşa s-a şi întâmplat. Totul, inclusiv această clădire, a luat fiinţă exact aşa cum a spus el că se va întâmpla. Harul lui Guru-ţi este aici”.

Mărturisesc sincer că toată această veneraţie îmi face greaţă. Dacă mi-aş dori să venerez pe cineva, o am pe soţia mea. Nu era nevoie să bat drumul până în India pentru asta. Linguşirea cuiva este tot atât de neproductivă şi de enervantă ca şi autolinguşirea. Narcisismul întors pe dos tot narcisism rămâne.

Am avut şansa să-l cunosc personal pe Guru-ţi. Cu câteva zile înainte să merg la *ashram*, am fost la Delhi, în vizită la nişte prieteni, când am observat un mic anunţ în care se spunea că Sri Sri Ravi Shankar urmează să ţină o conferinţă intitulată „Succes fără stres”. Nu puteam să ratez aşa ceva.

Ajung devreme, dar deja s-a format o coadă lungă. Suntem controlaţi superficial înainte să intrăm într-o sală

mare. La intrare se află o cutie de lemn unde putem să lăsăm întrebări pentru Guru-ţi. Scriu şi eu o întrebare, împăturesc foaia de hârtie şi o strecor în cutie.

Un guru nu poate fi ascultat pe stomacul gol. Merg la snack-bar, îmi cumpăr o pungă de pop-corn şi apoi mă aşez în primul rând. Pe scenă se află o canapea învelită într-un material auriu, cu două măsuţe de o parte şi de alta. În spatele canapelei este un afiş mare pe care scrie „Succes fără stres, cuvântare susţinută de sfinţia sa Sri Sri Ravi Shankar" Iar dedesubt, logourile celor cincisprezece sponsori. Se pare că e nevoie de o grămadă de bani pentru a ţine în mişcare maşinăria învăţătorului spiritual.

Guru-ţi întârzie. Spectatorii încep să îşi piardă răbdarea, când, dintr-odată, se sting luminile şi începe să cânte o mică trupă aşezată direct pe scenă. *Shiva om*, *shiva om*. Ritmul se înteţeşte, iar spectatorii încep să bată din palme în ritmul muzicii. *Shiva om*, *Shiva om*. O voce intonează: „Înainte să vii era întuneric, acum este lumină". *Shiva om*, *Shiva om*. Apoi intră Guru-ţi, iar spectatorii se ridică în picioare şi îl ovaţionează, de parcă ar fi o vedetă de muzică rock.

Guru-ţi se scaldă în lumina unui reflector, ca într-o rază de soare. Poartă un veşmânt alb vaporos. În jurul gâtului are cea mai mare ghirlandă de flori pe care am văzut-o în viaţa mea. Cred că aceasta cântăreşte peste douăzeci de kilograme. Sunt uimit că poate suporta o asemenea greutate în jurul gâtului. Guru-ţi aprinde făclia pentru ceremonii, în timp ce demnitari şi oameni de afaceri îmbrăcaţi în costume îl privesc cu admiraţie. Acum Guru-ţi vorbeşte. Îşi mişcă buzele, dar noi nu-l putem auzi. Spectatorii murmură îngrijoraţi. Ce se întâmplă cu Guru-ţi? Cum putem să-i urmăm sfaturile înţelepte dacă nu le auzim?

Guru-ţi îşi tot pipăie un obiect pe veşmânt. îl bate uşor cu vârful degetelor. Nimic. Bate din nou cu vârful degetelor. Tot nimic. Se foieşte din nou. Bate iarăşi cu vârful degetelor şi, de data asta, în sala de conferinţe

răsună un sunet grav şi înfundat, urmat de vocea ascuţită şi înţeleaptă a lui Guru-ţi.

— Totul depinde de un buton micuţ, spune el, cu o strălucire atotştiutoare în ochi.

Spectatorii râd şi aplaudă. Când un guru spune aşa ceva, cuvintele lui sunt impregnate cu o semnificaţie adâncă, în vreme ce, dacă am spune eu sau dumneavoastră acelaşi lucru, oamenii ar considera că vorbim doar despre un buton micuţ şi despre nimic altceva. Aşa cum unii oameni sunt celebri pentru că sunt celebri, tot astfel şi învăţătorii spirituali sunt înţelepţi pentru că sunt înţelepţi. Ei nu pot da greş.

Guru-ţi ne spune să o salutăm pe persoana de lângă noi, ceea ce şi facem.

— Aţi salutat-o din toată inima sau a fost doar un gest formal? ne întreabă el. Aţi salutat precum o stewardesă care spune „Vă doresc o zi plăcută!”? Atunci nu aţi salutat cu adevărat.

Spectatorii izbucnesc în râs.

Guru-ţi ne spune că un copil zâmbeşte de patru sute de ori pe zi. Adulţii doar de şaptesprezece ori. Adulţii căsătoriţi chiar şi mai puţin, spune el, iar mulţimea izbucneşte din nou în râs.

— Ce este viaţa fără zâmbet, fără râs? O persoană stresată nu poate zâmbi.

Guru-ţi se plimbă dintr-o parte în alta a scenei, luând după sine toţi spectatorii, ca orice bun orator. Ne spune că avem nevoie să creăm un spaţiu pentru imperfecţiune în viaţa noastră.

— De ce ne pierdem cumpătul? Fiindcă iubim perfecţiunea. Faceţi un pic de loc imperfecţiunii în viaţa voastră. Mă urmăriţi?

— Da! strigă spectatorii la unison.

Luminile se estompează şi ni se spune să ne masăm fălcile şi sprâncenele. Este chiar o senzaţie plăcută. Apoi, ni se indică să pronunţăm sunetul „*om*”. Este un cuvânt în sanscrită, limba vechilor texte hinduse, o limbă bazată pe

vibraţii. În sanscrită, nu doar auzi cuvintele, le şi simţi.

Să auzi şi să simţi o mie de oameni rostind *„om”* în acelaşi timp este un lucru extraordinar. Simţi că vibrează aerul din jur. Îmi place asta, îmi spun, da, îmi place asta, şi îmi dau seama cât de mult asociez India cu sunetele – strigătele melodioase ale vânzătorilor ambulanţi, claxonul strident al autoricşelor, incantaţiile preoţilor hinduşi. Orice sunet, nu doar cele sfinte, este o vibraţie. Iar o vibraţie este, bineînţeles, mişcare. Aer care se loveşte de aer. Nimic mai mult. Şi totuşi, această simplă lege a fizicii poate conduce la un concert de pian de Mozart sau la şoaptele unui îndrăgostit sau la pocnetul unei arme semiautomate.

Ajungem la momentul întrebărilor. O femeie scoate o hârtiuţă din cutia de lemn. Prima întrebare este chiar a mea. Nu-mi vine să cred. Trebuie să fie zeci, dacă nu sute, de întrebări în acea cutie. Cum e posibil să o aleagă chiar pe a mea? Probabil că acesta e un semn. În India, totul reprezintă un semn.

O citeşte cu voce tare.

— Este fericirea cel mai înalt ideal sau există un ţel mai măreţ pe care ar trebui să-l atingem?

Este întrebarea care mă sâcâie de foarte multă vreme. Am străbătut mii de kilometri în căutarea celor mai fericite locuri din lume, plecând de la premisa că fericirea este, aşa cum credea Aristotel, suma tuturor lucrurilor. Dar oare aşa este? Sau există un ţel mai important?

Guru-ţi răspunde fără ezitare.

— Da, există ceva mai înalt decât fericirea. Iubirea.

Spectatorii aplaudă.

Guru-ţi aşteaptă ca aplauzele să se domolească, iar apoi continuă:

— Nu doar că iubirea este mai presus de fericire, dar, în competiţia dintre adevăr şi iubire, iubirea învinge. Trebuie să năzuim către o iubire care nu deformează.

Nu ştiu sigur ce vrea să spună prin ultima parte a afirmaţiei. Însă nu mai am cum să aflu. S-a trecut deja la

următoarea întrebare:

— Ce se întâmplă cu noi după ce murim?

Este o întrebare importantă, cea mai importantă, şi toţi spectatorii, inclusiv eu, stăm cu răsuflarea întretăiată.

Înainte de a răspunde, Guru-ţi face o pauză, pentru a spori efectul dramatic.

— Aş putea să vă spun, dar vreau să păstrez suspansul. Nu aş vrea să ajungeţi dincolo şi să spuneţi: „Exact la asta mă aşteptam. Ce plictiseală!”

Spectatorii râd. Însă eu mă simt păcălit. M-am ocupat de suficient de multe conferinţe de presă ca să ştiu când cineva reuşeşte să ocolească răspunsul cu dibăcie.

Acum se strigă întrebări din public. Unele răspunsuri ale lui Guru-ţi sunt înţelepte, altele sunt superficiale. Câteva sunt şi una, şi alta.

— Cum putem stopa terorismul?

— Terorismul este pur şi simplu o lipsă de cultură. Fiecare copil ar trebui să înveţe câte ceva despre religie, atunci n-ar mai crede că alţii sunt răi.

— Cum pot să-mi cunosc soarta?

— Viaţa este o combinaţie între libertate şi destin, iar partea frumoasă e că nu ştii unde începe una şi se sfârşeşte cealaltă.

— Când o să câştig un miliard de rupii?

— Întreabă un prezicător. Dar nu uita că el îţi va cere o sută de rupii.

— Aşteptările conduc la dezamăgiri, prin urmare ce trebuie să fac?

— Aştepţi un răspuns de la mine? Mai bine să nu aştepţi.

— Când va scăpa India de corupţie?

— Când vă veţi ridica şi veţi lupta împotriva corupţiei.

Îmi place acest răspuns. Este adevărat şi presupune acţiune din partea celui care pune întrebarea. Hinduismul este o religie a acţiunii, mai curând decât a credinţei. În *Bhagavad Gītā*, Krishna îi spune lui Arjun că acţiunile sale,

şi nu convingerile sale, îl vor elibera. Sau, aşa cum spune Guru-ţi:

— Când eşti în cada de baie, trebuie să te mişti niţel ca să simţi căldura.

Întrebările venite din public par să fie fără sfârşit, însă Guru-ţi ridică o mână şi spune că regretă, dar timpul pentru întrebări s-a epuizat şi dispare de pe scenă.

Spectatorii se ridică şi pleacă. Toţi par mulţumiţi de spectacolul din această seară. Eu plec cu sentimentul că tocmai am primit echivalentul spiritual al pop-cornului: gustos, uşor de înghiţit, cu o oarecare valoare nutritivă, dar nu pe deplin satisfăcător.

Eu, personal, nu sunt în stare să separ mesajul de mesager. Antenele mele sunt sensibile la cel mai mic semn de ipocrizie şi, odată detectată, neutralizează orice înţelepciune pe care mi-ar putea-o împărtăşi un guru. Însă nu toată lumea gândeşte aşa.

În anii 1980, un guru foarte popular, pe nume Bhagwan Shree Rajneesh sau Osho, a atras o mulţime de adepţi în India şi apoi în Statele Unite. A întemeiat un *ashram* în Oregon, un complex extrem de vast şi de bine pus la punct. Osho propovăduia importanţa iubirii şi a deschiderii către spiritualitate. S-a dovedit însă că Osho cumpărase, din prea multă iubire, 93 de automobile Rolls-Royce şi, până la urmă, a fost arestat de autorităţi pentru încălcarea condiţiilor de imigrare. I-am citit învăţăturile, iar unele dintre ele mi s-au părut de bun-simţ, însă maşinile

Rolls-Royce au fost o mare lovitură pentru mine. Nu-l mai puteam lua în serios pe Osho.

Nu acelaşi lucru s-a întâmplat şi cu prietena meu indiancă Manju din Delhi. Manju, o avocată cu scaun la cap, nu vedea niciun motiv să renunţe la înţelepciunea lui Osho din cauza Rolls-Royce-urilor.

— Păstrez ce e bun şi arunc ce e rău, mi-a spus ea într-o zi, pe când luam masa împreună.

Cu alte cuvinte, indienii nu pretind perfecţiune, şi

nici măcar consecvenţă, din partea învăţătorilor lor spirituali. Guru este un înţelept. Guru este un escroc. Două idei contradictorii care coexistă confortabil în mintea indiană a lui Manju.

Este ultima mea zi la *ashram*. Cursul s-a încheiat. Îmi iau rămas-bun de la Ami. Ea îmi zâmbeşte cu căldură şi îmi spune:

— O să aibă loc o revoluţie spirituală, poate că nu în decursul vieţii noastre, dar o să vină cu siguranţă.

Îi răspund fără convingere, „Sper să fie aşa!”, după care plec.

Îi invidiez pe oamenii ca Ami. Are mintea limpede, este plină de energie, faţa îi radiază. Mi-aş dori să fiu şi eu aşa. Ce mă împiedică să fiu ca ea? Sunt eu oare atât de ataşat de ironie şi de inteligenţă? De succes? După un an întreg de călătorii şi de reflecţii cu privire la fericire am ajuns la concluzia că niciunul dintre aceste lucruri nu conduce la fericire, dar cu toate astea, nu pot să renunţ la ele.

Îmi iau rămas-bun de la Eva şi de la Elsa, care sunt înnebunite după noul lor guru. Deja îşi fac planuri să participe şi la cursul pentru avansaţi. Eva mă îmbrăţişează cu putere. Îmi spune că arăt diferit – mai calm şi cu mai multă energie. Mă înfior la auzul acestor cuvinte, dar are dreptate. Mă simt mai relaxat. Respir mai adânc. Am supravieţuit trei zile fără cafea, iar durerile de cap aproape că mi-au dispărut. Mi-a revenit la normal şi circulaţia periferică.

De unde au venit toate astea? Nu-mi amintesc niciun moment anume şi nicio poziţie în care să-mi fi contorsionat trupul. Poate că aşa se petrece iluminarea. Nu printr-o lovitură de tunet sau printr-un fulger năprasnic, ci picătură cu picătură, până când, într-o bună zi, îţi dai seama că ţi s-a umplut paharul.

Problema cu *ashram*-ul indian este că, odată ce ai ieşit din el, te-ai întors în India. Taxiul în care mă aflu este blocat în trafic. Simt arsuri în gât de la gazele de

eşapament. Mă ustură ochii. Traficul mi se pare şi mai haotic decât era în urmă cu câteva zile, sau poate că mintea mea, limpezită şi decafeinizată, este acum mai conştientă de prezenţa caniculei, a prafului şi a zgomotului. Am fost dintotdeauna foarte sensibil la zgomot, un impediment dovedit împotriva fericirii, ceea ce eseistul Ambrose Bierce numea „duhoarea din ureche”.

În cele din urmă, ajungem la o clădire cu două etaje dintr-o zonă foarte aglomerată a oraşului. Proprietarul clădirii este un artist pe nume Suresh. Auzisem că închiriază camere, iar casa lui este un fel de salon circular. Toată lumea trece pe aici. Mi s-a părut un mod bun de a-mi reveni, dacă acesta este cuvântul potrivit, după experienţa pe care am avut-o la *ashram*, şi o ocazie bună să cunosc mai bine oraşul.

Clădirea este proiectată de Suresh însuşi. A construit casa în jurul unui migdal. Iubeşte atât de mult acest copac, încât prietenii lui îi spun în glumă că s-a însurat cu el.

Mă caţăr cu bagajele pe o scară circulară. Salonul este ticsit cu tablouri, cărţi şi antichităţi hinduse. În chiuveta de la bucătărie zace un maldăr de vase murdare. Pe deasupra cojilor de mango şi a zaţului de cafea roiesc muşte ca o escadrilă de elicoptere de atac.

— Menajera a lipsit azi, îmi explică Suresh.

În India, toată lumea are menajeră, chiar şi artiştii săraci.

Deşi e încă dis-de-dimineaţă, salonul lui Suresh e deja foarte animat. Oamenii stau tolăniţi, fumează ţigări şi beau cantităţi uriaşe de cafea, riscând să-şi coboare nivelul de energie la cote periculoase, dar fără să le pese câtuşi de puţin. În aer plutesc fumul şi ironia. Inspir adânc.

— Bine aţi venit în anti-*ashram*, îmi spune cineva.

Fac cunoştinţă cu Harsha, al cărui nume înseamnă „fericire”, cu Vikram, cu Arjun şi cu alţii ale căror nume le-am uitat.

Am nimerit în toiul unei discuţii aprinse pe teme actuale. Oamenii se plâng de continua dezvoltare urbană şi

de felul cum se transformă oraşul lor iubit pe zi ce trece. Sosirea mea, direct de la *ashram*, le-a deviat discuţia de la blocajele rutiere la spiritualitate. Este o cotitură bruscă, dar acest grup o poate depăşi cu uşurinţă.

— Trăim într-o ţară bazată pe sindromul lui Dumnezeu, spune Vikram, sau Viki, cum îl strigă prietenii.

Viki poartă un cercel de aur într-o ureche şi o cămaşă de culoarea şofranului şi vorbeşte cu foarte multă deschidere într-o ţară care nu este atât de deschisă în legătură cu astfel de lucruri.

— Oamenii au nevoie de cârje, spune Viki, iar aceşti guru reprezintă cârjele.

Mă simt obligat să-i apăr pe guru, mai cu seamă pe al meu, un impuls care mă surprinde. Le povestesc despre tehnica respiraţiei pe care am învăţat-o şi despre relaxarea care a urmat.

— Cineva inventează o tehnică a respiraţiei şi apoi vrei să primeşti de la el toate răspunsurile, spune un sculptor vânjos pe nume Vivek.

— Creierul se oxigenează mai bine şi de aici provine senzaţia de plutire, spune Roy, care este medic şi ştie cum stau lucrurile astea.

Roy tratează mulţi pacienţi, fără să se întâlnească vreodată cu ei. Citeşte radiografiile pacienţilor unui spital din Statele Unite.

OK, deci există o explicaţie medicală pentru ameţeala pe care am simţit-o. Şi asta o face mai puţin reală?

— Este ca o pedichiură spirituală, se amestecă în discuţie un altul. Te simţi mai bine o vreme, însă nu se schimbă nimic cu adevărat.

— Oamenii sfinţi trebuie să practice lepădarea de sine, spune Viki. Până la urmă, despre asta este vorba, despre lepădare şi jertfa de sine.

Le povestesc acestor sceptici cum Guru-ţi a profeţit crearea unui *ashram* ca o oază de vegetaţie luxuriantă într-un ţinut stâncos şi arid unde experţii credeau că nu poate creşte nimic.

Mitologie guru clasică, spune cineva. Ei întotdeauna anunţă că vor construi ceva sau că vor cultiva ceva, chiar dacă experţii spun că nu este posibil. Însă aceste revelaţii sunt întotdeauna retrospective. Ele sunt manifestări ale credinţei, nu există niciun fel de dovezi, prin urmare nu pot fi confirmate, nici infirmate.

— De ce nu pot oamenii să stea şi să mediteze în linişte? spune altcineva.

— Este prea plictisitor, spune Viki.

— Poţi să fii autentic şi fals în acelaşi timp? întreb eu.

— Se pare că da, spune Suresh. Asta este India.

— În India, totul este adevărat, iar contrariul său este şi el adevărat, spune altcineva.

Simt că mi se învârte capul şi e gata să explodeze. Suresh, intuindu-mi starea de disconfort, îmi oferă o cafea, dar eu îl refuz politicos. Am supravieţuit deja trei zile în variantă decafeinizată. Vreau să văd cât de mult mai pot rezista.

Conversaţia se mută de la subiecte superficiale la subiecte profunde şi înapoi la subiecte superficiale. Mă trec fiori metafizici. E abordat subiectul *samsara* („credinţa orientală potrivit căreia ne naştem iarăşi şi iarăşi, până când dobândim iluminarea”). Atunci suntem eliberaţi şi nu ne mai întoarcem pe acest pământ.

— Pe mine nu mă deranjează să mă întorc în chip de câine sau de copac, spune Viki. Nu mă grăbesc să părăsesc această planetă.

— Undeva în univers, cineva a primit o fărâmă de timp. Noi suntem acea persoană, este fărâma noastră de timp, spune Suresh enigmatic.

Scurta explozie de optimism a lui Viki s-a evaporat şi acum îşi exprimă o nouă nemulţumire.

— Ştiţi care este cea mai profitabilă afacere în ţara asta? Religia. Sunt foarte cinic, spune Viki, de parcă s-ar fi îndoit cineva de asta. Dacă am o problemă, merg la cel mai bun prieten al meu, nu la un guru. Aceşti guru câştigă o groază de bani. Nu cred că este vreunul autentic. Toţi sunt

nişte escroci.

Cineva se ridică şi pleacă. Altcineva intră. În India, casa unui om este castelul său. Însă este un castel fragil, fără ziduri de apărare, şi poate fi uşor invadat atât de prieteni, cât şi de duşmani. În apartamentul meu din Delhi, s-au perindat o mulţime de oameni: instalatori, electricieni, curieri, sfinţi, funcţionari guvernamentali, şoferi de taxi. Poate fi îngrozitor de enervant; uneori, vrei şi tu să stai în indispensabili, fără să fii deranjat de nimeni. Însă acest flux nesfârşit de oameni care se perindă prin viaţa ta înseamnă că nu eşti niciodată singur în India.

În salonul lui Suresh, conversaţia şerpuieşte precum Gangele, revărsându-se dintr-un subiect în altul, fără vreo logică anume. Totuşi, revin mereu în discuţie schimbările care se petrec în Bengaluru.

— Ne-am transformat cu toţii în bufniţe, spune Viki. Oamenii stau treji toată noaptea, lucrează sau se distrează. Şi de ce se grăbeşte toată lumea? Traficul e un coşmar.

— Şi să nu uităm de telefoanele mobile, spune cineva.

— Toţi au telefon mobil, spune Viki, exact pe tonul pe care l-ar folosi dacă ar spune „Toţi au tuberculoză”.

— Tu ai telefon mobil, Viki? îl întreb eu.

— Da, am, răspunde el cu sfială, în timp ce scoate din buzunar un telefon nou-nouţ. Dar eu îl bombănesc tot timpul. Eu am atitudinea potrivită.

— Oamenii ăştia dependenţi de tehnologia de ultimă oră vor fi complet epuizaţi la treizeci, treizeci şi cinci de ani, spune cineva. Se vor trezi într-o bună zi şi îşi vor da seama că viaţa a trecut pe lângă ei.

Tocmai reflectam la aceste chestiuni, când soseşte Emma. Gâfâie în timp ce urcă scările, trăgând după ea două valize enorme. Zborul de la Londra a fost un coşmar, a durat 24 de ore. Nu, nu are nevoie să doarmă, are nevoie de o ţigară şi de o cafea, iar Suresh i le oferă prompt pe amândouă.

Emma este ceea ce se numeşte un „refugiat hedonic” de prima mână. Când avea cinci ani şi se afla la Londra,

trăgea de sariurile femeilor în restaurante. Unul dintre primele cuvinte pe care le-a rostit a fost „India”.

A reuşit să călătorească în India pentru prima oară la vârsta de 25 de ani. A zburat la Delhi şi a sărit într-un taxi, plonjând în nebunia traficului indian. Majoritatea oamenilor consideră asta descurajant, aproape înfricoşător, dar nu şi Emma. Ea stătea pe locul din spatele şoferului şi se simţea cuprinsă de o adâncă linişte sufletească. Poate că a plâns, poate că nu. Nu-şi mai aduce aminte. Ştia cu certitudine un singur lucru: era acasă.

După ce îşi bea cafeaua şi îşi fumează ţigara, Emma se aruncă pe un scaun şi se amestecă în discuţia noastră.

— Ce îţi place aşa de mult în India? o întreb eu.

— Îmi place sunetul claxoanelor, îmi plac auto-ricşele, femeile care îşi balansează ulcioarele pe cap, vânzătorii de arahide care-şi laudă marfa, clopotele templelor. Îmi place accentul indian. E fără sfârşit. Îmi place totul.

Nu pot să nu remarc faptul că majoritatea lucrurilor enumerate de ea sunt de natură acustică. India este un festin pentru urechi. Poate că asta se va schimba, pe măsură ce indienii se îmbogăţesc, dar, sincer vorbind, nu e nimic mai îngrozitor de anost decât sunetul prosperităţii. Zumzetul anost al unui aparat de aer condiţionat sau clicăitul înăbuşit al unei tastaturi nu pot concura nici pe departe cu strigătele melodioase ale vânzătorilor ambulanţi dintr-o piaţă în aer liber sau cu sunetul ritmic al maşinilor de cusut dintr-un atelier de croitorie. Până şi traficul din Lumea a Treia, cu simfonia lui de claxoane stridente, este mai plăcut decât şuieratul monoton al unei autostrăzi moderne.

Emma a locuit cândva în Bengaluru. Aşa i-a cunoscut pe Suresh şi pe cei din grupul său de prieteni. Acum Emma locuieşte la Londra, dar se întoarce adeseori în India. Urmează o lecţie de geografie a Indiei. Încep să povestească despre oamenii pe care îi cunosc, despre legături, despre despărţiri. Un miliard de suflete în India, iar ei par să-i cunoască pe toţi. Ţara asta este un lanţ de

cercuri care se intersectează la infinit.

Emma îşi deschide valiza, iar eu nu pot să-mi cred ochilor. Înăuntru se află zeci şi zeci de genţi, frumos ambalate în plastic. Emma se ocupă de o afacere cu genţi. Le concepe în atelierul ei de creaţie din Londra şi le fabrică în Hong Kong şi aici, în Bengaluru. Îi povestesc despre pasiunea mea pentru genţi şi observ cum i se luminează dintr-odată privirea. Este privirea unui traficant de droguri care tocmai a făcut cunoştinţă cu un narcoman înrăit.

O rog pe Emma să-mi analizeze obsesia mea pentru genţi. După cum vă amintiţi, deţin o colecţie de genţi pe care majoritatea oamenilor, inclusiv specialiştii în domeniul tulburărilor psihice, ar considera-o mult peste limita normalului.

— Hmmm, spune ea, ca un psihanalist care se confruntă cu un caz fascinant. Este un fel de colac de salvare. Şi apoi, în geantă porţi nişte lucruri, bagajul tău. Obsesia ta reprezintă o prelungire a bagajului tău emoţional. Da, asta este: ai nevoie de un loc în care să-ţi pui bagajul emoţional.

Nu-i rău. Nu-i rău deloc.

Fac cunoştinţă cu Chandra, un tip durduliu care stă în apartamentul de la parter. Are o chelie impresionantă şi poartă un costum *kurta* verde, care îi ajunge până la genunchi. Mă duce cu gândul la un marţian prietenos. De fapt, Chandra este specialist în geografie culturală. A locuit în Statele Unite timp de 18 ani, în locuri precum Waco, Texas şi Fargo, în Dakota de Nord. Chiar şi astăzi, simpla menţionare a cuvântului „Fargo” e de ajuns ca să-i dea frisoane. De asemenea, a făcut o mare pasiune pentru serialul *Seinfeld*, iar în fiecare dimineaţă se trezeşte cu senzaţia enervantă că trebuie să ajungă undeva, oriunde, până la ora 8.30.

— Şi de-abia anul trecut am reuşit pentru prima oară să dorm după-amiaza fără să mă simt vinovat, adaugă el.

Simt nevoia să fac o pauză de conversaţie, aşa că ies

pe terasă. Cândva mi-a spus cineva că, dacă vrei să cunoşti India, e de-ajuns să stai la un colţ de stradă, orice colţ de stradă, şi să-ţi roteşti privirea 360 de grade. O să vezi totul. Tot ce-i mai bun şi tot ce-i mai rău din oameni. Ridicolul şi sublimul. Sacrul şi profanul. Aici, unde mă aflu eu acum, nici măcar nu e nevoie să-mi rotesc privirea. De pe terasă se vede totul. Dacă privesc într-o direcţie, văd o mahala. Un talmeş-balmeş de magherniţe care, la prima vedere, par o grămadă de gunoi. Doar când priveşti mai atent, îţi dai seama că locuiesc oameni acolo. Dacă te uiţi în altă direcţie, zăreşti o clădire lucioasă din sticlă, sediul companiei Cisco Sistems.

Aşa cum am mai spus, în India totul reprezintă un semn, mai ales panourile publicitare. Cum este cel de vizavi, pentru o companie care se cheamă Soluţii Sublime. Habar n-am cu ce se ocupă compania respectivă, probabil că ceva în domeniul IT, dar îmi place la nebunie numele.

Mă întorc în salon şi mă amestec şi eu în toiul conversaţiei.

— Totul e adevărat. Şi totul e fals, spune cineva, şi toată lumea e de acord.

Emma e deja la a cincea ceaşcă de cafea şi la a şaptea ţigară. I s-au dilatat pupilele şi acum vorbeşte foarte repede. Deodată, se sting luminile, iar ventilatorul din tavan se opreşte. Eu încep să transpir pe loc. Însă discuţia îşi urmează cursul nestingherită.

— Bengaluru este capitala penelor de curent, spune cineva.

— Dar ce fac companiile high-tech? întreb eu. Cum se descurcă în condiţiile astea?

— Ei, haide, îmi zice Viki, de parcă aş fi îngrozitor de naiv, ceea ce e foarte adevărat. Marile companii au supergeneratoare de curent. Ele au un circuit separat, propriul lor circuit.

— Întreaga lume IT funcţionează într-un circuit separat, spune Chandra, şi e clar că nu vorbeşte doar despre electricitate.

Angajaţii companiilor high-tech, cei care au tras lozul cel mare, trăiesc în comunităţi închise, care poartă nume precum Dollar Colony. Îşi fac cumpărăturile în malluri, care au şi ele propriile lor generatoare de curent. Aceşti oameni se închină zeiţei bogăţiei, Lakshmi.

În locul clădirilor vechi din Bengaluru care sunt demolate răsar clădiri de birouri sau câte un shopping center.

O întreb pe Emma unde se plasează pe scara fericirii.

— La cinci, ba nu, la patru. De fapt, poate că la 3, 5.

Scade tot mai mult, pe măsură ce se gândeşte mai bine, ceea ce, cum i-ar spune orice thailandez, este exact problema ei.

— Ar trebui să fiu mai fericită, însă mi s-a cuibărit în suflet frica şi mi-am pierdut încrederea. Când eram pictoriţă, când eram mai tânără şi nu aveam nimic, eram fericită.

Cercetătorii au descoperit că, pe parcursul unei vieţi, fericirea ia forma literei U. Suntem cei mai fericiţi în tinereţe şi la bătrâneţe. Emma se află acum în punctul cel mai de jos, într-o depresie emoţională. Dar nu mă lasă inima să-i spun asta. Mă tem că nivelul ei de fericire s-ar reduce şi mai mult.

Emma îmi spune că energia este mai bună aici decât la Londra. Iar mă întâlnesc cu acest cuvânt, dar de data asta nu mă mai trec fiorii. Rostit aici, de un refugiat hedonic care fabrică genţi şi fumează de zor, nu pare să sune câtuşi de puţin fals.

Viaţa mea în comunitatea de artişti intră într-o rutină plăcută. Mă trezesc în fiecare dimineaţă înainte de răsăritul soarelui, un obicei prost pe care l-am deprins la *ashram*, şi fac exerciţiul de respiraţie *kriya*. OK, deci este vorba doar despre oxigenarea creierului, nimic transcendental. Dar nici că-mi pasă. Mă ajută să mă simt bine. Îmi dă energie. (Dumnezeule, am început şi eu să folosesc cuvântul ăsta.) Şi, având în vedere că nu mai beau cafea, am nevoie de cât mai multă energie.

După aceea, ies pe terasă şi admir răsăritul soarelui deasupra mahalalei de vizavi. Săracii îşi trăiesc viaţa mult mai în public decât noi ceilalţi. Un copil stă pe vine şi face caca, o femeie ajută un bărbat să se spele, îi toarnă în cap câteva găleţi de apă. Un alt bărbat are o aşchie înfiptă în talpa piciorului; în jurul lui s-au adunat câţiva oameni care încearcă, probabil, să-i dea o mână de ajutor. Un alt bărbat se spală pe dinţi. Cei mai mulţi dintre aceşti oameni sărmani au slujbe şi câştigă în jur de trei dolari pe zi. Dar ei nu sunt, nici pe departe, cei mai săraci oameni din India. Tocmai asta este frumuseţea vieţii în această ţară – indiferent de cât de jos te afli pe scara socială, se găseşte întotdeauna cineva şi mai jos decât tine. O scară infinită.

Suresh mă duce cu motocicleta lui într-unul dintre parcurile oraşului. Înainte să devină Oraşul IT, Bengaluru era cunoscut drept Oraşul grădină. E încă devreme, dar parcul este plin de oameni care se plimbă, meditează, urinează, fac yoga, râd. La întoarcere, ne oprim să cumpărăm nişte *idli* şi alte chestii spongioase care se mănâncă la micul dejun în sudul Indiei.

Restul zilei îl petrec lenevind. Mai citesc câte ceva, mă mai gândesc la cafea. Dar, cea mai mare parte a timpului mi-o petrec stând pur şi simplu. Indienii, şi mai ales bărbaţii indieni, se pricep de minune la asta. Sunt adevăraţi experţi. Nu mă pot lua la întrecere cu ei, dar îmi dau silinţa pe cât posibil.

La un moment dat, Chandra, marţianul cel prietenos, ne propune să mergem la cafeneaua Khoshy, unde să ne continuăm „activitatea”. Khoshy are o îndelungată tradiţie, datând încă din anul 1940, cu şapte ani înainte ca India să-şi câştige independenţa de sub dominaţia britanică.

Cafeneaua a rămas aproape neschimbată. Pereţii sunt de culoarea muştarului şi au nevoie urgentă să fie zugrăviţi. Ventilatoarele din tavan se învârt, dar nu prea repede. Nimic nu se mişcă prea repede la Khoshy. Nici ospătarii, nici bucătarii, nici clienţii, şi tocmai în asta constă farmecului locului. Oamenii petrec zeci de ore aici,

se întâlnesc cu prietenii, îşi beau punciul de ghimbir şi mănâncă *„smileys”*, adică nişte cartofi prăjiţi care au forma unor feţe zâmbitoare.

Astăzi ne întâlnim cu Meena, prietena lui Chandra. Este jurnalistă la un cotidian naţional. Are părul cărunt, tuns scurt, şi o minte foarte ageră.

— Te rog să nu mă înţelegi greşit, îmi spune Meena, cu capul uşor înclinat într-o parte. Învăţătorii guru au şi ei rostul lor. Doar că nu sunt pentru mine.

Nu mă gândisem niciodată la modul ăsta. Învăţătorii guru au rostul lor.

Meena a petrecut odată şase luni în Statele Unite, când a lucrat pentru *Baltimore Sun*. De-abia aştepta să plece de acolo. Este o distanţă prea mare între oamenii din Statele Unite, iar prin asta ea vrea să spună mai mult decât o distanţă fizică, deşi este vorba şi despre asta. Străzile i s-au părut înspăimântător de liniştite. Unde se află toţi oamenii? se întreba ea.

— Americanii sunt aşa de ocupaţi, spune ea. Când nu sunt ocupaţi cu munca, sunt ocupaţi cu relaxarea.

Comand o limonadă. La fel comandă şi Meena, plus maşala de arahide, fără chili.

— Ce-ar putea învăţa americanii în India? o întreb pe Meena.

— Aţi putea învăţa să vă relaxaţi, să trăiţi vieţi suprapuse. Noi suntem o ţară anume făcută pentru asta. Acceptăm o mulţime de imperfecţiuni. Aţi putea şi voi să fiţi aşa.

Şi cu toate astea, India copiază America. Malluri comerciale, comunităţi cu circuit închis, fast-food. Toate astea sunt acum aici. Însă pe Meena nu o interesează noua faţă poleită a Indiei. Ea preferă India tradiţională, care, de fapt, nu a fost niciodată lipsită de strălucire.

— Clasa de mijloc din India se distanţează de sărăcie, iar acest lucru e periculos, spune ea. Vechea cale pe care mergeau oamenii către Dumnezeu trecea prin suferinţă şi prin jertfa de sine, era calea asceţilor *sanyasi*. Acum tinerii

nu mai sunt interesaţi de aşa ceva. Toţi vor *instaguru*.

Chandra întăreşte ideea:

— Aceşti noi guru nu pretind niciun fel de sacrificiu.

Chandra se oferă să mă conducă înapoi acasă pe scuterul lui. Doi bărbaţi, nu tocmai uşurei, pe un biet scuter care merge împleticit. Suntem atât de aproape de celelalte autovehicule, încât simt în fluierele picioarelor arsura de la gazele de eşapament emanate de maşini. Zilele trecute am fost martorul unui accident, iar acum văd peste tot semnele unui pericol iminent. Ne depăşeşte o ambulanţă, cu sirena urlând, şi îmi dau seama că e prima dată când văd o ambulanţă în India. Acum trecem pe lângă un panou pe care scrie „Asistenţă medicală pentru traumatisme craniene şi ale coloanei vertebrale”. Oh, Doamne, îmi zic eu, încă un semn. O să avem un accident. Dar, câteva minute mai târziu, Chandra parchează scuterul în faţa clădirii noastre. Suntem teferi.

Seara ies din nou pe terasă. Aerul este blând şi răcoros. Privesc înspre mahala – e imposibil de evitat – şi văd câţiva puşti scormonind într-un morman de gunoi, căutând vreun lucru pe care să-l poată vinde pentru câteva rupii. După ce trăieşti câţiva ani în India, devii imun la astfel de scene. Dar întotdeauna se iveşte ceva care-ţi străpunge armura, oricât de groasă ar fi devenit ea.

Zăresc o fetiţă, nu cred că are mai mult de patru ani. Cu o mână răscoleşte prin gunoi, iar în cealaltă mână ţine ceva. Oare ce ţine? îmi încordez privirea şi îmi dau seama că e un animal de pluş, un ursuleţ murdar, dar intact. Mi se topeşte armura. Asta nu e imaginea unei ţări fericite. Este imaginea unei ţări în care, aşa cum nota Mark Twain, orice viaţă este sacră, cu excepţia vieţii umane. E adevărat că indienii ţin mult la familie şi la cercul lor de prieteni, însă, în afara acestui cerc, nu mai observă pe nimeni altcineva. De aceea, casele indienilor sunt imaculate, în vreme ce, la doar câţiva paşi de uşa casei, zac mormane de gunoi. Sunt în afara cercului lor.

Emma tocmai s-a întors dintr-o vizită la fabrica ei de

poşete şi a întins pe jos grămezi de genţi. Genţi peste tot, genţi splendide. Sunt tentat să mă dezbrac şi să mă tăvălesc printre genţi, dar mă abţin. Mă aflu într-un loc tolerant, dar toleranţa are şi ea limitele ei.

Mă duc la bucătărie şi observ că acum chiuveta este imaculată, muştele s-au retras. Probabil că s-a întors Mona, menajera lui Suresh.

O aud pe Mona înainte să o văd. Brăţările pe care le poartă la încheieturile mâinilor şi la glezne zăngănesc melodios. Auzisem că Mona este extrem de fericită, chiar dacă e săracă lipită pământului şi locuieşte într-una dintre mahalalele pe care le văd de pe terasă. Mona ştie un singur cuvânt în engleză – „super” – de aceea, îl rog pe Suresh să ne ajute cu traducerea.

— Mona, eşti fericită?

— Da, desigur, sunt fericită.

— Şi care e secretul fericirii după tine?

— Nu trebuie să te gândeşti prea mult. Nu trebuie să ai nimic în minte. Cu cât gândeşti mai mult, cu atât mai nefericit vei fi. Trăieşte fericit, mănâncă fericit, mori fericit!

Şi în timp ce spune replica finală, îşi flutură braţele într-un gest teatral. Mona şi thailandezii s-ar înţelege de minune.

— Dar Mona, tu nu ai probleme? Cum te descurci cu banii?

Îşi flutură din nou braţele, de data asta cu mai multă putere, dându-mi de înţeles că gândesc prea mult. Şi că vorbesc prea mult. Discuţia a luat sfârşit. Are treabă de făcut. Mona se îndepărtează uşor, însoţită de zăngănitul brăţărilor.

Nu prea ştiu ce să cred despre Mona. Sunt conştient de mitul periculos al sălbaticului nobil şi fericit. Au atât de puţin, dar sunt atât de fericiţi. Din punct de vedere statistic, acest lucru nu este adevărat. Cele mai sărace ţări din lume sunt şi cele mai puţin fericite, iar acest lucru este adevărat şi în cazul Indiei. Se află la nivelul de jos pe scara

fericirii lui Ruut Veenhoven.

Însă Mona nu este o statistică. Ea este o persoană, şi încă una care pretinde că e fericită. Cine sunt eu să o contrazic? Sărăcia nu garantează fericirea, dar nici nu o neagă.

Cu câţiva ani în urmă, cercetătorul în domeniul fericirii Robert Biswas-Diener a discutat cu sute de oameni ai străzii din Calcutta, săraci lipiţi pământului, şi le-a evaluat nivelul de fericire (pe baza declaraţiilor acestora). Apoi a făcut acelaşi lucru cu câteva sute de oameni ai străzii din Fremont, California.

A reieşit că cei din Calcutta sunt cu mult mai fericiţi decât cei din California, deşi oamenii străzii din California beneficiază de adăpost, mâncare şi servicii medicale. Biswas-Diener a explicat rezultatul surprinzător prin faptul că oamenii străzii din Calcutta au foarte puţine bunuri materiale, însă ei au legături sociale puternice. Familie. Prieteni. Eu aş merge cu un pas mai departe şi aş spune că în India nimeni nu este lipsit de un cămin. Poate lipsit de o casă, dar nu de un cămin.

Cred că mai există şi un alt motiv pentru care săracii din Calcutta sunt mai fericiţi decât cei din America. Dacă un indian este sărac, asta se datorează sorţii, zeilor sau unei karme negative acumulate într-o viaţă anterioară. Cu alte cuvinte, nu ei sunt vinovaţi. Dacă un american este sărac, acest lucru e văzut ca un eşec personal.

Într-o zi, m-am trezit că sunt singur în toată clădirea lui Suresh, un fapt destul de rar. Stau tolănit pe canapea, citesc o carte şi ascult la radio muzică pop hindusă, când aud zăngănitul inconfundabil al brăţărilor Monei. Pe unul dintre umerii ei se leagănă graţios o găleată cu rufe. Între noi se naşte o conversaţie, chiar dacă nu vorbim o limbă comună. De la pantomimele mele cu Liuba din Republica Moldova, nu am mai experimentat aşa ceva.

Mona mă „întreabă” dacă vreau să beau un ceai. O refuz politicos, dar ea insistă. Ar trebui să beţi un ceai. Să pornesc ventilatorul din tavan? E o idee bună. E foarte

cald. Poate că viteza e prea mare; să-l dau mai încet. Mona îmi dă de înţeles – în stilul ei clarvăzător – că e mai bine să nu fac două lucruri deodată. Ea închide radioul. După câteva minute, îmi spune că mi se răceşte ceaiul şi că ar fi bine să-l beau. Mona exprimă toate aceste lucruri prin fluturări muzicale ale braţelor. Trag concluzia că, la naiba cu statisticile, Mona e fericită. Şi înţeleaptă pe deasupra.

Acum suntem în plină sărbătoare. Tradiţia spune că *Diwali* este Festivalul Luminii, dar, în zilele noastre, a devenit Festivalul Zgomotului şi al petardelor insuportabile. Fiecare stradă se transformă într-un adevărat teatru de război. Câinii sunt traumatizaţi, ca şi mine. Trei zile neîntrerupte, îmi bubuie în urechi acest zgomot infernal. Şi nu mai vorbesc de fum. Pluteşte deasupra oraşului, care pare acum un imens câmp de luptă.

Pe terasă, Suresh şi Emma se pregătesc pentru sărbătoare. Emma face un bol Diwali: lumânări şi flori plutesc într-un vas cu apă. Aprindem câteva artificii. Al meu nu stă aprins. Suresh îmi spune că zeul lui preferat este Shiva, distrugătorul, „fiindcă trebuie să distrugi ca să creezi”.

Emma îmi spune că, în India, ea nu simte niciodată apropierea sfârşitului iminent, chiar dacă acest lucru ar fi absolut normal.

— Însă, când sunt în Marea Britanie, mă cuprinde adesea frica de moarte.

Suresh pregăteşte un pachet cu prăjituri pentru copiii vecinilor, iar Mona îl duce într-o sacoşă de cumpărături. Stăm aşezaţi sub migdalul bătrân care se întinde ca o boltă peste terasă.

— Suresh, nu te saturi niciodată de toţi oamenii ăştia care vin şi pleacă neîncetat? Nu simţi nevoia să fii singur uneori?

— Nu, pot fi singur chiar şi atunci când sunt oameni în jurul meu. Este o tehnică pe care o stăpânesc foarte bine.

* * *

Urmează să plec în curând din India. Îmi mai rămâne timp pentru o ultimă vizită la cafeneaua Khoshy, unde am devenit client fidel. Am aranjat o întâlnire cu un profesor pe nume Sundar Sarukkai. El a scris un articol despre fericire, care mi-a atras atenţia. Într-un singur paragraf scurt, a reuşit să surprindă un paradox care mă tot preocupă de ceva vreme: „Dorinţa este sursa suferinţei, însă dorinţa este şi sursa acţiunii. Cum contracarăm lipsa acţiunii, dacă nu există nicio dorinţă care să ne motiveze?”

Exact. Hinduismul – ca majoritatea religiilor orientale – ne spune că năzuinţa, chiar şi năzuinţa spre fericire, se întoarce împotriva ta. În clipa în care încerci să te perfecţionezi, eşuezi. Pe de altă parte, pierzi şi dacă zaci toată ziua ca un zombie. Atunci ce-i de făcut?

Sundar pare să aibă câteva răspunsuri. Este licenţiat atât în filosofie, cât şi în fizică. Are un păr bogat şi este rudă cu Guru-ţi.

Ne aşezăm la o masă mai retrasă. îl simpatizez pe loc. Are ochii scânteietori ai lui Guru-ţi, dar este lipsit de evlavia făţişă a acestuia. Ard de nerăbdare să vorbim despre ambiţie, acest substantiv care, mai mult decât orice altceva, mi-a sabotat strădaniile mele în căutarea fericirii. Este sursa succesului meu, dar şi a suferinţei mele. O contradicţie pe care numai un indian o poate înţelege cu adevărat.

— Toţi suntem ambiţioşi. Ţine de natura umană. Întrebarea este ce preţ suntem dispuşi să plătim pentru ambiţie. Nu doar un preţ economic, ci şi unul social. Americanul de rând este dispus să plătească un preţ mai mare decât indianul de rând.

— Dar indienii nu vor să aibă succes?

— Ba da, sigur că vrem, dar noi abordăm dezamăgirea într-un mod diferit. Atitudinea noastră este următoarea: „OK, ai făcut tot ce ţi-a stat în putinţă, acum lasă universul să decidă”.

— Ce vreţi să spuneţi?

— Ceea ce unii oameni numesc noroc, noi numim Dumnezeu. Dar hai să-i spunem imprevizibilul. Faci acelaşi lucru de zece ori şi nu reuşeşti ce-ţi propui. Dar a unsprezecea oară reuşeşti. Întregul univers este ceea ce se numeşte noroc şi probabilitate. Aşa că acceptăm totul.

Mă întâlnesc din nou cu această credinţă hindusă potrivit căreia viaţa este *maya*, adică „iluzie”. Odată ce vedem viaţa ca un joc, nu cu mult mai important decât un joc de şah, atunci lumea pare mai puţin încrâncenată, pare mai fericită. „Eşecul personal devine un motiv de îngrijorare tot atât de mic ca şi în cazul în care ai juca rolul ratatului într-o piesă la un teatru de vară.”, scrie Huston Smith în cartea sa *The World’s Religions* („Religiile lumii”). Dacă totul este teatru, nu mai contează ce rol joci, atâta vreme cât îţi dai seama că este doar un rol. Sau, cum spunea Alan Watts: „Un om autentic este cel care ştie că are de jucat un rol important şi îl joacă plin de entuziasm”.

Stăm la cafenea şi discutăm nestingheriţi de vreo două ore bune. Nu ne grăbeşte nimeni, nu avem nimic pe ordinea de zi. Totul este imprevizibil, dar într-un sens bun. Simt cum timpul se dilată. Îmi dau seama că asta e ceea ce îmi place în India. Micile nestemate ascunse în mijlocul mizeriei, sărăciei şi lăcomiei. Îndrăznesc să spun că sunt fericit.

— Locul unde stăm noi, pe bulevardul *Shanti* la numărul 1, este cel mai fericit loc din India, spusese Emma la scurt timp după ce sosise. La momentul respectiv, nu ştiam la ce se referă. Acum ştiu. „*Shanti*” este un cuvânt care în limba sanscrită înseamnă „pace lăuntrică”. Poate că acest loc nu este tocmai un anti-*ashram*. Poate că este doar un alt fel de *ashram*.

Peste câteva ore urmează să plec din India. Bengaluru nu mai are linişte. Festivalul Diwali este în plină desfăşurare. Petardele explodează fără încetare, în aer pluteşte un fum gros şi înecăcios. Suresh mă conduce spre o străduţă lăturalnică, unde mă aşteaptă un taxi. Mă simt de parcă mă îmbarc în ultimul elicopter care decolează din

Saigon. îl îmbrăţişez pe Suresh şi îi spun să fie fericit. Taxiul porneşte, iar casa de pe bulevardul Shanti numărul 1 dispare într-un nor de fum.

Mă simt uşurat că plec din nebunia asta. Dar parcă aş vrea să rămân. O contradicţie? Da, însă pot trăi cu această contradicţie şi chiar pot învăţa să mă bucur de ea.

CAPITOLUL 10

AMERICA

Fericirea este acasă

DOCKOMINIUM (CASĂ PLUTITOARE). Cuvântul plutea în aer ca un fruct de mango perfect copt. Nu ştiam ce înseamnă, dar suna rotund şi zemos, şi de-abia aşteptam să muşc din el.

Cuvântul era rostit de prietenul meu Craig Baggott. Craig era un tip mătăhălos, avea părul cărunt şi zburlit şi nişte ochi care clipeau cu subînţeles atunci când spunea chestii precum „*dockominium*" Ceea ce se întâmpla adesea.

Craig era în stare să facă adevărate acrobaţii cu un sul de hârtie igienică, răsucind-o cu graţie printr-o manevră pe care el o numea „dansul hârtiei igienice". Craig iubea maşinile şi băutura răcoritoare *Mountain Dew* – două pasiuni pe care le combina adesea în călătoriile lui spontane de-a lungul şi de-a latul Americii. îl înşfăca pe unul dintre copiii săi, câteva navete de Mountain Dew şi pe-aici ţi-e drumul. Craig nu se oprea pentru pauza de toaletă. Nu cred că era o chestie macho, ci mai curând faptul că, el nefiind un tip religios, în sens convenţional, găsea un soi de pace transcendentă, atunci când conducea pe autostradă, şi nu voia să o întrerupă.

Nu ştiu pe nimeni care să se simtă mai bine în propria-i piele decât Craig. Toată energia pe care cei mai mulţi dintre noi o cheltuim făcându-ne griji în legătură cu carierele şi căsniciile noastre, precum şi cu toate fleacurile vieţii, Craig a canalizat-o înspre a fi el însuşi. Sunt sigur că

asta este o întrebuinţare mult mai eficientă şi mai nobilă a energiei pe care o numim viaţă.

De aceea, atunci când Craig a rostit cuvântul „*dockominium*”, am ciulit urechile. Un *dockominium* este o combinaţie între un *dock* („doc”) şi un *condominium* („proprietate comună”). Nu sunt un pasionat nici al docurilor, nici al proprietăţilor comune, dar nu ştiu de ce combinaţia dintre cele două cuvinte mi se părea irezistibilă. Partea cu „*do*ckul” suna frivol şi iresponsabil, căci ce este un doc fără o barcă şi ce este o barcă dacă nu un sac de bani plutitor? însă partea cu „ominium” ancora întreaga afacere într-o probitate financiară solidă, căci ce este un „*condominium*” dacă nu o investiţie şi ce este o investiţie dacă nu exact opusul unei bărci? De aici geniul lui *dockominium*.

Îmi imaginam o viaţă fericită şi lipsită de griji, care constă mai ales din cocktailuri sorbite din pahare cu umbreluţe. Îmi imaginam că locuitorii *dockominium-m Aox* se bronzează cu uşurinţă, că ei nu poartă niciodată cravate şi rareori simt nevoia să-şi bage cămăşile în pantaloni. Îmi doream cu disperare să fiu unul dintre ei.

Craig m-a asigurat că Miami este locul unde se găsesc aceste *dockominium*-un De ce nu? mi-am zis eu. După un deceniu de ţopăială dintr-un colţ în altul al lumii, în calitate de corespondent extern, era timpul să mă întorc, iar Miami mi s-a părut a fi un loc bun ca să mă reacomodez cu America. Un mic pas înapoi acasă. Miami avea climă tropicală, corupţie şi agitaţie politică. Cu toate aceste lucruri mă obişnuisem deja peste mări şi ţări. Miami, alături de Hawaii şi părţi ale Californiei, înseamnă pentru americani Grădina Edenului. Unii oameni (cei vârstnici) vin la Miami să moară, în timp ce alţii (cubanezii) vin aici să renască. Eu nu eram nici vârstnic, nici cubanez, dar îmi doream un nou început şi îmi închipuiam că o să fiu locuitorul ideal al oraşului Miami.

Am aterizat împreună cu soţia mea pe sărăcăciosul aeroport din Miami într-o vizită de recunoaştere. Am ieşit

din aeroport şi am intrat în delicioasa combinaţie de căldură şi umezeală. Aerul umed era împânzit de sunetul multor limbi, dar niciuna nu era limba engleză. Da, mi-am zis eu, inspirând adânc, aş putea fi fericit aici.

În ziua următoare am primit un telefon. Era din partea unui alt prieten al lui Craig, care ne anunţa că acesta se prăbuşise în timp ce juca Tetris. Fiica lui adolescentă îl găsise prăvălit pe jos. Ea a făcut tot ce trebuie – a sunat la Salvare, a lăsat uşa deschisă când a fugit la lift în întâmpinarea medicilor – dar a fost prea târziu. Craig se prăpădise. În fişa medicală se menţiona cauza morţii lui Craig: infarct miocardic. Eu însă aveam propria mea teorie. Inima lui Craig, atât de mare şi de generoasă, pur şi simplu cedase din prea multă dăruire.

Cuvintele rostite de cei răposaţi poartă o semnificaţie aparte pe care e imposibil să o ignori. Aşa s-a întâmplat în cazul profeţiei lui Craig cu privire la Miami. În clipa aceea, cu ochii plini de lacrimi, ştiam că o să mă mut la Miami. Nu mai aveam nicio îndoială.

Miami este asociat cu fericirea, dacă nu chiar cu paradisul însuşi. Plaje. Palmieri. Soare. Însă paradisul vine şi cu presiunile lui inerente. Ţipă la tine: „Fii fericit!”. Îmi amintesc că odată, în drum spre serviciu, am trecut pe lângă un panou publicitar în care apărea fotografia unei maşini decapotabile galbene marca VW Beetle, iar dedesubt erau scrise cuvintele: „Suferinţa nu ţi se potriveşte. Îndrăzneşte să fii fericit!” Ce vrea să spună această reclamă? Vrea să spună că, în secolul XXI, fericirea americanilor nu mai este lăsată pe seama zeilor sau a norocului, aşa cum s-a întâmplat până acum în istorie. Nu, fericirea este acum la îndemâna fiecăruia dintre noi. Avem nevoie doar de suficientă voinţă pentru a o invoca, de suficientă îndrăzneală pentru a o testa şi, bineînţeles, de suficienţi bani pentru a ne permite o maşină decapotabilă marca VW Beetle, cu radio prin satelit şi scaune din piele.

Obsesia de azi a americanilor pentru găsirea fericirii

coincide cu o epocă de o nemaivăzută prosperitate materială. Mulţi comentatori ai fenomenului au sugerat că acest fapt nu este câtuşi de puţin o coincidenţă. Încă din anii 1840, Alexis de Tocqueville nota că America era populată de „atât de mulţi oameni norocoşi, care se frământă în mijlocul bogăţiei lor”. Sau, aşa cum scrie Kevin Rushby în recenta sa istorie a paradisului: „Orice discuţie despre paradis începe doar atunci când s-a pierdut ceva”. Oare noi ce am pierdut? mă întreb.

Locul ocupat de America pe scara fericirii nu este atât de sus precum v-aţi putea imagina, având în vedere statutul nostru de superputere. Nu suntem, în niciun caz, cea mai fericită naţiune de pe pământ. Într-un studiu realizat de Adrian White, de la Universitatea Leicester din Marea Britanie, la capitolul fericire, Statele Unite se aflau pe locul 23 în lume, în urma unor ţări precum Costa Rica, Malta şi Malaezia. E adevărat că cei mai mulţi americani – 84%, potrivit unui studiu – se declară ca fiind ori „foarte”, ori „destul de „fericiţi, dar e mai prudent să afirmăm că Statele Unite nu sunt atât de fericite pe cât sunt de bogate.

Există suficient de multe dovezi în sprijinul afirmaţiei potrivit căreia suntem mai puţin fericiţi în ziua de azi decât eram în trecut, aşa cum arăta psihologul David Myers în cartea sa *The American Paradox: Spiritual Hunger în an Age of Plenty* („Paradoxul american: Foame spirituală într-o vreme a abundenţei”). Din 1960, rata divorţurilor s-a dublat, rata sinuciderilor în rândul adolescenţilor s-a triplat, rata criminalităţii s-a mărit de patru ori, iar numărul deţinuţilor s-a mărit de cinci ori. A crescut şi numărul persoanelor cu depresii, cu tulburări de anxietate şi cu alte probleme psihice. (Există dovezi concludente că ne confruntăm cu o creştere reală a numărului acestor cazuri, şi nu doar cu o mai mare disponibilitate de a le diagnostica.)

Cum se împacă toate acestea cu imensa bogăţie de care dispunem? Suntem cea mai bogată ţară din lume, cea

mai bogată naţiune din toate timpurile. Pe de o parte, această bogăţie este un lucru bun. Supravieţuirea nu reprezintă o problemă pentru cei mai mulţi dintre americani. Cei mai bogaţi sunt, în medie, (puţin) mai fericiţi decât americanii mai săraci. Totuşi, există un fapt care contrazice argumentul bani-egal-fericire: Ca naţiune, suntem de trei ori mai bogaţi decât eram în 1950, şi totuşi nu suntem mai fericiţi. Ce se întâmplă oare?

În mod evident, unul dintre motive îl reprezintă creşterea aşteptărilor. Noi nu ne comparăm cu America anilor 1950, ci cu America zilelor noastre şi, mai precis, cu vecinii noştri de azi. Spunem că banii nu aduc fericirea, dar ne comportăm ca şi cum banii ar aduce fericirea. Când sunt întrebaţi ce anume le-ar îmbunătăţi calitatea vieţii, cei mai mulţi americani răspund că banii le-ar îmbunătăţi calitatea vieţii, potrivit unui studiu realizat de Universitatea din Michigan.

Industria cărţilor de dezvoltare personală nu este de mare ajutor. Pornind de la premisa că fericirea se află în interiorul nostru, literatura motivaţională ne determină să privim în noi înşine, când, de fapt, ar trebui să privim în afara noastră. Nu la bani, ci la alţi oameni, la comunitate şi la acele legături interumane care sunt, în mod evident, sursele fericirii noastre.

Americanii lucrează mai multe ore şi fac naveta la serviciu pe distanţe mai lungi decât practic orice alt popor din lume. Parcurgerea unor distanţe atât de mari pentru a ajunge la serviciu este în detrimentul fericirii noastre, cât şi al sănătăţii noastre. Fiecare minut petrecut pe drum este un minut în minus petrecut cu familia şi cu prietenii – acele activităţi care ne fac fericiţi.

În cartea sa *Bowling Alone* („Cum să joci bowling singur”), politologul Robert Putnam explică în mod convingător faptul că spiritul nostru comunitar se destramă. Petrecem tot mai puţin timp alături de familie şi de prieteni; facem parte din tot mai puţine grupuri comunitare. Trăim din ce în ce mai mult o viaţă

fragmentată. Internetul şi alte tehnologii moderne ne pot alina singurătatea, dar nu au eliminat-o.

Americanii, la fel ca toţi ceilalţi oameni, nu sunt deloc pricepuţi să prezică ce anume ne va face fericiţi şi ce nu ne va face fericiţi. Această ciudăţenie a psihicului uman este frustrantă mai ales în cazul americanilor, fiindcă noi, mai mult decât orice altă naţiune, dispunem de mijloacele necesare pentru căutarea îndârjită a fericirii. Un fermier din Bangladesh ar putea crede că un Mercedes Clasa S îl va face fericit, dar probabil că el va muri fără să-şi testeze această convingere. Nu acelaşi lucru se poate spune şi despre noi americanii. Noi putem dobândi multe dintre lucrurile despre care credem că ne vor face fericiţi şi de aceea suntem nedumeriţi şi dezamăgiţi atunci când aceste lucruri nu ne fac fericiţi.

În ultimii cincizeci de ani, nivelul de fericire al americanilor a rămas remarcabil de stabil, neperturbat de evenimentele cataclismice. După atacurile de la 11 septembrie 2001, cercetătorii nu au constatat nicio scădere semnificativă a nivelului de fericire al americanilor. Criza rachetelor cubaneze din 1962 a determinat o *creştere* de scurtă durată a nivelului de fericire naţională. Majoritatea oamenilor îşi extrag fericirea din viaţa cotidiană. Istoricul Will Durant spunea că „istoria a fost de prea multe ori o reflectare a cursului sângeros al evenimentelor. Adevărata istorie a civilizaţiei este o consemnare a ceea ce s-a întâmplat pe margine”.

Noi rămânem o naţiune profund optimistă. Două treimi dintre americani spun că sunt optimişti în legătură cu viitorul lor. Presupun că ei speră că vom fi mai fericiţi.

Când vine vorba să ne gândim la fericire, să medităm pe marginea ei, să ne facem griji din cauza ei, să ne plângem de lipsa ei şi, bineînţeles, să plecăm în căutarea ei, Statele Unite sunt într-adevăr o superputere. Opt din zece americani spun că se gândesc la fericirea lor cel puţin o dată pe săptămână. Simpla dimensiune a industriei cărţilor de dezvoltare personală este o mărturie atât a

nemulţumirii, cât şi a convingerii noastre în posibilitatea reînnoirii de sine.

Nicio altă naţiune din lume nu glorifică fericirea atât de pregnant ca Statele Unite într-un document fondator. Sigur că Declaraţia de Independenţă doar consfinţeşte dreptul la *căutarea fericirii*. Depinde de noi, aşa cum spunea Benjamin Franklin, să o găsim. Facem acest lucru urmând diferite căi, unele legale, altele nu. Unele înţelepte, altele mai puţin.

Una dintre căile urmate de americani în căutarea fericirii este deplasarea în spaţiu. Într-adevăr, la temelia naţiunii americane se află neastâmpărul. Ce au fost pelerinii puritani dacă nu nişte refugiaţi hedonici, plecaţi în căutarea fericirii pe alte meleaguri? Şi ce este mult trâmbiţatul nostru „spirit al frontierei” dacă nu dorinţa de a găsi un loc mai fericit? „în America, să-ţi croieşti drum prin lume înseamnă să părăseşti lumea pe care ai cunoscut-o înainte.”, scria editorul şi profesorul Ellery Sedgwick în autobiografia sa *The Happy Profession* („Meseria care te face fericit”).

Sedgwick scria aceste cuvinte în 1946. De atunci am devenit încă şi mai mobili, în fiecare an, aproape 40 de milioane de americani se mută dintr-un loc într-altul. Unii fac această alegere în căutarea unui serviciu mai bun sau pentru a fi mai aproape de o rudă bolnavă. Însă mulţi se mută pur şi simplu fiindcă îşi închipuie că vor fi mai fericiţi în altă parte.

Asta a funcţionat în cazul refugiaţilor hedonici pe care i-am întâlnit în călătoriile mele – Linda, Lisa, Rob, Jared. Aceşti oameni au fost atraşi de „energia” locurilor respective? Nu sunt aşa de sigur. Cred că o mai bună explicaţie este faptul că şi-au îngăduit să fie oameni diferiţi într-un loc diferit.

Posibilitatea de a ne alege locul în care să ne trăim viaţa este, din perspectiva istoriei umane, un fenomen foarte recent. De-a lungul secolelor, cei mai mulţi oameni creşteau acolo unde erau plantaţi. Trebuia să se întâmple

vreo catastrofa – inundaţie, foamete sau hoardele mongolilor cu care te trezeai la uşă – ca să fii obligat să te muţi în altă parte. Cu excepţia celor foarte bogaţi, care, sincer vorbind, au fost dintotdeauna puţin cam instabili, oamenii nu se mutau dintr-un simplu moft. Aventura, în sensul bun al cuvântului, este un concept modern. Până în epoca modernă, aventura era ceva impus din afară, nu era ceva ce îţi doreai şi, cu siguranţă, nu era ceva pentru care mai şi plăteai bani. Vechea zicală chinezească „Să trăieşti în vremuri interesante!” era de fapt un blestem.

Care este cel mai fericit loc din Statele Unite? Ştiinţa fericirii nu mă ajută să găsesc un răspuns concludent la această întrebare. Christopher Peterson de la Universitatea din Michigan mi-a spus că oamenii devin mai fericiţi cu cât se mută mai spre vest. Însă teoria lui contrazice descoperirile lui David Schkade de la Universitatea California din San Diego. El şi colegii lui au făcut sondaje în rândul locuitorilor din California şi din Michigan şi au aflat că aceştia sunt la fel de fericiţi sau de nefericiţi (depinde din ce perspectivă privim). Locuitorii din Michigan îşi *închipuie* că ar fi mai fericiţi dacă s-ar muta în California, o convingere pe care Schkade o numeşte „o iluzie a focalizării”. Locuind în frigurosul şi întunecatul Michigan, aceşti oameni îşi imaginează o viaţă mai fericită în California, fără să ia însă în calcul aspectele negative ale vieţii de acolo: traficul aglomerat, preţurile mari la proprietăţile imobiliare, incendiile din păduri, ca să nu dăm decât câteva exemple. „Niciunul dintre lucrurile asupra cărora ţi-ai focalizat atenţia nu va mai conta atât de mult precum crezi”. spune el în concluzie.

Am citit şi alte studii potrivit cărora vestul mijlociu al Statelor Unite este zona cea mai fericită, sau regiunea Ozark, sau micile oraşe cu o populaţie de sub 100.000 de locuitori. Este frustrant de inconcludent. Însă un lucru este limpede: diferenţele *din interiorul* unei ţări nu sunt nici pe departe atât de mari ca diferenţele *dintre* ţări.

M-am străduit să-mi placă Miami. Chiar m-am

străduit. Am făcut tot ce mi-a stat în putinţă să mă integrez. Am mers la plajă. Am studiat spaniola. Am băut cantităţi mari de cafea cubaneză. La un moment dat, mi-a trecut prin cap să-mi fac şi un implant mamar. Dar toate astea m-au lăsat rece.

Poate că mi-ar plăcea Miami dacă aş fi latino. Naţiunile latino-americane sunt neaşteptat de fericite aici, dată fiind relativa lor sărăcie. Unele studii sugerează că latinii păstrează acest bonus al fericirii atunci când imigrează în Statele Unite. L-am întrebat despre asta pe prietenul meu Joe Garda, un american de origine cubaneză. El crede că este ceva adevăr în asta.

Pe de o parte, este accentul pe care îl pun latinii pe familie.

— Noi avem o concepţie de viaţă comunitară. Faci parte din ceva cu mult mai mare decât propria ta persoană, mi-a spus Joe, în timp ce stăteam tolăniţi, în stilul Miami, la o cafenea unde vezi şi eşti văzut. Şi mai este şi accentul pe care îl punem pe ideea de a trăi clipa. Avem o expresie în spaniolă care s-ar traduce: „Ce ai dansat nu ţi se mai poate lua înapoi”.

Este o teorie frumoasă, însă eu sunt un dansator prost. Nu e de mirare că Miami nu-i pentru mine.

Raiul unuia poate fi iadul altuia, iar reciproca este tot atât de valabilă. Atunci când misionarii europeni au debarcat pentru prima oară în Groenlanda cu multe secole în urmă, cu intenţia de a-i converti pe locuitorii păgâni la creştinism, ei au adoptat tehnica obişnuită: dacă vă convertiţi, veţi ajunge în rai; dacă nu vă convertiţi, veţi fi condamnaţi la o veşnicie în iad.

— Dar cum arată acest iad? au întrebat groenlandezii curioşi.

— Oh, este foarte, foarte cald, le-au răspuns misionarii. E cald tot timpul.

Groenlandezii au cuprins cu privirea tundra arctică îngheţată, care era casa lor, şi au răspuns:

— Mulţumim, dar noi alegem iadul.

„Paradisul îmbătrâneşte”, îmi spune vecinul meu Andy, atunci când îi pun această întrebare delicată. Ne aflăm în casa lui din Miami. Andy se pregăteşte să o vândă şi să plece din oraş. S-a săturat.

S-a mutat aici cu 22 de ani în urmă, nu pentru că aici era paradisul, ci pentru că tocmai terminase armata şi primise un job. Era tânăr şi necăsătorit. Viaţa era frumoasă. Totuşi, nu s-a simţit niciodată acasă în Miami. Nu i s-a potrivit.

Andy este, aşa cum spune el, „o persoană de apă dulce, nu o persoană de apă sărată”. Afirmă asta ca şi când ar fi o predispoziţie biologică, precum tipul somatic sau nivelul de colesterol.

Evenimentele din august 1992 ne pot ajuta să înţelegem de ce Andy este aşa de supărat pe Miami. Cu toate că au trecut cincisprezece ani de atunci, Andy încă mai aude, cu urechea minţii, sunetul acela ca huruitul unui tren de marfă, încă mai simte casa zgâlţâindu-se, încă îşi mai aminteşte cum s-a trezit şi a văzut o mulţime de bărci în curtea din faţa casei, deşi el nu locuia aproape de apă. „A fost ceva îngrozitor!”, spune el despre Uraganul Andrew, cel mai devastator uragan din istoria Statelor Unite, după Uraganul Katrina.

În curtea lui s-a adunat un morman de dărâmături înalt de aproape trei metri. Nu au avut curent electric timp de două luni. Şi totuşi, oamenii continuau să se mute în Florida de Sud, căutând paradisul acolo unde pentru Andy era iadul pe pământ.

Andy tânjeşte după schimbarea anotimpurilor. O schimbare adevărată a anotimpurilor, nu cele două anotimpuri din Miami: cald şi insuportabil de cald. Vrea să simtă gradaţia temperaturii şi o schimbare în calitatea aerului, să experimenteze un ciclu natural, să simtă trecerea timpului. În Miami, o lună se contopeşte cu următoarea lună, iar viaţa pare dureros de veşnică.

În Miami, Andy nu s-a simţit în largul lui din punct de vedere cultural, cum spune el. Nu vorbeşte spaniola şi, din

cauza asta, nu a putut lucra ca agent imobiliar. Îi consideră pe localnici, indiferent de etnia lor, necivilizaţi.

— Sunt aici de 22 de ani şi mi-a ajuns până peste cap.

— Când ai clacat? îl întreb eu.

— De foarte multă vreme. Trebuie să scap de aici.

— O să-ţi fie dor de ceva din Miami?

— De absolut nimic. Nici de climă, nici de copaci, nici de plajă. De absolut nimic.

Da, se pare că într-adevăr Andy ar fi trebuit să plece din Miami cu mult timp în urmă. Să stai într-un anumit loc prea mult timp este ca şi cum ai sta într-o relaţie prea mult timp. Începi să simţi un gust amar, creşte posibilitatea apariţiei unor conflicte domestice, iar împăcarea devine imposibilă.

Andy a studiat bine problema şi a pus ochii pe Carolina de Nord. Zona muntoasă din vestul statului. Mai precis Asheville. Micuţul oraş, cu o populaţie de aproximativ 70.000 de locuitori, corespunde perfect aşteptărilor lui; are munţi, pe care Andy îi iubeşte, şi anotimpuri.

A vizitat oraşul şi a simţit imediat o mare linişte sufletească. Nu tocmai un sentiment religios – nu este un cuvânt pe care l-ar folosi Andy –, însă Asheville are un efect calmant, narcotic asupra lui Andy. Îi place şi mărimea oraşului. Asheville este suficient de mare ca să aibă o viaţă culturală înfloritoare şi o mare varietate de restaurante, dar nu este atât de mare, încât să fie apăsat de problemele marilor oraşe, cum ar fi traficul infernal şi o rată crescută a criminalităţii. Andy recunoaşte că probabil nu se va duce la prea multe expoziţii de artă sau la spectacole de teatru, dar îi place să ştie că ele sunt acolo, pentru orice eventualitate.

Cea mai mare temere a lui Andy este că a descoperit oraşul Asheville prea târziu.

— Nu vreau să ajung în Asheville şi să constat că restul Floridei s-a mutat deja acolo.

Cynthia Andros a luat-o înaintea lui Andy în urmă cu

trei ani. Ea s-a mutat deja la Asheville. A crescut în Miami şi simte pentru acest oraş cam aceeaşi afecţiune pe care o simte şi Andy.

Suntem într-un restaurant japonez din Asheville şi mâncăm sushi. Cynthia mă previne că este în stare să mănânce o grămadă de sushi, aşa că mai comandăm şi altceva – o mulţime de *tekka maki*, demne de piaţa de peşte Tsukiji din Tokyo. Pentru un oraş atât de mic, Asheville are excesiv de multe restaurante asiatice, centre de yoga şi „întâlniri rituale ale bărbaţilor".

Cynthia este un suflet zburdalnic, a locuit la Paris, la San Diego şi în multe alte locuri. În urmă cu trei ani, a hotărât că e timpul să se mute. A luat o hartă şi alte materiale ajutătoare şi a încercat să calculeze – da, acesta este cuvântul, să calculeze – unde ar putea fi fericită cu adevărat. A fost un gest cât se poate de calculat.

Cynthia avea câteva criterii foarte clare. Nu voia să se mute într-o zonă de şes anostă, atât din punct de vedere topografic, cât şi cultural. Voia patru anotimpuri, dar o climă temperată. Asta a eliminat Minneapolis-ul, care altminteri se situa undeva în topul clasamentului. Nu poate trăi în zone cu umiditate scăzută; îi provoacă migrene. Şi astfel au fost eliminate state precum Arizona şi New Mexico. Şi mâncarea este foarte importantă. Are nevoie de acces regulat nu doar la brânză feta, ci la „o varietate de brânzeturi feta".

Cynthia este fotograf de natură, de aceea trebuia să fie aproape de lumea naturală. Dar avea nevoie şi de lumea artistică, de muzica live şi de alte forme ale vieţii culturale.

Până la urmă, nu a fost partea raţională, calculată a creierului Cynthiei cea care a luat decizia de a se muta la Asheville, ci partea intuitivă. Se afla în vizită la părinţii ei în Sarasota, Florida, când Carolina de Nord a început să se i ivească pe neaşteptate de pretutindeni. Apărea pe panourile publicitare, în reclamele de la televizor. Când deschidea o revistă la întâmplare, pac, îi picau ochii pe câte un articol despre Carolina de Nord. Mai ales despre

munţii din Carolina de Nord. Cynthia nu mai fusese niciodată în Carolina de Nord, dar uite că acest loc se insinua în viaţa ei.

— M-a copleşit pur şi simplu, şi ce altceva aş fi putut să fac decât să râd? Aşa că am râs.

Nu prea ştiu cum să interpretez relatarea Cynthiei. Când aud asemenea poveşti fantastice, prima mea reacţie este de neîncredere. Nu cred în semne – cu excepţia momentelor când sunt în India, unde sunt semne la tot pasul. Dar apoi, am reflectat mai adânc. Semnele de care vorbeşte Cynthia sunt oare atât de diferite de experienţa mea cu Craig? Şi acea experienţă a fost un semn, deşi, la momentul respectiv, nu am considerat-o aşa.

Cynthia s-a uitat pe o hartă a Carolinei de Nord şi a descoperit că sunt munţi doar în partea vestică a statului şi că nu este decât un oraş în zona muntoasă: Asheville. Aşa că l-a vizitat. Câteva luni mai târziu, s-a mutat la Asheville.

Aici Cynthia se simte în largul ei, se simte acceptată.

— Ştii, îmi spune ea cu voce scăzută, dacă ieşi afară din oraş, te trezeşti că intri în micile localităţi din „Centura Bibliei” 3[11]. Acolo sunt oameni care nu călătoresc niciodată. Am cunoscut o mulţime de oameni care nu au mers niciodată cu avionul. Nici nu-ţi vine să crezi.

Atunci îmi dau seama că Asheville este o insulă. O insulă de liberalism irascibil într-un stat care nu este atât de liberal. Insulele pot fi locuri paradiziace sau ale autoexilului, şi nu sunt sigur în care categorie se înscrie Asheville.

O întreb pe Cynthia dacă este fericită în Asheville.

— Da, îmi răspunde ea.

Îi place faptul că poate ajunge oriunde cu maşina în cincisprezece minute. Îi plac munţii, care sunt atât de

11 Denumire dată unui grup de state din zona sud-estică şi sud-centrală a Statelor Unite ale Americii, în care protestantismul evanghelic conservator joacă un rol foarte puternic în viaţa socială şi politică, iar locuitorii acestor state înclină să aibă un mod de viaţă fundamental creştin, (n. trad.)

aproape, încât îi poate îmbrăţişa. Îi place faptul că poate merge la operă sau la un spectacol de teatru. Asheville nu corespunde tuturor criteriilor ei – nu există nicio masă consistentă de apă în apropiere şi niciun aeroport important –, dar chiar şi paradisul presupune unele compromisuri.

Însă Cynthia nu este încă pregătită să numească Asheville casa ei. Este casa ei „pentru moment”, spune ea. Îmi dau seama că asta este problema cu veşnicii călători de felul Cynthiei şi cu mulţi dintre noi americanii aflaţi într-o perpetuă căutare a fericirii. Poate că suntem destul de fericiţi acum, dar vor exista întotdeauna şi un mâine, şi perspectiva unui loc mai fericit, a unei vieţi mai fericite. De aceea, toate opţiunile sunt lăsate pe masă. Nu suntem niciodată dedicaţi trup şi suflet acelui loc. Ceea ce cred că este un lucru periculos. Nu putem iubi un loc sau o persoană, dacă suntem întotdeauna pe picior de plecare.

Laurey Masterton a ajuns la Asheville din motive complet diferite. Era la sfârşitul anilor 1980 şi Laurey lucra în New York ca maestru de lumini pentru producţii de teatru. Avea nevoie de o pauză şi s-a înscris într-un program al organizaţiei Outward Bound. La acea vreme, existau cinci centre ale organizaţiei Outward Bound pe teritoriul Statelor Unite. Ea l-a ales pe cel din Carolina de Nord din cauza şerpilor. Laurey era îngrozită de şerpi, iar Carolina de Nord avea mai mulţi şerpi veninoşi decât orice altă zonă. Aşa că a ales Carolina de Nord. Îşi închipuia că, dacă îşi va înfrunta temerile, va face asta şi în sens mai larg.

Laurey s-a îndrăgostit de Munţii Blue Ridge. Aici a descoperit că are calităţi de lider. Nu după mult timp, a devenit instructor în cadrul organizaţiei Outward Bound, şi-a făcut bagajele şi s-a mutat la Asheville. La început, viaţa a fost grea. Laurey era obişnuită să fie în miezul tuturor lucrurilor, numai că în Asheville nu prea existau toate lucrurile. Totuşi, a rezistat eroic.

— Simţeam că mă aflu în locul potrivit, mi-a spus ea.

Într-o seară, pregătea cina pentru şeful ei, care dădea o petrecere. Printre invitaţi erau şi câţiva ştabi din Asheville, iar unul dintre ei i-a spus lui Laurey:

— Găteşti foarte bine. Ar trebui să-ţi deschizi un restaurant.

I-a dat lui Laurey o carte despre cum să procedeze şi i-a oferit nişte sfaturi.

Laurey numeşte ceea ce i s-a întâmplat „firul de aur” Mai întâi se iveşte o potecă destul de ştearsă, dar care apoi se distinge din ce în ce mai limpede, dacă eşti dispus să priveşti atent. Iar Laurey a privit cu mare atenţie. Şi-a deschis o firmă de catering, după aceea un restaurant. Când m-am întâlnit cu ea recent în Asheville, într-o zi ploioasă de vară, am băut împreună câte o cafea în noul ei restaurant luxos din centrul oraşului.

Mi-a plăcut de ea pe loc, un sentiment pe care nu l-am mai avut de când l-am întâlnit pe Karma Ura în Bhutan. Iar când Laurey îmi povesteşte că i-au murit amândoi părinţii, la câteva luni distanţă, pe când ea avea doar doisprezece ani, şi că a învins de două ori în lupta cu cancerul, atunci totul capătă sens. Ce nu te omoară nu doar că te face mai puternic, ci şi mai sincer.

Laurey este fericită în Asheville. De câte ori se întoarce dintr-o călătorie, primul lucru care o impresionează atunci când coboară din avion este blândeţea aerului, ca şi când i-ar mângâia pielea. Iar apoi munţii. Îi simte de parcă ar cuprinde-o în braţe.

— Eu mă conectez în profunzime cu locul în care mă aflu, îmi explică ea.

Când pleacă de acasă, după doar cinci minute de mers cu maşina, intră în desişul pădurii sau în desişul unui restaurant thailandez. Ea este membră a Camerei de Comerţ, dar se poate prezenta totuşi la serviciu în pantaloni scurţi şi în adidaşi.

Laurey crede că Asheville are ceva special. A auzit atât de multe poveşti uimitoare despre cum au ajuns mulţi oameni aici, încât nu mai este surprinsă atunci când aude

încă una.

— O mulţime de oameni învârtesc globul pământesc şi degetul li se opreşte în dreptul oraşului Asheville.

Ea recunoaşte că există tensiuni în Asheville. Tensiuni între vechii locuitori care nu vor să se schimbe nimic, nou-veniţii care vor să se schimbe totul şi cei care locuiesc aici de zece ani şi care vor să încuie uşa în urma lor.

Când s-a mutat la Asheville, se rostogoleau ciulinii pe strada principală şi nu erau mai mult de două restaurante în oraş. Zilele trecute, a ieşit să ia masa în oraş şi a fost şocată că nu a recunoscut nici măcar o singură persoană. Nu i s-a mai întâmplat aşa ceva până acum.

— Asheville înseamnă acasă? o întreb eu.

Din nou acea uşoară ezitare. Acea lipsă a dedicaţiei totale.

— Sunt aici de douăzeci de ani, deci cred că pot numi acest loc acasă. Toate lucrurile la care ţin sunt aici.

Răspunsul ei îmi aduce aminte de ceva ce mi-a spus cândva un regizor de film islandez. Ca să afli unde este cu adevărat acasă, trebuie să răspunzi la o singură întrebare simplă. Acea întrebare este: „Unde vrei să mori?”

— Unde vrei să mori? o întreb eu pe Laurey.

— În Vermont, unde am copilărit, îmi răspunde ea.

Acolo, şi nu în Asheville, este locul unde vrea să-i fie împrăştiată cenuşa.

Problema cu găsirea paradisului este faptul că s-ar putea să-l găsească şi alţii. Şi tocmai asta se întâmplă cu Asheville. S-a răspândit vestea că Asheville este un loc extraordinar. Revista *Money*, revista *Outside* şi altele, toate au spus asta.

Asheville este acum la mare căutare. Însă lucrurile s-ar putea îndrepta într-o direcţie nedorită. Cynthia a mai văzut astfel de situaţii. S-a întâmplat în Destin, Florida. Ea a locuit acolo mai mulţi ani şi a văzut cum acel loc s-a transformat „dintr-un sat liniştit de pescari într-un ceva nedefinit şi suprapopulat de oameni lacomi”. Şi Cynthia se

teme că s-ar putea întâmpla acelaşi lucru şi cu Asheville. Paradisul este o ţintă în continuă mişcare.

EPILOG

Am ajuns deja acolo?

CĂUTAREA MEA A LUAT SFÂRŞIT. Am străbătut zeci de mii de kilometri. Am îndurat întunericul amiezii în Islanda şi căldura solidă în Qatar, eficienţa exigentă în Elveţia şi imprevizibilul în India. Am supravieţuit unei tentative de lovitură de stat, am savurat mici victorii şi am deplâns pierderea unui Stilou Ridicol de Scump. E posibil să fi salvat viaţa unui gândac nătâng. Am fumat haşiş marocan şi am mâncat carne putredă de rechin. Am şi renunţat la cafea pentru o vreme.

Şi acum, iată-mă din nou în aeroportul din New York, încercând să-mi umplu timpul care mi-a rămas până la plecarea avionului înapoi acasă către Miami. Sunt deja la al doilea pahar de Bloody Mary. Îmi plac la nebunie barurile din aeroport. Toată lumea e din altă parte, toată lumea se îndreaptă în altă parte, şi totuşi în aer pluteşte o stare de bine. Toţi suntem învăluiţi în inevitabila clipă prezentă.

Îmi zic că e o atmosferă foarte budistă, când zăresc numele barmanului scris pe ecuson. Nu-mi vine să-mi cred ochilor. Scrie negru pe alb „Happy”.

— E numele tău adevărat? îl întreb eu.

— Da. Tata a fost aşa de fericit când m-am născut că mi-a pus numele ăsta.

— Scuză-mă că te întreb – sunt sigur că toată lumea îţi pune întrebarea asta – dar care este?

— Care este ce?

— Secretul – de a fi tu însuţi, de a fi Happy?

— Continuă să zâmbeşti. Chiar şi atunci când eşti trist. Continuă să zâmbeşti.

Nu chiar cel mai profund sfat, ce-i drept. Dar Happy este înţelept, căci numai un nebun sau un filosof ar face

generalizări exhaustive cu privire la natura fericirii. Cum eu nu sunt filosof, iată concluziile mele: Banii contează, dar mai puţin decât credem şi nu aşa cum credem. Familia este importantă. La fel ca şi prietenii. Invidia este toxică. La fel ca şi gândirea excesivă. Plajele sunt opţionale. Încrederea nu. Şi nici recunoştinţa.

Dacă mă aventurez mai departe, pătrund în ape tulburi. Fericirea este un teritoriu alunecos. Am întâlnit în călătoriile mele o mulţime de contradicţii. Elveţienii sunt rigizi şi fericiţi. Thailandezii sunt relaxaţi şi fericiţi. Islandezii sunt fericiţi atunci când beau, moldovenii sunt nefericiţi atunci când beau. Poate că mintea unui indian ar putea digera aceste contradicţii, dar mintea mea nu poate. Exasperat, îl sun pe unul dintre experţii în studiul fericirii, John Helliwell. Poate că mă ajută el cu câteva răspunsuri.

— E simplu, îmi spune el. Nu există doar o singură cale către fericire.

Evident. Cum de nu m-am gândit la asta? Doar Tolstoi a spus cândva că toate ţările nefericite sunt la fel, în vreme ce ţările fericite îşi găsesc fericirea fiecare în felul ei.

Ar merita să reflectăm puţin la importanţa carbonului. Noi nu am mai fi aici fără el. Carbonul stă la baza întregii vieţi, fie ea fericită sau nu. Însă carbonul este un atom cameleonic. Asamblat într-un anumit fel – în şiruri strânse, bine sudate –, el se transformă într-un diamant. Asamblat într-un alt fel – complet dezorganizat –, el se transformă într-o mână de funingine. Felul cum este aranjat face toată diferenţa.

Locurile sunt la fel. Nu contează atât de mult elementele, cât mai ales felul cum sunt aranjate şi în ce proporţie. Dacă le aranjezi într-un fel, obţii Elveţia. Dacă le aranjezi altfel, obţii Moldova. Important este să obţii echilibrul perfect. Qatarul are prea mulţi bani, dar nu are suficientă cultură. Nu are cum să absoarbă toţi acei bani.

Apoi avem exemplul Islandei, o ţară care nu are dreptul să fie fericită, şi totuşi este. Islanda reuşeşte să obţină echilibrul perfect. O ţară mică, dar cosmopolită,

întuneric şi lumină. Eficienţă şi relaxare. Spiritul de iniţiativă american împletit cu responsabilitatea socială europeană. O combinaţie perfectă şi fericită. Iar liantul care ţine laolaltă întregul demers este cultura. Ea face toată diferenţa.

Am unele îndoieli sâcâitoare cu privire la călătoria mea. Nu am fost peste tot. Însă îndoielile mele merg dincolo de chestiunile legate de itinerar. Mă întreb dacă fericirea este într-adevăr bunul cel mai de preţ, aşa cum credea Aristotel. Poate că Guru-ţi, Sri Sri Ravi Shankar, are dreptate. Poate că iubirea este mai importantă decât fericirea. Cu siguranţă că există momente în viaţă când fericirea pare lipsită de orice relevanţă. Întrebaţi o mamă care îşi creşte singură copiii dacă este fericită şi probabil că va răspunde: „Nu puneţi întrebarea corectă”. Da, vrem să fim fericiţi, dar pentru motivaţia justă. Până la urmă, cei mai mulţi dintre noi ar alege o viaţă rodnică şi plină de sens şi nu o viaţă pustie şi fericită, dacă este posibil aşa ceva.

„Nefericirea are un scop.”, spune psihologul David Myers. Are dreptate. Nefericirea ne alertează în privinţa pericolelor. Este ceea ce ne stârneşte imaginaţia. Aşa cum ne demonstrează islandezii, nefericirea îşi are farmecul ei apetisant.

Un titlu de pe site-ul BBC-ului mi-a atras atenţia zilele trecute: „Tratamentul cu ţărână sporeşte fericirea”. Cercetătorii de la Universitatea Bristol din Marea Britanie au tratat câţiva bolnavi de cancer la plămâni cu bacterii „prietenoase” care se găsesc în sol. Pacienţii au declarat că se simt mai fericiţi şi au observat o îmbunătăţire a calităţii vieţii lor. Cercetarea, deşi este departe de a fi încheiată, relevă un adevăr esenţial: Mizeria ne prieşte. „Viaţa bună… nu poate fi numai desfătare. Trebuie să conţină şi obstacole, şi adevăr”, nota geograful Yi-Fu Tuan.

Tuan este un mare geograf al vremurilor noastre şi un om ale cărui scrieri m-au însoţit de-a lungul călătoriilor mele. Unul dintre capitolele autobiografiei sale se

intitulează „Mântuirea prin geografie”. Titlul este ironic, dar nu în totalitate, căci geografia poate fi salvarea noastră. Mediul nostru înconjurător ne modelează şi, dacă ducem această idee taoistă puţin mai departe, am putea spune că noi *suntem* mediul nostru înconjurător. Acolo afară. Aici înăuntru. Nu e nicio deosebire. Văzută din această perspectivă, viaţa pare mult mai puţin solitară.

* * *

Cuvântul „utopie” are două sensuri. Înseamnă atât un „loc bun”, cât şi „nicăieri”. Aşa şi trebuie să fie. Cred că cele mai fericite locuri sunt cele care reflectă exact această latură a paradisului. Nu am putea trăi alături de un om perfect; tot aşa, nu cred că ne-am dori să trăim într-un loc perfect. „O fericire care să dureze toată viaţa! Nimeni nu ar putea îndura aşa ceva: ar fi iadul pe pământ.”, scria George Bernard Shaw, în piesa *Om şi supraom*.

Ruut Veenhoven, custodele bazei de date, avea dreptate când spunea: „Fericirea presupune condiţii decente de trai, nu paradisul pe pământ”. Noi, oamenii, suntem extrem de adaptabili. Am supravieţuit unei epoci glaciare. Putem supravieţui în orice condiţii. Găsim fericirea într-o varietate de locuri şi, aşa cum ne-au demonstrat locuitorii oraşului Slough din Marea Britanie, locurile se pot schimba. Orice atlas al fericirii ar trebui să fie schiţat în creion.

Paşaportul meu stă acum cuminte în sertarul biroului de acasă. Reînvăţ plăcerile vieţii domestice. Simpla bucurie de a mă trezi în acelaşi pat în fiecare dimineaţă. Plăcuta conştientizare a faptului că familiaritatea aduce şi mulţumire, nu doar dispreţ.

Totuşi, din când în când, călătoriile mele ies din nou la suprafaţă în moduri total neaşteptate. Deunăzi iPod-ul meu şi-a dat duhul şi am pierdut întreaga colecţie de muzică, aproape două mii de cântece. În trecut, aş fi spumegat de furie. Însă, de data asta, furia mi s-a risipit precum o furtună de vară şi, spre surprinderea mea, m-am

trezit rostind în gând cuvintele thailandeze *mai pen l-ai* („Nu-ţi face griji! Lasă lucrurile să-şi urmeze cursul!”). Acum sunt mult mai conştient de natura corozivă a invidiei şi fac tot posibilul să o sugrum din faşă. Nu mă mai afectează aşa de mult eşecurile. Admir frumuseţea unui cer plumburiu de iarnă. Pot să recunosc un zâmbet autentic de la o poştă. Am început să apreciez mai mult legumele şi fructele proaspete.

Dintre toate locurile pe care le-am vizitat, dintre toţi oamenii pe care i-am întâlnit, îmi revine necontenit în minte figura lui Karma Ura, înţeleptul bhutanez care a ieşit învingător în lupta cu cancerul. „Nu există fericire personală.”, mi-a spus el. „Fericirea este sută la sută relaţională”. Atunci nu am luat ad litteram ce mi-a spus. Credeam că exagerează ca să-şi întărească punctul de vedere, şi anume că relaţiile noastre cu alţi oameni sunt mai importante decât credem noi.

Însă acum îmi dau seama că el a vrut să spună exact ceea ce a spus. Fericirea noastră este total şi profund legată de ceilalţi oameni: familie, prieteni, vecini, femeia de serviciu pe care aproape că nici nu o observi. Fericirea nu este un substantiv sau un verb. Este o conjuncţie. Un ţesut de legătură.

Aşadar, am ajuns deja acolo? Am găsit fericirea? încă mai sunt posesorul unui număr obscen de mare de genţi şi sunt în continuare predispus la accese istovitoare de ipohondrie. Dar am şi momente de fericire. Învăţ, aşa cum ne sfătuia W.H. Auden, să dansez atât cât se poate. El nu a spus să dansăm *bine*, şi îi sunt recunoscător pentru asta.

Nu sunt sută la sută fericit. Mai aproape de fifty-fifty, aş spune. Ceea ce, la drept vorbind, nu e chiar aşa de rău. Nu, nu e rău deloc.

Waterford, Virginia, iulie 2007

POSTFAȚĂ

De când *Geografia fericirii* a ajuns pe rafturile

librăriilor, cu un an în urmă, „ştiinţa” fericirii şi-a continuat marşul triumfal. Specialiştii în ştiinţa fericirii scriu studiu după studiu, într-un efort tenace de a identifica, cu o precizie cvasi-ştiinţifică, ce anume ne face fericiţi.

Aceste studii sunt asemenea unor delicatese suculente, echivalentul jurnalistic al crenvurştilor în aluat, care sunt gustoşi şi creează dependenţă, dar care nu sunt deloc hrănitori. Oamenii de vârstă medie sunt – surpriză – nefericiţi, aceasta este concluzia unui studiu. Oamenii care fac des sex sunt – din nou surpriză! – mai fericiţi decât cei care nu fac, spune un alt studiu.

De fapt, chiar în timp ce scriu aceste cuvinte, un alt studiu pe tema fericirii a atras atenţia opiniei publice. Însă acesta este diferit. S-a constatat că – iar acest lucru *este* într-adevăr surprinzător – lumea e din ce în ce mai fericită. Cel puţin în cazul unui eşantion de patruzeci de ţări din lumea largă, potrivit concluziilor prezentate de prestigiosul *World Values Survey* din cadrul Universităţii Michigan.

Cercetătorii se arată nedumeriţi de această creştere bruscă a fericirii globale. Ronald Inglehart, unul dintre cei mai importanţi cercetători în domeniu, bănuieşte că toleranţa şi libertatea de alegere din multe ţări (deşi evident că nu în toate) ar putea fi o posibilă explicaţie. Dar el nu este sigur de acest lucru.

Când am aflat despre acest studiu, am simţit o undă de satisfacţie. Intuiţia mea a fost corectă. Lumea nu doar se destramă, ci se şi uneşte. Lăsând la o parte ştirile ameninţătoare, oamenii din lumea largă reuşesc să găsească frânturi de bucurie în marasmul vieţii cotidiene.

Da, poate că ştirile zilei sunt sumbre, dar, slavă Domnului, cei mai mulţi dintre noi nu ne întemeiem fericirea pe ştirea zilei. Ne-o întemeiem pe starea relaţiilor noastre şi pe acele momente furate când, pentru o scurtă clipă de graţie, ne pierdem în pura bucurie de a fi. Aceasta se poate întâmpla atunci când facem un lucru cu adevărat special, deşi putem trăi clipe transcendente şi în timp ce

spălăm vasele sau fredonăm o melodie a trupei Beatles. Aceasta este banalitatea fericirii.

O altă explicaţie posibilă pentru înclinaţia globală către fericire este mobilitatea, în fiecare an, tot mai mulţi oameni se mută într-un alt oraş sau într-o altă ţară. Poate că descoperă locul unde se află fericirea.

Exact asta aveam în minte atunci când i-am rugat pe cititori să-mi povestească despre locurile pe care le consideră cele mai fericite. Am primit sute sau poate chiar mii de răspunsuri. Unele erau mai vagi din punct de vedere geografic („continentul Africa”), în vreme ce altele erau extrem de precise („hamacul de pe terasa casei mele”). Am fost uimit să constat cât de multe dintre locurile pe care le consideraţi fericite au legătură cu trândăveala: privitul stelelor; citirea unei cărţi; bălăcitul picioarelor în apă călduţă; ascultarea broaştelor, a insectelor, a hienelor şi a altor forme de viaţă sălbatică – în linii mari, curată lâncezeală. Nimeni nu mi-a povestit despre vreo plimbare cu caiacul pe apele învolburate ale fluviului Zambezi sau despre escaladarea Muntelui K_2. Trândăveala poate fi „rădăcina răului” (Chaucer), „ultimul refugiu al minţilor slabe” (Lord Chesterfield), „începutul tuturor viciilor” (Kafka), „Marea Moartă care înghite toate virtuţile” (Benjamin Franklin), dar se pare totuşi că este esenţială şi în cazul unui loc fericit.

Pentru a găsi această binecuvântată trândăveală, suntem dispuşi să cutreierăm lumea în lung şi-n lat. Mai mulţi cititori mi-au scris că, după ce mi-au citit cartea, au renunţat la serviciu şi au pornit în călătorie – luni sau chiar ani de zile sau, aşa cum mi-a spus o tânără, „pe termen nelimitat”. Mă simt măgulit, dar, sincer, şi un pic cam îngrijorat, nu doar fiindcă detest când văd că cineva îmi urmează sfaturile, ci şi din cauza naturii călătoriei în zilele noastre.

Nu e uşor să călătoreşti. Mai întâi sunt cheltuielile care cresc pe zi ce trece. Apoi este umilinţa pe care trebuie să o înduri, atunci când eşti dezbrăcat şi pipăit de

fiecare dată, înainte să te urci în avion. Odată urcat în avion, ai de înfruntat aerul otrăvit şi încarcerarea autoimpusă care se numeşte călătoria aeriană modernă. Şi mai îngrijorătoare este întrebarea nu tocmai nesemnificativă legată de ceea ce vei găsi la destinaţie.

De curând am îndurat o călătorie de 36 de ore de la locuinţa mea de lângă Washington D.C. până la Bali. Când în sfârşit am ieşit din aeroport şi m-a lovit căldura tropicală, mă aşteptam să văd temple hinduse şi alte întrupări ale bogatei culturi balineze. În locul lor, m-am trezit privind ţintă la un Starbucks nou-nouţ. În astfel de momente eşti tentat să te întrebi: de ce să te mai osteneşti să pleci de acasă? însă, în răstimpul cât îmi savurez ceaşca de Grande Latte, debarc pe o insulă învecinată, Lombok, şi străbat sate care nu s-au schimbat prea mult în ultimii patru sute de ani. Şi îmi zic că da, încă mai merită osteneala să călătorim. Călătoriile încă mai au darul de a ne impresiona, de a ne atinge sufletele.

Prelungirea naturală a călătoriei este migraţia, iar unii cititori au dorit să ştie dacă ar trebui să se mute în locuri fericite precum Islanda sau Bhutan. Probabil, dacă acolo îţi este sufletul, dar important nu este să ne mutăm în acele locuri, ci mai curând să permitem acelor locuri să ne mişte pe noi. Acum, mai mult decât niciodată, cred în capacitatea geografiei de a ne transforma. Dacă ne schimbăm domiciliul, este posibil să ne schimbăm pe noi înşine. Asta nu înseamnă că ţările îndepărtate conţin o energie specială sau că locuitorii acestor ţări posedă cunoştinţe secrete (deşi s-ar putea să fie aşa), ci este vorba despre ceva mult mai simplu: prin schimbarea locului unde trăim, prin reorientarea noastră, ne eliberăm din cătuşele aşteptărilor noastre. Exilaţi într-un loc diferit, ne îngăduim să fim oameni diferiţi.

În mod straniu, deşi suntem o naţiune cu un nestăpânit dor de ducă, o naţiune care are practic la temelie neastâmpărul, noi americanii nu avem o părere prea bună despre cei care pornesc în călătorie fără o ţintă

clară. Pentru noi, ideea de a pleca în căutarea unui loc mai prielnic înseamnă a da bir cu fugiţii. Credem că sufletele fără rădăcini fug de ceva. Poate că aşa este, dar e posibil ca ele să fugă şi *înspre* ceva.

Totuşi, locurile fericite pot fi asemenea unui drum alunecos. Un cititor îmi povestea cât de mult a urât – a urât!

— Bangkok-ul în primele lui două călătorii, dar, în mod miraculos, s-a îndrăgostit de acest oraş cu ocazia celei de-a treia călătorii. Tot aşa, un alt cititor mi-a spus că s-a îndrăgostit de un loc – oricare ar fi el – la prima vizită, dar apoi s-a plictisit de el în următoarele călătorii.

Toate locurile fericite au un lucru în comun: ele îţi dau sentimentul că „viaţa este mult mai amplă decât anii pe care îi ai de trăit şi decât toate realizările tale personale”, aşa cum a precizat unul dintre cititorii mei. Cu alte cuvinte, este vorba despre locuri care să-ţi împrospăteze sufletul, locuri de pelerinaj. Uneori, aceste pelerinaje presupun o călătorie în jurul lumii; alterori, distanţa parcursă este de câţiva paşi. Acesta este cazul celui mai tânăr corespondent al meu, un băieţel de şase ani, Theodore din Omaha, Nebraska, care îmi spune că, pentru el, cel mai fericit loc din lume este „în pat, cu o carte bună în mână şi învelit într-o pătură călduroasă”.

Câţiva cititori m-au certat fiindcă „am generalizat” în legătură cu locurile pe care le-am vizitat. Da, aşa este. Evident că am generalizat. Cum aş fi putut scrie despre zece naţiuni fără să fi generalizat? Asta fac scriitorii, asta facem cu toţii. Observăm detalii şi apoi extrapolăm. Problema nu este dacă generalizăm, ci felul cum generalizăm. Am încercat să fiu cât mai corect cu putinţă, fiind conştient de faptul că orice lucrare aparţinând literaturii de călătorie este un instantaneu, care surprinde un anumit loc, într-un anumit moment, văzut prin ochii unui anumit om. Nu este ceva definitiv.

Cert este că nu toate culturile sunt la fel. Ele sunt diferite; altminteri, nu am mai avea nevoie de antropologi

sau de reclame publicitare. „Spune-mi cum te îmbraci, cum te comporţi, care îţi sunt obiceiurile, căror zei te închini – şi îţi voi spune cine eşti.”, a afirmat marele scriitor şi globe-trotter polonez Ryszard Kapuściński. „Omul nu doar creează cultura, ci o locuieşte, o poartă cu el – omul este cultură.”, spune Kapuściński în încheiere. Se pare că unele culturi se pricep mai bine decât altele la jocul de-a fericirea.

În timp ce călătoream prin Statele Unite şi vorbeam despre cartea mea la radio şi la televiziune, mi-am dat seama că unele dintre concluziile mele despre fericire au fost înţelese greşit de unii oameni. Mă refer mai ales la convingerea mea potrivit căreia aşteptările prea înalte duc la nefericire. „Cum puteţi să spuneţi una ca asta?” m-a apostrofat un domn. „Unde ar mai fi America azi”, m-a întrebat el, iar mânia lui străbătea undele radio, „dacă fondatorii Americii ar fi avut aşteptări mici?”

Îi înţelegeam punctul de vedere. Înainte să scriu această carte, şi eu credeam la fel. Însă am învăţat să fac deosebirea dintre aşteptările reduse şi indolenţă. Atunci când danezii, un popor nespus de fericit, spun că nu au aşteptări prea mari nu înseamnă că sunt leneşi. La fel, atunci când Krishna susţine că o persoană este înţeleaptă „când toate acţiunile sale sunt eliberate de povara anxietăţii cu privire la rezultate”, el nu propovăduieşte lenea. Este posibil, chiar dezirabil, să întreprinzi o acţiune cu un efort de 100%, fără să fii câtuşi de puţin preocupat de rezultate. Asta am încercat să fac cu *Geografia fericirii*, precum şi cu viaţa mea, dar, nefiind nici danez, niciun zeu hindus, mă împotmolesc adesea pe calea împlinirii acestui ideal.

La final, aş dori să mă adresez oamenilor cumsecade din Republica Moldova, întrucât mulţi dintre ei şi-au răpit din timp pentru a-mi scrie. Vă mulţumesc pentru limbajul pitoresc şi pentru cuvintele binevoitoare prin care mă îndemnaţi să îmi pun capăt zilelor. O să trec peste asta, dar vă mulţumesc încă o dată pentru că v-aţi gândit la mine.

Între timp, vă rog să-mi citiţi cartea. Cred că o să vă daţi seama că sunt corect şi, în cele din urmă, plin de afecţiune faţă de ţara dumneavoastră. Şi vă rog să nu uitaţi că nu eu am declarat că naţiunea dumneavoastră este cea mai nefericită din lume, ci chiar dumneavoastră. Moldovenii înşişi se declară nefericiţi în toate sondajele de opinie.

Ceea ce nu înseamnă că nu vă puteţi schimba. Naţiunile, la fel ca şi persoanele, sunt remarcabil de elastice. Ne putem întinde fără grijă în moduri noi şi dătătoare de satisfacţii. Eu ştiu asta prea bine. Am încercat, încerc în continuare şi nu m-am rupt – încă.

MULŢUMIRI

CA O NEMILOASĂ IRONIE A NATURII UMANE, scrierea unei cărţi despre fericire se dovedeşte a fi un demers istovitor şi, uneori, nefericit – nu doar pentru autor, ci şi pentru cei care au ghinionul să se intersecteze cu el pe drumul vieţii. Le datorez întreaga mea recunoştinţă acestor oameni care, contrar oricărei logici şi oricărui instinct natural de autoconservare, mi-au oferit cu generozitate ajutorul lor pentru ducerea la bun sfârşit a acestui demers:

Agentul meu literar, Sloan Harris, a crezut de la bun început în acest proiect şi m-a călăuzit cu pricepere şi compasiune prin apele învolburate ale lumii editoriale. Cary Goldstein şi Nate Gray de la Editura TWELVE mi-au oferit un sprijin extrem de preţios. Cu ochiul său de vultur, Timothy Mennell a şlefuit manuscrisul până la cele mai mici detalii.

Editorul Jonathan Karp reuşeşte să-l facă fericit până şi pe cel mai mizantrop dintre scriitori. Jon a coordonat proiectul din faza de concepţie până la punctuaţia finală. El ştie când să lase un scriitor să scrie şi când să intervină ca să-l salveze de el însuşi.

Le sunt recunoscător colegilor de la departamentul de ştiri externe al postului *National Public Radio* pentru

sprijinul şi colegialitatea lor de-a lungul anilor. Redactorul-şef al departamentului de ştiri de la NPR, Ellen Weiss, s-a arătat foarte înţelegătoare faţă de îndelungata mea absenţă.

Am primit sfaturi şi încurajări de la numeroşi oameni în etapele-cheie ale proiectului. David Shenk şi Laura Blumenfeld mi-au oferit sfaturi preţioase în legătură cu lumea editorială. Bobbie Roessner mi-a adresat cuvinte înţelepte de încurajare – cuvinte care m-au ajutat să trec cu bine peste multele încercări de-a lungul drumului sinuos şi anevoios către fericire.

Este practic imposibil să călătoreşti în atât de multe ţări, aşa cum am călătorit eu, fără să te bazezi pe amabilitatea – şi pe relaţiile – atâtor oameni binevoitori. Cu scuzele de rigoare faţă de cei pe care cu siguranţă i-am omis, îmi exprim recunoştinţa faţă de Tony Judge, Karl Blondal, Odăi Sirri, Kaleb Brownlow, Kavita Pillay, Lisa Kirchner, Stokes Jones, Grace Pless, Krista Mahr, Leif Pettersen, Michael Hawley şi Linda Neuman. În Elveţia, prietenul meu Bruno Giussani mi-a dăruit cu generozitate din timpul şi cunoştinţele sale. În Bhutan, Mark Mâncall mi-a împărtăşit din cunoştinţele lui profunde despre această ţară şi m-a pus în legătură cu oamenii potriviţi.

Îi mulţumesc lui Joe Garda pentru că a explicat unui anglo-saxon ars de soare cum stau lucrurile cu Miami, iar celor de la Universitatea din Miami le mulţumesc pentru că mi-au oferit un birou, precum şi acces la impresionanta lor bibliotecă. Multe dintre paginile acestei cărţi au fost scrise în incinta librăriei Books & Books din Miami, al cărei proprietar, Mitchell Kaplan, s-a numărat printre primii susţinători ai proiectului meu. Asistenta mea, Gretchen Beesing, a explorat cu multă pricepere lumea densă şi surprinzător de înşelătoare a cercetării în domeniul fericirii, şi îi sunt extrem de recunoscător pentru acest lucru, în Olanda, cei care se ocupă cu atâta devoţiune de Baza de Date Universală a Fericirii mi-au pus la dispoziţie informaţiile necesare.

Le sunt recunoscător celor care m-au găzduit cu atâta amabilitate în ţările prin care am călătorit: Susan Gilman, Scott Neuman, Rob Gifford, Nancy Fraser şi Suresh Jayaram. Ei mi-au oferit nu doar un pat în care să dorm, ci şi o mulţime de sfaturi şi sugestii. Sarah Ferguson mi-a oferit sprijin moral pe tot parcursul proiectului, precum şi cel mai bun sanctuar pe care şi l-ar putea dori un scriitor.

Mai mulţi oameni au citit primele variante ale manuscrisului şi mi-au oferit sugestii preţioase: Amy Bickers, Chuck Berman, Barbara Brotman, Dan Charles şi Dan Grech. Mă înclin în faţa lor.

Familia nu este doar o sursă de fericire, ci şi de sprijin literar. Le sunt profund îndatorat părinţilor mei şi fratelui meu, Paul, pentru că mi-au tolerat firea morocănoasă înainte, în timpul şi după realizarea acestui proiect. Îi mulţumesc din toată inima fiicei mele Sonya, una dintre marile surse de fericire din viaţa mea, pentru că a îndurat cu răbdare absenţa mea de acasă. Le mulţumesc, de asemenea, socrilor mei, precum şi lui Marie Jo Paris pentru că au avut grijă de ea în timp ce eu colindam lumea în lung şi-n lat.

În cele din urmă, vreau să-i mulţumesc soţiei mele, Sharon. Practic, această carte nu ar fi existat fără ea. A îndurat cu mult curaj şi stoicism acel tip special de nefericire care se abate asupra nevestelor autorilor care scriu pe tema fericirii. Nu a renunţat niciodată la acest proiect şi nici la mine, iar pentru asta îi sunt recunoscător dincolo de cuvinte. Ea este editorul meu, este confidenta mea. Ea este fericirea mea. Această carte îi este dedicată.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

Anonymous, *The Bhagavad Gītā*, traducere de Juan Mascaro, Penguin Books, 1962.

Anonymous, *The Poetic Edda*, traducere de Carolyne Larrington, Oxford University Press, 1996.

Aristotel, *The Nichomachean Ethics*, Penguin Books,

2004.

Auden, W.H., Letters from Iceland, Random House, 1969.

Belliotti, Raymond Angelo, *Happiness is Overrated*, Rowan and Littlefield, 2003.

Bentham, Jeremy, An Introduction to the Principles of Morals and Legislation, Kessinger Publishing, 2005.

Carpenter, Russ şi Blyth Carpenter, *The Blessings of Bhutan*, University of Hawaii Press, 2002.

Crossette, Barbara, Se Close to Heaven: The Vanishing Buddhist Kingdoms of the Himalayas, Alfred A. Knopf, 1995.

Csikszentmihályi, Mihály, Finding Flow: The Psychology of Engagement with Everyday Life, Basic Books, 1997.

Csikszentmihályi, Mihály, *Flow*: *The Psychology of Optimal Experience*, Harper Perennial, 1991.

Curry, S.S., *The Smile*, School of Expression, 1915.

Diener, Ed şi Eunkook M. Suh, editori, *Culture and Subiective Well-Being*, MIT Press, 2000.

Durant, Will, The Story of Philosophy: The Stories and Opinions of the Greater Philosophers, Simon & Schuster, 1926.

Epstein, Joseph, *Envy*: *The Seven Deadly Sins*, Oxford University Press, 2006.

Fossedal, Gregory A., *Direct Democracy în Switzerland*, Transaction Publishers, 2005.

Fox, Kate, Watching the English: The Hidden Rules of English Behavior, Hodder & Stoughton, 2005.

Frankl, Viktor E., *Mans Search for Meaning*, Beacon Press, 2006.

Frey, Bruno S. şi Alois Stutzer, *Happiness & Economics*, Princeton University Press, 2002.

Goodrich, Charles A., *The Universal Traveler*, Collins, Sheldon and Converse, 1838.

Haidt, Jonathan, The Happiness Hypothesis: Finding Modern Truth în Ancient Wisdom, Basic Books, 2005.

Hall, Peter, *Cities în Civilization*, Pantheon, 1998.

Hilton, James, *Lost Horizon*, Pocket Books, 1960.

Hoggard, Liz, *How to Be Happy*, BBC Books, 2005.

Huntington, Samuel P. şi Lawrence E. Harrison, editori, *Culture Matters*: *How Values Shape Human Progress*, Basic Books, 2000.

Jacobs, Jane, The Death and Life of Great American Cities, Vintage Books, 1992.

Kahneman, Daniel, Ed Diener şi Norbert Schwarz, editori, *Well-being*: *The Foundations of Hedonic Psychology*, Russell Sage Foundation Publications, 1998.

Kellert, Stephen R. şi Edward O. Wilson, editori, *The Biophilia Hypothesis*, Island Press, 1993.

King, Charles, The Moldovans: România, Russia, and the Politics of Culture, Hoover Institution Press Publications, 2000.

Kunley, Drukpa, *The Divine Madman*: *The Sublime Life and Songs of Drukpa Kunley*, traducere de Keith Dowman şi Sonam Paljor, Pilgrims Publishing, 2000.

Lane, Robert E., *The Loss of Happiness în Market Democracies*, Yale University Press, 2000.

Layard, Richard, Happiness: Lessons from a New Science, Penguin, 2006.

Lencek, Lena şi Gideon Bosker, *The Beach*: *A History of Paradise on Earth*, Penguin Books, 1999.

MacKaye, James, The Happiness of Nations: A Begining în Political Engineering, B.W. Huebsch, 1915.

Maugham, W. Somerset, The Gentleman in the Parlour: A Record of a Journey from Rangoon to Haiphong, Paragon House, 1989.

McMahon, Darrin M*”* *Happiness*: *A History*, Grove Press, 2006.

Menta, Gita, *Karma Cola*, Mandarin Paperbacks, 1990.

Mulder, Niels, Inside Thai Society: Interpretations of Everyday Life, The Pepin Press, 2006.

Müller, F. Max, *India*: *What Can it Teach Us*? Penguin

Books India, 2000.

Nettle, Daniel, *Happiness*: *The Science Behind Your Smile*, Oxford University Press, 2006.

Nietzsche, Friedrich Wilhelm, *The Portable Nietzsche*, traducere şi redactare de Walter Kaufmann, The Viking Press, 1968.

Nisbett, Richard E., The Geography of Thought: How Asians and Westerners Think Differently and Why, Free Press, 2004.

Offer, Avner, The Challenge of Affluence: Self-Control and Weil-Being in the United States and Britain since 1950, Oxford University Press, 2006.

Paine, Jeffery, Father India: Westerners Under the Spell of an Ancient Culture, Harper Perennial, 1998.

Prebble, Stuart, *Grumpy Old Men*, BBC Books, 2006.

Redmond, Mont, Wondering into Thai Culture, or Thai Whys and Otherwise, Redmondian Insight Enterprises, 1998.

Ronaldshay, Lord, Lands of the Thunderbolt: Sikkim, Chumbi & Bhutan, Snow Lion Graphics, 1987.

Rushby, Kevin, Paradise: A History of the idea that Rules the World, Constable, 2006.

Russell, Bertrand, *The Conquest of Happiness*, Routledge Classics, 2006.

Sale, Richard, Xenophobe's Guide to the Icelanders, Oval Books, 2000.

Saul, John Ralston, Voltaire's Bastards: The Dictatorship of Reason in the West, Vintage Books, 1993.

Schoch, Richard, The Secrets of Happiness: Three Thousand Years of Searching for the Good Life, Scribner, 2006.

Schumacher, E.F., Small is Beautiful: A Study of Economics as if People Mattered, Vintage, 1993.

Schwartz, Barry, The Paradox of Choice: Why More is Less, Ecco, 2005.

Seligman, Martin E.R. *Authentic Happiness*, Free Press, 2002.

Singh, Khushwant, *We Indians*, Orient Paperbacks, 1982.

Smith, Huston, The Worlds Religions: Our Great Wisdom Traditions, Harper Collins, 1991.

Steinberg, Jonathan, *Why Switzerland*? Cambridge University Press, 1996.

Tocqueville, Alexis de *Democracy în America*, traducere de Harvey C. Mansfield şi Delba Winthrop, University of Chicago Press, 2002.

Trumble, Angus, *A Brief History of the Smile*, Basic Books, 2004.

Tuan, Yi-Fu, *The Good Life*, University of Wisconsin Press, 2003.

Tuan, Yi-Fu, *Escapism*, The John's Hopkins University Press, 1998.

Tuan, Yi-Fu, *Space and Place*: *The Perspective of Experience*, University of Minnesota Press, 1977.

Tuan, Yi-Fu, Who am I? An Autobiography of Mind, Emotion and Spirit, University of Wisconsin Press, 1999.

Twain, Mark, Following the Equator: A Journey Around the World, Dover Publications, 1989.

Ura, Karma şi Karma Galay, editori, *Gross National Happiness and Development*, Center for Bhutan Studies, 2004.

Veenhoven, Ruut, *Conditions of Happiness*, Springer, 1984.

Watts, Alan, *The Philosophies of Asia*, Tuttle Publishing, 1999.

Wierzbicka, Anna, Emotions Across Languages and Culture: Diversity and Universals, Cambridge University Press, 1999.